

การกัลปนาพระตำหนักจากพระบรมมหาราชวัง ในมิตการอนุรักษ์สถาปัตยกรรม

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาสถาปัตยกรรมศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาสถาปัตยกรรม ภาควิชาสถาปัตยกรรมศาสตร์
คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
ปีการศึกษา 2564
ลิขสิทธิ์ของจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

KALPANA PHRA TAMNAK FROM THE GRAND PALACE IN CONCEPT OF ARCHITECTURAL
CONSERVATION

A Thesis Submitted in Partial Fulfillment of the Requirements
for the Degree of Master of Architecture in Architecture
Department of Architecture
FACULTY OF ARCHITECTURE
Chulalongkorn University
Academic Year 2021
Copyright of Chulalongkorn University

หัวข้อวิทยานิพนธ์	การกัลปนาพระตำหนักจากพระบรมมหาราชวัง ในมิติการอนุรักษ์สถาปัตยกรรม
โดย	นายณัฐภัสร์ นิชะเวมานนท์
สาขาวิชา	สถาปัตยกรรม
อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก	รองศาสตราจารย์ ดร.วิมลรัตน์ อิศระธรรมบุญ

คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย อนุมัติให้หัวข้อวิทยานิพนธ์ฉบับนี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาสถาปัตยกรรมศาสตรมหาบัณฑิต

.....	คณบดีคณะสถาปัตยกรรมศาสตร์
(รองศาสตราจารย์ ดร.ปิ่นรัชฎ์ กาญจนะจิติ)	
คณะกรรมการสอบวิทยานิพนธ์	
.....	ประธานกรรมการ
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.เทิดศักดิ์ เตชะกิจจจร)	
.....	อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก
(รองศาสตราจารย์ ดร.วิมลรัตน์ อิศระธรรมบุญ)	
.....	กรรมการ
(อาจารย์ ดร.ภัทร์ สีสัมพรโรจน์)	
.....	กรรมการภายนอกมหาวิทยาลัย
(รองศาสตราจารย์พิชญา สุ่มจินดา)	

ณัฐปภัทร์ นิยะเวมานนท์ : การกัลปนาพระตำหนักจากพระบรมมหาราชวัง ในมิติการอนุรักษ์สถาปัตยกรรม. (KALPANA PHRA TAMNAK FROM THE GRAND PALACE IN CONCEPT OF ARCHITECTURAL CONSERVATION) อ.ที่ปรึกษาหลัก : รศ. ดร.วิมลรัตน์ อิศระธรรมบุญ

วิทยานิพนธ์นี้มุ่งเน้นในการศึกษาหาแนวความคิดการอนุรักษ์สถาปัตยกรรมจากการกัลปนาเรือน อันเป็นความเชื่อและระเบียบปฏิบัติที่ทำต่อกันมาในสังคมไทย การกัลปนาเรือนเป็นการถวายเป็นการถวายเรือนพักอาศัยที่หมดหน้าที่ใช้สอยเพื่อการใช้ประโยชน์ทางศาสนา ผลคือทำให้เรือนนั้นถูกใช้งานถึงปัจจุบัน ซึ่งเป็นผลลัพธ์เช่นเดียวกับการอนุรักษ์สถาปัตยกรรม ทั้งการศึกษาได้เลือกกรณีศึกษาเป็นกลุ่มอาคารที่มาจากที่เดียวกัน สร้างในระยะเวลาใกล้เคียงกัน แต่กัลปนาออกไปต่างสถานที่และต่างสมัยกัน เพื่อให้เห็นแนวความคิดในการกัลปนาเรือนจากกลุ่มอาคารดังกล่าว โดยเลือกกรณีศึกษาเป็นหมู่พระตำหนักในพระบรมมหาราชวัง 3 หมู่ที่สร้างสมัยรัชกาลที่ 1-2 ได้แก่ 1) หมู่พระตำหนักตึกพบ 1 หลัง กัลปนาสมัยรัชกาลที่ 5 เป็นศาลาการเปรียญ วัดรัชฎาธิษฐาน 2) หมู่ตำหนักเขียวพบ 1-2 หลัง กัลปนาสมัยรัชกาลที่ 3 ไปเป็นกุฏิเจ้าอาวาสวัดอมรินทราราม และ 3) หมู่พระตำหนักแดงพบ 3 หลัง ได้แก่ พระตำหนักแดงกัลปนาไปเป็นกุฏิ วัดเขมาภิรตาราม ในสมัยรัชกาลที่ 4 ต่อมาคือพระที่นั่งมูลมณเฑียร กัลปนาไปเป็นโรงเรียนที่วัดเขมาภิรตาราม ในสมัยรัชกาลที่ 5 และสุดท้ายคือพระตำหนักเทพิพิธรัตนสถานแห่งชาติ พระนคร ที่ไม่ได้กัลปนาเพียงแต่มีการย้ายที่ตั้ง และปรับการใช้สอยในเวลาต่อมา

วิธีวิจัยในการศึกษาใช้การทบทวนวรรณกรรมที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ เรื่องการกัลปนา การอนุรักษ์สถาปัตยกรรม และข้อมูลพระตำหนักในพระบรมมหาราชวัง จากนั้นทำงานภาคสนามด้วยการรังวัดและทำโฟโตแกรมเมตรี เพื่อแสดงรูปทรง ร่องรอยต่าง ๆ นำมาทำแบบสถาปัตยกรรม จากนั้นนำข้อมูลทั้งหมดมาประมวลให้เกิดแบบทางการอนุรักษ์สถาปัตยกรรมเพื่อให้เห็นพัฒนาการ ความเปลี่ยนแปลง เพื่อนำมาวิเคราะห์หาแนวความคิดการอนุรักษ์สถาปัตยกรรมกับการกัลปนาเรือน ซึ่งจากการศึกษาพิจารณาตามแนวทางการอนุรักษ์สถาปัตยกรรมที่สอดคล้องกับแนวทางการกัลปนาเรือนเบื้องต้น ได้แก่ คุณค่าและความแท้ การปรับการใช้สอยอาคาร และลำดับขั้นความเปลี่ยนแปลงขององค์ประกอบ พบว่าการกัลปนาเรือนเป็นแนวทางการอนุรักษ์แบบหนึ่งที่ยั่งยืนถึงคุณค่าทางจิตวิญญาณมากกว่าคุณค่าที่เป็นรูปธรรม ได้แก่ จุดตั้งต้นแนวคิดในการอุทิศส่วนกุศล ส่งผลให้มีการย้ายที่ตั้งและปรับการใช้สอยสู่วัด การพิจารณาอาคารที่มีขนาด ผัง และฐานานุศักดิ์ที่มาใช้งานแทนกันได้แล้วจึงต่อเติมวัสดุเพื่อประโยชน์สูงสุดคืออาคารยังใช้งานได้สืบมา แต่ก็ยังคำนึงถึงประเด็นรักษาไว้อย่างแน่นอน คือ เครื่องแสดงฐานานุศักดิ์และเครื่องแสดงความเป็นเอกลักษณ์ของเรือนนั้นไว้ โดยจะสงวนรักษาองค์ประกอบเหล่านั้นไว้ได้ดี ทำให้ส่วนหลังคาและเรือนคงรูปแบบอย่างดีถึงปัจจุบัน แต่เมื่อมีการใช้งานใหม่จะนิยมต่อเติมในส่วนใต้ถุนของอาคารแทน

ทั้งนี้ การศึกษาแนวความคิดการอนุรักษ์ผ่านกรณีศึกษายังทำให้เห็นความเปลี่ยนแปลง รวมไปถึงการย้อนไปหาความดั้งเดิมของรูปแบบจนเกิดแนวทางการสันนิษฐานหมู่พระตำหนักที่กล่าวมาผ่านการอนุรักษ์สถาปัตยกรรม

สาขาวิชา สถาปัตยกรรม

ลายมือชื่อนิสิต .....

ปีการศึกษา 2564

ลายมือชื่อ อ.ที่ปรึกษาหลัก .....

6270009725 : MAJOR ARCHITECTURE

KEYWORD: KALPANA RUEN, PHRA TAMNAK, BUILDING ADAPTATION, ARCHITECTURAL CONSERVATION

Nathpaphas Niyavemanont : KALPANA PHRA TAMNAK FROM THE GRAND PALACE IN CONCEPT OF ARCHITECTURAL CONSERVATION. Advisor: Assoc. Prof. WIMONRART ISSARATHUMNOON, Ph.D.

This thesis explores Kalpana Ruen's concept of architectural conservation (House Endowment). Which is the belief and practice that Thai society has done for each other. Kalpana Ruen is the endowment of a living house with no religious function. As a result, the house has a long life cycle. The same thing happens with architectural conservation. The case study of Ruen Kalpana (Endowed House) was chosen from among the various endowed locations and eras. To summarize the Kalpana Ruen concept.

A case study selected from 3 groups of Phra Tamnak (Royal Residence) in the Grand Palace built during the reign of King Rama I and King Rama II were: 1) The Complex of Tuek Royal Residence found one, endowed in the reign of King Rama V to be a teaching hall at Wat Ratchada Thisathan 2) The Complex of Green Royal Residence, found one or two (?) Kalpana during the reign of King Rama III converted into abbot's Kuti (living quarters) of Wat Amarintraram and 3) The Complex of Red Royal Residence, found three, One Kalpana to be abbot,s Kuti Wat Khema Phirataram during the reign of King Rama IV. the Moon Montien Throne Hall (former Red Royal Residence) Kalpana to be a school at Wat Khema Phirataram The reign of King Rama V and the last one is the Red Royal Residence at Bangkok National Museum, which is not Kalpana but only has been relocated. and adapted the usage at a later time

The study's research method was based on a review of relevant literature, Kalpana, Architectural Conservation, and information on The Phra Tamnak in the Grand Palace, followed by fieldwork that uses surveying and photogrammetry to display various shapes and traces to create architectural designs. Then bring all of the information to be processed in order to build an architectural conservation drawing to demonstrate the progress. alter to investigate the topic of architectural conservation.

The analysis takes into account architectural conservation principles that are congruent with the preliminary conservation guidelines from value and authenticity, Building Adaptation, and The Shearing Layers of Change. The conservation of the Kalpana Ruen was discovered to be one of the conservation approaches that prioritized spiritual qualities over tangible assets. As a result, the area was shifted, and the temple's usage was modified. When considering a building with interchangeable size, layout, and social hierarchy, and then adding ornaments for maximum benefit, the building is still useful. However, keep in mind that the hierarchical sign and the unique component of the house will be retained. It will effectively preserve such elements. The house's roof, wall, and roof are all still in their original condition. However, when additional things are added to the home's basement.

The study of conservation concepts through case studies, on the other hand, demonstrates the changes. Architectural conservation will be used to recreate the original style of three Phra Tamnak.

Field of Study: Architecture

Student's Signature .....

Academic Year: 2021

Advisor's Signature .....

กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์นี้จะสำเร็จไม่ได้หากขาดส่วนใดส่วนหนึ่ง ขอขอบคุณคณะกรรมการวิทยานิพนธ์ ผศ. ดร. เทิดศักดิ์ เตชะกิจจจร และ อ. ดร. ภัทร์ สีสัมพรโรจน์ ที่กรุณาให้คำปรึกษาที่ทรงคุณค่าแก่ วิทยานิพนธ์นี้ ขอขอบคุณ รศ. พิชญา สุ่มจินดา ที่ช่วยรวบรวมข้อมูลเสริมและผลักดันข้อมูลทาง ประวัติศาสตร์แก่วิทยานิพนธ์ และที่ขาดไม่ได้คืออาจารย์ที่ปรึกษา รศ. ดร. วิมลรัตน์ อิศระธรรมบุญ ที่ ถ่ายทอดวิชาทางการอนุรักษ์สถาปัตยกรรมและดูแลจนทำให้วิทยานิพนธ์นี้สำเร็จลุล่วงมาอย่างดี

ขอกราบขอบพระคุณวัดรัชฎาธิษฐานฐาน วัดอมรินทราราม วัดเขมาภิรตาราม โรงเรียน กลาโหมอุทิศ และพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร รวมถึงสถานที่อื่น ๆ ที่ไม่ได้กล่าวมา ณ ที่นี้ที่ อำนวยความสะดวกในการสำรวจสถานที่ รวมถึงการมอบข้อมูลอันเป็นประโยชน์แก่วิทยานิพนธ์นี้ ขอขอบคุณ รศ. กวีไกร ศรีหิรัญ และคณะ ที่ให้คำปรึกษาในการทำโฟโตแกรมเมตรี ขอขอบคุณโครงการ อนุรักษ์วัดไชยวัฒนาราม กองทุนอนุสรณ์สถานโลก (World Monuments Fund) ในการสนับสนุนโดย สถานเอกอัครราชทูตสหรัฐอเมริกา ที่กรุณาให้ฝึกประสบการณ์จริงในการอนุรักษ์สถาปัตยกรรม ขอขอบคุณคุณอริยะ ทรงประไพ และคณะอนุรักษ์สถาปัตยกรรม พระราชานิเวศน์มฤคทายวัน ที่ให้ ข้อมูลในการอนุรักษ์สถาปัตยกรรมไม้ และสุดท้ายขอขอบคุณอาจารย์และผู้ทรงคุณวุฒิทุกท่านที่ไม่ได้ กล่าวมาที่ได้ถ่ายทอดข้อมูลอันทรงคุณค่าแก่วิทยานิพนธ์นี้

ขอขอบคุณครอบครัว เพื่อนโรงเรียนเซนต์คาเบรียล เพื่อนระดับปริญญาตรี และเพื่อนระดับ ปริญญาโท คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ที่คอยเป็นกำลังใจให้ตลอดชีวิต การศึกษา รวมไปถึงเจ้าหน้าที่ของภาควิชาที่คอยช่วยประสานงานจนวิทยานิพนธ์ผ่านไปได้ด้วยดี

วิทยานิพนธ์นี้ได้รับทุนอุดหนุนการวิจัยจากสำนักงานการวิจัยแห่งชาติ ประจำปีงบประมาณ พ.ศ. 2564

ณัฐปภัทร์ นิชะเวมานนท์

สารบัญ

	หน้า
.....ค	ค
บทคัดย่อภาษาไทย.....ค	ค
.....ง	ง
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ.....ง	ง
กิตติกรรมประกาศ.....จ	จ
สารบัญ.....ฉ	ฉ
สารบัญตาราง.....ญ	ญ
สารบัญรูปภาพ.....ฎ	ฎ
บทที่ 1 บทนำ..... 1	1
1.1 ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา..... 1	1
1.2 วัตถุประสงค์ของการศึกษา..... 3	3
1.3 ขอบเขตของการศึกษา..... 4	4
1.4 ระเบียบวิธีการศึกษา..... 4	4
1.5 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ..... 5	5
1.6 นิยามศัพท์ในการศึกษา..... 6	6
บทที่ 2 แนวทางที่เกี่ยวข้องกับการกลบนาเรือน การอนุรักษ์สถาปัตยกรรม และหมู่พระตำหนัก..... 7	7
2.1 แนวทางกลบนาเรือนจากกรณีศึกษาเรือนกลบนาจากกรณีศึกษา..... 8	8
2.1.1 พระตำหนักกลบนาเป็นศาลาการเปรียญ วัดใหญ่สุวรรณาราม จ. เพชรบุรี..... 9	9
จวนพระยาจักรีกลบนาเป็นหอพระไตรปิฎก วัดระฆังโฆสิตาราม..... 12	12
2.2 หลักการการอนุรักษ์สถาปัตยกรรมเมื่อพิจารณาจากการกลบนาเรือน..... 15	15
2.2.1 คุณค่า (value) และความแท้ (authenticity)..... 15	15

2.2.2	หลักการปรับปรุงอาคาร (building adaptation)	16
2.2.3	ลำดับชั้นการเปลี่ยนแปลงองค์ประกอบ (shearing layers of change)	16
2.3	พระตำหนักในพระบรมมหาราชวัง	18
2.3.1	หมู่พระตำหนักตึก	19
2.3.2	หมู่ตำหนักเขียว	20
2.3.3	หมู่พระตำหนักแดง	20
บทที่ 3	การกัลปนาพระตำหนักตึก	25
3.1	แรกกัลปนาพระตำหนักตึก (พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว)	28
3.2	การบูรณะพระตำหนักตึก พ.ศ.2500	33
3.3	การบูรณะพระตำหนักตึก พ.ศ. 2550	37
3.4	ประเด็นสำคัญที่พบจากการกัลปนาพระตำหนักตึก	40
3.4.1	การกัลปนาพระตำหนักตึกเมื่อพิจารณาตามคุณค่าและความแท้	40
3.4.2	การกัลปนาพระตำหนักตึกเมื่อพิจารณาตามหลักการการปรับปรุงอาคาร	41
3.4.3	พัฒนาการการบูรณะพระตำหนักตึกหลังการกัลปนา	42
3.4.4	การกัลปนาพระตำหนักตึกเมื่อพิจารณาตามลำดับชั้นการเปลี่ยนแปลง	43
บทที่ 4	การกัลปนาดำหนักเขียว	45
4.1	แรกกัลปนาดำหนักเขียว (พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว)	47
4.2	ตำหนักเขียวหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 - การบูรณะช่วง พ.ศ. 2527	52
4.3	ตำหนักเขียวในปัจจุบัน	56
4.4	ประเด็นสำคัญที่พบจากการกัลปนาดำหนักเขียว	59
4.4.1	การกัลปนาดำหนักเขียวเมื่อพิจารณาตามคุณค่าและความแท้	59
4.4.2	การกัลปนาดำหนักเขียวเมื่อพิจารณาตามหลักการการปรับปรุงอาคาร	61
4.4.3	พัฒนาการการบูรณะตำหนักเขียวหลังกัลปนา	62
4.4.4	การกัลปนาดำหนักเขียวเมื่อพิจารณาตามลำดับชั้นการเปลี่ยนแปลง	62

บทที่ 5 การกัลปนาพระตำหนักแดง.....	64
5.1 แรกกัลปนา/ย้ายหมู่พระตำหนักแดง	70
5.1.1 พระตำหนักแดงเจ้าฟ้าบุญรอดกัลปนาไปวัดเขมาภิรตาราม.....	70
5.1.2 พระที่นั่งมุลมณเฑียรกัลปนาไปวัดเขมาภิรตาราม	78
5.2 หมู่พระตำหนักแดงช่วงหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง	83
5.2.1 พระตำหนักแดง วัดเขมาภิรตาราม	83
5.2.2 พระที่นั่งมุลมณเฑียร โรงเรียนกลาโหมอุทิศ.....	86
5.2.3 พระตำหนักแดง พิพิธภัณฑสถานสำหรับพระนคร	89
5.3 หมู่พระตำหนักแดงในปัจจุบัน.....	93
5.3.1 พระตำหนักแดง วัดเขมาภิรตาราม	93
5.3.2 พระที่นั่งมุลมณเฑียร โรงเรียนกลาโหมอุทิศ.....	96
5.3.3 พระตำหนักแดง พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร.....	98
5.4 ประเด็นสำคัญที่พบจากการกัลปนาพระตำหนักแดง	100
5.4.1 การกัลปนาพระตำหนักตึกเมื่อพิจารณาตามคุณค่าและความแท้.....	100
5.4.2 การกัลปนาตำหนักพระตำหนักแดงเมื่อพิจารณาตามหลักการการปรับปรุงอาคาร ..	101
5.4.3 พัฒนาการบูรณะพระตำหนักแดงหลังการกัลปนา	102
5.4.4 การกัลปนาพระตำหนักแดงเมื่อพิจารณาตามลำดับชั้นการเปลี่ยนแปลง	102
บทที่ 6 วิเคราะห์และบทสรุปการศึกษา.....	107
6.1 การกัลปนาเรือนเมื่อพิจารณาเรื่องคุณค่าและความแท้	107
6.2 การกัลปนาเรือนเมื่อพิจารณาตามหลักการการปรับปรุงอาคาร	109
6.4 การกัลปนาเรือนเมื่อพิจารณาตามลำดับชั้นการเปลี่ยนแปลง	114
6.5 การกัลปนาเรือนกับการทบทวนข้อมูลทางประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรม.....	117
6.5.1 การสันนิษฐานหมู่พระตำหนักตึก	118
6.5.2 การสันนิษฐานหมู่ตำหนักเขียว.....	125

6.5.3 การสันนิษฐานหมู่พระตำหนักแดง	130
6.5.4 การสันนิษฐานพระที่นั่งมุลมณเฑียรเมื่ออยู่หมู่พระอภิเนาว์นิเวศน์	136
6.6 บทสรุปของการศึกษา	139
บรรณานุกรม	140
ภาคผนวก ก งานภาคสนาม และการทำแบบสถาปัตยกรรม	143
การทำแบบอนุรักษ์สถาปัตยกรรม (architectural conservation drawing).....	150
ภาคผนวก ข ชั้นความเปลี่ยนแปลงของพระตำหนัก	151
ประวัติผู้เขียน	169

สารบัญตาราง

	หน้า
ตารางที่ 1 ข้อมูลพระตำหนักจากพระบรมมหาราชวัง	23
ตารางที่ 2 ตารางแสดงความเปลี่ยนแปลงของพระตำหนักตึกเมื่อกลปนามาว่าตรีภูวราชฐาน.....	43
ตารางที่ 3 ตารางแสดงความเปลี่ยนแปลงของตำหนักเขียวเมื่อกลปนามาว่าดอมรินทราราม	62
ตารางที่ 4 ตารางแสดงความเปลี่ยนแปลงพระตำหนักแดงเมื่อกลปนามาว่าดเชมาภิตาราม.....	103
ตารางที่ 5 ตารางแสดงความเปลี่ยนแปลงของพระที่นั่งมูลมณเฑียร	104
ตารางที่ 6 ตารางแสดงความเปลี่ยนแปลงของพระตำหนักแดง พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร	105
ตารางที่ 7 ตารางแสดงการเปลี่ยนการใช้สอยหลังกลปนาของกรณีศึกษา	110
ตารางที่ 8 ตารางแสดงการเปลี่ยนการใช้สอยของการกลปนาเรือน.....	110
ตารางที่ 9 ตารางแสดงองค์ประกอบที่เปลี่ยนแปลงในปัจจุบันของกรณีศึกษา	117

สารบัญรูปภาพ

	หน้า
รูปที่ 1 (ขวา) พระตำหนักตึก วัดรัชฎาธิษฐาน (ซ้าย) ตำหนักเขียว วัดอมรินทราราม.....	4
รูปที่ 2 (ซ้าย) พระตำหนักแดง วัดเขมาภิรตาราม (กลาง) พระที่นั่งมุลมณเฑียร (ขวา) พระตำหนักแดง พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร	4
รูปที่ 3 แผนภูมิระเบียบวิธีวิจัย.....	5
รูปที่ 4 พระตำหนักกลีปนาเป็นศาลาการเปรียญ วัดใหญ่สุวรรณาราม จ. เพชรบุรี.....	9
รูปที่ 5 (ซ้าย) พระตำหนักถูกกลีปนามาตั้งในแนวแกนพระอุโบสถ (ขวา) ลายทองที่ฝาอุกมาสีแดงทับ.....	11
รูปที่ 6 เสาภายในชุดที่ 4 มีร่องรอยฝาพระตำหนักเดิมที่ถูกถอดออกเมื่อเป็นศาลาการเปรียญ.....	11
รูปที่ 7 จวนพระยาจักรี กลีปนาเป็นหอพระไตรปิฎก วัดระฆังโฆสิตาราม	12
รูปที่ 8 (ซ้าย) องค์พระกอบและฝามีการเขียนจิตรกรรมและปิดทองตามฐานานุศักดิ์ใหม่ (ขวา) จิตรกรรมมฆมาณพสร้างศาลาที่สื่อถึงการกลีปนาจวนพระยาจักรี.....	14
รูปที่ 9 สันนิษฐานจวนพระยาจักรีก่อนกลีปนา มาเป็นฝาสำรวจ มุงจาก ตามฐานันดรเดิม.....	15
รูปที่ 10 แผนภูมิลำดับชั้นความเปลี่ยนแปลงจาก How Buildings Learn	17
รูปที่ 11 (ซ้าย) ฝั่งพระบรมมหาราชวังสมัยรัชกาลที่ 1 (ขวา) ฝั่งพระบรมมหาราชวังสมัยรัชกาลที่ 218	
รูปที่ 12 พระตำหนักตึกกลีปนาเป็นศาลาการเปรียญ วัดรัชฎาธิษฐาน	19
รูปที่ 13 ตำหนักเขียวกลีปนาเป็นกุฎิเจ้าอาวาส วัดอมรินทราราม.....	20
รูปที่ 14 (ซ้าย) พระตำหนักแดง กลีปนาเป็นกุฎิเจ้าอาวาส วัดเขมาภิรตาราม (ขวา) พระที่นั่งมุลมณเฑียร กลีปนาเป็นโรงเรียน วัดเขมาภิรตาราม (กลาโหมอุทิศ)	22
รูปที่ 15 พระตำหนักแดง พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร.....	22
รูปที่ 16 แผนภูมิบทวิทยานิพนธ์	24
รูปที่ 17 แผนผังวัดรัชฎาธิษฐานในปัจจุบัน	25
รูปที่ 18 พระตำหนักตึกในปัจจุบัน.....	27

รูปที่ 19 โฟโตแกรมเมตริกสภาพปัจจุบันพระตำหนักตึก.....	28
รูปที่ 20 แผนที่ พ.ศ. 2430 แสดงตำแหน่งเดิมของพระตำหนักตึกเมื่อกัลปนามาวัดรัชฎาธิษฐาน อยู่ทางทิศเหนือของพระอุโบสถเก่า.....	31
รูปที่ 21 จิตรกรรมบนคอสองที่วาดหลังการกัลปนา.....	31
รูปที่ 22 ศาลาการเปรียญวัดแก้วไพฑูรย์ก่อนการบูรณะ ซึ่งอยู่ในพื้นที่ใกล้เคียงและมีอายุใกล้เคียงกันกับการกัลปนาพระตำหนักตึก ตั้งจากพื้นไม่สูงมาก.....	31
รูปที่ 23 แบบสถาปัตยกรรมพระตำหนักตึกเมื่อแรกกัลปนาเป็นศาลาการเปรียญ วัดรัชฎาธิษฐาน สมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว.....	32
รูปที่ 24 แผนที่วัดรัชฎาธิษฐานในปัจจุบัน แสดงตำแหน่งของพระตำหนักตึกที่ย้ายมา พ.ศ. 2500...34	
รูปที่ 25 (ซ้าย) พระตำหนักตึกหลังการบูรณะ พ.ศ. 2500 มีการยกใต้ถุนคอนกรีต (ขวา) การต่อเติมหลังคาเชื่อมกัปิยกุฎี.....	34
รูปที่ 26 (ซ้าย) จั้วพระตำหนักเขียนรายชื่อจิตศรัทธาที่มาบูรณะพระตำหนักเมื่อ พ.ศ. 2500.....	35
รูปที่ 27 (ขวา) ภายในพระตำหนักช่วงหลังการบูรณะ พ.ศ. 2500	35
รูปที่ 28 แบบสถาปัตยกรรมพระตำหนักตึกหลังการบูรณะ พ.ศ. 2500	36
รูปที่ 29 (บน) พระตำหนักตึกหลังการบูรณะ พ.ศ. 2550 มีการบูรณะพระตำหนักให้ตึ้งเดิม และแก้ไขใต้ถุนใหม่ (ซ้ายล่าง) ฝาที่ถูกลบเปลี่ยนจากการบูรณะ พ.ศ. 2500 (ขวาล่าง) ภายในพระตำหนักถูกบูรณะและใช้ในงานบุญวันพระใหญ่ และบุญมหาสงกรานต์ของวัด.....	38
รูปที่ 30 แบบสถาปัตยกรรมพระตำหนักตึกหลังการบูรณะ พ.ศ. 2550	39
รูปที่ 31 ป้ายพระตำหนักยังแสดงสถานะความเป็นพระตำหนักอยู่ในปัจจุบัน.....	41
รูปที่ 32 (ซ้าย) พระตำหนักตึก เมื่อเปรียบเทียบกับ (ขวา) ศาลาการเปรียญ วัดแก้วไพฑูรย์ มีรูปแบบสถาปัตยกรรมที่ใกล้เคียงกัน.....	41
รูปที่ 33 (ซ้าย) ภายในพระตำหนักตึก เมื่อเปรียบเทียบกับ (ขวา) ศาลาการเปรียญ วัดแก้วไพฑูรย์ มีองค์ประกอบที่เหมือนกัน.....	42
รูปที่ 34 ตำหนักเขี้ยวกัลปนาเป็นกุฎีเจ้าอาวาส วัดอมรินทราราม.....	45
รูปที่ 35 แผนผังวัดอมรินทรารามในปัจจุบัน.....	46
รูปที่ 36 โฟโตแกรมเมตริกสภาพปัจจุบันตำหนักเขี้ยว	47

รูปที่ 37	แผนที่ พ.ศ. 2430 แสดงวัดอมรินทราราม มีสังฆาวาสทางทิศใต้ ซึ่งเป็นที่ตั้งตำหนักเขี้ยว..49
รูปที่ 38	ภาพตำหนักเขี้ยวหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 แสดงอาคารที่อาจเป็นตำหนักเขี้ยวอีกหลัง.....49
รูปที่ 39	หน้าต่างที่จั่วตำหนักเขี้ยว เป็นเอกลักษณ์ของสถาปัตยกรรมรัชกาลที่ 1 50
รูปที่ 40	แบบสถาปัตยกรรมของตำหนักเขี้ยวเมื่อแรกกลับมา สมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้า ฯ ..51
รูปที่ 41	วัดอมรินทรารามหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 แสดงพุทธาวาสได้รับความเสียหายอย่างมาก....53
รูปที่ 42	(ซ้าย) บานหน้าต่างตำหนักเขี้ยวถูกทำเป็นบานเพี้ยม 53
รูปที่ 43	(ขวาบน) พระอุโบสถที่สร้างขึ้นใหม่จากภัยสงครามโดยคอนกรีต 53
รูปที่ 44	(ขวาล่าง) ตำหนักเขี้ยวหลังการบูรณะใหญ่ของวัด ถูกยกใต้ถุนคอนกรีต 53
รูปที่ 45	ภาพถ่ายตำหนักช่วงปี พ.ศ. 2527 แสดงใต้ถุนคอนกรีตที่ทำใหม่.....54
รูปที่ 46	แบบรังวัดสถาปัตยกรรมช่วง พ.ศ. 2544 ยังมีใต้ถุนคอนกรีตแบบเดิม 54
รูปที่ 47	แบบสถาปัตยกรรมตำหนักเขี้ยวหลังสงครามโลกครั้งที่ 2.....55
รูปที่ 48	วัดอมรินทรารามในปัจจุบัน โดยวัดถูกผ่าด้วยถนนเป็น 2 ส่วน.....57
รูปที่ 49	สีเขี้ยวภายในตำหนักเป็นสีเดิมเมื่อแรกสร้าง ปัจจุบันใช้เป็นที่เก็บของ.....57
รูปที่ 50	ตำหนักเขี้ยวในปัจจุบัน มีการต่อเติมใต้ถุนเพื่อการใช้งาน 57
รูปที่ 51	แบบสถาปัตยกรรมตำหนักเขี้ยวสภาพปัจจุบัน 58
รูปที่ 52	สำเนาเอกสารการบูรณะตำหนักเขี้ยว ร.ศ. 123 ถูกเรียกว่าพระตำหนักแดง.....61
รูปที่ 53	แผนผังวัดเขมาภิรตารามในปัจจุบัน.....65
รูปที่ 54	พระตำหนักแดง ใกล้เคียงเป็นกุฏิเจ้าอาวาส วัดเขมาภิรตาราม 66
รูปที่ 55	โฟโตแกรมเมตรีสภาพปัจจุบันของพระตำหนักแดง วัดเขมาภิรตาราม.....66
รูปที่ 56	พระที่นั่งมุลมณเฑียรกลับมาเป็นโรงเรียน วัดเขมาภิรตาราม.....67
รูปที่ 57	โฟโตแกรมเมตรีพระที่นั่งมุลมณเฑียรในปัจจุบัน.....67
รูปที่ 58	แผนผังพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร ในปัจจุบัน.....68
รูปที่ 59	พระตำหนักแดงพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร.....69
รูปที่ 60	โฟโตแกรมเมตรีสภาพปัจจุบันพระตำหนักแดง พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร.....69

รูปที่ 61 (ซ้าย) แขนงวัดโมลีโลกยารามในปัจจุบัน แสดงส่วนที่คาดว่าน่าจะเคยตั้งพระตำหนักแดง (ขวา) ภูมิตำหนักที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าฯ ชาติกรรมแทนพระตำหนักแดง.....	70
รูปที่ 62 (ซ้าย) หน้าต่างพระตำหนักแดงยังมีหย่องลายพรรณพฤกษาบนขาสิงห์ซึ่งเป็นเอกลักษณ์ของพระตำหนักแดง.....	73
รูปที่ 63 (ขวาบน-ขวาล่าง) ประตูห้องสรงถูกแปลงหน้าต่างฝาเสี้ยว.....	73
รูปที่ 64 ร่องรอยรางน้ำที่หลังคาถูกยกขึ้นทั้งหมด	74
รูปที่ 65 (ซ้าย) พาไลพระตำหนักแดงต่อเติมเป็นงานแบบพระราชนิยมพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าฯ เปรียบเทียบกับ (ขวา) สถาปัตยกรรมที่พระนครคีรี.....	74
รูปที่ 66 สำเนาเอกสารการบูรณะ ร.ศ. 120 แสดงการเปลี่ยนเสาไม้ 28 ต้น.....	76
รูปที่ 67 แบบสถาปัตยกรรมพระตำหนักแดงเมื่อแรกกลัปนา พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าฯ.....	77
รูปที่ 68 ประตู หน้าต่าง พระที่นั่งมุลมณเฑียรทำลายรดน้ำรูปต้นทุเรียน.....	79
รูปที่ 69 (บน) หย่องหน้าต่างพระที่นั่งมุลมณเฑียร (กลาง) หย่องหน้าต่างพระตำหนักแดง วัดเขมาภิรตาราม (ล่าง) หย่องหน้าต่างพระตำหนักแดง พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร ล้วนเป็นลายเดียวกัน.....	80
รูปที่ 70 ส่วนหนึ่งของเอกสารปฏิสังขรณ์พระที่นั่งมุลมณเฑียรมาปลูกวัดเขมาฯ ร.ศ. 116.....	81
รูปที่ 71 แบบสถาปัตยกรรมพระที่นั่งมุลมณเฑียรเมื่อแรกกลัปนา พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าฯ.....	82
รูปที่ 72 (ซ้ายบน) ภาพถ่ายเก่าพระตำหนักแดงช่วง พ.ศ. 2500 (ขวาบน) การประดับตกแต่งถูกรักษาตามสภาพ (ซ้ายล่าง) พระตำหนักแดงช่วง พ.ศ. 2541 (ขวาล่าง) ห้องมุขที่ถูกลดต่อเติมของพระตำหนัก.....	84
รูปที่ 73 แบบสถาปัตยกรรมพระตำหนักแดง วัดเขมาภิรตาราม หลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง.....	85
รูปที่ 74 พระที่นั่งมุลมณเฑียรมีการเปลี่ยนกันเสาเป็นสังกะสี.....	87
รูปที่ 75 พระที่นั่งมุลมณเฑียรมีการเปลี่ยนกันเสาเป็นดินเผาอีกครั้ง.....	87
รูปที่ 76 แบบสถาปัตยกรรมพระที่นั่งมุลมณเฑียรหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง.....	88
รูปที่ 77 ที่ตั้งแรกของพระตำหนักแดงเมื่อคราวยังเป็นพระราชวังบวรสถานมงคล (วังหน้า).....	90
รูปที่ 78 (ซ้ายบน) พระแท่นบรรทมพระศรีสุริเยนทร์ฯ เมื่อคราวจัดแสดงในพระตำหนักแดง	91

รูปที่ 79 (ขวบน) ห้องที่ต่อเติมมาบริเวณพาไล.....	91
รูปที่ 80 (ซ้ายล่าง) ห้องทรงพระตำหนักแดง.....	91
รูปที่ 81 (ขวาล่าง) ภาพพระตำหนักแดงเมื่อย้ายมาที่ตั้งปัจจุบัน พ.ศ. 2506.....	91
รูปที่ 82 แบบสถาปัตยกรรมพระตำหนักแดง พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร พ.ศ. 2506.....	92
รูปที่ 83 พระตำหนักแดงในปัจจุบัน มีการรื้อไต้ถุนเมื่อแรกกัลปนา เปลี่ยนเป็นคอนกรีต.....	94
รูปที่ 84 (ซ้าย) ภายในพระตำหนักแดง เป็นพื้นที่จัดแสดง (ขวา) ฝาเสี้ยวอีกด้านที่ถูกเติม.....	94
รูปที่ 85 (ซ้าย) พระบรมรูปพระศรีสุริเยนทร์ ฯ บนพระตำหนัก (ขวา) ห้องบรรทมในปัจจุบัน.....	94
รูปที่ 86 แบบสถาปัตยกรรมพระตำหนักแดง วัดเขมาภิรตาราม บุรณะ พ.ศ. 2546.....	95
รูปที่ 87 (ซ้าย) พระที่นั่งมูลมณเฑียรบุรณะเมื่อ พ.ศ. 2550 มีการเปลี่ยนวัสดุในรูปแบบเดิม.....	96
รูปที่ 88 (ขวา) ภายในพระที่นั่งมูลมณเฑียรในปัจจุบัน.....	96
รูปที่ 89 แบบสถาปัตยกรรมพระที่นั่งมูลมณเฑียรหลังการบุรณะ พ.ศ. 2550.....	97
รูปที่ 90 (ซ้าย) พระตำหนักแดงมีการทำผิวใหม่ พ.ศ. 2554.....	98
รูปที่ 91 (ขวา) พระตำหนักแดงในปัจจุบัน.....	98
รูปที่ 92 แบบสถาปัตยกรรมพระตำหนักแดง พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร บุรณะ พ.ศ. 2554.....	99
รูปที่ 93 ความเปลี่ยนแปลงของพระตำหนักตึก ที่มีการต่อเติมทางตั้ง และไม่เก็บองค์ประกอบช่วง พ.ศ. 2500 ไว้เลย.....	112
รูปที่ 94 ความเปลี่ยนแปลงของตำหนักเขียว ที่มีการเปลี่ยนแปลงสีอย่างชัดเจน รวมถึงการต่อเติมทางตั้งเพื่อการใช้งานไต้ถุน.....	113
รูปที่ 95 พระตำหนักแดง วัดเขมาภิรตาราม มีการต่อเติมไต้ถุนตั้งแต่แรกกัลปนา การต่อเติมตัวเรือนเพื่อการใช้งานมาจนถึงปัจจุบัน ถือว่าเป็นอาคารที่มีความเปลี่ยนแปลงสูง.....	113
รูปที่ 96 พระที่นั่งมูลมณเฑียร มีการเก็บส่วนที่ยังคงเป็นพระตำหนักแดงเพียงหย่องหน้าต่าง ในขณะที่ต่อเติมเป็นพระที่นั่งอุกรักษาได้ดีถึงปัจจุบัน.....	113
รูปที่ 97 พระตำหนักแดง พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร มีความเปลี่ยนแปลงน้อยที่สุด จากการไม่เปลี่ยนสถานะของความเป็นพระตำหนักเลย.....	114

รูปที่ 98 แผนภูมิลำดับชั้นความเปลี่ยนแปลงของการกลัมนาเรือน.....	114
รูปที่ 99 การเปลี่ยนแปลงที่ตั้งของ (บน) พระตำหนักตึกในวัดรัชฎาธิษฐาน และ (ล่าง) พระตำหนัก แดง ในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร.....	116
รูปที่ 100 พระที่นั่งอมรินทราภิเษกมหาปราสาทที่เคยตั้งหน้าพระตำหนักตึก.....	120
รูปที่ 101 ตำหนักพระองค์เจ้าประไพวดี วัดกนิษฐาณ เชื่อว่าเป็นรูปแบบตำหนักบริวาร.....	120
รูปที่ 102 ฝาผนังห้องของตำหนัก พระองค์เจ้าประไพวดี ที่เชื่อว่าพระตำหนักตึกเคยมีฝาผนังห้อง แบบเดียวกัน.....	121
รูปที่ 103 จิตรกรรมวัดราชประดิษฐสถิตมหาสีมาราม แสดงหมู่พระตำหนักตึกเมื่ออยู่ พระบรมมหาราชวัง.....	121
รูปที่ 104 แบบสันนิษฐานพระตำหนักประธานหมู่พระตำหนักตึก.....	122
รูปที่ 105 แบบสันนิษฐานตำหนักบริวารพระตำหนักตึกแนวทางที่ 1 วัสดุไม้.....	123
รูปที่ 106 แบบสันนิษฐานตำหนักบริวารพระตำหนักตึกแนวทางที่ 2 วัสดุปูน.....	123
รูปที่ 107 สันนิษฐานการรวมหมู่พระตำหนักตึก.....	124
รูปที่ 108 กุฏิวัดระฆังโฆสิตาราม ขนาด 5 ห้อง.....	126
รูปที่ 109 ผลลัพธ์โฟโตแกรมเมตรีของ (ซ้าย) ตำหนักเขียว และ (ขวา) กุฏิวัดระฆังโฆสิตาราม มีขนาด และสัดส่วนใกล้เคียงกัน (ที่มา: ผู้วิจัย, 2564).....	127
รูปที่ 110 หอแงหน้าต่างและฝาของตำหนักเขียว (ซ้าย) และตำหนัก วัดระฆังโฆสิตาราม (ขวา) มี หอแงลูกทรงแบบพระราชนิยมช่วงรัชกาลที่ 1 รูปแบบเดียวกัน.....	127
รูปที่ 111 สันนิษฐานตำหนักประธานหมู่ตำหนักเขียว.....	128
รูปที่ 112 สันนิษฐานการรวมหมู่ตำหนักเขียว.....	129
รูปที่ 113 จิตรกรรมวัดราชประดิษฐ์ ฯ แสดงพระตำหนักแดงเมื่ออยู่พระราชวังเดิม.....	131
รูปที่ 114 (ซ้าย) กุฏิวัดอัมพวันเจติยาราม และ (ขวา) วัดพระทรง เป็นกรณีศึกษาอาคาร สมัยและ รูปแบบใกล้เคียง พร้อมยังจัดผังเป็นเรือนหมู่อยู่.....	131
รูปที่ 115 แบบสันนิษฐานพระตำหนักประธาน หมู่พระตำหนักแดง.....	132
รูปที่ 116 พระตำหนักหอของหมู่พระตำหนักแดง.....	133

รูปที่ 117	สันนิษฐานการรวมหมู่พระตำหนักแดง	134
รูปที่ 118	การจัดผังหมู่พระตำหนักตึกพระศรีสุราลัยเป็นหลักฐานในการจัดหมู่พระตำหนัก	135
รูปที่ 119	ผังหมู่พระตำหนักตึกกับตำหนักเขียว ถูกจัดในรูปแบบเรือนหมู่เช่นเดียวกับผังการพักอาศัยของเรือนหลวงที่ค้นพบ.....	135
รูปที่ 120	ผังหมู่พระตำหนักแดง ถูกจัดในรูปแบบเรือนหมู่เช่นเดียวกับผังการพักอาศัยของเรือนหลวงที่ค้นพบ.....	136
รูปที่ 121	(ซ้าย) จิตรกรรมพระที่นั่งทรงผนวช วัดเบญจมบพิตรดุสิตวนารามแสดงพระที่นั่งมุลมณเฑียรเมื่ออยู่หมู่พระอภิเนาว์นิเวศน์	137
รูปที่ 122	ภาพจากพระที่นั่งภูวดลทัศไนย เห็นสันหลังคาพระที่นั่งมุลมณเฑียร.....	137
รูปที่ 123	ภาพถ่ายเห็นพระที่นั่งภูวดลทัศไนยต่อพระที่นั่งมุลมณเฑียร.....	137
รูปที่ 124	สันนิษฐานพระที่นั่งมุลมณเฑียรเมื่ออยู่หมู่พระอภิเนาว์นิเวศน์.....	138
รูปที่ 125	การวัดระยะบนภาพถ่าย และการถ่ายภาพทางอากาศ.....	143
รูปที่ 126	การประมวลผลโฟโตแกรมเมตรีโดย capturing reality.....	144
รูปที่ 127	ผลลัพธ์โฟโตแกรมเมตรี พระตำหนักตึก วัดรัษฎาธิษฐาน.....	145
รูปที่ 128	ผลลัพธ์โฟโตแกรมเมตรี ตำหนักเขียว วัดอมรินทราราม.....	146
รูปที่ 129	ผลลัพธ์โฟโตแกรมเมตรี พระตำหนักแดง วัดเขมาภิรตาราม	147
รูปที่ 130	ผลลัพธ์โฟโตแกรมเมตรี พระที่นั่งมุลมณเฑียร	148
รูปที่ 131	ผลลัพธ์โฟโตแกรมเมตรี พระตำหนักแดง พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร.....	149
รูปที่ 132	ตัวอย่างการใช้แบบทางสถาปัตยกรรมมาพิสูจน์หลักฐานของพระตำหนักแดง วัดเขมาภิรตาราม และตำหนักเขียว วัดอมรินทราราม.....	150
รูปที่ 133	การเปลี่ยนแปลงองค์ประกอบพระตำหนักตึกเมื่อแรกกลับมา สมัยรัชกาลที่ 5.....	152
รูปที่ 134	การเปลี่ยนแปลงองค์ประกอบพระตำหนักตึก พ.ศ. 2500.....	153
รูปที่ 135	การเปลี่ยนแปลงองค์ประกอบพระตำหนักตึก พ.ศ. 2550.....	154
รูปที่ 136	การเปลี่ยนแปลงองค์ประกอบตำหนักเขียวเมื่อแรกกลับมา	155
รูปที่ 137	การเปลี่ยนแปลงองค์ประกอบตำหนักเขียวหลังสงครามโลกครั้งที่ 2.....	156

รูปที่ 138 การเปลี่ยนแปลงองค์ประกอบตำหนักเขียวในปัจจุบัน..... 157

รูปที่ 139 การเปลี่ยนแปลงองค์ประกอบพระตำหนักแดงเมื่อแรกกัลปนา..... 158

รูปที่ 140 การเปลี่ยนแปลงองค์ประกอบพระตำหนักแดงหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง 159

รูปที่ 141 การเปลี่ยนแปลงองค์ประกอบพระตำหนักแดง พ.ศ. 2546..... 160

รูปที่ 142 การเปลี่ยนแปลงองค์ประกอบพระที่นั่งมุลมณเฑียรแรกกัลปนา 161

รูปที่ 143 การเปลี่ยนแปลงองค์ประกอบพระที่นั่งมุลมณเฑียรหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง . 162

รูปที่ 144 การเปลี่ยนแปลงองค์ประกอบพระที่นั่งมุลมณเฑียร พ.ศ. 2550 163

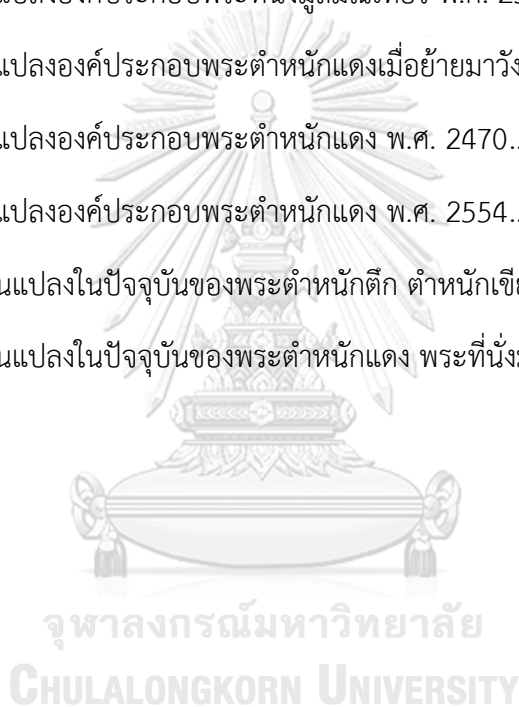
รูปที่ 145 การเปลี่ยนแปลงองค์ประกอบพระตำหนักแดงเมื่อย้ายมาวังหน้า 164

รูปที่ 146 การเปลี่ยนแปลงองค์ประกอบพระตำหนักแดง พ.ศ. 2470..... 165

รูปที่ 147 การเปลี่ยนแปลงองค์ประกอบพระตำหนักแดง พ.ศ. 2554..... 166

รูปที่ 148 ความเปลี่ยนแปลงในปัจจุบันของพระตำหนักตึก ตำหนักเขียว 167

รูปที่ 149 ความเปลี่ยนแปลงในปัจจุบันของพระตำหนักแดง พระที่นั่งมุลมณเฑียร 168

บทที่ 1

บทนำ

1.1 ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

การศึกษานี้เลือกศึกษาแนวความคิดของการอนุรักษ์สถาปัตยกรรมในประเทศไทยก่อนการเข้ามาของหลักการอนุรักษ์สถาปัตยกรรมสากล

“กัลปนา” เป็นคำภาษาสันสกฤตมีความหมายว่าเจาะจงให้ กัลปนาคือการถวายทรัพย์สินเพื่อเป็นประโยชน์แก่ศาสนสถานเป็นธรรมเนียมที่ปฏิบัติกันมาในศาสนาพราหมณ์ต่อมาธรรมเนียมการกัลปนาได้ส่งมาสู่ศาสนาพุทธ¹ เพราะฉะนั้นจึงปรากฏธรรมเนียมการกัลปนากับดินแดนที่มีความเชื่อที่เชื่อมโยงกับศาสนาเหล่านี้ รวมถึงประเทศไทยที่มีการนับถือพุทธศาสนาอย่างแนบแน่น ความเชื่อมโยงวิถีชีวิตกับศาสนาและความเชื่อที่อธิบายถึงการอธิษฐาน ผลบุญ และการเวียนว่ายตายเกิด เป็นปัจจัยที่ทำให้การกัลปนาแพร่หลาย โดยสิ่งที่นิยมกัลปนาคือ เงินเพื่อใช้จ่ายในศาสนสถาน ผู้คนเพื่อเป็นแรงงาน สัตว์เพื่อทำปุ๋ยสัตว์ให้รายได้แก่ศาสนสถาน สิ่งของมีค่าเป็นเครื่องบูชา ที่ดินเพื่อสร้างและหารายได้แก่ศาสนสถาน รวมไปถึงถาวรวัตถุที่ถวายเป็นประโยชน์ต่อศาสนสถาน

การกัลปนาถาวรวัตถุ แบ่งได้เป็นสองประเภท ได้แก่ การกัลปนาโดยสร้างขึ้นใหม่ เช่น วิหาร พระเจดีย์ กุฏิ เป็นต้น และการกัลปนาตัวอาคารเดิมโดยนำมาปรับปรุงเป็นอาคารศาสนสถาน ซึ่งอาคารส่วนมากที่นำมากัลปนามักเป็นอาคารประเภท “เรือน” หรืออาคารพักอาศัย ทั้งนี้ ที่มาของการกัลปนาเรือนจากการที่เรือนแต่ละหลังที่ได้รับการสร้างมานั้นมักจะมีการผูกดวงเรือน เพื่อให้สัมพันธ์กับเจ้าของเรือน เมื่อเรือนดังกล่าวมีเหตุปัจจัยให้ต้องร้างลง เช่น เจ้าของเรือนเสียชีวิต หรือเรือนไม่ถูกโฉลกทำให้เจ้าของอยู่ไม่สบาย ก็มักจะกัลปนาเรือนดังกล่าวแก่วัด หรือยกเป็นเป็นสาธารณสมบัติ² ซึ่งในการกัลปนาดังกล่าวจะการอุทิศผลบุญแก่เจ้าของเรือนที่กัลปนานั้นด้วย

แนวคิด “กัลปนาเรือน” เป็นแนวคิดที่แพร่หลายเป็นอย่างมากในประเทศไทยตลอดจนประเทศต่าง ๆ ในแถบเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ เช่น พม่า ตัวอย่างในการกัลปนาเรือนในพม่าได้แก่ การกัลปนาพระตำหนักทองพระเจ้ามินดงเป็นเจ้างหรืออาคารที่ให้ประกอบศาสนกิจหลักของวัดชเวนันดอร์ เป็นต้น สำหรับการกัลปนาที่พบในประเทศไทยปัจจุบันไม่ปรากฏเรือนที่ได้รับการกัลปนาที่เก่ากว่าสมัยอยุธยาตอนปลาย แต่ปรากฏหลักฐานการกัลปนาเรือน ผ่านจารึกประกาศบุญ เช่น จารึกวัดช้างล้อม (สท.18) พ.ศ.1927 ในสมัยสุโขทัย กล่าว “พอนมโสดำกัลปนาเรือนของตนเป็นวิหาร”

¹ ศิริสาร เหมือนโพธิ์ทอง, *การกัลปนาในจารึกสุโขทัย อยุธยา และธนบุรี-รัตนโกสินทร์* (กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2549), น. 198-200.

² สมคิด จิระทัศนกุล, *วัด : พุทธศาสนสถาปัตยกรรมไทย* (กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2544), น. 147.

ลักษณะเฉพาะของการกลัปรเอนเป็นการเปลี่ยแปลงการใช้สอยของสถาปัตยกรรม โดยเมื่อมีการรื้อย้ายเรอนแล้ว “ปรุงเรอน” ขึ้นใหม่ โดยเปลี่ยจากที่พักอาศัยสู่การเป็นอาคารสาธารณะ รวมไปถึงการใส่สัญลักษณ์ทางศาสนาในส่วนประดับตกแต่งเรอนในฐานะศาสนสถานอีกด้วย จากนั้นเรอนดังกล่าวก็จะเปลี่ยเป็นสิทธิ์ขาดในฐานะสมบัติวัดที่ได้รับกลัปรมา ประเด็นดังกล่าวทำให้หลายครั้งที่มีกเห็นเรอนกลัปรที่ส่งอิทธิพลทางสถาปัตยกรรมผ่านการบูรณะ จากที่กล่าวมาทั้งหมดแสดงให้เห็นว่า การกลัปรเรอนนั้นครอบคลุมถึงมิติ “การอนุรักษ์สถาปัตยกรรม” ซึ่งเป็นประเด็นที่จะมุ่งเน้นศึกษาในวิทยานิพนธ์นี้

การกลัปรเรอนเป็นธรรมเนียมที่นิยมในสังคมทุกระดับชั้น ตั้งแต่พระมหากษัตริย์ไปจนถึงสามัญชน หลายครั้งที่จึงพบเรอนที่ได้รับการกลัปรในวัดต่าง ๆ ทำให้สามารถศึกษาารูปแบบของเรอนพักอาศัยในแต่ละยุคสมัย รวมไปถึงสามารถศึกษาารูปแบบของ “เรอนหลวง” ซึ่งเป็นเรอนที่พระมหากษัตริย์และพระบรมวงศานุวงศ์ได้กลัปรมาให้แก่วัด ตัวอย่างเช่น การศึกษาพระราชมังคลาจารย์ที่ปัจจุบันไม่หลงเหลืออยู่ในที่ตั้งเดิม แต่สามารถศึกษาารูปแบบได้จากพระตำหนักที่ได้รับการกลัปรมาเป็นศาลาการเปรียญที่วัดใหญ่สุวรรณาราม จ.เพชรบุรี เป็นต้น วิทยานิพนธ์นี้ได้เลือกศึกษาหมู่พระตำหนักไม้ในพระบรมมหาราชวัง ที่ได้รับการกลัปรไปยังวัดต่าง ๆ มาเป็นกรณีศึกษา เนื่องจากหมู่พระตำหนักที่สร้างขึ้นเมื่อครั้งการสถาปนากรุงรัตนโกสินทร์ พ.ศ. 2325 ในปัจจุบันไม่ปรากฏหลักฐานในพระบรมมหาราชวังแล้ว นอกจากหมู่พระตำหนักที่ได้รับการกลัปรเท่านั้น

พระบรมมหาราชวังแบ่งเขตพระราชฐานตามอย่างสมัยอยุธยา ได้แก่ พระราชฐานชั้นนอก พระราชฐานชั้นกลาง และพระราชฐานชั้นในตามลำดับ โดยเขตพระราชฐานชั้นใน เป็นสถานที่ประทับของพระมหากษัตริย์ พระมเหสี พระราชเทวี พระราชธิดา พระราชโอรสที่ยังไม่โสกันต์ พระสนม เจ้าจอม ตลอดจนข้าราชการบริพาร ตั้งอยู่ทางทิศเหนือของพระบรมมหาราชวัง อาคารภายในพระราชฐานชั้นในประกอบด้วย หมู่พระตำหนักต่าง ๆ โดยในแต่ละหมู่ มีอาคารประกอบหลายหลังประกอบกัน ทั้งนี้ จากการศึกษพบว่า มีพระตำหนัก 3 หมู่ ได้แก่ พระตำหนักตึก พระตำหนักแดง และตำหนักเขียว โดยแต่ละหมู่ตำหนักจะมีขนาดและการประดับตกแต่งสอดคล้องตามฐานานุกรมศักดิ์ของผู้ประทับ ซึ่งเรอนทั้งหมดล้วนเป็นเรอนเครื่องสับ ในปัจจุบันไม่ปรากฏหลักฐานของหมู่พระตำหนักทั้งสามในพระบรมมหาราชวังแล้ว เนื่องจากเขตพระราชฐานชั้นในได้รับการเปลี่ยแปลงตลอดช่วงเวลาต่าง ๆ

จากหลักฐานพบว่าเรอนในหมู่ตำหนักได้กลัปรไปยังวัดและสถานที่ราชการต่าง ๆ ดังนี้

1. พระตำหนักในหมู่พระตำหนักตึก ได้รับการกลัปรไปเป็นศาลาการเปรียญวัดรัษฎาธิษฐาน กรุงเทพมหานคร
2. ตำหนักในหมู่ตำหนักเขียว ได้รับการกลัปรไปเป็นกุฏิวัดอมรินทราราม กรุงเทพมหานคร

3. พระตำหนักในหมู่พระตำหนักแดง ได้รับการกลัปนาไปเป็นกุฏิวัดเขมาภิรตาราม จ.นนทบุรี
ห้องสมุดโรงเรียนกลาโหมอุทิศ จ.นนทบุรี อาคารจัดแสดง พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร กรุงเทพมหานคร

จะเห็นได้ว่าเรือนแต่ละหลังในหมู่ตำหนักได้รับการกลัปนาไปโดยแยกกันอยู่ในแต่ละสถานที่ และมีการเปลี่ยนแปลงประโยชน์ใช้สอยตามแต่พระราชประสงค์ ทำให้หมู่พระตำหนักในเขตพระราชฐานชั้นใน สมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นยังคงปรากฏอยู่ในปัจจุบัน แม้ว่าตัวเรือนจะได้รับการบูรณะในช่วงเวลาต่าง ๆ ด้วยเหตุดังกล่าวให้สามารถศึกษาแนวคิดและวิธีการในการ “กลัปนาเรือน” ซึ่งอาจนับได้ว่าเป็นแนวคิดการอนุรักษ์สถาปัตยกรรมแบบหนึ่งในประเทศไทย ซึ่งจากการทบทวนวรรณกรรมพบว่ามีการศึกษาการกลัปนาเรือนในมิติทางด้านภาษาศาสตร์ ศาสนาและประวัติศาสตร์ แต่ยังไม่มีการศึกษาการกลัปนาเรือนในมิติด้านการอนุรักษ์สถาปัตยกรรม เพื่อแสดงให้เห็นถึงแนวคิดของการกลัปนาเรือนในประเทศไทยกับแนวคิดการอนุรักษ์แบบสากล ที่มีการพัฒนา แปรเปลี่ยนไปตามบริบทของเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรมในยุคสมัยต่าง ๆ อนึ่ง การศึกษาการกลัปนาเรือนจากเรือนหลวงในหมู่ตำหนักในเขตพระราชฐานชั้นใน พระบรมมหาราชวังจะช่วยให้สามารถต่อยอดองค์ความรู้ ความเข้าใจในการอนุรักษ์สถาปัตยกรรมที่สอดคล้องกับบริบทของไทยได้

1.2 วัตถุประสงค์ของการศึกษา

1. ศึกษาแนวความคิดการกลัปนาเรือนในมิติของการอนุรักษ์สถาปัตยกรรม โดยเปรียบเทียบการกลัปนาเรือนกับหลักการอนุรักษ์สถาปัตยกรรมสากล
2. ศึกษาข้อมูลทางประวัติศาสตร์ของหมู่พระตำหนักในเขตพระราชฐาน ชั้นใน พระบรมมหาราชวัง ผ่านกระบวนการการอนุรักษ์สถาปัตยกรรมในลักษณะของการกลัปนาเรือน

1.3 ขอบเขตของการศึกษา

วิทยานิพนธ์นี้เน้นการศึกษาแนวความคิดการกลัปนา ในมิติของการอนุรักษ์สถาปัตยกรรม โดยใช้ข้อมูลทางด้านประวัติศาสตร์ ภาษา และด้านอื่น ๆ มาช่วยสนับสนุนข้อมูลทางการอนุรักษ์สถาปัตยกรรม การวิจัยนี้เลือกศึกษากรณีศึกษาหมู่พระตำหนักในเขตพระราชฐานชั้นใน พระบรมมหาราชวัง ที่ได้รับการกลัปนาออกไปยังวัดต่าง ๆ อันประกอบด้วย

1. พระตำหนักตึก กลัปนาเป็น ศาลาการเปรียญวัดรัชฎาธิษฐาน กรุงเทพมหานคร
2. ตำหนักเขียว กลัปนาเป็น กุฏิวัดอมรินทราราม กรุงเทพมหานคร
3. พระตำหนักแดง กลัปนาเป็น กุฏิวัดเขมาภิตาราม จ.นนทบุรี ห้องสมุดโรงเรียนกลาโหม อุทิศ จ.นนทบุรี และอาคารจัดแสดงพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร

รูปที่ 1 (ขวา) พระตำหนักตึก วัดรัชฎาธิษฐาน (ซ้าย) ตำหนักเขียว วัดอมรินทราราม
(ที่มา: ผู้วิจัย, 2564)

รูปที่ 2 (ซ้าย) พระตำหนักแดง วัดเขมาภิตาราม (กลาง) พระที่นั่งมุลมณเฑียร (ขวา) พระตำหนักแดง พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร
(ที่มา: ผู้วิจัย, 2564)

1.4 ระเบียบวิธีการศึกษา

วิธีวิจัยนำเนนการทั้งหมด 6 ขั้นตอน เพื่อการศึกษาในวิทยานิพนธ์ ดังนี้

ขั้นที่ 1 เลือกหัวข้อในการศึกษา การกำหนดหัวข้อประเด็นที่จะศึกษาเรื่องการกลัปนาเรือนพิจารณาจากการอนุรักษ์สถาปัตยกรรม และเลือกกรณีศึกษาที่เป็นเรือนกลัปนา ซึ่งมาจากที่เดียวกัน สร้างสมัยใกล้เคียงกัน แต่กลัปนาออกไปในที่ต่างกัน ได้แก่ 1) พระตำหนักตึก วัดรัชฎาธิษฐาน 2)

ตำหนักเขียว วัดอมรินทราราม 3) พระตำหนักแดง วัดเขมาภิรตาราม 4) พระที่นั่งมูลมณเฑียร
โรงเรียนกลาโหมอุทิศ และ 4) พระตำหนักแดง พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร

ขั้นที่ 2 ทบทวนวรรณกรรม เลือกศึกษา 3 ประเด็น ได้แก่ 1) ประเด็นเกี่ยวกับการกัลปนา 2)
ประเด็นเกี่ยวกับการอนุรักษ์สถาปัตยกรรม และ 3) ประเด็นทางประวัติศาสตร์ของพระตำหนัก
กรณีศึกษา

ขั้นที่ 3 งานภาคสนาม ลงพื้นที่กรณีศึกษา ทำงานรังวัดสถาปัตยกรรม ถ่ายภาพ เก็บข้อมูล
ภาคสนามอื่น ๆ

ขั้นที่ 4 การทำแบบอนุรักษ์สถาปัตยกรรม นำภาพถ่ายมาทำแบบโปรแกรมเมตรี ประกอบ
งานรังวัดเพื่อทำแบบสถาปัตยกรรม

ขั้นที่ 5 การแบ่งชั้นทางประวัติศาสตร์จากแบบสถาปัตยกรรม นำแบบสถาปัตยกรรม และ
การทบทวนวรรณกรรมมาประกอบกันเพื่องานวิเคราะห์ศึกษา

ขั้นที่ 6 สังเคราะห์ และสรุปผลการศึกษา

รูปที่ 3 แผนภูมิระเบียบวิธีวิจัย

(ที่มา: ผู้วิจัย, 2565)

1.5 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. ความเข้าใจแนวความคิดในเรื่องการ “กัลปนาเรือน” ซึ่งเป็นการอนุรักษ์สถาปัตยกรรมแบบดั้งเดิมของไทย เพื่อให้เกิดแนวทางการศึกษาการอนุรักษ์สถาปัตยกรรมในอนาคต
2. ความเข้าใจลักษณะทางสถาปัตยกรรมของแต่ละหมู่พระตำหนัก เขตพระราชฐานชั้นในพระบรมมหาราชวัง

1.6 นิยามศัพท์ในการศึกษา

1. กัลปนาเรื่อน หมายถึง การถวายเรื่อนแก่ศาสนสถานเพื่อการใช้ประโยชน์ทางศาสนา
2. เรื่อนกัลปนา หมายถึง เรื่อนที่ถูกถวายมาสู่ศาสนสถาน
3. พระตำหนัก หมายถึง ที่ประทับของพระมหากษัตริย์และพระมเหสี
4. ตำหนัก หมายถึง ที่ประทับของพระบรมวงศานุวงศ์
5. หมู่พระตำหนัก/ตำหนัก หมายถึง พระตำหนัก/ตำหนักมากกว่า 1 หลัง ถูกจัดหมู่ร่วมกัน ซึ่งประกอบด้วยพระตำหนัก/ตำหนักประธาน ตำหนักบริวาร และเรื่อนข้าราชการบริพาร

บทที่ 2

แนวทางที่เกี่ยวข้องกับการกัลปนาเรือน การอนุรักษ์สถาปัตยกรรม และหมู่พระตำหนัก

แนวความคิดการกัลปนาเรือนที่เกิดจากการทบทวนวรรณกรรมรวมถึงการศึกษา และตั้งข้อสังเกตจากการศึกษาสถาปัตยกรรมโดยผู้วิจัย เพื่อหาหลักการเป็นแนวทางในการวิจัยนี้ โดยนำหลักการดังกล่าวไปวิเคราะห์ร่วมกับทฤษฎีการอนุรักษ์สถาปัตยกรรม เพื่อเป็นกรอบในการวิจัย และสนับสนุนมิติการอนุรักษ์สถาปัตยกรรมของการกัลปนาเรือน

การกัลปนา หมายถึงการเจาะจงให้ในภาษาสันสกฤต เป็นบุญกิริยาที่นิยมทำในศาสนาพราหมณ์ - ฮินดูและศาสนาพุทธ โดยการกัลปนาจะมีการถวายของมีค่าที่เป็นสมบัติส่วนตัวแก่ศาสนสถาน เป็นแนวความคิดที่เชื่อมโยงกับโลกหน้าหรือความเชื่อเรื่องการเวียนว่ายตายเกิด³ เช่น การเกิดในสมัยพระศรีอริยเมตไตรยของศาสนาพุทธ หรือแม้แต่การสืบทอดศาสนาพุทธให้อยู่ครบ 5,000 ปี โดยสิ่งที่ยืมกัลปนาจากกรณีศึกษา ได้แก่

1. เงิน เพื่อนำมาใช้ประโยชน์ในศาสนสถาน เช่น ในพุทธศตวรรษที่ 3 ในสมัยพระเจ้าอโศกมหาราช พ.ศ. 236-273 ดั่งมีข้อความจารึกลงบนศิลา ที่สฤปสาณูจี ศาสนสถานในศาสนาพุทธ ซึ่งจารึกเหล่านั้นเป็นชื่อของผู้มีจิตศรัทธาบริจาค เงินหรือบริจาคนิสิตาเพื่อใช้ประกอบเป็นส่วนต่าง ๆ ของสฤป โดยจารึกชื่อผู้บริจาค เพื่อเป็นการประกาศบุญกุศล
2. ที่ดิน เพื่อเป็นพื้นที่ให้ศาสนสถานสร้างถาวรวัตถุ หรือเป็นพื้นที่หารายได้แก่วัด เช่น การกัลปนาที่ดิน รอบรอยพระพุทธรูปบาท รัศมี 1 โยชน์ (16 กิโลเมตรนั้น มีพื้นที่ 804.57 ตารางเมตร หรือ 502,857 ไร่⁴) ในสมัยพระเจ้าทรงธรรม กษัตริย์สมัยอยุธยา ระหว่างปี พ.ศ. 2163 - 2271 เป็นที่ดินแก่วัดพระพุทธรูป จ.สระบุรี จนถึงปัจจุบัน
3. ผู้คน สัตว์ เพื่อมาเป็นแรงงานและการทำศุสัต์วีในศาสนสถานนั้น เช่น จารึกสตักกัถกัถม ในศาสนาพราหมณ์ - ฮินดู 2 พ.ศ. 1595 ก็กล่าวถึงการอุทิศสิ่งต่าง ๆ แก่ศาสนสถาน ความว่า “..พระองค์ทรงบริจาค... โคศกัถศีหิธิ 100 ตัว ช้าง 200 เชือก ม้า 100 ตัว แพะและกระบือ 100 ตัว พระองค์ได้พระราชทานทาสชายหญิงและชาย 1000 คน..”
4. ถาวรวัตถุ มีประเด็นที่น่าสังเกตคือเป็นการกัลปนาที่มี 2 ลักษณะ คือ การสถาปนาขึ้นใหม่ เช่น การกัลปนาวัดราชประดิษฐฐาน (วัดพะโคะ) เมืองสทิงพระที่พระยารธรรมรังคัล โปรดให้ “...ก่อพระเจดีย์สูง 1 เส้น บรรจุพระมหาธาตุแล้วสร้างอุโบสถ ธรรมศาลา วิหาร และก่อ

³ สำนักนายกรัฐมนตรี, ตำราพระบรมราชูทิศเพื่อการกัลปนา สมัยอยุธยา ภาค 1 (กรุงเทพฯ: คณะกรรมการจัดพิมพ์เอกสารทางประวัติศาสตร์ สำนักนายกรัฐมนตรี, 2510)

⁴ วัดพระพุทธรูปทราชมหาวิหาร, งานเทศกาลนมัสการพระพุทธรูปบาท จังหวัดสระบุรี พ.ศ. 2560 (สระบุรี: เสน่ห์จิตร, 2560), น. 50-54.

กำแพงล้อมเป็นเขตวัดสูง 6 คอก...⁵” เป็นต้น และการถวายเป็นของเดิม แก่ศาสนสถาน กล่าวคือการกัลปนาเรือนนั่นเอง ปรากฏจากจารึกวัดช้างล้อม (สท .18) พ.ศ.1927 ในสมัย สุโขทัย โดยในจารึกกล่าวว่า “...พอนมโสดำกัลปนาเรือนของตนเป็นวิหาร...⁶” ซึ่งการ กัลปนาเป็นความเชื่อที่เชื่อมโยงกับพระพุทธศาสนาแบบลังกาที่รับมาในวัฒนธรรมสุโขทัย ด้วย⁷

จากที่กล่าวมาแสดงให้เห็นถึงการปฏิบัติของการกัลปนาที่จะต้องมีการถวายเป็นของเดิม แก่ศาสนสถาน หรือใหญ่แก่ศาสนสถาน เหตุนี้ ทำให้งานวิจัยต้องการศึกษา 3 ประเด็น คือ 1) กรณีศึกษาการกัลปนา เรือน เนื่องจากไม่มีเอกสารโดยตรงที่อธิบายถึงการกัลปนาเรือน ทำให้ต้องศึกษาเรือนกัลปนาที่สำคัญ เพื่อหาจุดร่วม กำหนดกรอบปฏิบัติของการกัลปนาเรือน จากนั้นจึงนำหลักการอย่างกล่าวมาเทียบ 2) หลักการการอนุรักษ์สถาปัตยกรรมเมื่อพิจารณาจากการกัลปนาเรือน และสุดท้ายคือการศึกษาข้อมูล ขั้นต้น 3) พระตำหนักในพระบรมมหาราชวัง เพื่อกำหนดกรณีศึกษาในการศึกษาอย่างละเอียดต่อไป

2.1 แนวทางการกัลปนาเรือนจากกรณีศึกษาเรือนกัลปนาจากกรณีศึกษา

จากที่กล่าวไปข้างต้นแสดงให้เห็นแนวคิดภาพรวมของการกัลปนาแล้ว หากพูดถึง แนวความคิดเบื้องต้นของเหตุแห่งการกัลปนาเรือนก็ไม่ได้ต่างไปจากการกัลปนาสิ่งของอื่นเท่าไรนัก กล่าวคือเป็นการถวายเป็นของเดิม แก่ศาสนสถาน พร้อมอุทิศส่วนกุศลแก่ผู้ถวาย แต่มีความน่าสนใจมากขึ้น เมื่อพิจารณากับบริบทของเรือนไทยเครื่องสับที่สร้างด้วยความเชื่อ การผูกดวงกับเจ้าของเรือน ไม่ว่าจะ เป็นขนาดไม้หรือถักขี้ผึ้งที่ต้องสมพงศ์กับเจ้าของเรือน⁸ เป็นเหตุให้เรือนมีความสัมพันธ์กับ เจ้าของเรือนอย่างยิ่ง เมื่อมีเหตุให้เรือนร้างลงหรือเจ้าของใหม่อยู่เรือนแล้วเกิดอาเพศ จึงเป็นเหตุให้ เกิดการกัลปนาเรือนดังกล่าวเพื่ออุทิศส่วนกุศลแก่เจ้าของเรือนหลังนั้นด้วย⁹

ในกรณีของเรือนหลวงซึ่งเป็นสถานที่ประทับของ พระมหากษัตริย์ พระมเหสี หรือพระบรม วงศานุวงศ์ ซึ่งเรือนเหล่านี้ไม่นับเป็นสมบัติส่วนตัวของผู้ประทับ หากแต่เป็นสมบัติหลวงหรือบ้าน หลวง¹⁰ ที่จำเป็นต้องมีพระราชวินิจฉัยของพระมหากษัตริย์ที่ปกครองในช่วงเวลาดังกล่าวว่าจะ

⁵ อารยา ดำเรือง และชัชวาลย์ พิชะกุล, การกัลปนาวัดบริเวณลุ่มแม่น้ำทะเลสาบสงขลาระหว่างพุทธศตวรรษที่ 21-ต้นพุทธศตวรรษที่ 23." วารสารปริชาต ฉบับที่ 1, เมษายน-กันยายน (2559): 128-51.

⁶ ศิริสาร เหมือนโพธิ์ทอง, การกัลปนาในจารึกสุโขทัย ออยุธยา และธนบุรี รัตนโกสินทร์, น. 79.

⁷ สถาพร อรุณวิลาศ, คติความเชื่อพุทธศาสนาแบบลังกากับวิถีชุมชนเมืองสุโขทัย-ศรีสัชกาลาย. (วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2539.)

⁸ พระยาอนูมานราชชน (ยง เสฐียรโกเศศ), *ปลูกเรือน-แต่งงาน ประเพณีเกี่ยวกับชีวิต* (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์สยามสมาคมสังคมศาสตร์, 2514.)

⁹ สมคิด จิระทัศนกุล, *วัด : พุทธศาสนสถาปัตยกรรมไทย*, น. 147.

¹⁰ ม.ร.ว. งามน้อย คัคคีศรี, *เรือนหลวง*, (กรุงเทพฯ: เมืองโบราณ, 2541), น. 11-16.

พระราชทานให้ใครมาประทับ และเมื่อพระบรมวงศานุวงศ์ผู้นั้นสิ้นพระชนม์ เรือนหลวงนั้นก็มิได้ตกเป็นของทายาทของพระบรมวงศานุวงศ์ผู้ประทับเดิม แต่จะมีพระราชวินิจฉัยในการให้พระบรมวงศานุวงศ์คนใหม่มาประทับต่อเนืองกัน เมื่อเรือนหลวงเหล่านี้หมดประโยชน์ใช้สอยลง เรือนเหล่านั้นอาจถูกเปลี่ยนแปลง ย้ายที่ตั้ง หรือแม้แต่การรื้อออกตามพระราชวินิจฉัย แต่ก็มีวิธีทางที่น่าสนใจที่ทำให้เรือนเหล่านี้สามารถใช้งานในหน้าที่ใหม่ คือการพระราชทานกัลปนาเรือนเหล่านี้แก่ศาสนสถานนั่นเอง

โดยจากที่กล่าวมา เหตุของการกัลปนามาความน่าสนใจในการศึกษา หากแต่ไม่พบเอกสารใดที่กล่าวถึงระเบียบวิธีการกัลปนาเรือนอย่างละเอียด ผู้วิจัยจึงเลือกกรณีศึกษาเรือนกัลปนาที่เป็นที่รู้จักกันดี รวมถึงมีข้อมูลศึกษาอยู่จำนวนหนึ่ง เพื่อเฟื่องศึกษาหากรอบการกัลปนาเรือนเพื่อทำการศึกษาต่อไป 2 กรณีศึกษา ดังนี้

2.1.1 พระตำหนักกัลปนาเป็นศาลาการเปรียญ วัดใหญ่สุวรรณาราม จ. เพชรบุรี

สร้างสมัย - อยุธยาตอนปลาย

ที่ตั้งเดิม - พระราชวังหลวงกรุงศรีอยุธยา (?)

หน้าที่ใช้สอยเดิม - พระตำหนัก

กัลปนาเมื่อ - สมเด็จพระสรรเพชญ์ที่ 8 (?)

ที่ตั้งใหม่ - วัดใหญ่สุวรรณาราม จ.เพชรบุรี

หน้าที่ใช้สอยใหม่ - ศาลาการเปรียญ

รูปที่ 4 พระตำหนักกัลปนาเป็นศาลาการเปรียญ วัดใหญ่สุวรรณาราม จ. เพชรบุรี

(ที่มา: ผู้วิจัย, 2564)

ประเด็นเกี่ยวกับการกลัมนาเรือน

พระตำหนัก วัดใหญ่สุวรรณาราม เป็นพระตำหนักไม้ ฝาปะกนขนาด 9 ห้อง เคยมีลายทอง หลังคาเครื่องลำยอง หน้าบันลายก้านขดช่อหางโต จากองค์ประกอบแสดงความเป็นเรือนที่มี ฐานานุกัตต์และเอกลักษณ์ศิลปกรรมแบบกรุงศรีอยุธยา จึงเชื่อว่าเคยเป็นพระตำหนักสมัยอยุธยาตอนปลายจากเขตพระราชฐานชั้นในพระราชวังหลวง กรุงศรีอยุธยา ต่อมาสมเด็จพระสรรเพชญ์ที่ 8 กลัมนาเป็นศาลาการเปรียญแก่สมเด็จพระสังฆราช (แดงโม) พระอาจารย์ของพระองค์ ซึ่งมีประเด็นเชิงตำนานความเชื่อจากวรรณคดีของ ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช¹¹ ที่น่าสนใจกับการกลัมนา ได้แก่ พระตำหนักอาจเคยเป็นที่ประทับของเจ้าพระขวัญ ซึ่งถูกสมเด็จพระนารายณ์ฯ (สมเด็จพระสรรเพชญ์ที่ 8) ลอบปลงพระชนม์ ต่อมาเมื่อสมเด็จพระสรรเพชญ์ที่ 8 ขึ้นครองราชย์ มีข่าวลือว่าพระตำหนักหลังดังกล่าวมีเสียงร้องไห้หวอนอยู่เนือง ๆ ซึ่งเชื่อว่าเป็นเสียงผีเจ้าพระขวัญ จึงเป็นเหตุให้สมเด็จพระสรรเพชญ์ที่ 8 ทรงกลัมนาออกจากกรุงศรีอยุธยา ด้วยความอาเพศของพระตำหนัก

พระตำหนักถูกย้ายมาตั้งในแนวแกนของพระอุโบสถแสดงการเป็นที่ตั้งที่สำคัญสอดคล้องกับ ฐานานุกัตต์ พระตำหนักมีเครื่องลำยองปิดทอง ด้านหนึ่งมีมุขประเจ็ด ต่อมาเมื่อบูรณะสมัย พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้เปลี่ยนการปิดทองที่ทรวดโถมเป็นกระจกสีทอง หน้าบันปิดทองประดับกระจก หลังคามุงกระเบื้องดินเผาภูเขาไม่เคลือบสี ที่ต่อมามีการโอบปูนทับสันหลังคา เพื่อกันลมปามารื้อหลังคา เสายภายในทำเป็นเสาทารกหลายทอง เช่นเดียวกับฝาปะกนภายนอกที่ทาสี ฝาปะกน แต่ต่อมามีลวดลาย จึงทาสีทับทั้งหมด ประดู หน้าต่าง ล้วนเป็นซุ้มเรือนแก้ว ประตูกว้างมีการแกะสลักลายก้านขดช่อหางโตปิดทองประดับกระจก มีคันทวยรับหลังคากันสาด เหนือพริงมีการติดกระจกปิดทองรอบ ทั้งหมดที่กล่าวมาล้วนเป็นเครื่องแสดงฐานานุกัตต์ของพระตำหนักที่ยังปรากฏ ส่วนมากยังคงเดิม ถ้าจะมีการเปลี่ยนแปลงจะใช้วัสดุที่มีคุณค่าสมัยใหม่ทดแทน หรือเพื่อการใช้งานเท่านั้น

การปรับปรุงเป็นศาลาการเปรียญเมื่อกลัมนามาได้แก่ การพบร่องรอยของฝาเดิมเมื่อคราว เป็นพระตำหนักพักอาศัยในชุดเสาศี 4¹² ซึ่งอาจมีการถอดออกหลังกลัมนาเมื่อต้องการพื้นที่การใช้ สอยใหม่เป็นศาลาการเปรียญที่ต้องการพื้นที่โล่ง มีการตั้งธรรมาสน์ละอาสนะเพื่อความสมบูรณ์ใน การเป็นศาลาการเปรียญ และมีการเขียนจิตรกรรมเทพชุมนุมทางศาสนาที่ฝาภายใน เพื่อแสดงความเป็นอาคารทางศาสนา

¹¹ ตะวัน วีระกุล. "การปรับเปลี่ยนกายภาพของเขตพุทธาวาสวัดใหญ่สุวรรณาราม : ข้อพิจารณาในบริบทประวัติศาสตร์และงานช่าง เพชรบุรี." วารสารสังคมวิทยามานุษยวิทยา กรกฎาคม-ธันวาคม (2559): 143-63.

¹² ปองพล ยาศรี. "การศึกษาาระบบโครงสร้างศาลาการเปรียญ วัดใหญ่สุวรรณาราม." วารสารหน้าจั่ว : ว่าด้วยประวัติศาสตร์ สถาปัตยกรรมและสถาปัตยกรรมไทย 12 (2558): 224-49.

ข้อสังเกตเกี่ยวกับการกัลปนาพระตำหนัก วัดใหญ่สุวรรณาราม

1. เหตุของการกัลปนาเกิดจากอาเพศของพระตำหนัก
2. มีการย้ายที่ตั้ง
3. ตั้งในตำแหน่งที่สำคัญ ในแนวแกนพระอุโบสถ
4. สัญลักษณ์ทางฐานานุศักดิ์ยังคงเดิม มีการรักษาไว้อย่างดี อาจใช้วัสดุทดแทนที่มีมูลค่าเทียบเท่า
5. การเปลี่ยนแปลงของสัญลักษณ์จะเกิดขึ้นเมื่อ คุณภาพของช่างไม่สามารถบูรณะกลับมาได้ของลายทอง ที่ทรวดโถม จึงต้องทาแดงชาดทับ และการโบกปูนหลังคาเพื่อกันลิ่งป่า¹³
6. สามารถรื้อองค์ประกอบที่ไม่เกี่ยวข้องกับหน้าที่ใช้สอยใหม่ออกได้ ได้แก่ ฝากันห้อง
7. มีการต่อเติมเพื่อความสมบูรณ์ของหน้าที่ใช้สอยใหม่ ทั้ง การใช้งานที่มีการตั้งอาสนะธรรมาสน์ และด้านสัญลักษณ์ที่มีการเขียนจิตรกรรมทางศาสนาภายใน

รูปที่ 5 (ซ้าย) พระตำหนักถูกกัลปนามาตั้งในแนวแกนพระอุโบสถ (ขวา) ลายทองที่ฝาถูกมาสีแดงทับ (ที่มา: ผู้วิจัย, 2564)

รูปที่ 6 เสาภายในชุดที่ 4 มีร่องรอยฝาพระตำหนักเดิมที่ถูกถอดออกเมื่อเป็นศาลาการเปรียญ (ที่มา: ผู้วิจัย, 2564)

¹³ วงศ์ฉัตร ฉัตรกุล. 2554. สัมภาษณ์. เพชรบุรี: 7 ธันวาคม.

จวนพระยาจักรีกลุ่ปนาเป็นหอพระไตรปิฎก วัดระฆังโฆษิตาราม

สร้างสมัย - ธนบุรี

ที่ตั้งเดิม - พระนิเวศน์เดิม

หน้าที่ใช้สอยเดิม - จวนขุนนาง

กลุ่ปนาเมื่อ - พระบาทสมเด็จพะพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ฯ

ที่ตั้งใหม่ - วัดระฆังโฆษิตาราม

หน้าที่ใช้สอยใหม่ - หอพระไตรปิฎก

รูปที่ 7 จวนพระยาจักรี กลุ่ปนาเป็นหอพระไตรปิฎก วัดระฆังโฆษิตาราม

(ที่มา: ผู้วิจัย, 2564)

ประเด็นเกี่ยวกับการกลุ่ปนาเรือน

จวนพระยาจักรีเดิมตั้งอยู่ที่พระนิเวศน์เดิมหรือบ้านเดิมของพระยาจักรีบริเวณวัดวงศมุล กรมอู่ทหารเรือในปัจจุบัน ซึ่งต่อมาพระยาจักรีปราบดาภิเษกขึ้นเป็นพระบาทสมเด็จพะพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ฯ ทำให้เรือนเดิมของท่านที่ไม่อาศัยแล้วโปรดฯ ให้กลุ่ปนามาเป็นหอพระไตรปิฎก ที่วัดบางหว้าใหญ่ (วัดระฆังโฆษิตาราม) ซึ่งอยู่ใกล้พระนิเวศน์เดิม โดยมีสมเด็จพะเจ้าลูกยาเธอ เจ้าฟ้ากรมหลวง

อิศรสุนทร (พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย) เป็นแม่กองในการกัลปนา โดยย้ายมาตั้งกลางน้ำในแนวแกนหลังพระอุโบสถ

การเปลี่ยนแปลงหลังกัลปนา ปัจจุบันเป็นเรือน 2 หลังมีหลังคากลางเชื่อม ซึ่งเดิมสันนิษฐานว่าเคยเป็นเรือน 2 หลังเชื่อมด้วยชาน ขนาดหลังละ 3 ห้อง มีระเบียงพาไล หลังคามุงจาก ฝาเรือนเป็นฝาสำรวจ ตามอย่างเรือนสามัญชนทั่วไป¹⁴ เมื่อกัลปนามาเป็นหอพระไตรปิฎกจึงต้องต่อเติมหลังคาคลุมชานเชื่อมเรือนทั้ง 2 หลังเข้าไว้เป็นจั่วแฝด 3 เนื่องจากการเป็นที่เก็บและอ่านพระไตรปิฎกต้องป้องกันพระไตรปิฎกจากปัจจัยภายนอกอาคาร เช่น แสงแดด และฝน โดยใช้เรือนด้านทิศใต้ซึ่งมีขนาดใหญ่กว่าเป็นส่วนเก็บพระไตรปิฎก สันนิษฐานว่าอาจเคยเป็นเรือนนอนพระยาจักรีจึงได้ใช้ในหน้าที่ที่สำคัญ ส่วนหลังคาต่อเติมและเรือนอีกหลังถูกใช้เป็นส่วนอ่านพระไตรปิฎกเช่นเดียวกับระเบียงรอบหอพระไตรปิฎกทั่วไป

การเปลี่ยนแปลงที่สำคัญอีกอย่างคือการสถาปนาฐานานุศักดิ์จากเรือนเป็นพระที่นั่งสอดคล้องเจ้าของเรือนเดิมที่จากสามัญชนเป็นพระมหากษัตริย์ ยังคงแสดงแนวความคิดที่ผูกดวงเรือนกับเจ้าของ หลังคาเดิมมุงจากเปลี่ยนเป็นกระเบื้องดินเผาไม่เคลือบสี มีเชิงชาย ฝาสำรวจไม้เปลี่ยนเป็นฝาปะกนทาสีแดง ฝากลางในประดับลายฉลุปิดทองบนพื้นชาด เปลี่ยนค้ำยันเป็นคันทวยปิดทองประดับกระจก ประตูเปลี่ยนเป็นบานแกะสลักปิดทองประดับกระจก หน้าต่างเป็นลายรดน้ำมีหย่องลูกกรงปิดทอง ระเบียงและเสาหัวเม็ดกลมทาสีชาดและปิดทอง ซึ่งที่กล่าวมาทั้งหมดคือการเปลี่ยนแปลงองค์ประกอบเป็นพระที่นั่งของเรือนหลังนี้

การต่อเติมสัญลักษณ์ที่น่าสนใจอีกอย่างได้แก่การเขียนจิตรกรรมที่เกี่ยวข้องกับการปราบดาภิเษกของพระยาจักรีขึ้นเป็นพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ๆ กล่าวคือการเขียนจิตรกรรมเรื่องมขมาณพสร้างศาลา ที่ห้องเก็บพระไตรปิฎก ซึ่งเป็นเรื่องราวของมขมาณพที่สร้างร่วมกับภรรยาทั้ง 4 คน เพื่อสร้างกุศลไปเกิดเป็นพระอินทร์ สอดคล้องกับการสร้างความชอบธรรมในการอภิเษกขึ้นเป็นพระอินทร์ของพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ๆ¹⁵ ที่เปรียบเปรยพระองค์เป็นมขมาณพที่ขึ้นมาเป็นพระอินทร์จากการสร้างศาลา (จวนเดิม) นอกจากนี้ยังมีการเขียนจิตรกรรมเรื่องรามเกียรติ์ที่ห้องอ่านพระไตรปิฎกซึ่งก็เป็นเรื่องราวเกี่ยวกับกษัตริย์ที่นิยมเขียนในรัชกาลนี้ รวมถึงการเขียนเทพชุมนุมทางศาสนา

ข้อสังเกตเกี่ยวกับการกัลปนาจวนพระยาจักรี วัดระฆังโฆสิตาราม

1. เรือนผูกความสัมพันธ์กับเจ้าของเรือน

¹⁴ ม.ร.ว. แฉ่งน้อย ศักดิ์ศรี, *เรือนหลวง*, น. 35-47.

¹⁵ ชาตรี ประภิตนทการ, *การเมืองในสถาบันตุณกรรมสมัยรัชกาลที่ 1* (กรุงเทพฯ: มติชน, 2558), น. 89-92.

2. ฐานานุศักดิ์ของเรือนเปลี่ยนตามฐานันดรของเจ้าของ
3. มีการเปลี่ยนองค์ประกอบและวัสดุตามฐานานุศักดิ์ ได้แก่ กระเบื้อง ฝาปะกน การทาสี รวมถึงการปิดทองที่ไม่สามารถทำในบ้านหรือตำหนักทั่วไปได้
4. เขียนจิตรกรรมเชิงสัญลักษณ์ที่สื่อถึงฐานันดรใหม่ของเจ้าของเรือน
5. ต่อเติมเพื่อการใช้งานโดยสอดคล้องกับหอพระไตรปิฎกที่ตั้งใจสร้างมา คือมีห้องเก็บและส่วนอ่าน
6. ตั้งในตำแหน่งสำคัญในแนวแกนของพระอุโบสถ และตั้งกลางน้ำเพื่อกันแมลงขึ้นมากัดกินพระไตรปิฎกตามอย่างหอพระไตรปิฎกในช่วงเวลาเดียวกัน

รูปที่ 8 (ซ้าย) องค์พระกอบและฝามีการเขียนจิตรกรรมและปิดทองตามฐานานุศักดิ์ใหม่ (ขวา)

จิตรกรรมขมาณพลร้างศาลาที่สื่อถึงการกลับนางนพมาศพระยาจักรี

(ที่มา : ผู้วิจัย, 2564)

รูปที่ 9 สันนิษฐานจนวนพระยาจักรีก่อนกัลปนามา เป็นฝาสำรวจ มุงจาก ตามฐานันดรเดิม
(ที่มา: ผู้วิจัย, 2565)

สรุปหลักการกัลปนาเรือนเบื้องต้น จากที่กล่าวมาแสดงให้เห็นว่า การกัลปนาเรือนเป็นสิ่งที่พิจารณาประเด็นทางศาสนา ระบบชนชั้นทางสังคม และความเชื่อเป็นที่ตั้งต้น มีการย้ายที่ตั้ง และการปรับการใช้สอยตามลำดับ แล้วจึงเปลี่ยนองค์ประกอบต่าง ๆ เพื่อเปลี่ยนเป็นหน้าที่ใหม่อย่างสมบูรณ์ จึงนำประเด็นดังกล่าวเพื่อไปพิจารณาหาหลักการอนุรักษ์สถาปัตยกรรมเพื่อทำการเปรียบเทียบศึกษาต่อไป

2.2 หลักการการอนุรักษ์สถาปัตยกรรมเมื่อพิจารณาจากการกัลปนาเรือน

จากที่กล่าวมาการกัลปนาทำให้เรือนยังสามารถใช้งานได้อยู่ตลอดช่วงชีวิตอาคาร โดยมีการถวายเป็นศาสนาจากปัจจัยความเชื่อจึงต้องพิจารณากับประเด็นสำคัญในหลักการอนุรักษ์สถาปัตยกรรม ได้แก่ 1) คุณค่า (value) และความแท้ (authenticity) นอกจากนี้ยังมีการเปลี่ยนแปลงการที่ตั้ง และการปรับหน้าที่ใช้สอยซึ่งพิจารณากับ 2) หลักการปรับปรุงอาคาร (building adaptation) เมื่อกัลปนามาจะมีการเปลี่ยนแปลงองค์ประกอบที่จะวิเคราะห์ตาม และ 3) ลำดับชั้นการเปลี่ยนแปลงองค์ประกอบ (shearing layers of change) โดยแต่ละประเด็นมีรายละเอียดดังนี้

2.2.1 คุณค่า (value) และความแท้ (authenticity)

คุณค่าและความแท้เป็นหลักการที่มองในประเด็นอื่นนอกจากวัสดุหรืออายุเวลา เพื่อให้ครอบคลุมการประเมินมรดกสถาปัตยกรรมมากขึ้น โดยมีการนิยามถึงคุณค่าและความแท้ในหลายเอกสาร ซึ่งเริ่มต้นมาจากการประชุมพิจารณาปรับปรุงจากกฎบัตรเวนิส (Venice Charter)¹⁶ จนก่อ

¹⁶ UNESCO. "The Venice Charter." Venice, 1964.

เกิดเอกสารนาราว่าด้วยความแท้ (The Nara Document on Authenticity)¹⁷ แนวความคิดที่ยอมรับความหลากหลายทางวัฒนธรรมที่มีความเชื่อที่แตกต่าง กรรมวิธี สิ่งที่ต้องได้และไม่ได้ ที่แสดงออกและถ่ายทอดมาจนถึงปัจจุบัน สิ่งเหล่านี้จะถูกนำมาตีความศึกษาตามแต่ละวัฒนธรรมของมรดกนั้น ๆ เพื่อการอนุรักษ์ที่เฉพาะตัวยิ่งขึ้นด้วย

จากที่ป็นรัฐ กายูจันชุนติ กล่าวว่า โบราณสถานเปรียบเสมือนตัวแทนของวัฒนธรรมที่เป็นเอกลักษณ์ และเป็นสิ่งแสดงออกถึงความต่อเนื่องระหว่างอดีต ปัจจุบัน และอนาคต¹⁸ แสดงให้เห็นองค์ประกอบอื่น ซึ่งต้องประเมินในมิติต่าง ๆ ได้แก่ ด้านจิตใจ ด้านประโยชน์ใช้สอย และด้านวัฒนธรรม

2.2.2 หลักการปรับปรุงอาคาร (building adaptation)

หลักการปรับปรุงอาคารเป็นหลักการการเปลี่ยนแปลงอาคารเดิมที่หมดหน้าที่ใช้สอย หรือการใช้สอยไม่ตอบสนองการใช้งานในปัจจุบัน จึงมีการปรับการใช้สอยเพื่อการใช้งานที่ร่วมสมัยและยืดอายุอาคาร ในหนึ่งอาคารอาจเคยเป็นมากกว่าหนึ่งการใช้งาน การเปลี่ยนแปลงจึงสามารถเปลี่ยนได้ตลอดตามการใช้สอยใหม่ตามสมัยนิยมให้เหมาะสมกับลักษณะ และคุณค่าของอาคารเดิม โดยการเปลี่ยนแปลงอาคารมีขั้นตอน 4 ขั้นตอน¹⁹ ดังนี้

1. การทำความเข้าใจโครงการว่าเป็นอาคารอะไร เปลี่ยนเป็นอะไร
2. การออกแบบโครงการว่าจะอนุรักษ์อะไร แบบไหน เปลี่ยนแปลงอะไร ต่อเติมอะไร
3. การปรับปรุงอาคาร
4. การดูแลหลังการเปิดใช้งาน

มีการเปลี่ยนแปลงอาคารในหน้าที่ใหม่เช่นเดียวกับการกลัมนาเรือน ที่มีการเปลี่ยนแปลงจากเรือนไปสู่การเป็นอาคารทางศาสนา ที่เลือกว่าจะเปลี่ยนเป็นอาคารอะไร ต่อเติมอะไร รวมถึงการดูแลโดยสถานที่ใหม่หลังการย้ายไปด้วย

2.2.3 ลำดับชั้นการเปลี่ยนแปลงองค์ประกอบ (shearing layers of change)

กล่าวถึงการเปลี่ยนแปลงองค์ประกอบกายภาพทางสถาปัตยกรรมต่าง ๆ ตลอดอายุการใช้งานอาคาร โดยมีการแบ่งองค์ประกอบการเปลี่ยนแปลงจากน้อยไปสู่เปลี่ยนแปลงมากที่สุดผ่านอายุเวลาที่ต้องเปลี่ยนแปลง²⁰ ดังนี้

¹⁷ UNESCO. "The Nara Document on Authenticity." Nara, 1994.

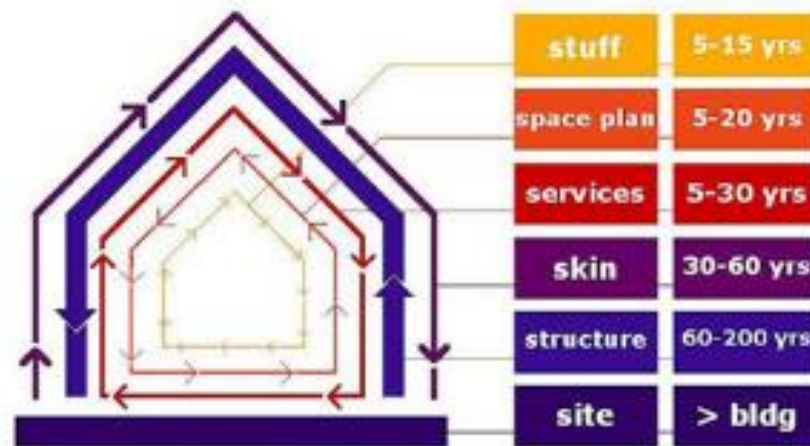
¹⁸ ป็นรัฐ กายูจันชุนติ, *การอนุรักษ์สถาปัตยกรรมและชุมชน* (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2552)

¹⁹ Douglas, James. *Building Adaptation* (Oxfordshire: Routledge, 2006)

²⁰ Brand, Stewart. *How Buildings Learn* (London: Penguin Putnam Inc, 1995)

1. ที่ตั้ง (site) คือสถานที่ที่อาคารตั้งอยู่ มีอายุตลอดไป เปลี่ยนแปลงได้น้อย
2. โครงสร้าง (structure) องค์ประกอบที่รับแรงของอาคาร มีอายุวัสดุตั้งแต่ 30 - 300 ปี
3. เปลือกอาคาร (skin) ได้แก่ วัสดุปิดอาคาร ผงัง กระเบื้องหลังคา มีอายุวัสดุ 20 ปี
4. ที่ว่างและการใช้สอย (space plan) คือพื้นที่ภายในและปริมาตรอาคาร รวมถึงการใช้งานอาคาร มีอายุการเปลี่ยน 3 - 30 ปี
5. งานระบบ (services) หมายถึงกลุ่มงานเพื่ออำนวยความสะดวกของอาคาร เช่น ระบบไฟฟ้า ระบบสุขาภิบาล เป็นต้น มีอายุใช้งาน 7 - 15 ปี
6. เครื่องเรือน (stuff) ได้แก่เป็นสิ่งที่ใช้งานที่สามารถเคลื่อนย้ายได้ มีอายุ 1 วัน - 1 เดือนก็เปลี่ยนที่ติดตั้งได้ตลอด

จากหลักการดังกล่าวจะนำองค์ประกอบมาวิเคราะห์ในเรือนกัลปนาแต่ละหลัง วิเคราะห์ที่ได้ 6 องค์ประกอบ ได้แก่ 1) ที่ตั้ง 2) โครงสร้าง 3) เปลือกอาคาร 4) ที่ว่างและการใช้สอย 5) งานระบบ 6) เครื่องเรือน และจากกรณีศึกษาการกัลปนาเรือนเบื้องต้น พิจารณาการศึกษาองค์ประกอบที่ 7 เพิ่ม คือ “สัญลักษณ์ (symbol)” เข้าไป เนื่องจากล้วนเป็นอาคารที่เชื่อมโยงกับความเชื่อและระบบโครงสร้างสังคมไทยที่แสดงออกผ่านระบบสัญลักษณ์ เพื่อให้เกิดความเข้าใจความเปลี่ยนแปลงทางสถาปัตยกรรมแบบเฉพาะตัวของไทยให้ดียิ่งขึ้น

รูปที่ 10 แผนภูมิลำดับชั้นความเปลี่ยนแปลงจาก *How Buildings Learn*

(Source: Stewart Brand 1995, p.13)

โดยหลังจากนี้จะนำหลักการการอนุรักษ์ทั้ง 3 หลักการ ที่กล่าวมาเป็นโครงในการอธิบาย วิเคราะห์กรณีศึกษาทั้งหมด โดยมีเกณฑ์การเลือกจากอาคารที่สร้างในสมัยเดียวกัน ที่ตั้งเดียวกัน และ กัลปนาออกไปในที่ที่ต่างกันเพื่อการศึกษาเปรียบเทียบได้ต่อไป

2.3 พระตำหนักในพระบรมมหาราชวัง

พระบรมมหาราชวังสร้างขึ้นในสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ๑ พร้อมกับการตั้งกรุงรัตนโกสินทร์ พ.ศ. 2325 ตามอย่างพระราชวังหลวงกรุงศรีอยุธยา โดยมีการแบ่งเป็น 4 เขต²¹ เช่นเดียวกัน ได้แก่ 1) วัดพระศรีรัตนศาสดารามเป็นวัดประจำพระราชวังเช่นเดียวกับวัดพระศรีสรรเพชญ์ 2) เขตเขตพระราชฐานชั้นนอกสำหรับข้าราชการบริพารชาย 3) เขตพระราชฐานชั้นกลางเป็นที่ว่าราชการ โดยเป็นพื้นที่หลักของพระราชวังคือมีพระราชมณเฑียรและพระมหาปราสาทในพื้นที่ดังกล่าวเชื่อมต่อไปถึง 4) เขตพระราชฐานชั้นใน เป็นพื้นที่ประทับ มีพระตำหนัก ตำหนัก สำหรับพระราชวงศ์ฝ่ายใน (ผู้หญิง) และพระราชโอรสที่ยังไม่โสภณธ์ รวมถึงข้าราชการบริพารฝ่ายใน (ผู้หญิง)

พื้นที่นี้เมื่อแรกสร้างมีการปลูกพระตำหนัก 2 หมู่เป็นที่ประทับของพระพี่น้อง 2 พระองค์ของพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ๑ ได้แก่ หมู่ตำหนักเขียว เป็นที่ประทับของพระเทพสุดาวดี และหมู่ตำหนักแดง (หมู่พระตำหนักตึก) เป็นที่ประทับของพระศรีสุดาร์กำย์ ต่อมาสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยทรงโปรด ๑ ให้สร้างพระตำหนักขึ้นอีกหมู่เพื่อเป็นที่ประทับของพระมเหสีเจ้าฟ้าบุญรอด (สมเด็จพระศรีสุริเยนทราบรมราชินี) ร่วมกับพระราชโอรสทั้ง 2 พระองค์คือ หมู่พระตำหนักแดง ซึ่งหมู่พระตำหนักทั้ง 3 หมู่ ได้มีความเปลี่ยนแปลงในฐานะเรือนหลวง ทั้งการเปลี่ยนผู้ประทับ รวมถึงการพัฒนาพื้นที่ฝ่ายใน ทำให้หมู่พระตำหนักมีความเปลี่ยนแปลง ดังนี้

รูปที่ 11 (ซ้าย) ฝั่งพระบรมมหาราชวังสมัยรัชกาลที่ 1 (ขวา) ฝั่งพระบรมมหาราชวังสมัยรัชกาลที่ 2
(ที่มา: แฉ่งน้อย คักดีศรี 2531, น. 256-258)

²¹ ม.ร.ว. แฉ่งน้อย คักดีศรี และคณะ, *สถาปัตยกรรมพระบรมมหาราชวัง* (กรุงเทพฯ: สำนักราชเลขาธิการ, 2531), น. 256-258.

2.3.1 หมู่พระตำหนักตึก

รูปที่ 12 พระตำหนักตึกกลายเป็นศาลาการเปรียญ วัดรัชฎาธิษฐาน
(ที่มา: ผู้วิจัย, 2564)

พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ๓ ทรงโปรดให้สร้างขึ้นเพื่อเป็นที่ประทับของพระพี่นางองค์น้อย กรมพระศรีสุดารักษ์ โดยตั้งอยู่หลังหมู่พระมหาปราสาท สันนิษฐานว่าสร้างพร้อมกับพระที่นั่งอมรินทราภิเษกมหาปราสาทที่ต่อมาต้องสุญหายไฟไหม้ จึงสร้างพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท และพระที่นั่งพิมานรัตยาขึ้นแทน จากการที่พระตำหนักตึกไม่ได้รับผลกระทบ จึงยังตั้งอยู่ที่เดิมต่อกับพระที่นั่งพิมานรัตยา

หมู่พระตำหนักตึกแรกสร้างถูกเรียกว่าตำหนักแดงคู่กับตำหนักเขียวจากสีของฝาตำหนักทั้งสอง จนเมื่อมีการสร้างพระตำหนักแดงขึ้นอีกหมู่ในสมัยต่อมา จึงเรียกตำหนักแดงเดิมเป็นพระตำหนักตึกแทน เนื่องจากมีขนาดใหญ่ หมู่พระตำหนักตึกถือเป็นหมู่พระตำหนักที่ประทับของประธานฝ่ายใน ดังรายชื่อผู้ประทับที่ผลัดเปลี่ยนตลอดการใช้งานตามสมัย ดังนี้ สมเด็จพระอมรินทราบรมราชินี สมเด็จพระศรีสุริเยนทราบรมราชินี กรมหมื่นอัปสรสุดาเทพ สมเด็จพระนางเจ้าโสมนัสวัฒนาวดี และสมเด็จพระบรมราชมาตามหัยกาเธอ กรมพระยาสุดาร์ตน์ราชประยูร ตามลำดับ²² ซึ่งล้วนแต่เป็นผู้ปกครองฝ่ายในทั้งสิ้น

ต่อมาเมื่อสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวมีการปรับปรุงพระบรมมหาราชวังเป็นอาคารพระราชนิยมอย่างตะวันตก ได้รับผลกระทบถึงหมู่พระตำหนักตึกด้วย มีการรื้ออาคารบางหลัง

²²ม.ร.ว. แฉ่งน้อย ศักดิ์ศรี, เรือนหลวง, น. 55-56.

และย้ายออกไปโดยการกัลปนา ปรากฎหลักฐาน 1 หลัง ได้แก่ พระตำหนักตึกขนาด 9 ห้อง กัลปนาไปวัดรัชฎาธิษฐาน

2.3.2 หมู่ตำหนักเขียว

รูปที่ 13 ตำหนักเขียวกัลปนาเป็นกุฎเจ้าอาวาส วัดอมรินทราราม
(ที่มา: ผู้วิจัย, 2564)

พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกฯ ทรงโปรดให้สร้างขึ้นเพื่อเป็นที่ประทับของพระพี่น้ององค์ใหญ่ กรมพระเทพสุขาวดี โดยตั้งอยู่หลังหมู่พระมหามณเฑียร ต่อกับพระที่นั่งจักรพรรดิพิมาน ซึ่งเป็นตำหนักไม้ทาสีองค์ประกอบด้วยสีเขียว คู่กับตำหนักแดง (พระตำหนักตึก) สันนิษฐานว่าผู้ประทับที่ผลัดเปลี่ยนตลอดการใช้งานตามสมัย ดังนี้ เจ้าจอมแฉ่ง และเจ้าฟ้ากฤษณาภิรมย์²³

ต่อมาเมื่อสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวมีการปรับปรุงเขตพระราชฐานชั้นในเป็นอาคารพระราชนิยมเครื่องก่ออย่างจีน ทำให้มีการกัลปนาคำหนักเขียว ปรากฎหลักฐาน 1 หลัง คือ ตำหนักเขียว 7 ห้อง วัดอมรินทราราม

2.3.3 หมู่พระตำหนักแดง

พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ทรงโปรดให้สร้างขึ้นเพื่อเป็นที่ประทับของพระมเหสี เจ้าฟ้าบุญรอด (สมเด็จพระศรีสุริเยนทราบรมราชินี) ประทับพร้อมกับพระราชโอรสทั้ง 2 พระองค์ คือ เจ้าฟ้ามงกุฎ (พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว) และเจ้าฟ้าจุฑามณี (พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว) โดยตั้งอยู่หลังหมู่พระมหามณเฑียรติดกับพระราชอุทยาน

²³ ม.ร.ว. แฉ่งน้อย ศักดิ์ศรี, เรือนหลวง, น. 65-66.

สวนขวา ซึ่งเป็นที่ประทับพักผ่อนพระราชอิริยาบถของพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ต่อมาในสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว โปรด ฯ ให้รื้อพื้นที่สวนขวาออก รวมถึงหมู่พระตำหนักแดงด้วย ทำให้เจ้าฟ้าบุญรอดทูลขอพระบรมราชานุญาต พระราชทานพระตำหนักแดงที่เคยประทับไปพระราชวังเดิมเพื่อประทับร่วมกับเจ้าฟ้ากรมขุนอิศเรศรังสรรค์ (พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว)²⁴

ต่อมาเมื่อเจ้าฟ้าบุญรอดสวรรคต พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรด ฯ ให้พระราชทานกัลปนาพระตำหนักแดงหลังประธาน ซึ่งเป็นเรือนแฝด 5 ห้อง ไปวัดโมลีโลกยาราม และสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรด ฯ ให้ผาติกรรมย้ายอีกครั้งไปวัดเขมาภิรตาราม

ส่วนพระตำหนักแดงของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อทรงขึ้นครองราชย์โปรด ฯ ในสถาปนาสถานะขึ้นเป็นพระที่นั่งมุลมณเฑียร ตามฐานันดรของพระองค์จากเจ้าฟ้าขึ้นเป็นพระมหากษัตริย์ พร้อมให้มาตั้งบนกำแพงต่อจากหอนาฬิกาพระที่นั่งภูวดลทัศไนย ในบริเวณหมู่พระอภิเนาว์นิเวศน์²⁵ ที่ประทับในรัชกาล โดยมีการเปลี่ยนเป็นพระที่นั่งก่ออิฐถือปูนแฝด หลังคา 2 ชั้น เครื่องล่ายองปิดทอง หน้าบันลายพรรณพฤกษาปิดทองประดับกระจก ประตุน้ำต่างเขียนลายรดน้ำ ซึ่งล้วนเป็นองค์ประกอบของการเป็นพระที่นั่งทั้งสิ้น ต่อมาสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้โปรด ฯ ให้กัลปนาไปวัดเขมาภิรตารามร่วมกับพระตำหนักแดงของพระราชชนนี

พระตำหนักแดงสุดท้ายของพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ย้ายกับพระองค์มาพระราชวังเดิมเมื่อสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว และสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ย้ายอีกครั้งมาพระบรมราชวัง (วังหน้า) และเมื่อพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัวสวรรคต ก็มีได้ย้ายไปที่ใด เพียงแต่ปรับการใช้สอยไปตามพระราชวังบรมสถานมงคล (วังหน้า) เมื่อคราวต้องปรับปรุงเป็นพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ

²⁴ ม.ร.ว. แฉ่งน้อย คัคคีศรี, เรือนหลวง, น. 70-73.

²⁵ ม.ร.ว. แฉ่งน้อย คัคคีศรี, พระอภิเนาว์นิเวศน์: พระราชนิเวศน์ในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (กรุงเทพฯ: มติชน, 2549)

รูปที่ 14 (ซ้าย) พระตำหนักแดง กล้วยาเป็นกุฎิเจ้าอาวาส วัดเขมาภิรตาราม (ขวา) พระที่นั่งมุล
มณเฑียร กล้วยาเป็นโรงเรียน วัดเขมาภิรตาราม (กลาโหมอุทิศ)

(ที่มา: ผู้วิจัย, 2564)

รูปที่ 15 พระตำหนักแดง พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร

(ที่มา: ผู้วิจัย, 2564)

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

CHULALONGKORN UNIVERSITY

โดยพระตำหนักทั้งหมดสรุปข้อมูลที่เป็นลงตารางได้ ดังนี้

ตารางที่ 1 ข้อมูลพระตำหนักจากพระบรมมหาราชวัง

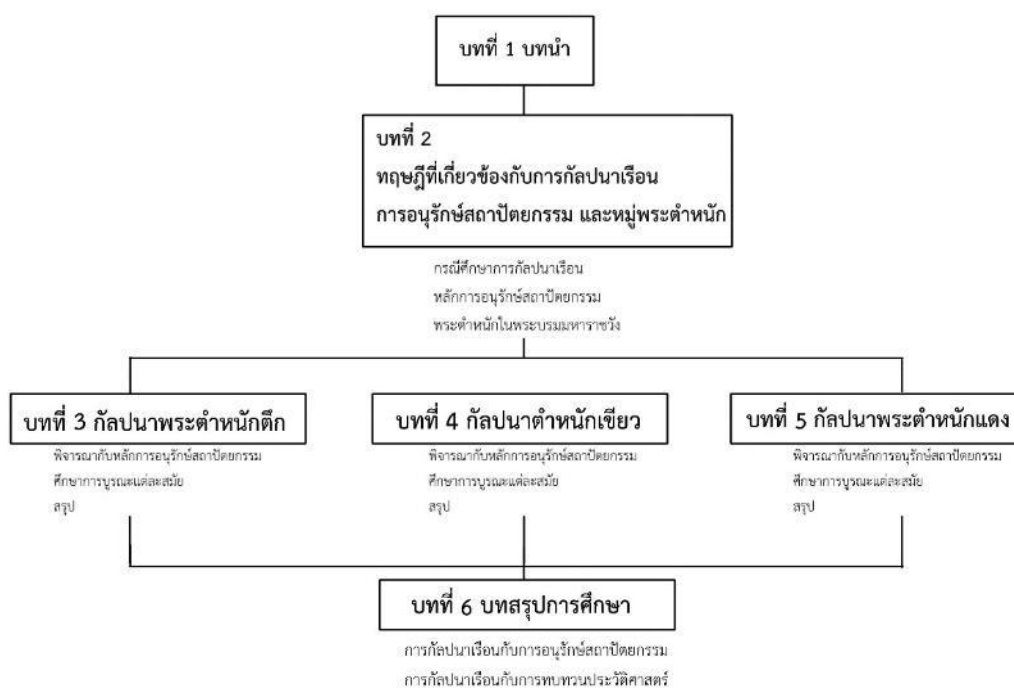
ชื่อหมู่พระ ตำหนัก	หมู่พระตำหนัก ตึก	หมู่ตำหนักเขียว	หมู่พระตำหนักแดง		
ชื่อพระตำหนัก	พระตำหนักตึก	ตำหนักเขียว	พระตำหนักแดง	พระที่นั่งมุน มณเฑียร	พระตำหนักแดง
รูปภาพ					
ผู้ประทับ	พระศรีสุदारักษ์ พระอมรินทรา พระศรีสุริเยนทรา ฯ กรมหมื่นอัปสร พระนางเจ้า โสมนัส กรมสุคราตรี	พระเทพสุดาวตี เจ้าฟ้ากฤษดา จอมแว่น(?)	พระศรีสุริเยนทรา	พระจอมเกล้าฯ	พระปิ่นเกล้าฯ
รัชสมัยที่ กัลปนา	รัชกาลที่ 5	รัชกาลที่ 3	รัชกาลที่ 3 - 4	รัชกาลที่ 5	รัชกาลที่ 4
กัลปนาไปที่	วัดราชฎาธิษฐาน	วัดอมรินทราราม	1.วัดโมลีโลก 2.วัดเขมาฯ	โรงเรียนวัดเขมาฯ	วังหน้า (พช.พระ นคร)
สถานะแรก กัลปนา	ศาลาการเปรียญ	กุฏิ	กุฏิเจ้าอาวาส	ห้องสมุด	พระตำหนัก
สถานะปัจจุบัน	ศาลาการเปรียญ	ร้าง	พิพิธภัณฑวัด	เรือนคนตรีไทย	อาคารจัดแสดง
หมายเหตุ			เคยย้ายไปพระราชวัง เดิม สมัย ร.3	เคยย้ายไปหมู่พระ อภิเนาวนิเวศ	เคยย้ายไป พระราชวังเดิม สมัย ร.3

ซึ่งพระตำหนักทั้ง 5 หลังจากหมู่พระตำหนักทั้ง 3 หมู่ที่กล่าวมานั้น สร้างในเวลาใกล้เคียงกัน มาจากที่ตั้งเดียวกัน แต่กัลปนาในเวลาต่างกัน รวมถึงรายละเอียดบางส่วนที่ต่างกันด้วย ทั้งนี้จะสามารถทำการศึกษาได้อย่างละเอียดต่อไปเมื่อมีการลงภาคสนามและทำการวิเคราะห์ในลำดับถัดไป

โดยในบทวิเคราะห์ข้อมูลจะอธิบายกรณีศึกษาแต่ละยุคสมัยใน 3 ประเด็น คือ คุณค่าและความแท้ หลักการปรับปรุงอาคาร และลำดับขั้นการเปลี่ยนแปลง จากผลของการกัลปนาเรือนเป็นที่ตั้ง

จากการศึกษาข้อมูลเบื้องต้นจากบทที่ 2 ในเรื่องหลักการกลัปนาเรือนเบื้องต้น หลักการอนุรักษ์สถาปัตยกรรม เพื่อมาจำแนกการศึกษาตามข้อมูลพระตำหนักที่ถูกจำแนก

วิทยานิพนธ์นี้มีบทความการศึกษา รวบรวม และวิเคราะห์ข้อมูลจะถูกแบ่งบททางการศึกษา ออกเป็น 3 หมู่พระตำหนัก ได้แก่ บทที่ 3 การกลัปนาพระตำหนักตึก บทที่ 4 การกลัปนาตำหนักเขียว และบทที่ 5 การกลัปนาพระตำหนักแดง ซึ่งจะรวบรวมและวิเคราะห์ตามโครงจากบทสรุปของบทที่ 2 แนวทางที่เกี่ยวข้องกับการกลัปนาเรือน การอนุรักษ์สถาปัตยกรรมมาเป็นหัวข้อในการอธิบายใน 3 บทดังกล่าวนี้ตามโครงเดียวกัน

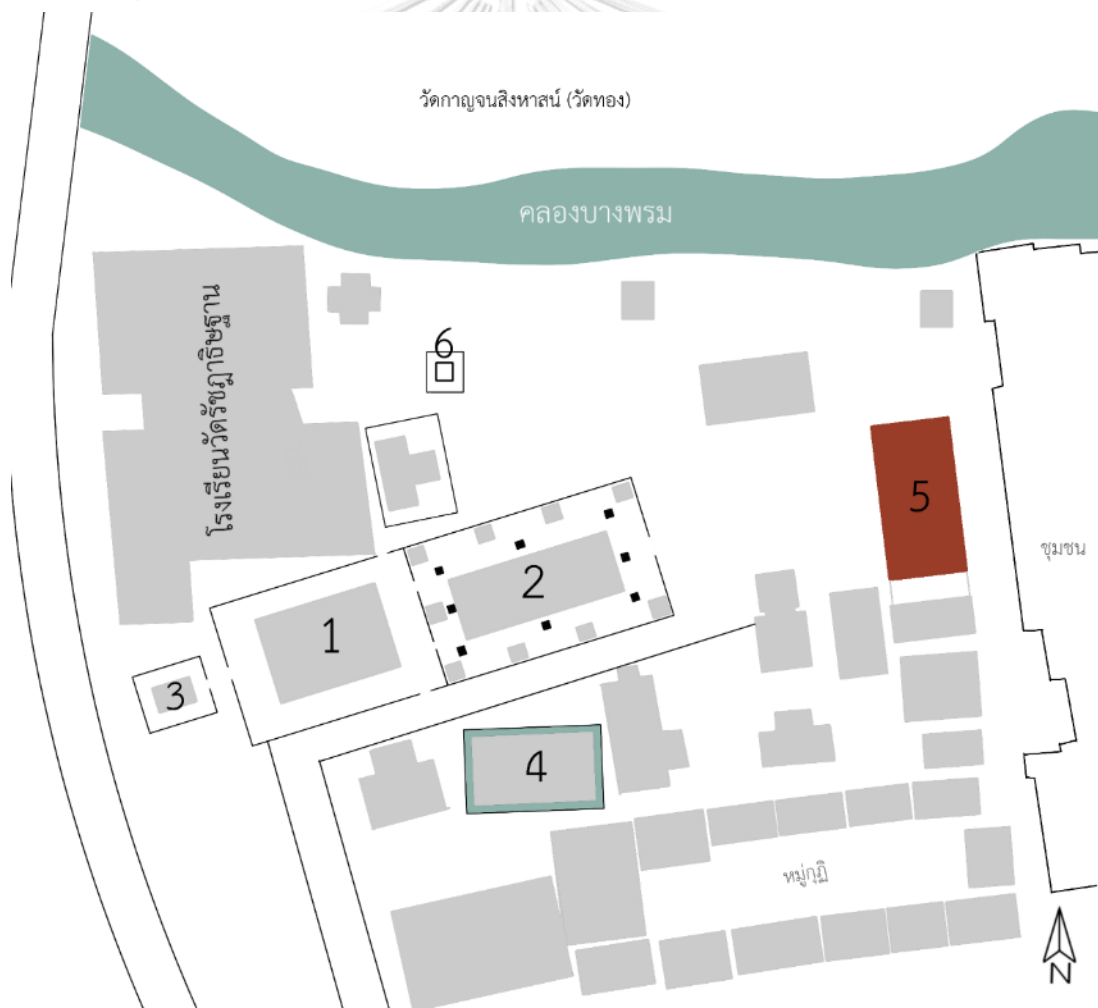
รูปที่ 16 แผนภูมิบทวิทยานิพนธ์
(ที่มา: ผู้วิจัย, 2565)

บทที่ 3

การกลัปนาพระตำหนักตึก

การกลัปนาพระตำหนักตึกมีขึ้นในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งมีการปรับปรุงพื้นที่ครั้งใหญ่ในเขตพระราชฐานชั้นใน โดยที่ตั้งเดิมของหมู่พระตำหนักตึกหลังพระที่นั่งพินาณรัตยาถูกพัฒนาเป็นตำหนักปูนแบบตะวันตกตามแบบพระราชนิยมเพื่อให้เป็นที่ประทับของสมเด็จพระบรมราชมาตามหิกราเธอ กรมพระยาสุธาธิบดีรชประยูร ซึ่งเป็นผู้ประทับพระองค์สุดท้ายของพระตำหนักตึก โดยพระตำหนักตึกปรากฏหลักฐานการกลัปนาเพียง 1 หลัง ได้แก่พระตำหนักตึกที่กลัปนาไปเป็นศาลาการเปรียญ วัดรัชฎาธิษฐาน (วัดเงิน)

วัดรัชฎาธิษฐาน ตั้งอยู่ติดคลองบางพรม ปัจจุบันมีการตัดถนนแก้วเงินทองเข้าสู่ตัววัด โดยมีอาคารสำคัญภายในวัด ดังนี้

รูปที่ 17 แผนผังวัดรัชฎาธิษฐานในปัจจุบัน

(ที่มา: ผู้วิจัย, 2565)

- 1) **พระอุโบสถเก่า** ตั้งอยู่หลังพระอุโบสถใหม่ เป็นอาคารก่ออิฐถือปูนตามพระราชนิยมแบบพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว จั้วปูนเรียบ มีเสากันสาดปูนล้อม อาคารล้อมด้วยกำแพงแก้ว
- 2) **พระอุโบสถใหม่** ตั้งอยู่หน้าพระอุโบสถเก่าบนพื้นที่พระวิหารเดิม เชื่อว่าสร้างตั้งแต่สมัยอยุธยา และบูรณะสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว โดยเป็นอาคารเครื่องลายอง มีกำแพงแก้ว มีเจดีย์ย่อมุมล้อมภายในกำแพงแก้ว²⁶ ต่อมา พ.ศ. 2531 มีการรื้อพระวิหารและสร้างพระอุโบสถหลังใหม่ขึ้นมาเพื่อพระราชพิธีมหามงคลสมัยเฉลิมพระชนมพรรษา 5 รอบของพระบาทสมเด็จพระมหาภูมิพลอดุลยเดชมหาราช บรมนาถบพิตร โดยเป็นอาคารอุโบสถคอนกรีตแบบมาตรฐาน จั้วเปิด หลังคาซ้อน 3 ชั้น
- 3) **พระวิหารน้อย** ตั้งอยู่หลังพระอุโบสถเก่า เป็นอาคารก่ออิฐถือปูนขนาดเล็กตามพระราชนิยมแบบพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ชายคามีกันสาดรอบ
- 4) **หอพระไตรปิฎก** ตั้งอยู่ทางทิศใต้ของพุทธาวาส เป็นอาคารกลางน้ำสร้างด้วยไม้ หลังคาเครื่องลายองแฝด ขวางด้วยอาคารเครื่องลายองอีกหลัง โดยใช้พื้นที่เป็นหอน้ำและหอไตร เชื่อว่าอาจเคยเป็นตำหนักที่กัลปนา มา
- 5) **พระตำหนักตึก (กรณีศึกษา)** ตั้งอยู่ที่ศตวันออกของพุทธาวาส เป็นอาคารไม้ขนาด 9 ห้อง เป็นพระตำหนักที่กัลปนา มาเป็นศาลาการเปรียญ ซึ่งเป็นกรณีศึกษาในการสำรวจ
- 6) **พระแท่นศิลาที่ประทับ** ตั้งอยู่ที่คเหนือของพระอุโบสถเก่า เป็นแผ่นหิน 6 แผ่น ตั้งคล้ายโต๊ะหมู่บูชา เป็นพระแท่นที่ประทับโปรยทานของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

²⁶ ประยูร อุลุชาฎะ (น. ณ ปากน้ำ), *ศิลปกรรมในบางกอก* (พระนคร: เกษมบรรณกิจ, 2514)

รูปที่ 18 พระตำหนักตึกในปัจจุบัน
(ที่มา: ผู้วิจัย, 2565)

ข้อมูลปัจจุบันพระตำหนักตึก

จากการทำการศึกษابริเวณพระตำหนักตึกและบริเวณโดยรอบในปัจจุบัน รวมถึงข้อมูลจากคำบอกเล่าของคนในพื้นที่ โดยสรุปเป็น 2 ประเด็น ดังนี้

- **รูปแบบสถาปัตยกรรม** เป็นอาคารเครื่องไม้เครื่องสับ ประดับเครื่องล่ายองติดกระจกสีทอง มีหน้ากระดานฐานพระปิดทองประดับกระจก หลังคาซ้อน 2 ชั้น 3 ตับรวมหลังคากันสาด มุงกระเบื้องเคลือบสลับสี เขียว เหลือง แดง เรือนมีขนาด 9 ห้อง ยาว 24.90 เมตร มีหน้าต่างมีหย่องครอบด้วยหน้าต่างกระจกกรอบเหล็กกล้าไร้สนิมทุกห้องทุกห้อง ด้านสกัดยาว 11.60 เมตร มีประตูเพ็ญเป็นทางเข้าหลักทั้ง 2 ฝั่ง ฝาและองค์ประกอบทาสีแดง ภายในมีเสาร่วมในรับหลังคา คอสองเขียนจิตรกรรม ตั้งธรรมาสน์ตรงกลาง เยื้องไปติดด้านสกัดทางหนึ่ง ฝาด้านขนานด้านหนึ่งมีอาสนะสูงประมาณ 0.60 เมตร ขนาด 8 ห้อง ปลายสุดมีตู้พระพุทธรูป พื้นอาคารเป็นไม้โครงสร้างระบบรอด รา รับด้วยคอนกรีตของโครงสร้างใต้ถุน

ใต้ถุนคอนกรีตสูงจากพื้น 3.20 เมตรทาสีขาว เสากลมกุด้วยกรวดล้างทั้งเสานอกและเสาร่วมใน ทางด้านขนานมีหน้าต่าง 14 บาน ประตู 4 บาน ทุกบานมีหน้าต่างกระจกอยู่ด้านบน ภายในมีอาสนะสูงประมาณ 0.50 เมตร ยาว 12.60 เมตร พื้นใต้ถุนปูกระเบื้องแผ่นผนังด้านสกัด 2 ด้านมีประตูไปห้องเก็บของใต้บันได บันไดคอนกรีตอยู่ด้านขนานของใต้ถุน

เป็นบันได 2 ทาง ออกแบบเป็นพนักพลสิงห์และเสาหัวเม็ด โดยบันไดด้านหนึ่งเชื่อมกับกับปียุกฎิใหม่

- **การใช้งาน** จากการสอบถามและการร่วมใช้งาน พบว่าส่วนพระตำหนักใช้เฉพาะงานบุญสำคัญเท่านั้น ได้แก่ วัดวิสาขบูชา วันมาฆบูชา วัดอาสาฬหบูชา และเทศกาลสงกรานต์เท่านั้น โดยมีกัปียุกฎิไว้เตรียมอาหารและพระตำหนักไว้ทำบุญ นอกจากนี้ถ้ามีความจำเป็นต้องใช้ศาลาการเปรียญจะใช้ในส่วนใต้ถุนแทน

รูปที่ 19 โฟโตแกรมเมตรีสภาพปัจจุบันพระตำหนักตึก

(ที่มา: ผู้วิจัย, 2565)

จากข้อมูลภาคสนามข้างต้น ประกอบข้อมูลกับทางเอกสาร สามารถอธิบายความเปลี่ยนแปลงหลังกลัปนาเป็น 3 ยุค ได้แก่ สมัยที่ 1 สมัยแรกกลัปนาในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว สมัยที่ 2 การบูรณะ พ.ศ. 2500 สมัย 3 การบูรณะ พ.ศ.2550

3.1 แรกกลัปนาพระตำหนักตึก (พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว)

พระตำหนักตึกได้รับกลัปนามาสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวมาที่วัดรัษฎาธิชฐาน ซึ่งเป็นวัดที่สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากรมพระศรีสุดดารักษ์ ผู้ประทับพระตำหนักตึกพระองค์แรก ทรงอุปถัมภ์ ร่วมกับเจ้าขรรค์เงิน แซ่ตัน พระภักดา โดยวัดรัษฎาธิชฐานตั้งตรงข้ามคลองบางพรหมกับวัดกาญจนสิงหาสน์ (วัดทอง) วัดที่พระประยูรญาติอุปถัมภ์ด้วย²⁷

การปรับการใช้สอยหลังกลัปนา เมื่อพิจารณาจากฐานานุศักดิ์ของพระตำหนักประกอบกับพื้นที่ใช้สอยขนาดใหญ่ และผังเปิดโล่ง น่าจะเป็นเหตุที่พระตำหนักถูกเปลี่ยนเป็นศาลาการเปรียญ เนื่องจากเป็นอาคารที่สำคัญของวัด ต้องการพื้นที่ใช้สอยขนาดใหญ่ และผังเปิดโล่งเช่นเดียวกัน ซึ่งใช้งานในงานบุญ รวมถึงการเรียนการศึกษาภายในวัดด้วย

ข้อพิจารณาองค์ประกอบความเปลี่ยนแปลงเมื่อกลัปนามามีทั้งหมด 7 ส่วน ดังนี้

²⁷ ฝ่ายพุทธศาสนสถาน กองพุทธศาสนสถาน, *ประวัติวัดที่ราชอาณาจักร เล่ม 1* (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์การศาสนา, 2525)

- 1) **ที่ตั้ง** มีการย้ายที่ตั้งจากพระบรมมหาราชวังมาวัดราชโอรสาราม ซึ่งจากแผนที่เก่าพบว่าไม่ได้ตั้งอยู่ในที่ปัจจุบันแต่ตั้งอยู่ที่ทิศเหนือของพระอุโบสถ (เก่า) หันทางเข้าทางด้านสกัดไปทางทิศเหนือ-ใต้ โดยทางเข้าทิศเหนือเข้าหาคลองบางพรหม ทางสัญจรหลักของวัดในสมัยนั้นสันนิษฐานว่าเนื่องจากเป็นอาคารที่ใช้รองรับในงานบุญของวัด ต้องจุคนจำนวนมาก ที่ตั้งอาจต้องสะดวกกับการเดินทางเข้าถึงได้ง่าย
- 2) **โครงสร้าง** เชื่อว่าโครงสร้างส่วนหลังคาและเรือนไม่เปลี่ยนแปลงจากเดิมไปมาก เนื่องจากเป็นชิ้นส่วนสำเร็จรูปที่ประกอบได้รูปแบบเดิม หลังคาเป็นระบบจันทัน เรือนยาว 9 ห้องฝาส่วนใต้ถุนอาจเป็นใต้ถุนตีฝาปิด ยกพื้นสูงประมาณ 0.70-1.00 เมตร ตามคำบอกเล่าของคนในวัด รวมถึงจากกรณีศึกษาศาลาการเปรียญในระแวกเดียวกัน และสร้างในเวลาใกล้เคียงกัน เช่น ศาลาการเปรียญ วัดแก้วไพฑูรย์ ที่จากภาพถ่ายเก่าแสดงให้เห็นว่าเป็นใต้ถุนตีฝาปิด ยกพื้นสูงประมาณ 0.70 เมตร
- 3) **เปลือกอาคาร** มีการเปลี่ยนสีหลังคาจากดินเผาสีแดงล้วนเป็นการสลับสี เขียว เหลือง แดง ตามสมัยนิยม ส่วนฝาเรือนเป็นฝาปะกนทาสีแดงตามแบบเดิมของพระตำหนัก แต่มีการแก้ฝาด้านขนานด้านหนึ่ง จำนวน 5 ห้องฝายกหน้าต่างชั้นจากร่องตื้นข้างขึ้นมาหนึ่งระดับเพื่อเป็นราวกันตกจากอาสนะสงฆ์ที่มีการต่อเติมยกระดับสูงและติดกับฝาด้านนั้น ส่วนประตูสันนิษฐานว่ามีการแก้จากประตูบานเปิดเรือนเป็นประตูเพี้ยมซึ่งอาจเพื่อรองรับจำนวนคนที่มากขึ้นในการใช้งานศาลาการเปรียญด้วย
- 4) **งานระบบ** ไม่พบงานระบบในช่วงนี้
- 5) **พื้นที่ใช้สอย** มีการรักษาผังเดิมเอาไว้ เป็นผังโรงขนาด 9 ห้อง เมื่อเป็นตำหนักอาจมีการกันห้องด้วยฉากลับแลเคลื่อนที่ได้ แบ่งห้องจากผังโรงออกเป็นส่วนต่าง ๆ เมื่อเป็นศาลาการเปรียญจึงต้องการพื้นที่โล่งมากกว่า จึงไม่มีการแบ่งกันอะไรในผัง เพียงแต่มีการตั้งอาสนะติดผนังด้านขนานด้านหนึ่งเป็นที่นั่งสงฆ์ยกระดับขึ้นมาประมาณ 0.50 เมตร และระดับพื้นเรือนที่มีพื้นที่ส่วนมากเป็นที่นั่งของฆราวาส โดยในระดับนี้มีการตั้งธรรมาสน์ไว้เพื่อให้พระเทศน์ตรงกลางค่อนไปทางด้านสกัดด้านหนึ่งด้วย
- 6) **เครื่องเรือน** ไม่พบเครื่องเรือนเดิม พบแต่เครื่องเรือนใหม่เพื่อใช้เป็นศาลาการเปรียญคือ
  1. อาสนะ เป็นแท่นไม้สูง 0.50 เมตร ยาวตลอดแนวฝา 7 ห้อง เป็นส่วนที่ต่อเติมไม่เชื่อมไปกับโครงสร้าง
  2. ธรรมาสน์ เชื่อว่าเป็นของพระราชทานมาในสมัยใดสมัยหนึ่ง เป็นธรรมาสน์ทรงบุษบกปิดทองประดับกระจกทั้งหลัง หลังคา 5 ชั้นเชิงกลอน ไม่มีหม่อมเพียงบัวคลุ่ม 5 ชั้นรับปลียอด รับหลังคาด้วยคันทวย ส่วนเรือนมีเสา 4 ต้น ฐานประดับกระจัง ท้องไม้ 3 ชั้น ติด เทพพนม ครุฑ และนรสิงห์ตามลำดับ

- 7) **สัญลักษณ์** ส่วนแสดงฐานานุศักดิ์ ได้แก่ หลังคาติดเครื่องลายองแบบมิ่งวงไอยรา นาคสะดุ้ง ประดับกระจกสีทองทั้ง 2 ชั้นหลังคา หน้าจั่วลูกฟักหน้าพรหมหรือฝาเรียบติดหน้ากระดาน ฐานพระปิดทองประดับกระจก ส่วนฝาทาสีแดงตามชื่อเรียกอีกชื่ออย่างลาลองว่าพระตำหนักแดง ส่วนที่เป็นเอกลักษณ์ของพระตำหนัก ได้แก่ หอองลูกกรง แบบพระราชนิยม พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ฯ ซึ่งเป็นองค์ประกอบแบบเดียวกับสถาปัตยกรรมในช่วงเวลาเดียวกัน เช่น หน้าต่างพระที่นั่งพิมานรัตยา

ส่วนต่อเติมเมื่อมีการกัลปนามาได้มีการเขียนจิตรกรรมทางศาสนาที่คอสอง เรื่อง พุทธประวัติ ทศชาติ อสุภกรรมฐาน พุทธวัตร และอื่น ๆ เพื่อแสดงแก่ประชาชนที่มาทำบุญ รวมถึงเป็นสื่อการสอนพระสงฆ์และสามเณรที่มาศึกษาบนศาลาการเปรียญ ทั้งยังแสดงสถานะเป็นอาคารทางศาสนาด้วย ทั้งยังเคยมีพระราชวินิจฉัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวถึงจิตรกรรมนี้ว่า “...รูปที่เขียนมามันช่างไม่งามเสียจริง ดูจะเป็นศาลาการเปรียญซึ่งไม่ใช่แล้งว่า คือคลี่รูปออกดูก่อนก็เข้าใจว่าพระยาวุฒิเห็นจะเขียนแบบตำหนักสมเด็จพระอมรินทราบรมราชินี ซึ่งไปปลูกเป็นศาลาการเปรียญ วัดรัชฎาธิฐาน ที่สมภารขออนุญาตเงินซ่อม...”²⁸ แสดงถึงความใส่ใจพระทัยด้วย

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
CHULALONGKORN UNIVERSITY

²⁸ หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. "เอกสาร ร.5 กระทรวงธรรมการ มร.5 ศ/29 เรื่องบัญชาข้าราชการรับผลประโยชน์วัดรัชฎาธิฐานจำนวนศก 127."

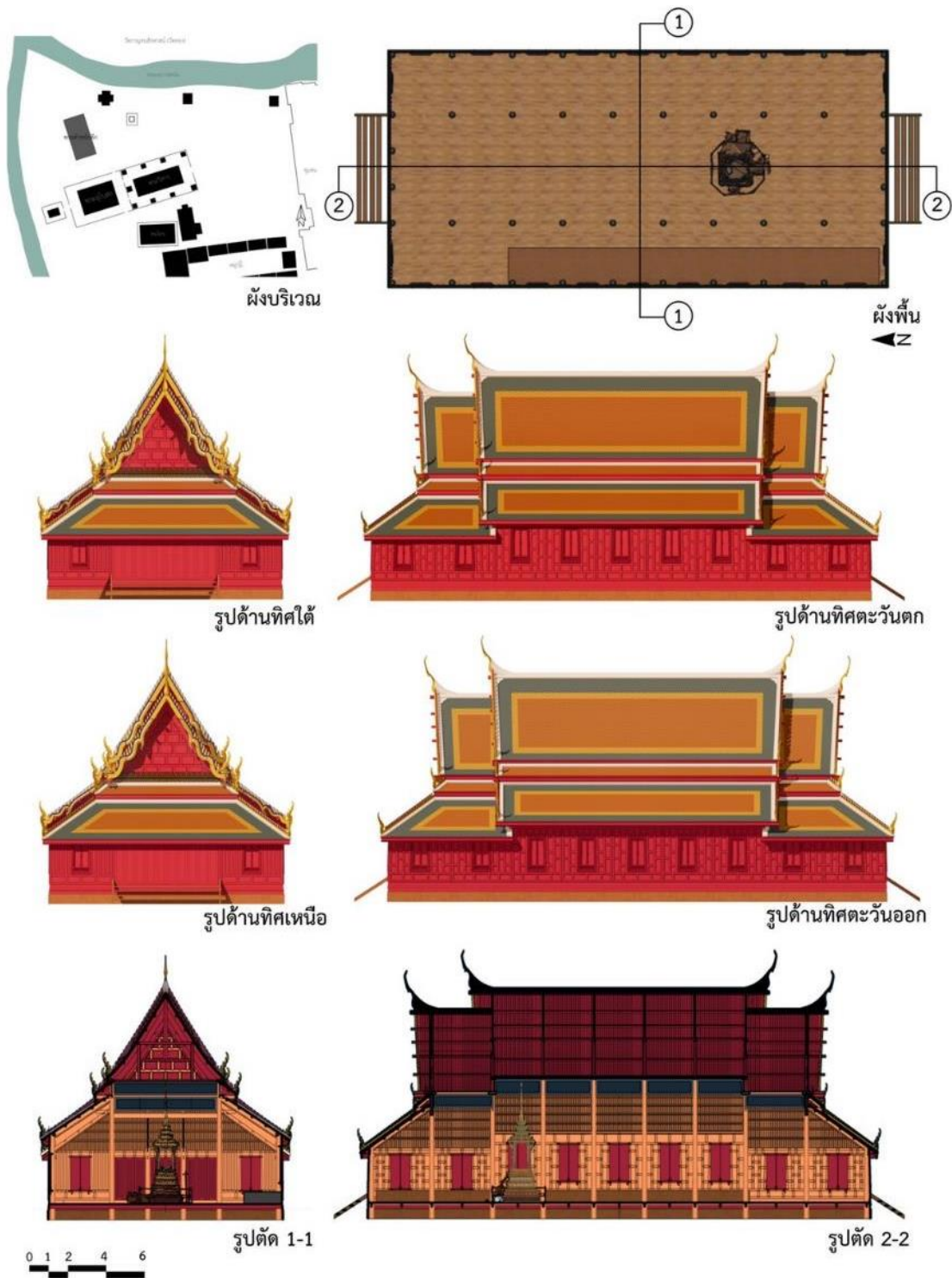
รูปที่ 20 แผนที่ พ.ศ. 2430 แสดงตำแหน่งเดิมของพระตำหนักตึกเมื่อกลุ่ปนามาวัดรัชฎาธิษฐาน อยู่
ทางทิศเหนือของพระอุโบสถเก่า
(ที่มา: แฉ่งน้อย ศักดิ์ศรี 2563, น. 145)

รูปที่ 21 จิตรกรรมบนคอสองที่วัดหลังการกลุ่ปนา
(ที่มา: แฉ่งน้อย ศักดิ์ศรี 2563, น. 149)

รูปที่ 22 ศาลาการเปรียญวัดแก้วไพฑูรย์ก่อนการบูรณะ ซึ่งอยู่ในพื้นที่ใกล้เคียงและมีอายุใกล้เคียงกัน
กับการกลุ่ปนาพระตำหนักตึก ตั้งจากพื้นไม้สูงมาก
(ที่มา: bangkoksinc.com)

รูปที่ 23 แบบสถาปัตยกรรมพระตำหนักตึกเมื่อแรกก็กลบนาเป็นศาลาการเปรียญ วัดรัชฎาธิษฐาน สมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (ที่มา: ผู้วิจัย, 2565)

3.2 การบูรณะพระตำหนักตึก พ.ศ.2500

พระตำหนักตึกเมื่อกลุ่ปนามาถูกใช้งานเป็นศาลาการเปรียญมาตลอด การบูรณะที่ผ่านมา ต้องได้รับการดูแลจากกระทรวงธรรมการ จนเมื่อการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 มีความเปลี่ยนแปลงครั้งใหญ่ของระบบโครงสร้างการบริหารประเทศ ซึ่งรวมถึงระบบการบูรณะเสนาสนะในวัดต่าง ๆ ด้วยโดยรัฐให้อำนาจเจ้าอาวาสมีสิทธิขาดในการดูแลผลประโยชน์วัด ทำให้จากภาพถ่ายเก่าช่วง พ.ศ. 2500 – 2549 แสดงให้เห็นความเปลี่ยนแปลงอย่างมาก ดังนี้

- 1) **ที่ตั้ง** มีการเปลี่ยนแปลงเนื่องจากที่ตั้งเดิมที่ถูกใช้เป็นโรงเรียนวัดรัชฎาธิษฐาน ซึ่งเดิมพระตำหนักตึกก็อาจจะเคยใช้เป็นโรงเรียนในช่วงก่อนหน้า ตามการใช้งานของศาลาการเปรียญในยุคเดียวกัน ซึ่งในปี พ.ศ.2500-2502 เมื่อมีการสร้างโรงเรียนจึงย้ายพระตำหนักตึกมาทิศตะวันออกของพุทธาวาส แนวแกนด้านหน้าของพระอุโบสถใหม่ ขึ้นด้วยลานและเมรุ โดยหันขวางกับพระอุโบสถ
- 2) **โครงสร้าง** เชื่อว่ามีการเปลี่ยนโครงสร้างบางชิ้นเพื่อให้อาคารยังใช้งานได้ แต่โครงสร้างดังกล่าวไม่ได้กระทบต่อรูปทรงรวม โดยปี พ.ศ. 2500-2502 ได้มีการยกส่วนพระตำหนักขึ้นจากประมาณ 1.00 เมตร ขึ้นมาเป็น 2.50 เมตร โดยตัดเสาไม้เดิมเปลี่ยนเป็นใต้ถุนคอนกรีตเพื่อให้สามารถใช้งานได้ ทางขึ้นส่วนพระตำหนักมีบันไดคอนกรีต 2 ทางราวจับเหล็ก 2 ชุดในด้านสกัด โดยด้านทิศใต้ได้เชื่อมกับกัปปิยกุฎีโดยมีหลังคามุงเชื่อมกับพระตำหนักแต่ไม่ได้เชื่อมกับโครงสร้างของพระตำหนัก
- 3) **เปลือกอาคาร** ส่วนที่เปลี่ยนแปลงหลัง พ.ศ. 2500 รูปแบบหน้าต่างด้านสกัดด้านละ 2 บาน เปลี่ยนเป็นหน้าต่างบานพับตามสมัย สีภายในเป็นสีครีม ฝาภายในเป็นสีฟ้า
- 4) **งานระบบ** มีการติดตั้งระบบไฟฟ้าและไฟฟ้าแสงสว่างในช่วงนี้
- 5) **พื้นที่ใช้สอย** การใช้งานยังคงใช้ส่วนพระตำหนักเป็นศาลาการเปรียญตามเดิม ความเปลี่ยนแปลงคือมีการเชื่อมพระตำหนักกับกัปปิยกุฎีซึ่งเป็นส่วนเตรียมอาหารทำบุญที่พระตำหนัก ซึ่งตั้งบนใต้ถุนคอนกรีตที่ยกขึ้น 2.50 เมตร ทำให้สามารถใช้งานใต้ถุนเป็นส่วนเอนกประสงค์หรือเก็บของได้
- 6) **เครื่องเรือน** ทั้งธรรมมาสน์และอาสนะยังคงอยู่ อาจมีการบูรณะตามสภาพแต่คงไม่มากนักเนื่องจากตั้งอยู่ภายในอาคาร และอาจมีตู้พระตั้งปลายอาสนะ
- 7) **สัญลักษณ์** องค์ประกอบทั้งหมดถูกเก็บไว้ตามสภาพการดูแลรักษาจากงบประมาณที่จำกัดเท่านั้น แต่ยังคงเก็บไว้อย่างดี

ส่วนต่อเติมในช่วงนี้มีการเขียนข้อความที่หน้าจั่วว่า “สร้างเมื่อ พ.ศ. 2500 นางแก้ว เขียวสอาด บริจาค 12000 บาท” ซึ่งสร้างเมื่อหมายถึงบูรณะเมื่อ พ.ศ. ไต ชื่อจิตศรัทธา และยอดบริจาค แสดงถึงความเชื่อในการประกาศผลบุญแก่ผู้คนด้วย

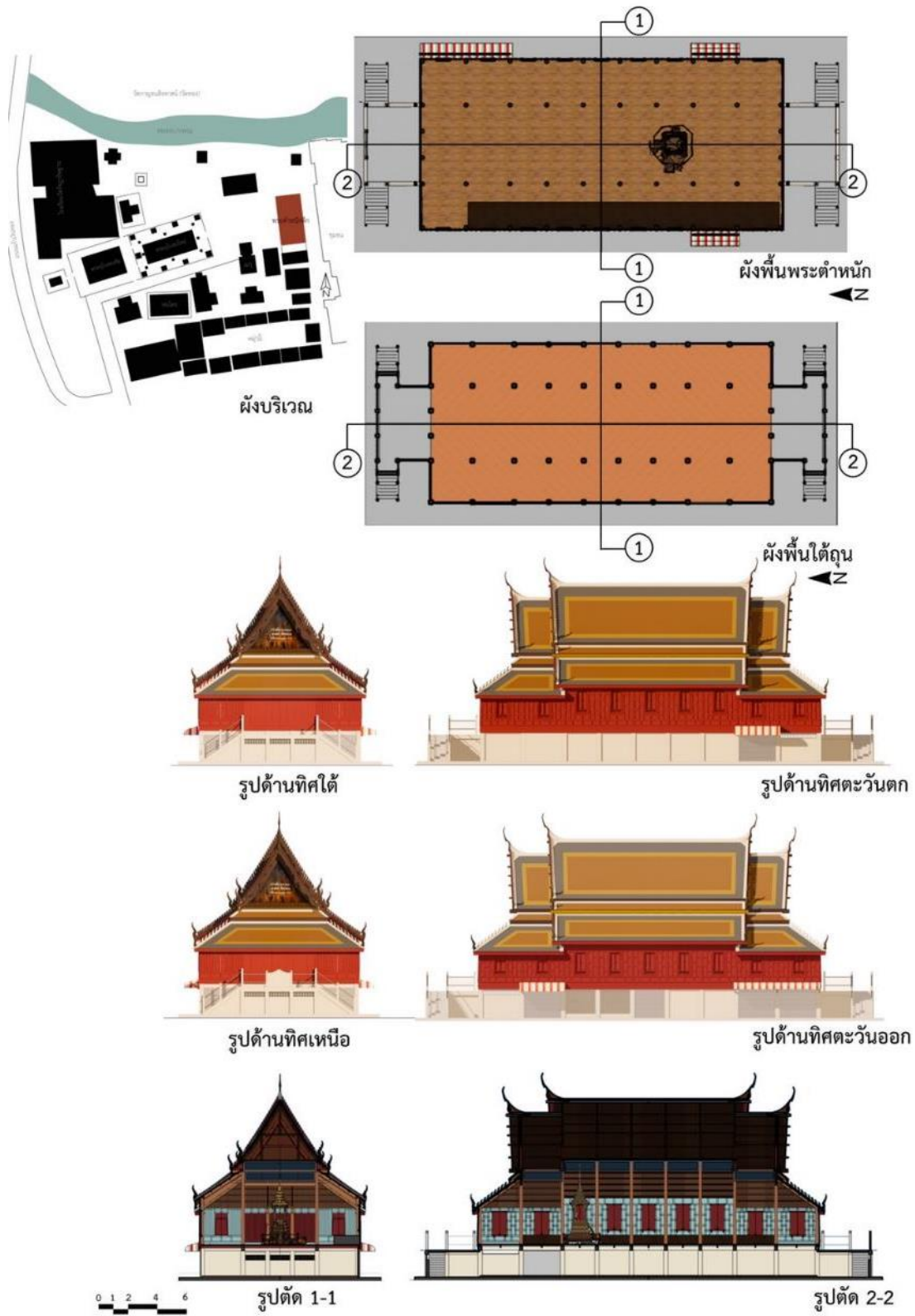

รูปที่ 26 (ซ้าย) จั้วพระตำหนักเขียนรายชื่อจิตศรัทธาที่มาบูรณะพระตำหนักเมื่อ พ.ศ. 2500
(ที่มา: gis.finearts.go.th)

รูปที่ 27 (ขวา) ภายในพระตำหนักช่วงหลังการบูรณะ พ.ศ. 2500
(ที่มา: แฉ่งน้อย คักดีศรี 2563, น. 148)

รูปที่ 28 แบบสถาปัตยกรรมพระตำหนักตึกหลังการบูรณะ พ.ศ. 2500

(ที่มา: ผู้วิจัย, 2565)

3.3 การบูรณะพระตำหนักตึก พ.ศ. 2550

พระตำหนักตึกบูรณะครั้งล่าสุดเมื่อ พ.ศ. 2550 โดยงบประมาณงานทรัพย์สินส่วนพระมหากษัตริย์ และดูแลการบูรณะโดยกรมศิลปากรจากการที่วัดรัชฎาธิษฐานเป็นโบราณสถานที่ได้รับการขึ้นทะเบียน และพระตำหนักตึกก็เป็นอาคารที่มีคุณค่าอย่างมาก โดยความเปลี่ยนแปลงมีดังนี้

- 1) **ที่ตั้ง** ยังอยู่ที่เดิมตั้งแต่ย้ายเมื่อ พ.ศ. 2500 - 2502
- 2) **โครงสร้าง** โครงสร้างไม้พระตำหนักมีการเปลี่ยนไม้ในส่วนที่เสื่อมสภาพ แต่ยังคงอยู่ในรูปทรงเดิม เครื่องบนมีการเปลี่ยนแปลงลานตัวที่รับวงโอยราเป็นแปงวงหน้าต่างตีสี่เหลี่ยมจตุรัสหรือใต้ถุนคอนกรีตเมื่อ พ.ศ. 2500 ออกทั้งหมดเปลี่ยนเป็นใต้ถุนคอนกรีตซึ่งออกแบบใหม่ให้สอดคล้องกับส่วนพระตำหนัก โดยเป็นใต้ถุนคอนกรีตยกขึ้น 3.20 เมตรเท่าเดิม ทางขึ้นพระตำหนักเป็นบันไดคอนกรีต 2 ทางด้านละ 1 บันได ปูหินแกรนิต มีพนักพลิงค์คอนกรีต ทางขึ้นด้านทิศใต้เชื่อมกับกับปัยภูมิ ใต้ถุนใช้เสาคอนกรีต
- 3) **เปลือกอาคาร** ส่วนที่เปลี่ยนแปลง คือฝ้าด้านสกัดเปลี่ยนใหม่ทั้ง 2 ฝา และเปลี่ยนรูปแบบหน้าต่างในด้านสกัดเลียนแบบหน้าต่างห้องลูกทรงบานอื่น ๆ และติดบานกระจกในกรอบเหล็กกล้าไร้สนิมครอบหน้าต่างทุกบาน ประตู หน้าต่างใต้ถุนทาสีแดงลือกับสีพระตำหนัก เสาใต้ถุนหุ้มกรวดล้างสีน้ำตาลเลียนแบบเสาใต้ถุนเรือนไม้ ฝ้าด้านที่ตั้งอาสนะมีการยกหน้าต่างขึ้นจากเดิมที่ยก 5 ห้องกลางเป็นยกหน้าต่างขึ้นทั้งหมด 9 ห้อง ใต้ถุนมีประตู 4 ประตู หน้าต่าง 7 หน้าต่าง ใหญ่ด้านบนโปร่งติดกระจกบนทุกประตู หน้าต่าง
- 4) **งานระบบ** มีการติดตั้งระบบไฟฟ้าและไฟฟ้าแสงสว่างเพิ่มเติมในช่วงนี้
- 5) **พื้นที่ใช้สอย** การใช้งานยังคงใช้ส่วนพระตำหนักเป็นศาลาการเปรียญตามเดิม มีผังแบบเดิม โดยเปิดใช้งานในงานบุญใหญ่ ได้แก่ วันมาฆบูชา วันวิสาขบูชา วันอาสาฬหบูชา และวันสงกรานต์ เพิ่มอาสนะจากความยาว 5 ห้อง เป็น 8 ห้อง ตามจำนวนพระสงฆ์ที่จำพรรษามากขึ้น นอกจากนี้ใต้ถุนคอนกรีตใหม่ยกขึ้น 3.00 เมตร ใช้งานเป็นส่วนเสริมของศาลาการเปรียญในกรณีงานบุญแบบจำลอง
- 6) **เครื่องเรือน** บูรณะธรรมมาสน์ใหม่ทั้งหมด เดิมกระจัง เทพพนม ครุฑ และนรสิงห์ที่หายไป ปิดทอง ประดับกระจกใหม่ทั้งหมด อาสนะสงฆ์ต่อเติมจาก 7 ห้อง เป็น 8 ห้อง โดยอีก 1 ห้องตั้งตู้พระที่อาจมีอยู่เดิมเพื่อเป็นประธานในงานพิธี และเก็บตาลปัตรที่ระลึก
- 7) **สัญลักษณ์** มีการบูรณะเปลี่ยนเครื่องลายอง แต่รูปทรงเครื่องลายองรักษารูปแบบเดิม ติดกระจกสีทองเดินเส้นสีน้ำเงินอย่างสมบูรณ์ หน้ากระดานฐานพระปิดทองประดับกระจกให้สมบูรณ์ ทาสีแดงใหม่ทั้งพระตำหนักตามหลักฐานชั้นสีที่พบ ภายในเป็นสีครีม ประตู

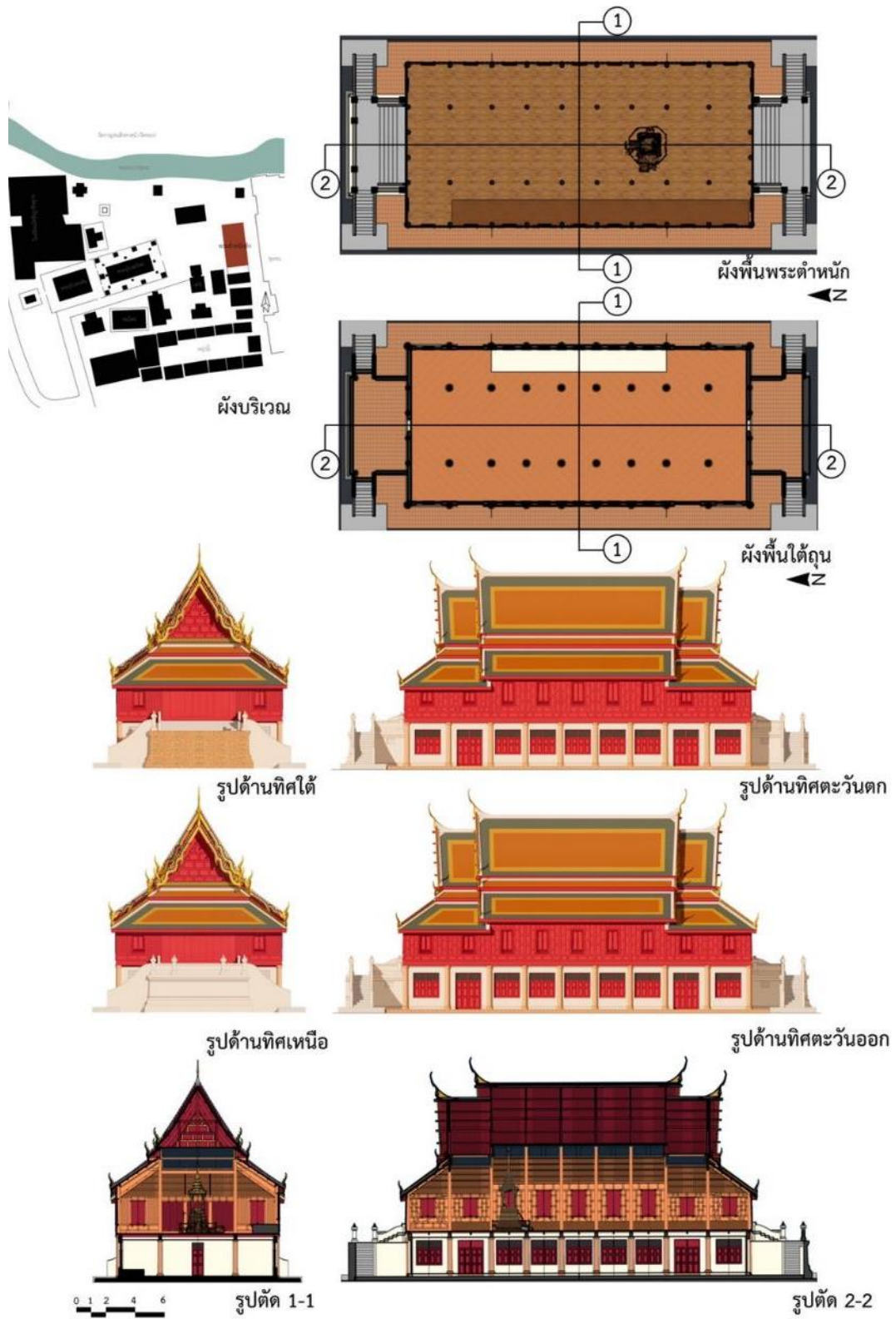

หน้าต่าง และหย่องหน้าต่างลูกกรง ยังคงรักษาไว้ และทำให้สมบูรณ์ บูรณะจิตรกรรมที่คอสองให้สมบูรณ์ตามเดิม รวมถึงการติดป้ายแสดงสถานะพระตำหนัก

รูปที่ 29 (บน) พระตำหนักตึกหลังการบูรณะ พ.ศ. 2550 มีการบูรณะพระตำหนักให้ตึ๊งเดิม และแก้
 ใต้ถุนใหม่ (ซ้ายล่าง) ฝาที่ถูกเปลี่ยนจากการบูรณะ พ.ศ. 2500 (ขวาล่าง) ภายในพระตำหนักถูกบูรณะ
 และใช้ในงานบุญวันพระใหญ่ และบุญมหาสงกรานต์ของวัด

(ที่มา: ผู้วิจัย, 2564)

รูปที่ 30 แบบสถาปัตยกรรมพระตำหนักตึกหลังการบูรณะ พ.ศ. 2550

(ที่มา: ผู้วิจัย, 2565)

3.4 ประเด็นสำคัญที่พบจากการกัลปนาพระตำหนักติก

จากข้อมูลข้างต้นแสดงให้เห็นถึงความเปลี่ยนแปลงจากพระตำหนักสู่การเป็นศาลาการเปรียญ รวมถึงความเปลี่ยนแปลงเมื่ออยู่ภายในวัด ซึ่งอาจมีปัจจัยต่าง ๆ มาประกอบ อาจกล่าวข้อมูลเมื่อพิจารณาตามหลักการอนุรักษ์สถาปัตยกรรม 4 ประเด็น ได้แก่ 1) การกัลปนาพระตำหนักติกเมื่อพิจารณากับคุณค่าและความแท้ 2) การกัลปนาพระตำหนักติกเมื่อพิจารณากับหลักการการปรับปรุงอาคาร 3) พัฒนาการการบูรณะพระตำหนักติกหลังการกัลปนา และ 4) การกัลปนาพระตำหนักติกเมื่อพิจารณากับลำดับขั้นการเปลี่ยนแปลง

3.4.1 การกัลปนาพระตำหนักติกเมื่อพิจารณาตามคุณค่าและความแท้

ด้านรูปทรง กรรมวิธีและการจัดการ จากความเปลี่ยนแปลง เห็นได้ว่าส่วนหลังคาและเรือน ถูกเก็บรูปทรงไว้ตามแบบเดิมมาก เนื่องจากเป็นอาคารไม้ระบบสำเร็จรูปที่ถอดประกอบในที่ใหม่ในรูปทรงเดิมได้ จึงมีความแท้อยู่มาก การสงวนเพียงส่วนหลังคาและเรือนไว้ ทำให้การต่อเติมเพื่อการใช้งานที่ได้ถุน ซึ่งก็รูปทรงรวมของพระตำหนักเปลี่ยนไปเหมือนกัน

ทางจิตวิญญาณและเชิงนามธรรม การกัลปนาพระตำหนักติกได้กัลปนาไปวัดรัษฎาธิษฐาน ซึ่งเป็นวัดเจ้าฟ้ากรมพระศรีสุมิตรราชผู้ประทับพระองค์แรกอุปถัมภ์ร่วมกับพระภักดา โดยการปฏิสังขรณ์ทั้งพระอาราม ทั้งนี้ยังมีความเชื่อว่าเป็นวัดที่สมเด็จพระอมรินทราบรมราชินีทรงสร้างเสนาสนะเพิ่มเติมในเวลาต่อมา ซึ่งก็ทรงเป็นหนึ่งในผู้ประทับที่พระตำหนักติกด้วย จากปัจจัยทั้งหมดจึงเป็นไปได้ที่เลือกกัลปนามาที่วัดนี้เพื่อถวายพระราชกุศลแก่ผู้ประทับพระตำหนักติกด้วย

เนื่องจากเป็นพระตำหนักที่ประทับของผู้ปกครองเขตพระราชฐานชั้นใน จึงถือเป็นอาคารที่มีฐานานุกติสูงมีขนาดใหญ่ เมื่อกัลปนามายังรักษาเครื่องแสดงฐานานุกติไว้อย่างดี ทั้ง เครื่องลายอง การซ้อนหลังคา ห้อยหน้าต่าง รวมถึงสีแดงบนพระตำหนัก ความเข้าใจถึงการเป็นพระตำหนักนี้ยังคงรับรู้จนถึงปัจจุบัน จากการเรียกของคนในชุมชน รวมถึงป้ายที่ติดหลังการบูรณะ พ.ศ. 2550 ว่า “ศาลาการเปรียญ พระตำหนักสมเด็จพระอมรินทราบรมราชินี (ตำหนักแดง)” ที่ยังแสดงฐานานุกติของอาคารจนถึงปัจจุบัน

พระตำหนักติกมีการบูรณะตามพระราชนิยมคือการต่อเติมแบบไม่รบกวนภาพรวมอาคารเดิม ได้แก่ การเปลี่ยนหลังคาจากดินเผาไม่เคลือบสีเป็นกระเบื้องเคลือบสลับสีตามสมัยนิยมซึ่งถือว่าเป็นวัสดุที่มีฐานะเทียบเท่ากัน หรือการต่อเติมตามความเชื่อทางศาสนา ได้แก่ การเขียนจิตรกรรมที่คอสองเรื่อง พุทธประวัติ พุทธวัตร และอสุภกรรมฐาน ที่ใช้บอกเล่าเรื่องราวทางศาสนาบนศาลาการเปรียญในฐานะที่ทำบุญใหญ่ของฆราวาส และที่จัดการเรียนการสอนของกุลบุตร สามเณร รวมถึงพระสงฆ์ในวัด

รูปที่ 31 ป้ายพระตำหนักยังแสดงสถานะความเป็นพระตำหนักอยู่ในปัจจุบัน
(ที่มา: ผู้วิจัย, 2564)

3.4.2 การกลั่นนาพระตำหนักตึกเมื่อพิจารณาตามหลักการการปรับปรุงอาคาร

เมื่อพิจารณาการปรับปรุงอาคารเนื่องจากพระตำหนักตึกเป็นอาคารฐานานุศักดิ์สูง มีขนาดใหญ่ 9 ห้อง และผังเป็นโถงโล่ง เมื่อกลั่นนามาจึงมีการปรับปรุงเป็นอาคารจึงเลือกเป็น ศาลาการเปรียญ ซึ่งเป็นอาคารสำคัญของวัด ที่ผู้คนมาทำบุญได้จำนวนมาก และมีการต่อเติม ธรรมาสน์อาสนะ รวมถึงกัปปยภูมิจึงการใช้งานเป็นศาลาการเปรียญเต็มรูปแบบ

ทั้งนี้หากพิจารณาพระตำหนักตึกกับศาลาการเปรียญไม้ที่ตั้งใจสร้างมาแต่แรกในช่วงเวลาเดียวกันอย่างวัดแก้วไพฑูรย์ กล่าวคือ รูปแบบภายนอก เป็นอาคารขนาดใหญ่ ประดับเครื่องถ่ายองอาจมีการซ้อนหลังคา ยกใต้ถุนหรือไม้ก็ได้ และถ้ามีการต่อเติมจะต่อเติมส่วนใต้ถุนเช่นกัน ส่วนผังภายในจะมีความโถงโล่ง ต้องมีอาสนะและธรรมาสน์ซึ่งเป็นการต่อเติมได้ จะเห็นว่ามีรูปแบบใกล้เคียง

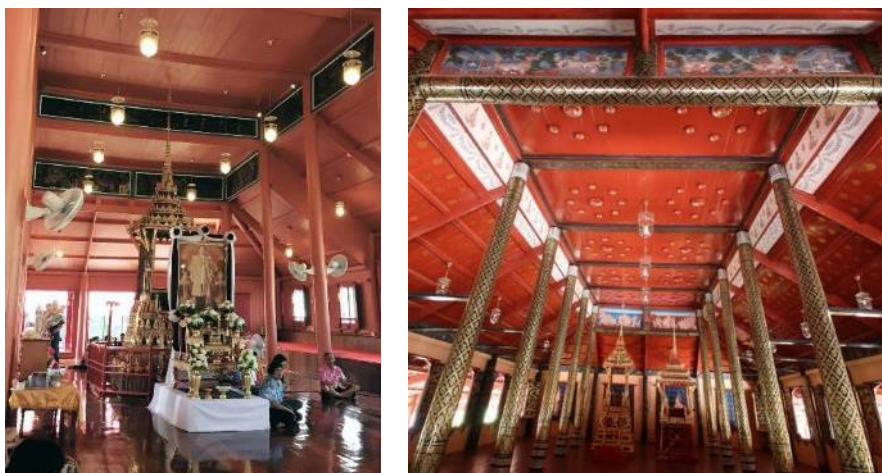
จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

รูปที่ 32 (ซ้าย) พระตำหนักตึก เมื่อเปรียบเทียบกับ (ขวา) ศาลาการเปรียญ วัดแก้วไพฑูรย์ มีรูปแบบสถาปัตยกรรมที่ใกล้เคียงกัน

(ที่มา: ผู้วิจัย, 2565)

รูปที่ 33 (ซ้าย) ภายในพระตำหนักตึก เมื่อเปรียบเทียบกับ (ขวา) ศาลาการเปรียญ วัดแก้วไพฑูรย์ มีองค์ประกอบที่เหมือนกัน

(ที่มา: ผู้วิจัย, 2565)

3.4.3 พัฒนาการการบูรณะพระตำหนักตึกหลังการกัลปนา

พัฒนาการการบูรณะแบ่งได้ตามเอกสาร 3 ช่วงเวลาที่น่าสนใจตามที่กล่าวข้อมูลในข้างต้น คือ ช่วงแรกกัลปนา (ร.5) ช่วงที่ 2 การบูรณะ พ.ศ.2500 และช่วงที่ 3 การบูรณะ พ.ศ.2550

- 1) **แรกกัลปนา (ร.5)** มีการย้ายที่ตั้ง โดยเลือกที่ตั้งที่สัมพันธ์กับทางสัญจรหลักของวัดคือหันหน้าสู่คลองบางพรหม และหันทางเข้าอีกทางไปหาฝั่งเดิมของวัดคือเขตพุทธาวาส แล้วจึงบูรณะประกอบใหม่ตามรูปทรงเดิม รวมถึงสีของพระตำหนัก การประดับกระจก และการปิดทองหน้ากระดานฐานพระ การต่อเติมจะไม่กระทบรูปแบบโดยรวมโดยเน้นไปที่การเปลี่ยนเพื่อการใช้สอยรวมถึงวัสดุที่ทดแทนกันได้ ได้แก่ ประตูเพ็ญเพื่อรับคนมาทำบุญจำนวนมาก การยกหน้าต่างฝาด้านขนานด้านหนึ่งขึ้นเพื่อรับอาสนะ และการเปลี่ยนกระเบื้องเป็นกระเบื้องเคลือบสลับสีที่มาค่าตามสมัยนิยม นอกจากนี้ยังมีการสื่อความหมายให้เป็นหน้าที่ใหม่โดยสมบูรณ์คือการวาดจิตรกรรมทางศาสนาที่คอสอง
- 2) **การบูรณะพระตำหนักตึก พ.ศ.2500** มีการย้ายที่ตั้งอีกครั้งมาที่ปัจจุบัน ความเปลี่ยนแปลงที่สำคัญคือการยกใต้ถุนคอนกรีตขึ้นมา 2.50 เมตร อาจเพราะที่ตั้งใหม่อาจมีน้ำท่วม มีการเปลี่ยนฝาด้านสกัดด้านละ 2 ฝา เป็นหน้าต่างบานพับสมัยใหม่ และมีการเขียนชื่อจิตศรัทธาและยอดเงินบริจาคไว้ที่หน้าจั่วเพื่อเป็นการประกาศศรัทธาด้วย โดยส่วนการประดับตกแต่งและพื้นผิวไม่ถูกดูแลในช่วงนี้ การบูรณะเป็นเพียงแค่ว่าเพื่อการใช้สอยเท่านั้น
- 3) **การบูรณะพระตำหนักตึก พ.ศ.2550** บูรณะโดยกรมศิลปากร โดยฟื้นฟูโครงสร้างและการประดับตกแต่งให้กลับมาตึกดังแรกกัลปนา โดยสงวนส่วนพระตำหนักไว้เพื่อการใช้งานบุญ

ใหญ่เท่านั้น และมีการแก้ไขใต้ถุนเพื่อการใช้งานบุญเอนกประสงค์ ยกสูงขึ้นเป็น 3.00 เมตร รวมถึงออกแบบให้สัมพันธ์กับส่วนพระตำหนักด้วย

3.4.4 การกัลปนาพระตำหนักตึกเมื่อพิจารณาตามลำดับชั้นการเปลี่ยนแปลง

เมื่อพิจารณาจาก 7 องค์ประกอบตามระยะเวลา 3 ช่วงตามพัฒนาการการบูรณะ จะมีการเปลี่ยนแปลง ดังนี้

ตารางที่ 2 ตารางแสดงความเปลี่ยนแปลงของพระตำหนักตึกเมื่อกัลปนามาวัดรัษฎาภิฐาน

องค์ประกอบ/ ยุค	แรกกัลปนา	หลัง พ.ศ. 2500	พ.ศ. 2550 - ปัจจุบัน
ที่ตั้ง	<ul style="list-style-type: none"> - มีการย้ายจาก- พระบรมมหาราชวังมาวัดรัษฎาภิฐาน ซึ่งกรมพระศรีสตุถราชผู้ประทับองค์แรกทรงอุปถัมภ์ - ตั้งทางเหนือพระอุโบสถ ติดคลองพวงพรมซึ่งเป็นทางสัญจร เพื่อให้คนเข้าถึงได้สะดวก 	<ul style="list-style-type: none"> - ย้ายจากที่ตั้งเดิมที่มีความต้องการใช้พื้นที่สร้างโรงเรียนมาทิศตะวันออกของพระอุโบสถใหม่ โดยตั้งในแนวแกนกับพุทธาวาส จนถึงปัจจุบัน 	
โครงสร้าง	<ul style="list-style-type: none"> - เปลี่ยนโครงสร้างไม้บางชิ้นตามแบบเดิม เก็บไม้เดิมให้มากที่สุด 	<ul style="list-style-type: none"> - เปลี่ยนโครงสร้างไม้ตามสภาพพยายามรักษาชิ้นส่วนเดิม - ยกใต้ถุนคอนกรีตขึ้นจากพื้น 2.50 เมตร 	<ul style="list-style-type: none"> - เปลี่ยนโครงสร้างไม้ตามสภาพพยายามรักษาชิ้นส่วนเดิม หรือสืบค้นโครงสร้างตามฉันทลักษณ์ - ยกใต้ถุนคอนกรีตขึ้นจากพื้น 3.00 เมตร ออกแบบให้เข้ากัน
เปลือกอาคาร	<ul style="list-style-type: none"> - เปลี่ยนจากประตูเรือนเป็นประตูเพ็ยม - แก้วฝ้าด้านขนานด้านหนึ่งเพื่อเป็นราวกันตกให้อาสนะ 5 ห้องฝ้า - เปลี่ยนสีกระเบื้องจากสี 	<ul style="list-style-type: none"> - เปลี่ยนหน้าต่างด้านสกัด ด้านละ 2 หน้าต่าง เป็นหน้าต่างใช้บานพับเป็นบานเปิดออก 	<ul style="list-style-type: none"> - แก้วฝ้าด้านอาสนะยกขึ้นจากเดิม 5 ฝ้า เป็น 9 ฝ้า - ใต้ถุนมีประตู 4 ประตู หน้าต่าง 7 หน้าต่าง ใหญ่ด้านบนโปร่งติดกระจกบนทุกประตู หน้าต่าง

องค์ประกอบ/ ยุค	แรกกัลปนา	หลัง พ.ศ. 2500	พ.ศ. 2550 - ปัจจุบัน
	แดงล้วน เป็นกระเบื้องเคลือบสลับสี เขียว เหลือง แดง		
งานระบบ	-	- เริ่มติดตั้งระบบไฟฟ้าและไฟฟ้าแสงสว่าง	- ติดตั้งระบบไฟฟ้าและไฟฟ้าแสงสว่างใหม่
พื้นที่ใช้สอย	- เปลี่ยนจากพระตำหนัก เป็นศาลาการเปรียญ ยกพื้นไม่สูง ใช้งานไม่ได้	- ใช้เป็นศาลาการเปรียญ - ต่อกับปิยภูมิ หลังคาคลุม - ใต้ถุนเป็นส่วนเอนกประสงค์	- ใช้เป็นศาลาการเปรียญในวันพระใหญ่ - ต่อกับปิยภูมิ - ใต้ถุนเป็นศาลาการเปรียญแบบจำลอง
เครื่องเรือน	- บุษบกธรรมาสน์ - อาสนะยาว 5 ห้อง	- ธรรมาสน์ และอาสนะยังมีอยู่ ไม่เสื่อมสภาพ เนื่องจากอยู่ภายในอาคาร - ใส่ตู้พระพุทธรูป	- บุรณะธรรมาสน์ - ขยายอาสนะจาก 5 ห้อง เป็น 8 ห้อง
สัญลักษณ์	- เครื่องล่ายองเปลี่ยนจากปิดทองเป็นประดับกระจกสีทอง - ติดหน้ากระดานฐานพระ - ไม้ทาสีแดง - เขียนจิตรกรรมพุทธประวัติ พุทธวัตร และอสุภกรรมฐานที่คอสอง	- ยังรักษาสภาพเดิม แต่ก็เสื่อมสภาพไปมาก - จั่วใส่รายชื่อจิตศรัทธา - ภายนอกทาสีแดงตามสภาพ - ภายในทาสีฟ้า โครงสร้างสีครีม	- บุรณะแบบปฏิสังขรณ์ - ติดกระจกสีเครื่องล่ายองใหม่ - จั่วเปลี่ยนเป็นลูกฟักหน้าพรหม - บุรณะปิดทองหน้ากระดานฐานพระใหม่ทั้งหมด - ไม้ทาสีแดงใหม่ทั้งหมด - ภายในทาสีครีมทั้งหมด

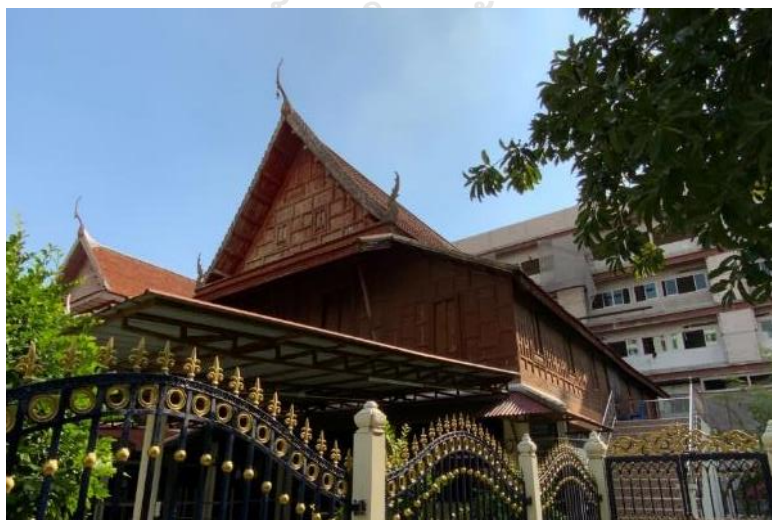
โดยสรุปแล้วพระตำหนักตึกมีความเปลี่ยนแปลงเมื่อกัลปนามา การปรับปรุงเป็นอาคารสาธารณะ รวมถึงการย้ายที่ตั้งที่เกิดจากความต้องการใช้พื้นที่ใหม่ นำไปสู่การวิเคราะห์ร่วมกับอาคารอื่นต่อไป

บทที่ 4 การกัลปนาตำหนักเขียว

ในสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวมีการปรับปรุงพื้นที่ครั้งใหญ่ในเขตพระราชฐานชั้นใน โดยมีการเปลี่ยนจากตำหนักไม้เป็นตำหนักก่ออิฐถือปูนตามแบบพระราชนิยม ซึ่งทำให้เกิดความเปลี่ยนแปลงของหมู่ตำหนักไม้ที่สร้างมาก่อนหน้าที่จะต้องรื้อออกจากเขตพระราชฐานชั้นใน ซึ่งก็หมายรวมถึงหมู่ตำหนักเขียวด้วย โดยตำหนักเขียวปรากฏหลักฐานการกัลปนาไปเป็นกุฏิเจ้าอาวาสที่วัดอมรินทราราม

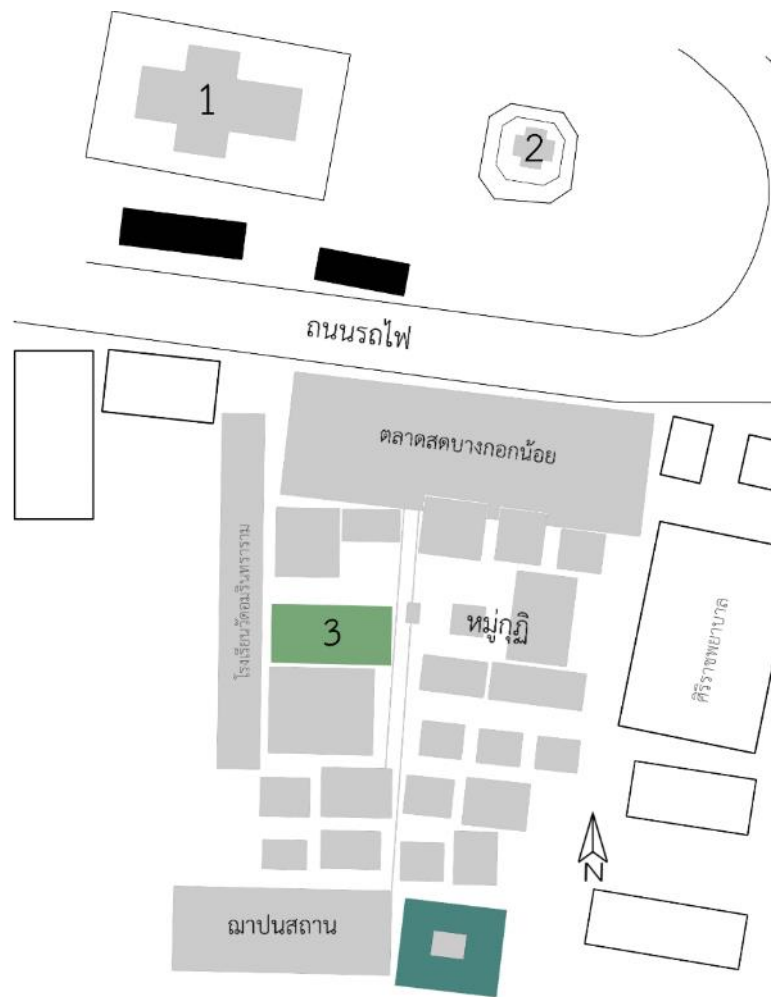
วัดอมรินทราราม ตั้งอยู่ติดคลองบางกอกน้อย ใกล้กับสถานีรถไฟบางกอกน้อย ปัจจุบันมีถนนรถไฟตัดผ่าระหว่างพุทธาวาสและสังฆาวาส-฼ฒาปนสถานออกจากกัน โดยมีอาคารสำคัญภายในวัด ดังนี้

- 1) **พระอุโบสถ** เป็นอาคารคอนกรีตเสริมเหล็ก ฝั่งจตุรมุข สร้างขึ้นบนพื้นที่พระอุโบสถเดิมที่ได้รับความเสียหายจากภัยสงครามโลกครั้งที่ 2
- 2) **มณฑปพระพุทธบาท** เป็นอาคารฝั่งจตุรมุขมียอด ตั้งบนฐานสูง ประดับกระเบื้องเคลือบทั้งหลัง มณฑปเป็นอาคารเดิมที่เหลือรอดจากสงครามโลกครั้งที่ 2
- 3) **ตำหนักเขียว (กรณีศึกษา)** ตั้งอยู่ใต้ของพุทธาวาส เป็นส่วนสังฆาวาสซึ่งขึ้นด้วยถนนรถไฟ เป็นอาคารไม้ขนาด 7 ห้อง เป็นตำหนักที่กัลปนามาเป็นกุฏิเจ้าอาวาส ซึ่งเป็นกรณีศึกษาในการสำรวจ

รูปที่ 34 ตำหนักเขียวกัลปนาเป็นกุฏิเจ้าอาวาส วัดอมรินทราราม

(ที่มา: ผู้วิจัย, 2564)

รูปที่ 35 แผนผังวัดอมรินทรารามในปัจจุบัน
(ที่มา: ผู้วิจัย, 2565)

ข้อมูลปัจจุบันตำหนักเขียว

จากการทำการศึกษาบริเวณตำหนักเขียวและบริเวณโดยรอบในปัจจุบัน โดยสรุปเป็น 2 ประเด็น ดังนี้

- **รูปแบบสถาปัตยกรรม** เป็นอาคารเครื่องไม้เครื่องสับ ประดับเครื่องล่ายองแบบรวระยะกาหลังคาซ้อน 2 ตับรวมหลังคากันสาดมุงกระเบื้องเคลือบสีแดง เรือนมีขนาด 7 ห้อง ยาว 16.40 เมตร มีหน้าต่างมีหย่องลูกกรง มีประตูทางเข้าหลักที่ระเบียงพาไลด้านทิศเหนือ ด้านสกัดยาว 10.10 เมตร ฝาและองค์ประกอบทาสีแดงค่อนข้างหลุดลอก ผนังภายในทาสีเขียว พื้นอาคารมีการยกระดับ เป็นไม้โครงสร้างระบบรอด รา รับด้วยคอนกรีตของโครงสร้างใต้ถุน

ใต้ถุนคอนกรีตสูงจากพื้น 3.12 เมตรทาสีขาว มีหลังคาหันสาดสังกะสีรอบ
โครงสร้างเสากลม ระหว่างเสาดัดผนังกระจกเพื่อการใช้งาน มีบันไดทางขึ้น 1 ทางในทิศ
เหนือ กุระเบื้องและราวจับเหล็กกล้าไร้สนิม

- **การใช้งาน** จากการสอบถาม พบว่าส่วนตำหนักไม่ได้ใช้งานแล้ว เป็นเพียงส่วนเก็บของ
ในขณะที่การใช้งานสำนักงานและจำวัดย้ายมาอยู่ในส่วนใต้ถุนแทน

รูปที่ 36 โฟโตแกรมเมตรีสภาพปัจจุบันตำหนักเขียว
(ที่มา: ผู้วิจัย, 2565)

เมื่อกลับมาเป็นกษัตริย์เจ้าอาวาสนั้น สามารถแบ่งยุคทางการศึกษาจากเอกสาร และข้อมูล
ภาคสนามข้างต้น เป็น 3 ยุค ได้แก่ สมัยที่ 1 สมัยแรกกลับมาในสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้า
เจ้าอยู่หัว สมัยที่ 2 ตำหนักเขียวหลังหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 และ สมัยที่ 3 ตำหนักเขียวหลังการ
บูรณะ พ.ศ. 2541 ถึงปัจจุบัน เพื่อทำการ 4.4 สรุปรูปการกลับมาตำหนักเขียว

4.1 แรกกลับมาตำหนักเขียว (พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว)

ตำหนักเขียว หลังดังกล่าวได้กลับมาที่วัดอมรินทรารามเป็นวัดที่สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ
เจ้าฟ้ากรมพระเทพสุดาวดี ผู้ประทับตำหนักเขียวพระองค์แรกทรงอุปถัมภ์ กับพระอินทรรักษา (เสม)
พระภักษดา²⁹

การปรับปรุงหลังกลับมา เมื่อพิจารณาจากฐานานุศักดิ์ที่สูง ขนาดใหญ่ และผังแบบเรือนพัก
อาศัย จึงเป็นเหตุที่พิจารณาเปลี่ยนแปลงเป็นกษัตริย์พระสมณศักดิ์สูง คือกษัตริย์เจ้าอาวาส ที่มีขนาดใหญ่เพื่อ
เป็นส่วนจำวัดของเจ้าอาวาสและหอนั่งหรือหอสวดมนต์ในตัว เช่นเดียวกับพระตำหนักที่มีขนาดใหญ่
มีส่วนบรรทมและส่วนเข้าเฝ้า

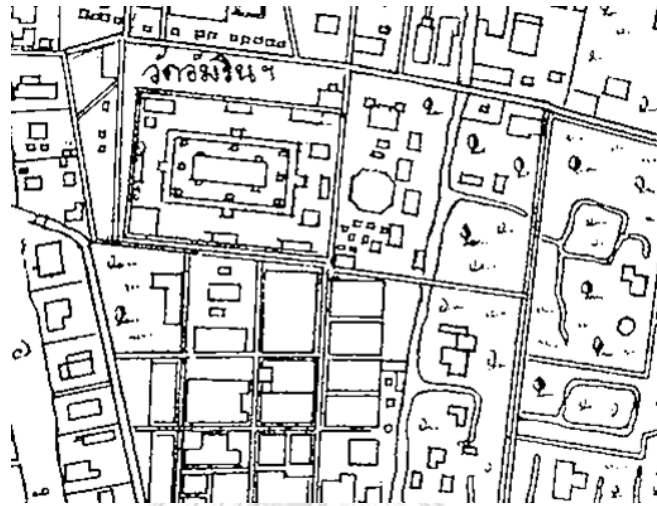
โดยมีความเปลี่ยนแปลง 7 ส่วนจากการศึกษาตามการอนุรักษ์สถาปัตยกรรม ดังนี้

²⁹ กองวรรณคดีและประวัติศาสตร์, ศิลปวัฒนธรรมไทยเล่มที่ 4 วัดสำคัญกรุงรัตนโกสินทร์ (กรุงเทพฯ: กองวรรณคดีและประวัติศาสตร์
กรมศิลปากร, 2525)

- 1) **ที่ตั้ง** เมื่อกลัปนามาวัดอมรินทราราม จากแผนที่เก่าพบว่าตำแหน่งที่ตั้งอยู่ทางทิศใต้ของพุทธาวาส ตำแหน่งตั้งอยู่ในแนวแกนกับมณฑลพระพุทธรบาท ซึ่งเป็นตำแหน่งหน้าสุดของเขตสังฆาวาส ตำแหน่งปรุขร่วมขานกฏอื่น ๆ ของวัด โดยตั้งตรงขำกับกฏขานาดใกล้เคียงกัน รวมถึงมีรูปแบบเดียวกัน ซึ่งสันนิษฐานว่าเป็นอาคารในหมู่ตำแหน่งอีกหลังที่กลัปนามา
- 2) **โครงสร้าง** เชื่อว่าใช้โครงสร้างเดิมเกือบทั้งหมด เป็นโครงสร้างไม้เรือนเครื่องสับขนาด 7 ห้อง หลังคาเป็นโครงสร้างระบบจันทันตามแบบอาคารเครื่องลำยองในพระบรมมหาราชวัง หลังคา 2 ตับรวมหลังคากันสาด อาจยังใช้เสากันสาดหรือเปลี่ยนเป็นค้ำยันหลังการบูรณะในเวลาถัดมา ฝาเป็นฝาปะกน พื้นไม้กระดานบนโครงสร้างแบบรอด รา ใต้ถุนยกไม่สูงมากประมาณ 0.70 – 1.00 เมตร ร่วมขานเชื่อมกับกฏอื่น โดยอาจใช้โครงสร้างขานเชื่อมกับเสาดำหนักเขี้ยวด้วย
- 3) **เปลือกอาคาร** เปลี่ยนจากกระเบื้องดินเผาไม่เคลือบสีเป็นกระเบื้องดินเผาเคลือบสีตามสมัย ฝาปะกนทาสีแดงจากความเข้าใจผิดในการบูรณะช่วงหนึ่งเมื่อกลัปนามา
- 4) **งานระบบ** ไม่พบงานระบบในช่วงนี้
- 5) **พื้นที่ใช้สอย** ตำแหน่งเขี้ยวเป็นอาคารผังแบบเรือนไทย กล่าวคือเป็นผังสี่เหลี่ยมผืนผ้า มีพาไลออกมาจากเรือนด้านขานาน พื้นมีการลดระดับ ทางเข้าอยู่ด้านขานาน เพียงแต่มีขนาดใหญ่กว่าเรือนปกติ เมื่อกลัปนามาเป็นกฏที่เป็นอาคารพักอาศัยเช่นเดิมจึงต้องเลือกให้ผู้มาอยู่ใหม่มีศักดิ์มากพอที่จะมาอยู่ได้ นั่นก็คือเจ้าอาวาส ซึ่งถือว่าเป็นพระสงฆ์ที่มีสมณศักดิ์สูง มีหน้าที่ปกครองวัด จึงสอดคล้องกับวัดในช่วงเดียวกันที่จะมีกฏแบบพิเศษในตำแหน่งที่ตั้งพิเศษเพื่อให้เจ้าอาวาสจำวัด ซึ่งกรณีตำแหน่งเขี้ยวก็เช่นกัน
- 6) **เครื่องเรือน** ไม่ปรากฏครุภัณฑ์ที่ติดมากับตำแหน่ง หรือทำใหม่
- 7) **สัญลักษณ์** มีความเปลี่ยนแปลงน้อย ส่วนที่ยังคงเดิม ได้แก่ รูปทรงเครื่องลำยองตามฐานานุศักดิ์ที่เป็นรอยระกาเชื่อว่าเป็นของเดิม หน้าจั่วประดับหน้าต่าง 2 บานแบบสถาปัตยกรรมร่วมสมัย เช่น พระที่นั่งในหมู่พระมหามณเฑียร ภายในยังรักษาสีเขี้ยวตามสีเดิมของตำแหน่ง หย่องหน้าต่างลูกกรงที่เป็นการตกแต่งเดิมตามอย่างศิลปะพระราชนิยมในสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ฯ

ส่วนที่เปลี่ยนแปลง ได้แก่ ตามเอกสารการบูรณะ ร.ศ. 123 (พ.ศ. 2447) เชื่อว่ามี
ช่วงหนึ่งที่เปลี่ยนภายนอกเป็นสีแดง จากเอกสารการบูรณะที่แสดงความเข้าใจผิด
เรียกว่าพระตำหนักแดง³⁰

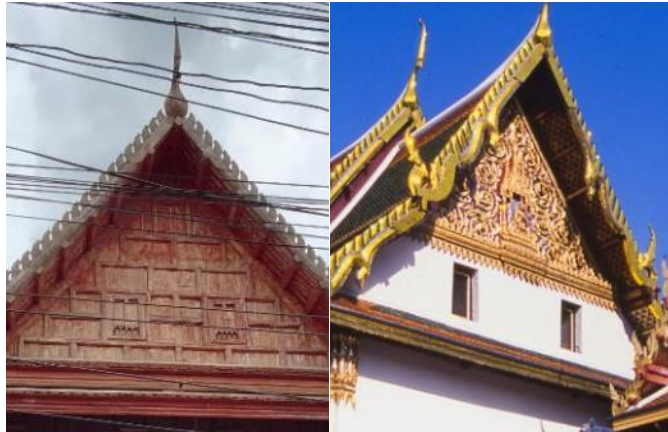
รูปที่ 37 แผนที่ พ.ศ. 2430 แสดงวัดอมรินทราราม มีสิ่งฆราวาสทางทิศใต้ ซึ่งเป็นที่ตั้งตำหนักเขียว
(ที่มา: แฉงน้อย ศักดิ์ศรี 2563)

รูปที่ 38 ภาพถ่ายตำหนักเขียวหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 แสดงอาคารที่อาจเป็นตำหนักเขียวอีกหลัง
(ที่มา: สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ)

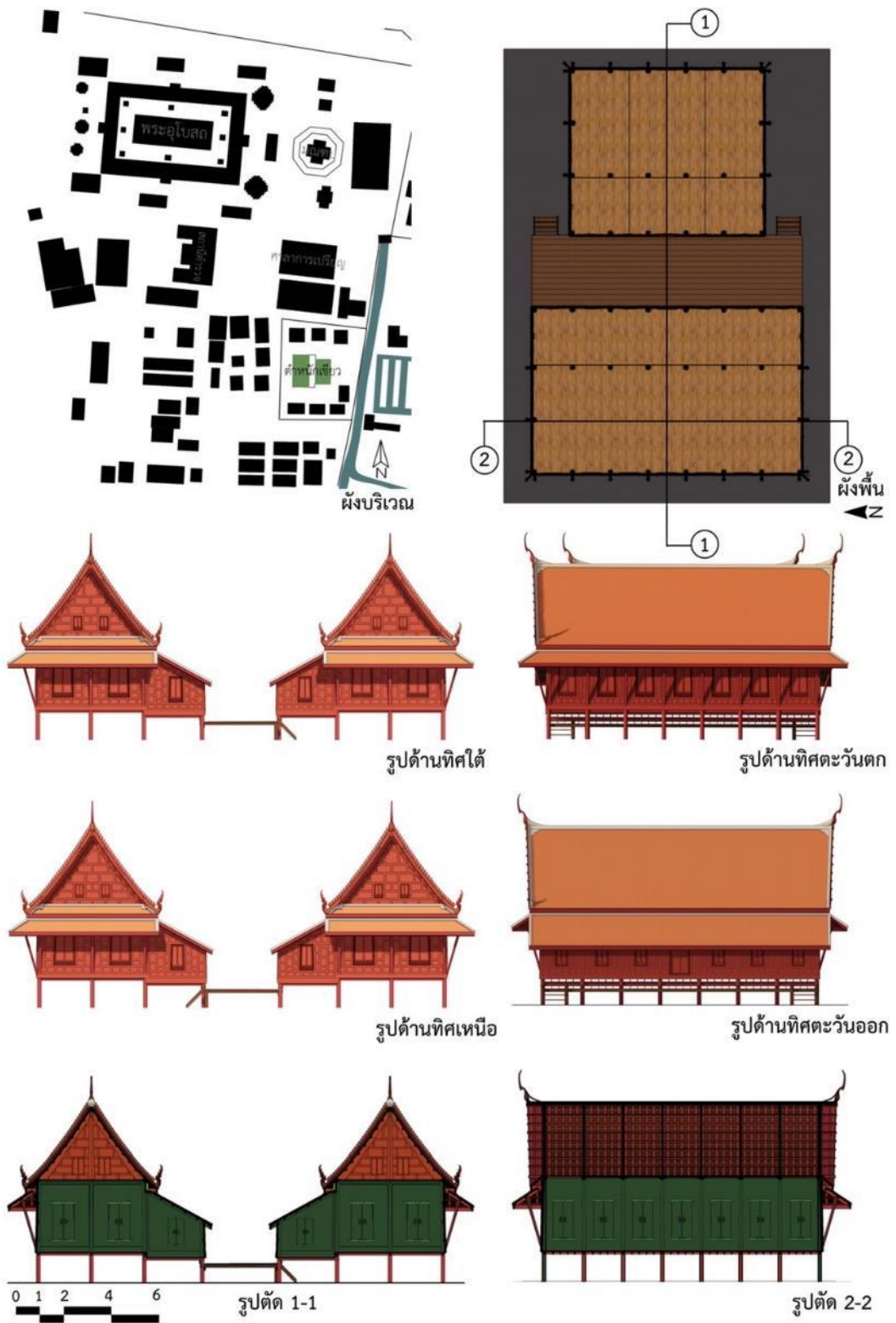
³⁰ หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. "เอกสาร ร.5 กระทรวงธรรมการ มร.5 ศ/31 เรื่องประมาณการซ่อมพระตำหนักแดงซึ่งยกไปปลูกที่วัด
อมรินทร์."

รูปที่ 39 หน้าต่างที่จั่วตำหนักเจียว เป็นเอกลักษณ์ของสถาปัตยกรรมรัชกาลที่ 1
(ที่มา: ผู้วิจัย, 2564)

รูปที่ 40 แบบสถาปัตยกรรมของตำหนักเขียวเมื่อแรกกลับมา สมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าฯ (ที่มา: ผู้วิจัย, 2565)

4.2 ตำหนักเขียวหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 - การบูรณะช่วง พ.ศ. 2527

วัดอมรินทรารามหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 ได้รับผลกระทบอย่างหนัก โดยเฉพาะพุทธาวาสที่ติดกับทางรถไฟบางกอกน้อยที่เป็นจุดยุทธศาสตร์ แต่สังฆาวาสกลับได้รับผลกระทบน้อยมากเนื่องจากอยู่ไกลจากทางรถไฟซึ่งเป็นจุดยุทธศาสตร์ ทำให้หลังสงครามมีความจำเป็นต้องปฏิสังขรณ์พระอารามใหม่ เช่น พระอุโบสถใหม่ในปี พ.ศ. 2512 โดยหลวงวิศาลศิลปกรรม (เชื้อ ปัทมจินดา) โดยตำหนักเขียวได้รับการเปลี่ยนแปลงในช่วงนี้จากหลักฐานเก่าสุดช่วง พ.ศ. 2527³¹ ด้วย

- 1) **ที่ตั้ง** ตั้งในที่ดั้งเดิม แต่มีการหันทิศทางใหม่โดยจากเดิมหันพาไลจากทิศตะวันออกเป็นทิศเหนือ ตั้งแบบแยกเอกเทศไม่ร่วมชานกับกุฎีอื่น โดยกุฎีที่เคยอยู่ร่วมชานกันส่วนมากได้หายไป รวมถึงกุฎีใหญ่ขนาด 5 ห้องที่อยู่ตรงข้ามด้วย ตำหนักเขียวมีรั้วล้อมแยกออกจากอาคารอื่น
- 2) **โครงสร้าง** ส่วนโครงสร้างไม้ตำหนักเชื่อว่าไม่เปลี่ยนไปมากจากก่อนบูรณะ แต่ความเปลี่ยนแปลงครั้งใหญ่คือนำชานออก ตัดเสาใต้ถุนไม้ และยกตำหนักขึ้นบนใต้ถุนคอนกรีต ซึ่งในช่วง พ.ศ. 2510 แสดงให้เห็นใต้ถุนคอนกรีตโปร่งยกขึ้นสูงประมาณ 2.50 เมตร และมีบันไดสองทางขึ้นทางด้านขนานของพาไลตำหนัก จนต่อมามีการต่อเติมส่วนใต้ถุนโปร่งให้เป็นส่วนใช้งานสำนักงาน และมีการต่อขยายคาเพื่อใช้งานเพิ่มเติมในปัจจุบัน
- 3) **เปลือกอาคาร** มุงกระเบื้องดินเผาสีแดง สีเป็นสีเขียวตามสีเดิมภายในของตำหนัก สีแดงภายนอกตำหนัก ค่อนข้างซีด บานประตู หน้าต่าง และทำบานหน้าต่างเป็นเพี้ยม ส่วนที่เปลี่ยนแปลง ได้แก่ ทาสีใต้ถุนคอนกรีตให้เป็นสีเหมือนไม้
- 4) **งานระบบ** มีการติดตั้งระบบไฟฟ้าในช่วงนี้
- 5) **พื้นที่ใช้สอย** ยังใช้เป็นกุฎีเจ้าอาวาส เพียงแต่มีการจัดตำหนักเขียวออกมาจากกุฎีอื่น
- 6) **เครื่องเรือน** ไม่ปรากฏครุภัณฑ์ที่ติดมากับตำหนัก หรือทำใหม่
- 7) **สัญลักษณ์** ส่วนที่ยังคงเดิม ได้แก่ รูปทรงเครื่องลายองที่เชื่อว่าเป็นเครื่องลายองเดิม หน้าจั่วประดับหน้าต่าง 2 บานแบบสถาปัตยกรรมร่วมสมัย สีเป็นสีเขียวตามสีเดิมภายในของตำหนัก สีแดงภายนอกตำหนัก หองหน้าต่างลูกกรงที่เป็นการตกแต่งเดิมตามอย่างศิลปะพระราชนิยมในสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ฯ ส่วนใต้ถุนคอนกรีตทำผนังติดกระเบื้องปูอย่างศิลปกรรมรัตนโกสินทร์ตอนต้น

³¹ ม.ร.ว. แฉ่งน้อย คัคคีศรี, การศึกษาวิวัฒนาการทางสถาปัตยกรรม เขตพระราชฐานชั้นใน ของพระบรมมหาราชวัง (กรุงเทพฯ, 2527), น. 33-36.

รูปที่ 41 วัดอมรินทรารามหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 แสดงพุทธาวาสได้รับความเสียหายอย่างมาก
(ที่มา: สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ)

รูปที่ 42 (ซ้าย) บานหน้าต่างตำหนักเขี้ยวถูกทำเป็นบานเฟี้ยม

(ที่มา: ผู้วิจัย, 2564)

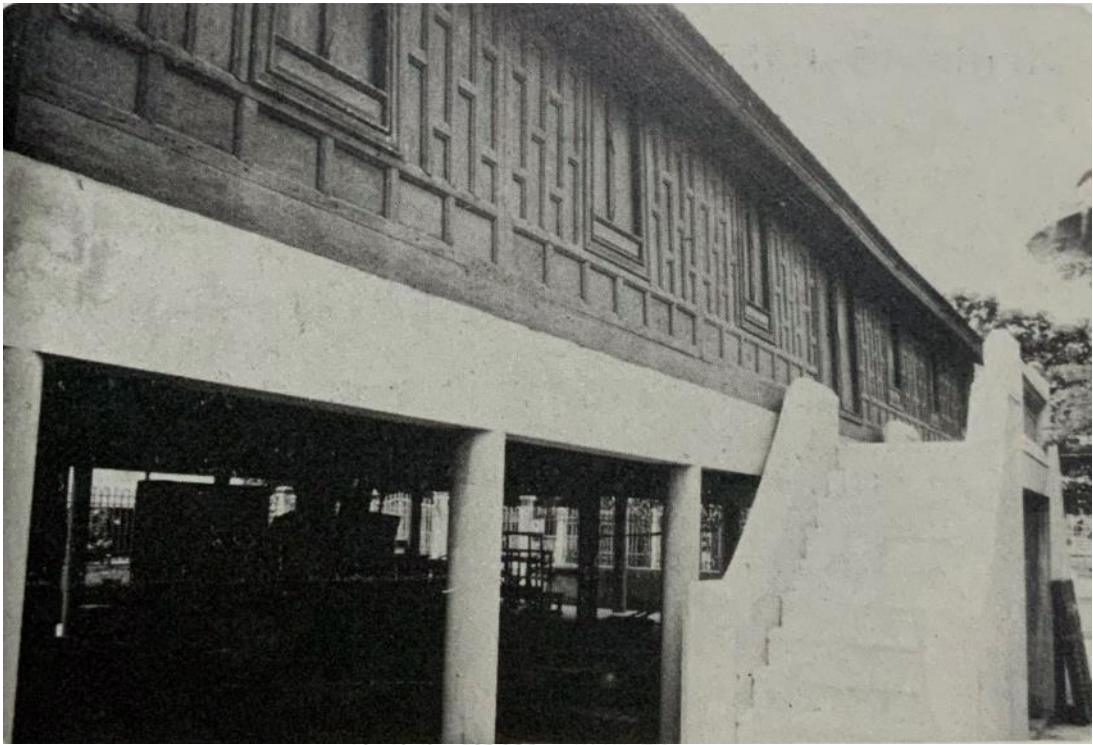
รูปที่ 43 (ขวาบน) พระอุโบสถที่สร้างขึ้นใหม่จากภัยสงครามโดยคอนกรีต

(ที่มา: ผู้วิจัย, 2564)

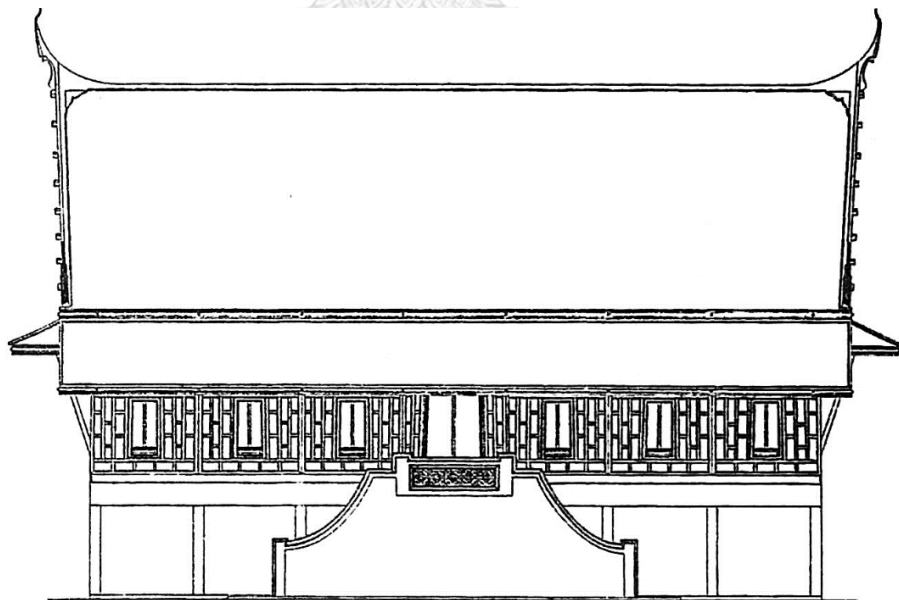
รูปที่ 44 (ขวาล่าง) ตำหนักเขี้ยวหลังการบูรณะใหญ่ของวัด ถูกยกใต้ถุนคอนกรีต

(ที่มา: แฉงน้อย ศักดิ์ศรี 2531, น. 319)

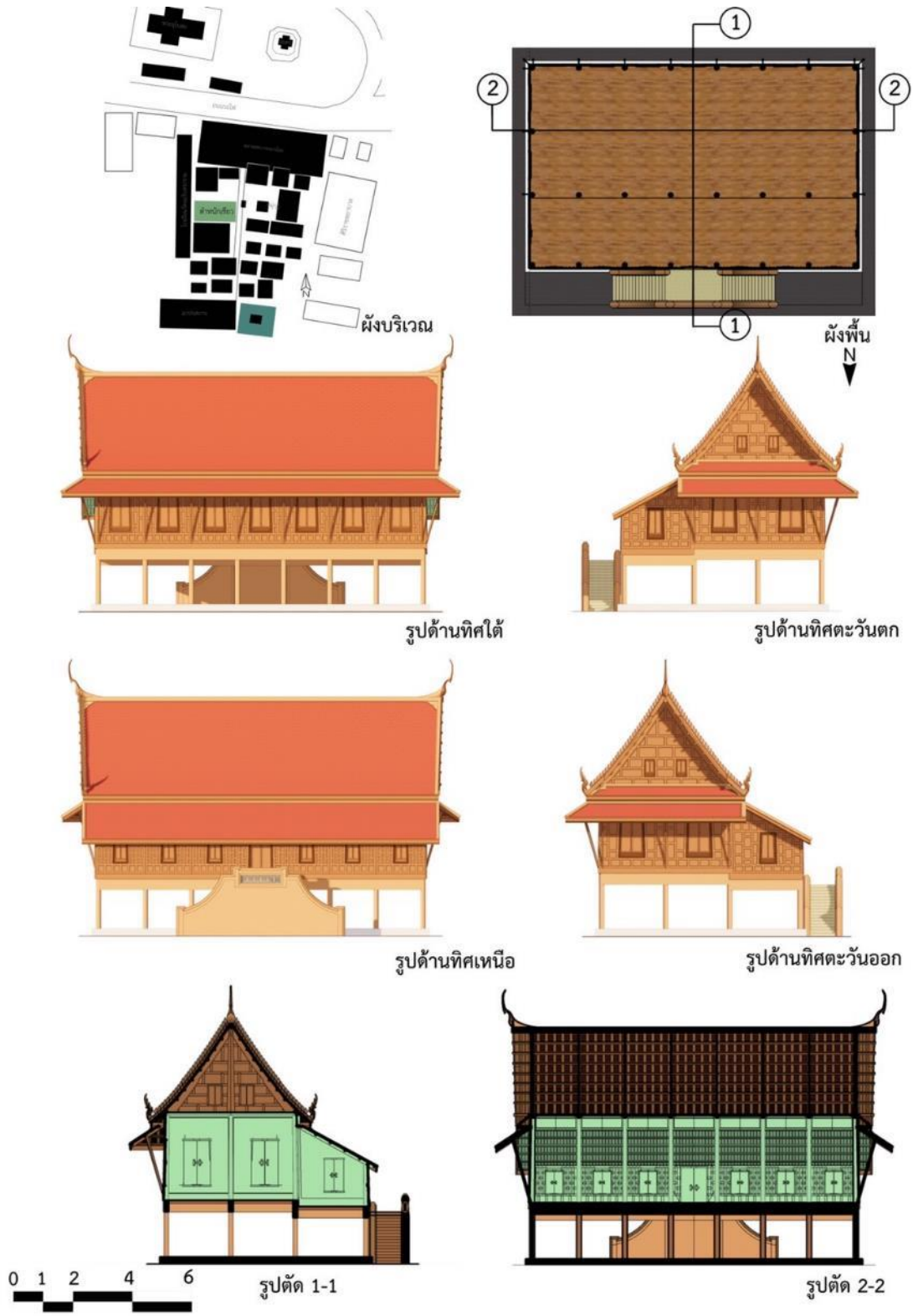

รูปที่ 45 ภาพถ่ายตำหนักช่วงปี พ.ศ. 2527 แสดงได้ถุนคอนกรีตที่ทำใหม่
(ที่มา: แฉ่งน้อย คักดีศรี 2527, น. 35)

รูปที่ 46 แบบร่างวัดสถาปัตยกรรมช่วง พ.ศ. 2544 ยังมีได้ถุนคอนกรีตแบบเดิม
(ที่มา: สมคิด จิระทรศนะกุล 2544)

รูปที่ 47 แบบสถาปัตยกรรมตำหนักเขียวหลังสงครามโลกครั้งที่ 2

(ที่มา: ผู้วิจัย, 2565)

4.3 ตำนกเขียวในปัจจุบัน

ตำนกเขียวมีการต่อเติมและเปลี่ยนแปลงเรื่อยมาจากการบูรณะในครั้งก่อน โดยการต่อเติมมีมาเรื่อย ๆ จนถึงปัจจุบัน โดยจากการสำรวจสภาพปัจจุบันมีความเปลี่ยนแปลง ดังนี้

- 1) **ที่ตั้ง** ตั้งในที่ตั้งเดิม กับการบูรณะช่วงปี พ.ศ. 2510
- 2) **โครงสร้าง** ส่วนโครงสร้างไม้ตำนกเชื่อว่าไม่เปลี่ยนไปมากจากก่อนบูรณะ มีการต่อเติมใต้ถุนให้ใช้งานได้ พร้อมแก้บันไดใหม่
- 3) **เปลือกอาคาร** มุงกระเบื้องดินเผาสีแดง สีเป็นสีเขียวตามสีเดิมภายในของตำนก สีแดงภายนอกตำนก ค่อนข้างซีด บานประตู หน้าต่าง และทำบานหน้าต่างเป็นเพี้ยม พร้อมติดกระจกเพื่อการใช้งานที่ใต้ถุน
- 4) **งานระบบ** มีการติดตั้งระบบไฟฟ้า และระบบไฟฟ้าส่องสว่างในช่วงเวลานี้ พร้อมระบบปรับอากาศในส่วนใต้ถุน
- 5) **พื้นที่ใช้สอย** ความเปลี่ยนแปลงด้านการใช้สอยเกิดขึ้นในยุคนี้ กล่าวคือเมื่อมีการปรับปรุงเขตสังฆาวาสใหม่ ได้มีการสร้างกุฏิเจ้าอาวาสใหม่ตามยุคสมัยและความสะดวกสบายด้วย ทำให้ตำนกเขียวว่างลง ประกอบกับการใช้งานใหม่ ทำให้ส่วนใต้ถุนต่อเติมเป็นสำนักงาน ส่วนชั้นบนที่เป็นตำนกว่างลงกลายเป็นส่วนเก็บของ
- 6) **เครื่องเรือน** ไม่ปรากฏครุภัณฑ์ที่ติดมากับตำนก หรือทำใหม่
- 7) **สัญลักษณ์** ส่วนที่ยังคงเดิม ได้แก่ รูปทรงเครื่องลายองที่เชื่อว่าเป็นเครื่องลายองเดิม หน้าจั่วประดับหน้าต่าง 2 บานแบบสถาปัตยกรรมร่วมสมัย สีเป็นสีเขียวตามสีเดิมภายในของตำนก สีแดงภายนอกตำนก ห้อยหน้าต่างลูกกรงที่เป็นการตกแต่งเดิมตามอย่างศิลปะพระราชนิยมในสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ๆ มีการประดับอับเฉาสีงห์หินที่อาจจะเป็นของในวัดอยู่เดิม

รูปที่ 48 วัดอมรินทร์ารามในปัจจุบัน โดยวัดถูกผ่าด้วยถนนเป็น 2 ส่วน
(ที่มา: map.google.com)

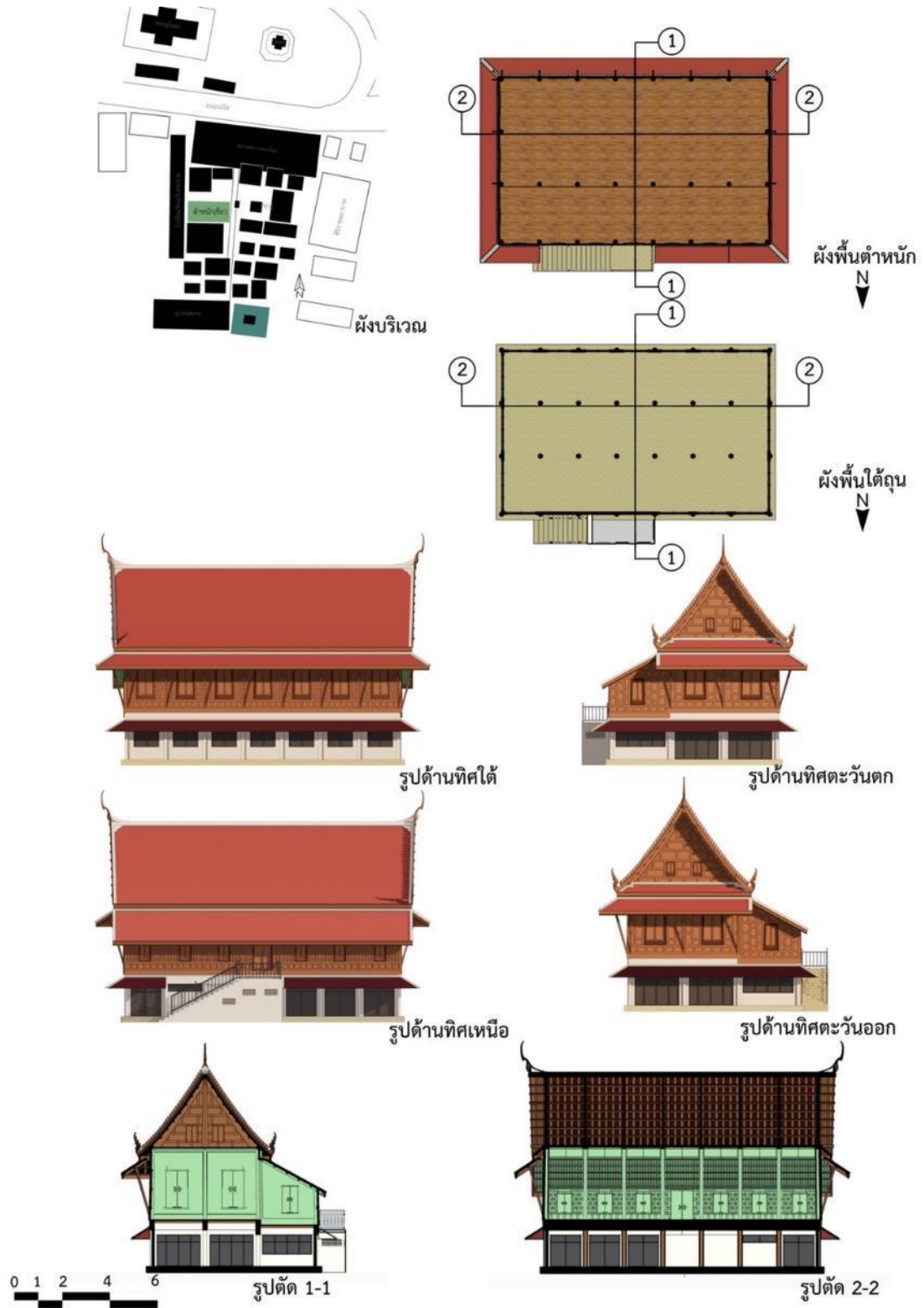

รูปที่ 49 สีเขียวภายในตำหนักเป็นสีเดิมเมื่อแรกสร้าง ปัจจุบันใช้เป็นที่เก็บของ
(ที่มา: แฉงน้อย คักดีศรี 2563, น. 160)

รูปที่ 50 ตำหนักเขียวในปัจจุบัน มีการต่อเติมใต้ถุนเพื่อการใช้งาน
(ที่มา: ผู้วิจัย, 2564)

รูปที่ 51 แบบสถาปัตยกรรมตำหนักเขียวสภาพปัจจุบัน

(ที่มา: ผู้วิจัย, 2565)

4.4 ประเด็นสำคัญที่พบจากการกัลปนาตำหนักเขียว

จากข้อมูลข้างต้นแสดงให้เห็นถึงความเปลี่ยนแปลงจากตำหนักสู่การเป็นกุฎเจ้าอาวาส รวมถึงความเปลี่ยนแปลงเมื่ออยู่ในวัด ซึ่งอาจมีปัจจัยต่าง ๆ มาประกอบ อาจกล่าวข้อมูลเมื่อพิจารณาตามหลักการอนุรักษ์สถาปัตยกรรม 4 ประเด็น 1) การกัลปนาตำหนักเขียวเมื่อพิจารณาตามคุณค่าและความแท้ 2) การกัลปนาตำหนักเขียวเมื่อพิจารณากับหลักการการปรับปรุงอาคาร 3) พัฒนาการการบูรณะตำหนักเขียวหลังการกัลปนา และ 4) การกัลปนาตำหนักเขียวเมื่อพิจารณากับลำดับขั้นการเปลี่ยนแปลง

4.4.1 การกัลปนาตำหนักเขียวเมื่อพิจารณาตามคุณค่าและความแท้

ด้านรูปทรง กรรมวิธีและการจัดการ จากความเปลี่ยนแปลง เห็นได้ว่าส่วนหลังคาและเรือนถูกเก็บรูปทรงไว้ตามแบบเดิม เนื่องจากเป็นอาคารไม้ระบบสำเร็จรูปที่ถอดประกอบใหม่ในรูปทรงเดิมได้ จึงมีความแท้จากการสงวนเพียงส่วนหลังคาและเรือนไว้ ทำให้การต่อเติมเพื่อการใช้งานที่ได้ถูก ซึ่งก็รูปทรงรวมของตำหนักเปลี่ยนไปเหมือนกัน

ทางจิตวิญญาณและเชิงนามธรรม การกัลปนาตำหนักเขียวได้กัลปนาไปวัดอมรินทราราม ซึ่งเป็นวัดเจ้าฟ้ากรมพระเทพสุขาวดีผู้ประทับพระองค์แรกอุปถัมภ์ร่วมกับพระภักดา โดยการปฏิสังขรณ์ทั้งพระอาราม ทั้งนี้ยังเป็นวัดที่สายสกุลพระราชวังบวรสถานพิมุข (วังหลัง) สายราชสกุลจากกรมพระเทพสุขาวดี อุปถัมภ์มาตลอดด้วย ปัจจัยทั้งหมดจึงเป็นไปได้ที่เลือกกัลปนามาที่วัดนี้เพื่อถวายพระราชกุศลแก่ผู้ประทับตำหนักเขียวด้วย

เนื่องจากเป็นตำหนักที่ประทับของพระราชวงศ์ผู้ใหญ่ฝ่ายใน จึงถือเป็นอาคารที่มีฐานานุศักดิ์สูงมีขนาดใหญ่ เมื่อกัลปนามายังรักษาเครื่องแสดงฐานานุศักดิ์ไว้ได้ดี ทั้ง เครื่องลายอง ห้อยงหน้าต่าง รวมถึงสีเขียวภายในตำหนัก แม้จะมีการเปลี่ยนสีภายนอกเป็นสีแดง แต่ยังคงถือเป็นสีที่มีคุณค่าในทางสถาปัตยกรรมไทยเทียบเท่ากัน ซึ่งตามเอกสารยังคงเรียกว่า “พระตำหนักแดง” หรือแม้แต่การเรียกจำลองว่ากุฎตำหนัก หรือตำหนักเขียว ก็แสดงให้เห็นถึงการยึดโยงกับฐานานุศักดิ์เดิมด้วย

๕

39

ปี ๑๓๑๕

กระทรวงโยธาธิการ

วันที่ ๑๓ เมษายน ๒๔๗๓
ขอเดชะฝ่าละอองธุลีพระบาทปกเกล้าปกกระหม่อม

พระตำหนักแดง ซึ่งได้ขุดไปปลูกไว้ที่วัด
อนันตารามนั้น ซึ่งกระทรวงโยธาธิการ ที่พระบาท
เจ้าได้ให้ความยกย่องชมเชยทุกประการ ในที่ประชุม
เสวยบิณฑบาตครั้งหนึ่งแล้ว เพื่อจะได้ทราบพระเส
พระราชดำริว่าจะโปรดเกล้าฯ ให้ขอมไว้ให้ยืน
คงต่อไปหรือไม่ ได้รับพระราชทานพระราชดำ
ริบว่าควรขอมแต่ไม่ไว้ในท่ามกลางที่กรม
วัดที่ได้ติดต่อให้ทำเพื่อที่ ต่อมาตั้งเวลา
ความทรงปรารถนาตั้งที่ขึ้น หม่อมเจ้าพระสังว
วระประทีป สนิทนามตักเตือนไว้ตามอยู่เดิม
ว่าจะทำเป็นของสงฆ์ ที่พระบาทเจ้าได้ให้กรม
โยธาธิการประมาณการขอมจะต้องเสียดใน
๒๕๗๓ บาท การขอมนี้ควรประตวรไปแล้วแต่
จะทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ โปรดกระหม่อม
ที่พระบาทเจ้า

หม่อมเจ้า

ขอเดชะ
ส.ว.
อ.ม.ก.
(๔๐)

ที่ ๑๓/๙๕๗

กระทรวงโยธาธิการ

วันที่ 13 เมษายน รัตนโกสินทรศก ๑๒๓

ขอเดชะฝ่าล่องธลีพระบาทปกเกล้าปกกระหม่อม

พระตำหนักแดงซึ่งยกไปปลูกไว้วัด.....

อมรินทรารามนั้นชำรุดทรุดโทรมมาก ข้าพระพุทธ
 เจ้าได้นำความกราบบังคมทูลพระกรุณาในที่ประชุม
 เสนาบดีครั้งหนึ่งแล้ว เพื่อจะได้ทราบพระกระแส
 พระราชดำริห์ว่าจะโปรดเกล้า ฯ ให้ซ่อมไว้ให้ยืน
 ยงต่อไปหรือไม่ ได้รับพระราชทานพระราชวินิจฉัย
 ฉัยว่าควรซ่อมแต่ไม่ใช่ในจำนวนเงินที่กรม
 รถไฟได้คิดใช้ให้ค่าเนื้อที่ ต่อมาถึงเวลานี้
 ความทรุดโทรมก็ยิ่งทวีขึ้น หม่อมเจ้าพระสังวร
 วรประสาสน์ก็มาตักเตือนได้ถามอยู่เสมอ
 ว่าจะทำเปนอย่างไร ข้าพระพุทธเจ้าได้ให้กรม
 โยธาคิดกะประมาณการซ่อมจะต้องเสียเงิน
 ๒๗๖๐ บาท การอันนี้จะควรประการใดแล้วแต่
 จะทรงพระกรุณาโปรดเกล้าโปรดกระหม่อม

ข้าพระพุทธเจ้า

นริศ

ขอเดชะ

รูปที่ 52 สำเนาเอกสารการบูรณะตำหนักเขียว ร.ศ. 123 ถูกเรียกว่าพระตำหนักแดง

(ที่มา: สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ)

4.4.2 การกัลปนาตำหนักเขียวเมื่อพิจารณาตามหลักการการปรับปรุงอาคาร

เมื่อพิจารณาการปรับปรุงอาคารเนื่องจากตำหนักเขียวเป็นอาคารฐานานุศักดิ์สูง มีขนาดใหญ่
 7 ห้อง และผังแบบเรือนพักอาศัย เมื่อกัลปนามาจึงมีการปรับปรุงเป็นอาคารจึงเลือกเป็น กุฎีพระ
 สมณศักดิ์สูง ซึ่งอาคารพักอาศัยสำหรับพระสมณศักดิ์สูงที่ต้องการพื้นที่มากกว่าส่วนพักอาศัย คือส่วน
 ที่เป็นพื้นที่กึ่งสาธารณะรับญาติโยมที่มาพบส่วนตัวคือส่วนหอนั้นที่ปรับปรุงมาจากจากส่วนเข้าเฝ้าของ
 ตำหนักเดิมด้วย

4.4.3 พัฒนาการการบูรณะตำหนักเขียวหลังกาลปนา

พัฒนาการการบูรณะแบ่งได้ตามเอกสาร 3 ช่วงเวลาที่นำเสนอใจตามที่กล่าวข้อมูลในข้างต้น คือ 1) แรกกาลปนา (ร.3) 2) ตำหนักเขียวหลังหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 - การบูรณะช่วง พ.ศ. 2527 และ 3) ตำหนักเขียวปัจจุบันในปัจจุบัน

- 1) **แรกกาลปนา (ร.3)** มีการย้ายที่ตั้ง โดยเลือกที่ตั้งสำคัญในเขตสังฆาวาส โดยตั้งรวมกับอาคารอื่น อาจมีการต่อเติมโครงสร้างชานไปกับโครงสร้างตำหนัก
- 2) **ตำหนักเขียวหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 - การบูรณะช่วง พ.ศ. 2527** ตำหนักไปถูกผลจากสงครามมาก แต่จากการที่วัดโดนระเบิดลงประกอบกับปัจจัยทางเศรษฐกิจ ทำให้ดูแลตามสภาพเท่านั้น ไม่มีความเปลี่ยนแปลงมาก
- 3) **ตำหนักเขียวปัจจุบันในปัจจุบัน** บูรณะโดยกรมศิลปากร โดยฟื้นฟูโครงสร้างและการประดับตกแต่งให้ดีตามสภาพปัจจุบัน มีการยกใต้ถุนคอนกรีตสูงขึ้น 2.50 เมตร ซึ่งต่อมามีการต่อเติมใต้ถุนเพื่อการใช้งาน

4.4.4 การกาลปนาตำหนักเขียวเมื่อพิจารณาตามลำดับชั้นการเปลี่ยนแปลง

เมื่อพิจารณา 7 องค์ประกอบตามระยะเวลา 3 ช่วงตามพัฒนาการการบูรณะ ดังนี้

ตารางที่ 3 ตารางแสดงความเปลี่ยนแปลงของตำหนักเขียวเมื่อกาลปนามาวัดอมรินทราราม

องค์ประกอบ/ ยุค	แรกกาลปนา	หลังสงครามโลกครั้งที่ 2	ตำหนักเขียวปัจจุบันใน ปัจจุบัน
ที่ตั้ง	- มีการย้ายจาก-พระบรมมหาราชวังมาวัดอมรินทราราม ซึ่งกรมพระเทพสุฑาวดีผู้ประทับองค์แรกทรงอุปถัมภ์ - ตั้งทางใต้ของมณฑปพระพุทธรบาท ตั้งเป็นประธานสังฆาวาส ร่วมกับกุฎีอื่น	- ยังอยู่ที่เดิมแต่หันทิศทางใหม่จากหันทางเข้าทิศตะวันออกเป็นทิศเหนือ และตั้งเป็นเอกเทศ มีรั้วล้อม	
โครงสร้าง	- เปลี่ยนโครงสร้างไม้บางขึ้นตามแบบเดิม เก็บไม้เดิมให้มากที่สุด - ร่วมชานกับกุฎีอื่น	- เปลี่ยนโครงสร้างไม้ตามสภาพ พยายามรักษาชิ้นส่วนเดิม - ยกใต้ถุนคอนกรีตขึ้นมาประมาณ 2.50 ม. - แยกโครงสร้างตำหนักออกจากกุฎีอื่น	- เปลี่ยนโครงสร้างไม้ตามสภาพ พยายามรักษาชิ้นส่วนเดิม - ตีเติมใต้ถุนมาเรื่อย ๆ

องค์ประกอบ/ ยุค	แรกกัลปนา	หลังสงครามโลกครั้งที่ 2	ตำหนักเขียวปัจจุบันใน ปัจจุบัน
เปลือกอาคาร	- มุงกระเบื้องดินเผาเคลือบสี	- ทำหน้าต่างเป็นเพ็ชรม	- ติดกระจกที่ใต้ถุน
งานระบบ	-	- มีการติดตั้งงานระบบ ในช่วงนี้	-
พื้นที่ใช้สอย	- เปลี่ยนจากตำหนักเป็นกุฏิเจ้าอาวาส รวมชานกับกุฏิอื่น ยกพื้นไม่สูง ใช้งาน ไม่ได้	- ยังคงเป็นกุฏิเจ้าอาวาส	- ร้างลง กลายเป็นส่วน เก็บของ - ใต้ถุนกลายเป็น สำนักงาน
เครื่องเรือน	-	-	-
สัญลักษณ์	- เครื่องลายองแบบรยระกาตามแบบ พระราชนิยม - มีหน้าต่าง 2 บานที่จั่ว - ห้อยหน้าต่างลูกกรง - ภายนอกแรกเป็นสีเขียวและอาทาสี แดงหลังกัลปนามาช่วงหนึ่ง - ภายในยังเป็นสีเขียว	- รักษาสภาพจากแรก กัลปนา แต่อาจ เสื่อมสภาพไปมาก	- บุรณะแบบปฏิสังขรณ์ - ปล่อยผิวไม้ตามสภาพ ทั้งภายนอกและ ภายใน - เปลี่ยนองค์ประกอบ บางชิ้น

โดยสรุปแล้วตำหนักเขียวมีความเปลี่ยนแปลงเมื่อกัลปนามา รวมถึงการเป็นพื้นที่ประสบ
อุบัติเหตุจากสงครามที่น่าสนใจ ความเปลี่ยนแปลงจากการบูรณะพระอารามที่เสียหายก็ส่งผลมาสู่
ตำหนักเขียวในสังฆาวาสเช่นกัน การใช้งานในปัจจุบันในใต้ถุนและเก็บส่วนตำหนักไว้เพียงอนุสรณ์
นำไปสู่การวิเคราะห์ร่วมกับอาคารอื่นต่อไป

บทที่ 5

การกัลปนาพระตำหนักแดง

ในสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวมีการปรับปรุงพื้นที่ครั้งใหญ่ในเขตพระราชฐานชั้นใน โดยมีการเปลี่ยนจากตำหนักไม้เป็นตำหนักก่ออิฐถือปูนตามแบบพระราชนิยม ซึ่งทำให้เกิดความเปลี่ยนแปลงของหมู่ตำหนักไม้ที่สร้างมาก่อนหน้าที่จะต้องรื้อออกจากเขตพระราชฐานชั้นใน พระตำหนักแดงทั้ง 3 หลัง จึงย้ายไปตามที่ต่าง ๆ ดังนี้

พระตำหนักแดงเจ้าฟ้าบุษยรอด(สมเด็จพระศรีสุริเยนทราบรมราชินี) ได้ทูลขอพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวให้พระราชทานพระตำหนักแดงของพระองค์ไปที่พระราชวังเดิม ซึ่งเจ้าฟ้ากรมขุนอิศเรศรังสรรค์(พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว) พระราชโอรสประทับอยู่ พระตำหนักแดงส่วนหนึ่งจึงย้ายมาที่นั่นจนเจ้าฟ้าบุษยรอดสวรรคต พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงโปรด ฯ ให้กัลปนาพระตำหนักแดงหลังที่เจ้าฟ้าบุษยรอดประทับไปเป็นกุฏิพระราชาคณะที่วัดโมลีโลกยาราม ต่อมาในสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงกัลปนาอีกครั้งไปเป็นกุฏิเจ้าอาวาส วัดเขมาภิรตาราม จนถึงปัจจุบัน

พระตำหนักแดงเจ้าฟ้ามงกุฎ(พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว) อยู่มาจนเมื่อสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้โปรด ฯ ให้ย้ายจากพระบรมมหาราชวังมาหมู่พระอภิเนาว์นิเวศน์ และสถาปนาขึ้นเป็นพระที่นั่งก่ออิฐถือปูนหลังคาแฝด เมื่อพระองค์สวรรคตพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดให้กัลปนามาเป็นโรงเรียนวัดเขมาภิรตาราม ที่เดียวกับพระตำหนักแดงเจ้าฟ้าบุษยรอด พระราชมารดา ปัจจุบันคือพื้นที่โรงเรียนกลาโหมอุทิศ

วัดเขมาภิรตาราม ตั้งอยู่ติดแม่น้ำเจ้าพระยา ปัจจุบันมีการตัดถนนพิบูลสงคราม โดยมีอาคารสำคัญภายในวัด ดังนี้

1. พระอุโบสถ ตั้งอยู่ที่ทิศตะวันตกของพระเจดีย์หันหน้าสู่มแม่น้ำเจ้าพระยา พระอุโบสถปฏิสังขรณ์เมื่อสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เป็นอาคารทรงโรง จั่วเปิดหลังคาซ้อน 3 ชั้น ภายในประดิษฐานพระประธาน ด้านหน้ามีรูปปั้นพระอสีติมหาสาวกภายในเขียนจิตรกรรมทัศนียภาพแบบพระราชนิยมพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
2. พระเจดีย์ เป็นเจดีย์ทรงลังกาฐานแปดเหลี่ยมพระแบบเจดีย์ในสมัยอยุธยา โดยมีเจดีย์บริวาร 4 องค์ ที่มุมของฐาน
3. ศาลาการเปรียญ ตั้งอยู่ที่ทิศตะวันตกของพระตำหนักแดง เป็นอาคารก่ออิฐถือปูนผังทรงโรงมีศาลาขวางแบบพระราชนิยมพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

4. พระตำหนักแดง (กรณีศึกษา) ตั้งอยู่ที่ทิศใต้ของพุทธาวาส เป็นอาคารไม้หลังคาแฝดขนาด 5 ห้อง เป็นพระตำหนักที่กัลปนามาเป็นกุฏิเจ้าอาวาส ซึ่งเป็นกรณีศึกษาในการสำรวจ
5. พระที่นั่งมุลมณเฑียร (กรณีศึกษา) ตั้งอยู่ทางทิศเหนือของพุทธาวาสในพื้นที่ของโรงเรียน กลาโหมอุทิศ เป็นพระที่นั่งปูนที่กัลปนา มา เป็นหนึ่งในอาคารกรณีศึกษา

รูปที่ 53 แผนผังวัดเขมาภิรตารามในปัจจุบัน

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย (ที่มา: ผู้วิจัย, 2565) ลัย

ข้อมูลปัจจุบันพระตำหนักแดง วัดเขมาภิรตาราม

จากการทำการศึกษาบริเวณพระตำหนักแดงและบริเวณโดยรอบในปัจจุบัน รวมถึงข้อมูลจากคำบอกเล่าของคนในพื้นที่ โดยสรุปเป็น 2 ประเด็น ดังนี้

- **รูปแบบสถาปัตยกรรม** เป็นอาคารเครื่องไม้เครื่องสับ ประดับเครื่องถ้วยอง หลังคาแฝด 2 ตับ รวมกันสาม หลังคามุงกระเบื้องดินเผาไม่เคลือบสี เรือนมีขนาด 5 ห้อง ด้านขนานยาว 13.70 เมตร ด้านสกัดยาว 15.60 เมตร มีประตูเป็นทางเข้าหลักในด้านขนานทางทิศใต้ กับ 4 หน้าต่าง หน้าต่างด้านสกัดด้านละ 5 หน้าต่าง ด้านขนาน 5 หน้าต่าง รวม 1 ประตู 19 หน้าต่าง หน้าต่าง 16 หน้าต่างมีห้องลายพรรณพฤกษา ฝาและองค์ประกอบทาสีแดง ภายในการยกระดับ 1 ครั้ง โดยในระดับบนมีการกันห้องยาวขนาด 2 ห้องเสา

ใต้ถุนคอนกรีตโปร่งสูงจากพื้น 3.30 เมตรทาสีขาว เสากลมทาสีขาว มีเสาแกนสาม คอนกรีตสีขาว มีระเบียงล้อม และบันไดทางขึ้น 2 ทางในทิศใต้

- **การใช้งาน** จากการสอบถามและการร่วมใช้งาน พบว่าส่วนพระตำหนักใช้เป็นที่เก็บมหรรรพภัณฑ์ของวัด ทั้งพระพุทธรูป เครื่องสังเค็ด รวมถึงการตั้งพระบรมรูปที่เกี่ยวข้องกับพระตำหนักแดง เช่น สมเด็จพระศรีสุริเยนทราบรมราชินี โดยทั้งหมดถูกจัดแสดงในลักษณะพิพิธภัณฑสถาน ส่วนชั้นใต้ถุนถูกใช้เป็นที่ของชุมชนในการประกอบกิจกรรมต่าง ๆ เช่นการเรียนการสอนของเด็กในชุมชน เป็นต้น

รูปที่ 54 พระตำหนักแดง ใกล้เคียงเป็นกุฏิเจ้าอาวาส วัดเขมาภิรตาราม
(ที่มา: ผู้วิจัย, 2564)

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

รูปที่ 55 โฟโตแกรมเมตริกภาพปัจจุบันของพระตำหนักแดง วัดเขมาภิรตาราม
(ที่มา: ผู้วิจัย, 2564)

ข้อมูลปัจจุบันพระที่นั่งมุลมณเฑียร

จากการทำการศึกษาบริเวณพระที่นั่งมุลมณเฑียรและบริเวณโดยรอบในปัจจุบัน ที่ตั้งอยู่บริเวณสนามล้อมรอบด้วยตึกเรียน รวมถึงข้อมูลจากคำบอกเล่าของคนในพื้นที่ โดยสรุปเป็น 2 ประเด็น ดังนี้

- **รูปแบบสถาปัตยกรรม** เป็นอาคารเครื่องก่อหลังคาไม้ ประดับเครื่องล่ายองปิดทอง มีหน้าบันลายพรรณพฤกษาติดหน้ากระดานฐานพระปิดทองประดับกระจก หลังคาแฝดซ้อน 2 ซ้อน 2 ตับรวมหลังคากันสาดมุงกระเบื้องดินเผาไม้เคลือบสี เรือนมีขนาด 7 ห้อง ด้านขนานยาว 17.60 เมตร ด้านสกัดยาว 12.75 เมตร มีประตูทางเข้าหลักในด้านขนานทิศใต้ 1 ประตู กับ 6 หน้าต่าง อีกด้าน 7 หน้าต่าง ทางเข้ารองทางด้านสกัด ด้านละ 1 ประตู รวม 2 ประตู หน้าต่างด้านละ 3 หน้าต่าง รวมทั้งหมด 3 ประตู 19 หน้าต่าง ปิดทองทำลายนูนทุกบาน ทุกหน้าต่างมีหย่องลายพรรณพฤกษา มีเสาไม้รับหลังคากันสาด ภายในมีเสาก่ออิฐรับรางน้ำ ผังโถงโล่ง

ใต้ถุนก่ออิฐสูงจากพื้น 3.00 เมตรทาสีขาว มีช่องร่องถุนใต้หน้าต่างติดลูกกรง มีบันไดหลักด้านขนานทิศใต้ และบันไดรองด้านละ 1 บันได

- **การใช้งาน** จากการสอบถามรักษากรณีเจ้าอาวาส และผู้ดูแลสถานที่ รวมถึงการร่วมใช้งานพบว่าชั้นบนพระที่นั่งใช้เป็นที่ฝึกซ้อมดนตรีไทย เก็บเครื่องดนตรี รวมถึงพระบรมรูปที่ใช้ในงานโรงเรียน ส่วนใต้ถุนใช้เป็นห้องเก็บของ

รูปที่ 56 พระที่นั่งมูลมณเฑียรกัลปนาเป็นโรงเรียน วัดเขมาภิรตาราม

(ที่มา: ผู้วิจัย, 2564)

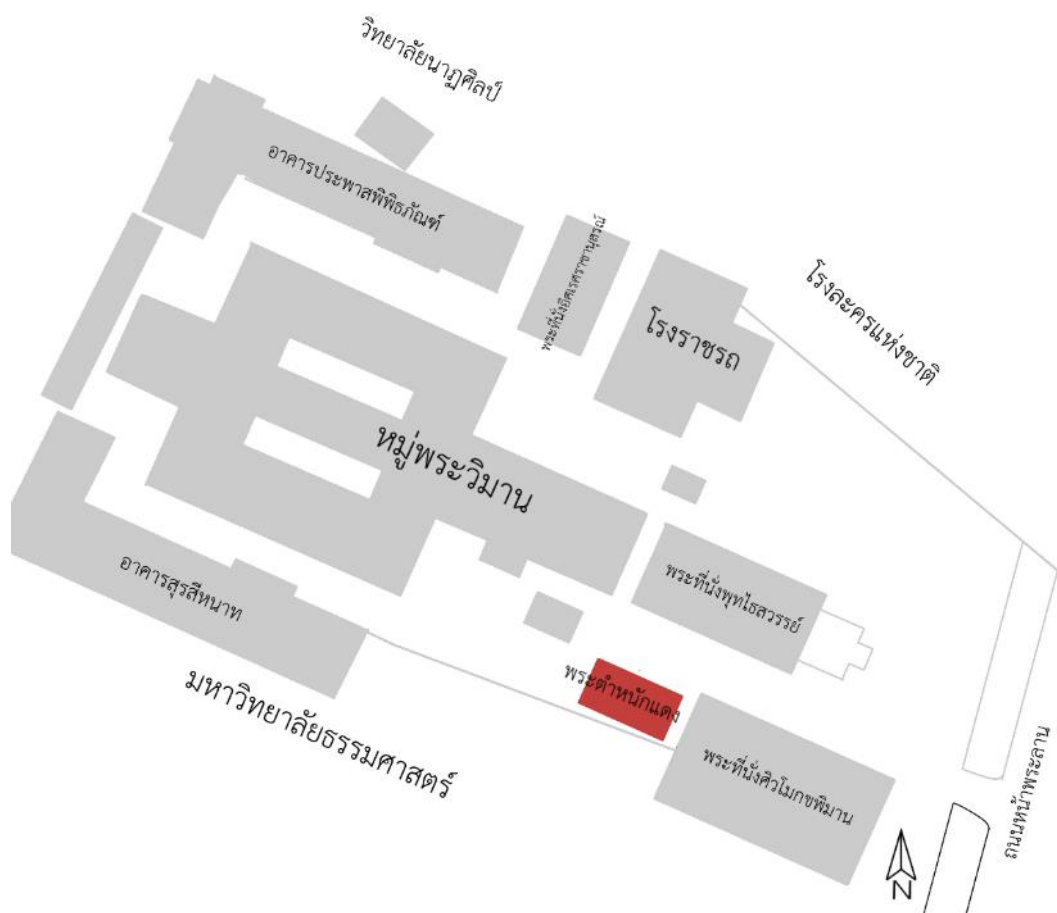

รูปที่ 57 โฟโตแกรมเมตรีพระที่นั่งมูลมณเฑียรในปัจจุบัน

(ที่มา: ผู้วิจัย, 2564)

พระตำหนักแดงเจ้าฟ้าจุฑามณี(พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว) ได้ย้ายตามพระองค์มา ตั้งแต่พระราชวังเดิม จนถึงพระราชวังบวรสถานมงคล และเมื่อพระองค์สวรรคต พระตำหนักแดงก็ยังคงติดอยู่ที่เดิม จนเมื่อพระราชวังบวรสถานมงคลถูกปรับปรุงเป็นพิพิธภัณฑสถานสำหรับพระนคร ในสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว พระตำหนักแดงจึงเปลี่ยนสถานะเป็นอาคารจัดแสดงในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร จนถึงปัจจุบัน โดยตั้งอยู่ทางทิศตะวันออกเฉียงใต้หมู่พระวิมาน

ข้อมูลปัจจุบันพระตำหนักแดง พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร

รูปที่ 58 แผนผังพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร ในปัจจุบัน
(ที่มา: ผู้วิจัย, 2564)

จากการทำการศึกษาบริเวณพระตำหนักแดง พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนครและบริเวณโดยรอบในปัจจุบัน ซึ่งตั้งในทิศตะวันออกเฉียงใต้ของหมู่พระวิมาน ทิศใต้พระที่นั่งพุทไธสวรรย์ โดยสรุปเป็น 2 ประเด็น ดังนี้

- **รูปแบบสถาปัตยกรรม** เป็นอาคารไม้เครื่องสับ ประดับเครื่องลายอง หน้าจั่วลูกฟักหน้าพรหม หลังคา 2 ตับรวมหลังคากันสาดมุงกระเบื้องดินเผาไม้เคลือบสี เรือนมีขนาด 7 ห้อง ห้องสรงอีก 1 ห้อง ด้านขนานยาว 21.00 เมตร ด้านสกัดยาว 9.00 เมตร ด้านขนานด้านหนึ่งมีพาไลก่อนเข้าถึงเรือน มีการเพิ่มระดับก่อนขึ้นเรือน 20 เซนติเมตร และ 80 เซนติเมตร ตามลำดับ ประตูทางเข้าหลัก 2 ประตู ทางเข้าห้องสรง 1 ประตู กับ 2 หน้าต่าง อีกด้าน 8 หน้าต่าง ด้านสกัดมีหน้าต่าง ด้านละ 3 หน้าต่าง และประตูห้องสรงที่พาไลอีก 1 ประตู ทุกหน้าต่างมีหย่องลายพรรณพฤกษาบนขาสิงห์ มีเสาไม้รับหลังคากันสาดด้านสกัดทิศตะวันออก และด้านขนานทิศใต้ ภายในมีการแบ่งห้อง 3 ห้อง และ 4 ห้อง เพื่อเป็นห้องเข้าเฝ้า และห้องบรรทม และมีห้องสรงอีก 1 ห้อง ใต้ถุนทำต่อม่อคอนกรีตสูงจากพื้นประมาณ 1.00 เมตรทาสีขาว มีบันไดก่ออิฐขึ้น 2 บันได
- **การใช้งาน** ปัจจุบันใช้เป็นอาคารจัดแสดงโบราณวัตถุเกี่ยวกับวิถีชีวิตราชสำนักรัตนโกสินทร์

รูปที่ 59 พระตำหนักแดงพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร

(ที่มา: ผู้วิจัย, 2564)

รูปที่ 60 โฟโตแกรมเมตรีสภาพปัจจุบันพระตำหนักแดง พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร

(ที่มา: ผู้วิจัย, 2564)

เมื่อพระตำหนักทั้ง 3 หลังถูกรื้อถอนและย้ายไปที่ต่าง ๆ นั้น สามารถแบ่งยุคทางการศึกษาจากเอกสาร และข้อมูลภาคสนามข้างต้น เป็น 3 ยุค ได้แก่ สมัยที่ 1 สมัยแรกถูกรื้อถอน/ย้ายหมู่พระตำหนักแดง สมัยที่ 2 หมู่พระตำหนักแดงช่วงหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง และ สมัยที่ 3 หมู่พระตำหนักแดงในปัจจุบัน เพื่อทำการสรุปการรื้อถอนพระตำหนักแดง

5.1 แรกถูกรื้อถอน/ย้ายหมู่พระตำหนักแดง

พระตำหนักแดงที่มีการรื้อถอนมีทั้งหมด 2 หลัง ได้แก่ พระตำหนักแดงเจ้าฟ้าบุญรอด วัดเขมาภิรตาราม และพระที่นั่งมุลมณเฑียร วัดเขมาภิรตาราม

5.1.1 พระตำหนักแดงเจ้าฟ้าบุญรอดถูกรื้อถอนไปวัดเขมาภิรตาราม

เมื่อเจ้าฟ้าบุญรอดผู้ประทับสวรรคต พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรด ฯ ให้นำพระตำหนักแดงหลังที่ประทับถูกรื้อถอนมาวัดโมลีโลกยารามในสมัยเนื่องจากทรงเล็งเห็นว่าเจ้าฟ้าบุญรอดเมื่อช่วงปลายพระชนม์ชีพทรงบำเพ็ญพระกุศล จึงโปรดพระราชทานถูกรื้อถอนไปเป็นกุฏิพระราชอาคันตุกะ

ต่อมาในสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงโปรด ฯ ให้ถูกรื้อถอนอีกครั้งโดยขอ ผาดิกรรม³²พระตำหนักแดงและสร้างกุฏิใหม่ให้วัดโมลีโลกยาราม เพื่อย้ายพระตำหนักแดงไปวัดเขมา ซึ่งเป็นวัดที่เจ้าฟ้าบุญรอด พระราชมารดาทรงอุปถัมภ์ จากเหตุการณ์สมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ที่เจ้าฟ้าบุญรอดโปรด ฯ ให้เจ้าฟ้ามงกุฎ (พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว) เสด็จไปเฝ้าสมเด็จพระบวรราชเจ้ามหาเสนานุรักษ์ เพื่อกกราบทูลขอวัดเขมาเป็นวัดสำหรับภริยาในพระองค์ของเจ้าฟ้าบุญรอด จากนั้นได้ทรงบริจาคพระราชทรัพย์บูรณปฏิสังขรณ์วัดเขมา เมื่อย้ายพระตำหนักแดงมาวัดเขมาในสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงโปรด ฯ ให้ปฏิสังขรณ์ทั้งพระอาราม และพระราชทานชื่อใหม่ว่าวัดเขมาภิรตาราม

รูปที่ 61 (ซ้าย) แผนผังวัดโมลีโลกยารามในปัจจุบัน แสดงส่วนที่คาดว่าจะเคยตั้งพระตำหนักแดง

(ขวา) กุฏิตำหนักที่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้า ฯ ผาดิกรรมแทนพระตำหนักแดง

(ที่มา: ผู้วิจัย, 2564)

³² ผาดิกรรม หมายถึง การขอสมบัติจากวัดมา โดยจะต้องถวายของที่ดีกว่าของที่ขอมาเป็นการตอบแทน

การปรับปรุงหลังกัลปนา เมื่อพิจารณาจากฐานานุศักดิ์พระตำหนัก มีขนาดใหญ่ และผังแบบ เรือนพักอาศัย จึงเป็นเหตุที่พิจารณาเปลี่ยนแปลงเป็นกุฏิพระสมณศักดิ์สูงทั้ง 2 ครั้ง คือกุฏิพระราชอาคณและกุฏิเจ้าอาวาส เมื่อกัลปนามามีการปรับปรุงตำหนักเพื่อเป็นกุฏิ

- 1) **ที่ตั้ง** พระตำหนักแดงย้ายมาตั้งในสังฆาวาสทางทิศใต้ของพุทธาวาส มีคลองชั้นแบ่งเขตทั้งสอง พระตำหนักตั้งอยู่ตรงกลางระหว่างหมู่กุฏิในทิศตะวันออก และศาลาการเปรียญในทิศตะวันตก พระตำหนักแดงหันทางเข้าทางด้านขนานไปทางทิศใต้
- 2) **โครงสร้าง** โครงสร้างหลังคา โครงสร้างตัวเรือน และโครงสร้างรับพื้นเรือนเชื่อว่าเป็นของเดิม พระตำหนักเป็นพระตำหนักแฝดขนาด 5 ห้อง ส่วนหลังคาแฝดหลังคาเป็นโครงสร้างระบบจันทันตามแบบอาคารเครื่องลายองในสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย มีการปรับปรุงชุดหลังคากันชื้น เนื่องจากพบร่องรอยการยกหลังคาขึ้นจากรางน้ำเดิม อาจยกขึ้นตั้งแต่ยุคนี้ หลังคามีกันสาด โดยเดิมมีเสาไม้รับกันสาดตามเอกสารขอพระบรมราชานุญาตจัดการปฏิสังขรณ์ ร.ศ. 120 (พ.ศ. 2444) ที่มีการเปลี่ยนเสาไม้กันสาด 28 ต้น³³ ฝาเป็นฝาปะกน โครงสร้างพื้นระบบ รอด รา มีการต่อเติมส่วนทางขึ้นพระตำหนักให้เป็นชานและบันไดก่ออิฐถือปูน พาไลส่วนนี้ใช้เสาก่ออิฐถือปูนรับ
- 3) **เปลือกอาคาร** หลังคามุงกระเบื้องดินเผาไม่เคลือบสีตามเดิม เรือนฝาปะกนไม้ มี 1 ประตู 18 หน้าต่าง โดย 1 หน้าต่างในฝาเสี้ยวถูกแปลงมาจากประตูเดิม
- 4) **งานระบบ** ยังไม่ปรากฏงานระบบในช่วงนี้
- 5) **พื้นที่ใช้สอย** พระตำหนักแดงเป็นอาคารหลังคาแฝด ผังสี่เหลี่ยมผืนผ้า มีลักษณะเหมือนเรือน แต่มีขนาดใหญ่กว่า กล่าวคือเป็นพระตำหนักที่มีทางเข้าด้านขนานด้านหนึ่ง ยกกระดานเข้าไปในพระตำหนัก ภายในมีการแบ่ง 2 ระดับ คือระดับที่ต่ำกว่าอยู่ภายใต้หลังคาหนึ่ง และระดับที่ยกสูงขึ้นประมาณ 0.15 ม. อยู่ภายใต้อีกหลังคาหนึ่ง ซึ่งทั้ง 2 ส่วนนี้จะเปิดโล่ง เชื่อว่าเป็นส่วนเข้าเฝ้าหรือถวายงานเจ้าฟ้าบุษอรอด และเมื่อกัลปนาจึงเปลี่ยนเป็นหอฉัน/หอสดมภ์ภายในกุฏิเจ้าอาวาส ทั้ง 2 การใช้งานนี้ผู้คนจำนวนมากได้เช่นกัน ในส่วนที่ยกสูงกว่าจะมีการแบ่งห้องที่เชื่อว่าเป็นห้องบรรทมเดิม ขนาด 2 ห้อง และปรับเป็นห้องจำวัดของเจ้าอาวาสเมื่อกัลปนา

ส่วนที่มีการเปลี่ยนแปลงเมื่อเปรียบเทียบกับพระตำหนักแดง พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร ซึ่งมีความแท้ด้านรูปแบบและการใช้งานเดิมอยู่มาก พบว่ามีการเอาพาไลยก 2 ชั้นเดิมออกและเปลี่ยนเป็นพาไลปูนที่ขึ้นโดยบันไดสองทาง เนื่องจากอาจไม่มี

³³ หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. "เอกสาร ร.5 กระทรวงธรรมการ มร.5 ม/18 เรื่องว่าพระตำหนักของกรมสมเด็จพระศรีสุดารักษ์ชำรุด ขออนุญาตจัดการปฏิสังขรณ์."

ความจำเป็นต้องใช้งานส่วนนี้เมื่อกลับนำมาเป็นกฎเพราะชานเดิมอาจใหญ่เกินความจำเป็น พระตำหนักจะต้องมีห้องสรงต่อมาทางท้ายของด้านสกัดด้านหนึ่ง เมื่อสำรวจพบว่ามีหน้าต่าง ด้านหนึ่งของฝาพาไลยาวจดพื้นเหมือนประตู และหย่องหน้าต่างก็ไม่มีลวดลายอะไร เชื่อว่า ทำใหม่เมื่อกลับนำมา สันนิษฐานว่าส่วนนี้จะเป็นประตูห้องสรงเก่านั้นเอง เหตุผลที่ต้องตัด ห้องสรงออกเป็นเพราะว่าตามพระธรรมวินัย กฎที่มีห้องน้ำหรือเวจกฎิแบบส่วนตัวและมิดชิด ถือว่าไม่เหมาะสม เมื่อกลับนำมาจึงได้ตัดห้องสรงนี้ออกไป หรือทำใหม่

- 6) **เครื่องเรือน** ไม่ปรากฏครุภัณฑ์ที่ติดมากับพระตำหนัก แต่อาจมีของสิ่งเค็ดร่วมสมัยที่นำมาตั้ง ในพระตำหนัก
- 7) **สัญลักษณ์** ที่ยังคงเดิม ได้แก่ รูปทรงเครื่องลายองทั้ง 2 ชุดมีนาคสะดุ้ง งวงไอยรา แบบพระราชนิยมพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย เชื่อว่าเป็นของเดิม หน้าจั่วลูกฟักหน้าพรหมทั้ง 2 จั่ว พระตำหนักเป็นฝาปะกนย้งทาสีแดง หย่องหน้าต่างตั้งบนขาสิงห์ ลายพรรณพฤกษาที่เป็นการตกแต่งเดิมตามอย่างศิลปะพระราชนิยมในสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย

ส่วนที่เปลี่ยนแปลง ได้แก่ เติม บันได ชาน พนัก และเสารับพาไลก่ออิฐถือปูนแบบพระราชนิยมพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวซึ่งเป็นงานศิลปกรรมตะวันตกโดยช่างไทยและจีน ตัวอย่างงานแบบเดียวกันเช่น พระอภิเนาว์นิเวศน์ และพระนครคีรี

รูปที่ 62 (ซ้าย) หน้าต่างพระตำหนักแดงยังมีหย่องลายพรรณพฤกษาบนขาลิงหึ่งซึ่งเป็นเอกลักษณ์ของ

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย พระตำหนักแดง

(ที่มา: ผู้วิจัย, 2564)

รูปที่ 63 (ขวาบน-ขวาล่าง) ประตูห้องทรงถูกแปลงหน้าต่างฝาเลี้ยว

(ที่มา: ผู้วิจัย, 2564)

รูปที่ 64 ร่องรอยรางน้ำที่หลังคาอุยกยกขึ้นทั้งหมด
(ที่มา: ผู้วิจัย, 2564)

รูปที่ 65 (ซ้าย) พาไลพระตำหนักแดงต่อเติมเป็นงานแบบพระราชนิยมพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้า
ฯ เปรียบเทียบกับ (ขวา) สถาปัตยกรรมที่พระนครคีรี
(ที่มา: แนน้อย ศักดิ์ศรี 2541)

เสนาบดี ๓๕๕๗ เวียงจันทน์ ๒๓ เมษายน ๑๘๖๓
วัดเสนาบดีวิหาร แขวงเมืองนครราชสีมา
วันที่ ๑ กุมภาพันธ์ รัตนโกสินทรศก ๒๓๖๓

ขอพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงมีพระกรุณา
โปรดเกล้าฯ ให้พระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้
ตั้งเจ้าพระยาสุรสีห์ธาดาสุริยวงษ์ ไปเป็นเจ้าพระยา
สุรสีห์ธาดาสุริยวงษ์ เจ้าพระยาสุรสีห์ธาดาสุริยวงษ์
เจ้าพระยาสุรสีห์ธาดาสุริยวงษ์ เจ้าพระยาสุรสีห์ธาดาสุริยวงษ์
เจ้าพระยาสุรสีห์ธาดาสุริยวงษ์ เจ้าพระยาสุรสีห์ธาดาสุริยวงษ์
เจ้าพระยาสุรสีห์ธาดาสุริยวงษ์ เจ้าพระยาสุรสีห์ธาดาสุริยวงษ์
เจ้าพระยาสุรสีห์ธาดาสุริยวงษ์ เจ้าพระยาสุรสีห์ธาดาสุริยวงษ์

การปฏิสังขรณ์วัดสุทัศน์

๓. คณะเจ้าพระยาสุรสีห์ธาดาสุริยวงษ์ ทำนุบำรุงในหัว
ขุขันธ์ เจ้าพระยาสุรสีห์ธาดาสุริยวงษ์
๑๕ วัน ขุขันธ์ เจ้าพระยาสุรสีห์ธาดาสุริยวงษ์
๒๖ วัน เจ้าพระยาสุรสีห์ธาดาสุริยวงษ์
๓๐ วัน เจ้าพระยาสุรสีห์ธาดาสุริยวงษ์

เสนาบดี ๒๕๕๗ ได้เปลี่ยนแล้ว เจ้ากรม
กลอนหลังพระที่นั่ง แลเสนาบดี ได้เปลี่ยนแล้ว
ราชเสนาบดี ได้ซ่อมแล้ว เจ้ากรม
ได้ซ่อมแล้ว กรมทนายที่ผู้ใดจะ แล กรมทนายที่ผู้ใดจะ
ได้เปลี่ยนแล้ว

(สำเนา) ที่ ๗๕๗

รับณวันที่๒๗เมษายน๑๒๒

วัดเขมาภิรตาราม แขวงเมืองนนทบุรี

วันที่๙กุมภาพันธ์รัตนโกสินทรศก๑๒๑

ขอประทานกราบทูลพระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นวชิรญาณ

วโรรส เจ้าคณะใหญ่ทรงทราบใต้ฝ่าพระบาท

ตั้งแต่โปรดให้เกล้ากระหม่อมไปเป็นผู้รักษาการ วัดเขมา

ภิรตาราม เกล้ากระหม่อมพร้อมด้วยทนายทนายิกา ได้ทำการ

ปฏิสังขรณ์แลซ่อมแซมเสนาสนะ ณ วัดเขมาภิรตาราม

ที่ชำรุดโสมมแลสลักหักพังบางสิ่งบางอย่าง ให้ปรกติอย่าง

เดิมตามกำลัง ดั่งมีรายละเอียดแจ้งต่อไปนี้

การปฏิสังขรณ์แลซ่อมแซม

(๑) คณะนาได้ปฏิสังขรณ์พระตำหนักหลังใหญ่ ห้าห้อง

ชำรุดโสมมมาก การที่ทำไปนั้น เสาประธานที่ขาดอยู่

๑๕ ต้น ชุด ๑๕ ต้น ได้ยกขึ้นตรง เอาเสาเดาหมอบ

รับไว้แล้ว เอาเหล็กสักกรูร้อยไว้ต้นละ ๒ ตัว

ตั้ง ๓๐ ต้น รอดหัก ๕ ตัว ได้เปลี่ยนแล้ว

เสากันสาด ๒๘ ต้น ได้เปลี่ยนแล้ว เเชิงกลอน แป

กลอนหลังประธาน แลกันสาด ได้เปลี่ยนแล้ว

รางฝนรั่วได้ ได้ซ่อมแลดาดตะกั่วแล้ว กระเบื้อง

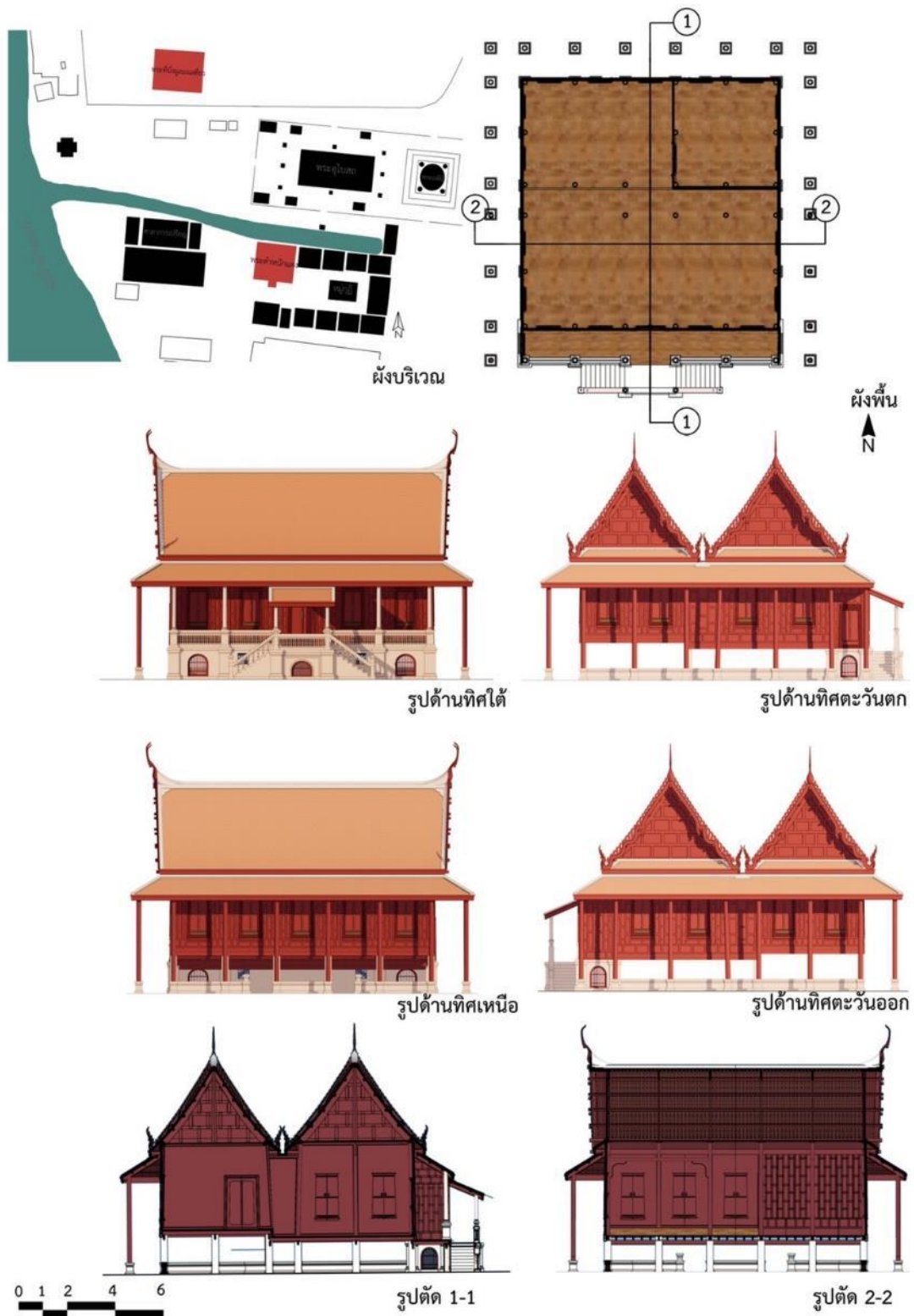
ได้ซ่อมแล้ว กระดานพื้นผุได้รางแลกระดานพื้นระเบียง

ได้เปลี่ยนแล้ว

รูปที่ 66 สำเนาเอกสารการบูรณะ ร.ศ. 120 แสดงการเปลี่ยนเสากันสาด 28 ต้น

(ที่มา: สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ)

รูปที่ 67 แบบสถาปัตยกรรมพระตำหนักแดงเมื่อแรกกลับมา พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าฯ
(ที่มา: ผู้วิจัย, 2565)

5.1.2 พระที่นั่งมูลมณเฑียรกลับมาไปวัดเขมาภิรตาราม

เมื่อหมู่พระอภิเนาว์นิเวศน์ร้างลง พระที่นั่งมูลมณเฑียรได้กลับมาวัดเขมาภิรตารามมาในปี ร.ศ. 116 (พ.ศ. 2440) ตามเอกสาร “การปฏิสังขรณ์ย้ายพระที่นั่งมูลมณเฑียรไปปลูกวัดเขมา³⁴” โดยให้พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระสมมตอมรพันธุ์ ทรงทำการเรียไรเงินในการจะรื้อย้ายพระที่นั่งมูลมณเฑียรครั้งนี้ โดยตามเอกสารมีพระราชวินิจฉัยในการรื้อย้ายครั้งนี้ โดยการย้ายมาวัดเขมาภิรตาราม นั้น มีความเกี่ยวข้องกับพระตำหนักแดงเจ้าฟ้าบุรอรุดที่กลับมามาก่อนตั้งแต่พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ซึ่งก็กลับมาพระตำหนักของพระราชชนนีมาวัดที่ทรงอุปถัมภ์ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงโปรด ฯ ให้กลับมาย้ายพระที่นั่งมูลมณเฑียรหรือพระตำหนักแดงเดิมของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว มาอยู่ในวัดเดียวกันกับพระตำหนักแดงของพระราชชนนีด้วย

การเปลี่ยนแปลงหลังการกลับมา เมื่อพิจารณาจากฐานานุศักดิ์ของพระที่นั่งประกอบกับ มีพื้นที่ใช้สอยขนาดใหญ่ และผังเปิดโล่ง จึงเป็นเหตุที่พิจารณาเปลี่ยนเป็นโรงเรียนที่ต้องการพื้นที่คล้ายกัน เมื่อกลับมาได้มีการพิจารณาการเปลี่ยนองค์ประกอบ 7 ส่วน ดังนี้

- 1) **ที่ตั้ง** พระที่นั่งมูลมณเฑียรเมื่อกลับมาได้มาตั้งอยู่ทางทิศเหนือหันขนานกับศาลาการเปรียญ ซึ่งชั้นด้วยเขตพุทธาวาส พื้นที่หน้าพุทธาวาส และระหว่างสองอาคารนี้เป็นลานวัด โดยทางเข้าหลักของพระที่นั่งมูลมณเฑียรหันมาทิศใต้เข้าหาลานวัดด้วย
- 2) **โครงสร้าง** โครงสร้างหลังคา และโครงสร้างก่ออิฐถือปูนตัวเรือน เชื่อว่าส่วนมากเป็นเดิมจากหมู่พระอภิเนาว์นิเวศจากข้อความในเอกสารว่า “...ก บันไดทูลหรือออกชุกดรากลงเชื่อมก่อใหม่ตามรูปแบบเดิม ใช้อิฐก่อบ้าง เพิ่มเติมบ้าง...” แสดงให้เห็นการพยายามใช้วัสดุเดิมมาก่อใหม่ พระที่นั่งเป็นพระที่นั่งแฝดขนาด 5 ห้อง ส่วนหลังคาแฝดหลังคาเป็นโครงสร้างระบบจันทันหลังคาซ้อน 2 ซ้อน 2 ตับ รวมชายคาทั้ง 2 หลังคา จากภาพจิตรกรรมพระที่นั่งทรงผนวชวัดเบญจมบพิตรดุสิตวนาราม แสดงให้เห็นว่าเดิมเป็นพระที่นั่งบนกำแพง มีเสาก่ออิฐถือปูนรับหลังคากันสาดยาวถึงพื้นกำแพง ซึ่ง 2 ส่วนที่กล่าวมานี้เปลี่ยนแปลง หลังกลับมา กล่าวคือพระที่นั่งต้องย้ายมาตั้งแบบเอกเทศ ไม่ได้ตั้งบนกำแพง จึงได้ก่อฐานใหม่เป็นฐานมีร่องนูนเสาก่ออิฐถือปูนเปลี่ยนใหม่เป็นเสากันสาดไม้กลมยาวจากกันสาดจดพื้นดิน เนื่องจากไม่มีฐานบนกำแพงรับอีก มีการก่อบันไดหลัก 1 บันไดเป็นบันไดสองทาง บันไดรองเป็นบันไดทางเดียว 2 บันไดจากด้านสกัดด้านละ 1 บันได
- 3) **เปลือกอาคาร** มุงหลังคากระเบื้องดินเผาไม่เคลือบสี ผนังปูนขาว 3 ประตู 19 หน้าต่างไม้
- 4) **งานระบบ** ยังไม่ปรากฏงานระบบในช่วงนี้

³⁴ หอจดหมายเหตุแห่งชาติ. "เอกสาร ร.5 กระทรวงธรรมการ มร.5 ศ/18 เรื่องปฏิสังขรณ์ ย้ายพระที่นั่งมูลมณเฑียรไปปลูกวัดเขมา."

- 5) **พื้นที่ใช้สอย** พระที่นั่งเป็นอาคารฝั่งสี่เหลี่ยมผืนผ้า มีขนาดค่อนข้างใหญ่ มีทางขึ้น 3 ทาง ทางเข้าหลักอยู่ด้านขนานเป็นบันได 2 ทาง ทางเข้ารองในด้านสกัดด้านละ 1 บันได ภายในมี ผนังเปิดโล่ง มีเสาก่ออิฐถือปูนชั้นกลางในช่วงวางน้ำระหว่หลังคาแฝด เหตุที่ย้ายมาเป็นโรงเรียนเนื่องจากเดิมการเรียนการสอนของไทยจะใช้พื้นที่ศาลาการเปรียญในการใช้งาน จนเมื่อสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวมีการจัดการการศึกษา โดยการศึกษาในระดับประชาชนจะอยู่ในวัดเช่นเดิม แต่มีการจัดแจงสัดส่วนมากขึ้น บางที่อาจจะยังใช้ศาลาการเปรียญอยู่ แต่บางที่ก็เริ่มมีการจัดแจงพื้นที่โรงเรียนแยกออกมาอย่างชัดเจน ซึ่งวัดเขมาภิรตารามก็เช่นกัน การกัลปนาพระที่นั่งมุลมณเฑียรมาเป็นโรงเรียนเนื่องจากมีขนาดใหญ่ จุคนได้มากกว่าศาลาการเปรียญเดิมของวัด จึงเหมาะสมที่จะแยกศาลาการเปรียญเดิมเป็นที่ทำบุญ และให้พระที่นั่งมุลมณเฑียรเป็นโรงเรียนสำหรับการเรียนของประชาชนให้เป็นส่วน
- 6) **เครื่องเรือน** ไม่ปรากฏครุภัณฑ์ที่ติดมากับพระที่นั่ง หรือทำใหม่
- 7) **สัญลักษณ์** ส่วนที่ยังคงเดิม ได้แก่ รูปทรงเครื่องลายองทั้ง 2 ชุดมีนาคสะดุ้ง งวงไอยรา เชื่อว่าเป็นของเดิม เครื่องลายองปิดทอง หน้าบันลายพรรณพฤษกษา มีหน้ากระดานฐานพระ ปิดทองประดับกระจก โคร่งผ้าทาสีฟ้า หย่องหน้าต่างลายพรรณพฤษกษาที่เป็นการตกแต่งเดิมตามอย่างศิลปะพระราชนิยมในสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย แบบเดียวกับพระตำหนักแดงหลังอื่น เชื่อว่าเป็นของเดิมตั้งแต่ยังเป็นพระตำหนักแดง **ส่วนที่เปลี่ยนแปลง** ได้แก่ ประตูหน้าต่างทำลายรดน้ำเป็นลายต้นทุเรียน ซึ่งเป็นของดั้งของนนทบุรี เมืองที่พระที่นั่งย้ายมา

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

รูปที่ 68 ประตู หน้าต่าง พระที่นั่งมุลมณเฑียรทำลายรดน้ำรูปต้นทุเรียน

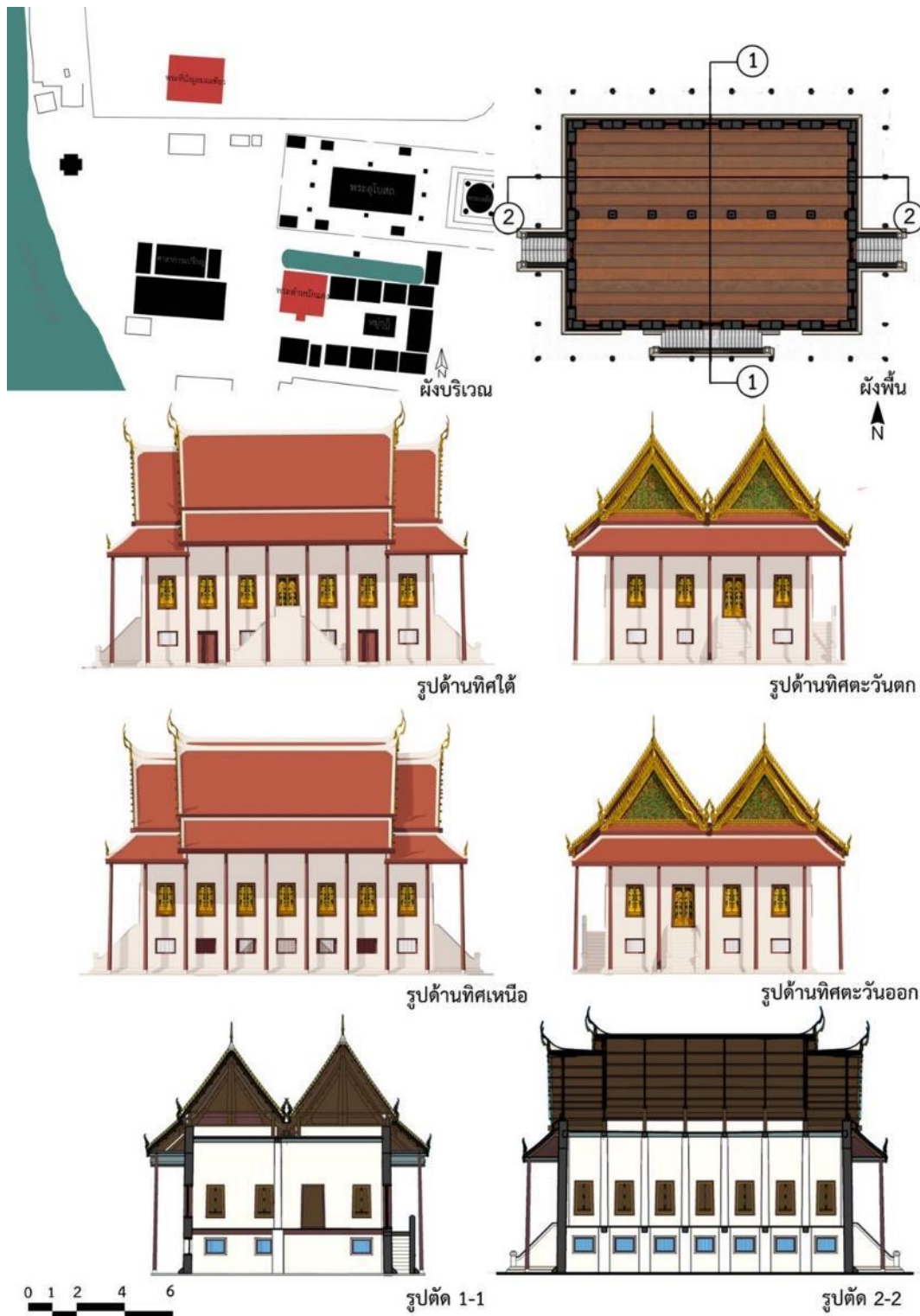
(ที่มา: ผู้วิจัย, 2564)

รูปที่ 69 (บน) ห้อยหน้าต่างพระที่นั่งมุลมณเฑียร (กลาง) ห้อยหน้าต่างพระตำหนักแดง วัดเชลมาภีร
 ตาราม (ล่าง) ห้อยหน้าต่างพระตำหนักแดง พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร ล้วนเป็นลายเดียวกัน
 (ที่มา: ผู้วิจัย, 2564)

รูปที่ 71 แบบสถาปัตยกรรมพระที่นั่งมูลมณเฑียรเมื่อแรกกัลปนา พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าฯ
(ที่มา: ผู้วิจัย, 2565)

5.2 หมู่พระตำหนักแดงช่วงหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง

พระตำหนักแดงและพระที่นั่งมูลมณเฑียรเมื่อกัลปนามาถูกใช้งานมาตลอด การบูรณะที่ผ่านมาต้องได้รับการดูแลจากกระทรวงธรรมการ จนเมื่อการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 มีความเปลี่ยนแปลงครั้งใหญ่ของระบบโครงสร้างการบริหารประเทศ ซึ่งรวมถึงระบบการบูรณะเสนาสนะในวัดต่าง ๆ ด้วยโดยรัฐให้อำนาจเจ้าอาวาสมีสิทธิขาดในการดูแลผลประโยชน์วัด รวมถึงการจัดการพื้นที่การศึกษา การจัดตั้งโรงเรียน ทำให้พระตำหนักแดง วัดเขมาภิรตาราม และพระที่นั่งมูลมณเฑียรจากภาพถ่ายเก่าในช่วงเวลาดังกล่าว แสดงให้เห็นความเปลี่ยนแปลงอย่างมาก ทั้งนี้ พระตำหนักแดงอีกหลังที่พระราชวังบวรสถานมงคลของพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัวที่ยังคงสถานะพระตำหนักตลอดมา เมื่อเปลี่ยนแปลงการปกครองมีการเปลี่ยนแปลงสถานะเป็นพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ พระนคร ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทั้ง 3 หลัง ดังนี้

5.2.1 พระตำหนักแดง วัดเขมาภิรตาราม

พระตำหนักแดง ในช่วงความดูแลโดยเจ้าอาวาสและวัดเอง ทำให้มีความเปลี่ยนแปลงและการต่อเติมในการใช้งานอย่างมาก จากภาพถ่ายและข้อมูล พ.ศ. 2514 – 2541 โดยมีความเปลี่ยนแปลง 7 ส่วนจากการศึกษาตามการอนุรักษ์สถาปัตยกรรม ดังนี้

- 1) **ที่ตั้ง** ยังตั้งอยู่ที่เดิม เพียงแต่อาจมีอาคารอื่น ๆ ประกอบในสังฆาวาสมากขึ้น
- 2) **โครงสร้าง** โครงสร้างทั้งหมดยังคงเดิมจากแรกกัลปนา แต่เสื่อมสภาพลงมากหลังมีการเปลี่ยนแปลงการปกครอง และวัดต้องรับดูแลพระตำหนักแดงเองทั้งหมด การดูแลเป็นการดูแลเพื่อสงวนรักษาโครงสร้างได้เท่านั้น ตัวอย่างสำคัญคือการเปลี่ยนเสาไม้เป็นค้ำยันไม้ เนื่องจากเปลี่ยนองค์ประกอบปรับกันเสาตามงบประมาณที่มี เพียงเพื่อสงวนรักษาให้พระตำหนักแดงยังใช้งานได้ต่อเท่านั้น ทั้งนี้ยังมีการต่อเติมมุขห้อยมาทางห้องกลางของด้านขนานด้วย โดยต่อเติมโครงสร้างหลังคา ฝา และพื้น ออกมาจากโครงสร้างเดิมของพระตำหนักด้วย
- 3) **เปลือกอาคาร** หลังคา ฝา ถูกสงวนไว้ตามสภาพ มีการมุงสังกะสีมุขต่อเติม
- 4) **งานระบบ** ไม่ปรากฏหลักฐานงานระบบในช่วงนี้
- 5) **พื้นที่ใช้สอย** พระตำหนักแดงยังคงใช้เป็นกุฏิเจ้าอาวาสมาตลอด เมื่อความดูแลเป็นของวัดแล้ว จึงมีการต่อเติมมาตลอดในช่วงเวลาดังกล่าว มีการเติมห้องเป็นมุขมาทางฝาด้านขนานที่ให้เป็นห้องจำวัดเจ้าอาวาสแทนห้องบรรทมที่เป็นห้องจำวัดเดิม มีการต่อเติมห้องน้ำหรือเวจกุฎีตามยุคสมัยที่มีความผ่อนคลายทางพระธรรมวินัยหรือความชราภาพของผู้ที่จำวัดในกุฎีนี้
- 6) **เครื่องเรือน** ไม่ปรากฏครุภัณฑ์ที่ติดมากับพระตำหนัก แต่อาจมีของสิ่งเค็ดร่วมสมัยที่นำมาตั้งในพระตำหนัก

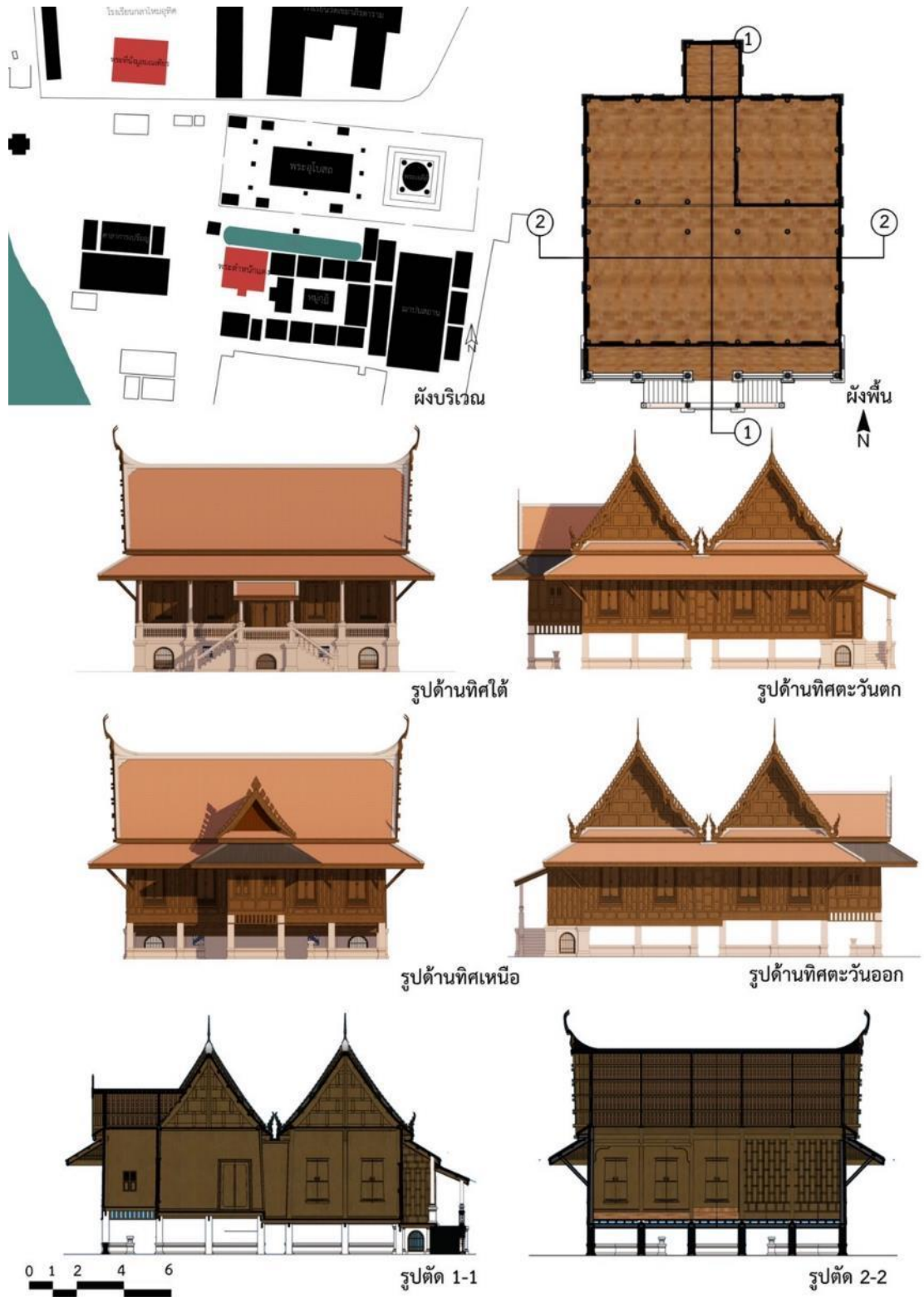
7) **สัญลักษณ์** แบ่งเป็นส่วนใหญ่ที่ไม่เปลี่ยนแปลงจากการกลบนา และส่วนที่เปลี่ยนแปลงในช่วงหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง ดังนี้

ส่วนที่ยังคงเดิม ได้แก่ รูปทรงเครื่องถ้วยของทั้ง 2 ชุดมีขนาดสะดุ้ง งวงไอยรา ยังอยู่แต่เสื่อมสภาพมาก หน้าจั่วลูกฟักหน้าพรหมทั้ง 2 จั่ว มีการหุ้มสังกะสีกันเสื่อมสภาพ พระตำหนักฝาปะกนยังทาสีแดงแต่สีเสื่อมสภาพมาก หอ่องหน้าต่างตั้งบนขาสิงห์ ลายพรรณพฤกษา ตามสภาพ บันได ชาน พนัก และเสารับพาโลก่ออิฐถือปูนแบบพระราชนิยมพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เสื่อมสภาพมาก **ส่วนที่เปลี่ยนแปลง** ได้แก่ ห้องที่ต่อเติมทำเครื่องถ้วยแบบร่วมสมัย

รูปที่ 72 (ซ้ายบน) ภาพถ่ายเก่าพระตำหนักแดงช่วง พ.ศ. 2500 (ขวาบน) การประดับตกแต่งถูกรักษาตามสภาพ (ซ้ายล่าง) พระตำหนักแดงช่วง พ.ศ. 2541 (ขวาล่าง) ห้องมุขที่ถูกต่อเติมของพระตำหนัก (ที่มา: แฉ่งน้อย คักดีศรี 2541, น. 78-79)

รูปที่ 73 แบบสถาปัตยกรรมพระตำหนักแดง วัดเขมาภิรตาราม หลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง
(ที่มา: ผู้วิจัย, 2565)

5.2.2 พระที่นั่งมูลมณเฑียร โรงเรียนกลาโหมอุทิศ

พระที่นั่งมูลมณเฑียร ในช่วงนี้อยู่ในความดูแลของโรงเรียนวัดเขมาภิถาราม ต่อมา พ.ศ. 2498 ได้มีการแบ่งโรงเรียนออกมาอีกโรงเรียนคือโรงเรียนกลาโหมอุทิศ ซึ่งพระที่นั่งมูลมณเฑียรอยู่ในฝั่งของโรงเรียนดังกล่าวด้วย โดยมีความเปลี่ยนแปลง 7 ส่วนจากการศึกษาตามการอนุรักษ์สถาปัตยกรรม ดังนี้

- 1) **ที่ตั้ง** ยังตั้งอยู่ที่เดิม แต่มีการแบ่งเขตโรงเรียนใหม่ โดยพระที่นั่งมูลมณเฑียรอยู่ในฝั่งโรงเรียนกลาโหมอุทิศ ซึ่งมีการสร้างอาคารเรียนตามสมัยล้อมพระที่นั่งเอาไว้ และกั้นรั้วเขตโรงเรียนออกจากวัดอย่างชัดเจน
- 2) **โครงสร้าง** โครงสร้างทั้งหมดยังคงเดิมจากแรกกลาโหม แต่เสื่อมสภาพลงมากหลังมีการเปลี่ยนแปลงการปกครอง โรงเรียนทำการดูแลและสงวนรักษาไว้เท่าที่ทำได้ก่อน เช่นการมุงสังกะสีกันสาดกันน้ำรั่วในอาคาร
- 3) **เปลือกอาคาร** อนุรักษ์ตามสภาพ มีการเปลี่ยนกันสาดหลังคาตลางเป็นสังกะสี และกลับมาเป็นดินเผาอีกครั้งในเวลาต่อมา
- 4) **งานระบบ** ไม่พบงานระบบในช่วงนี้
- 5) **พื้นที่ใช้สอย** มีความเปลี่ยนแปลงการใช้งานโดยในช่วงเวลาหนึ่งมีการปรับเปลี่ยนการใช้พื้นที่การเรียนการสอนจึงมีการสร้างตึกเรียนใหม่เพื่อรองรับการเรียนการสอน และปรับเปลี่ยนพระที่นั่งมูลมณเฑียรเป็นหอสมุด เนื่องจากเป็นอาคารเชิงสัญลักษณ์ของโรงเรียนและมีพื้นที่ขนาดใหญ่
- 6) **เครื่องเรือน** ไม่ปรากฏครุภัณฑ์ที่ติดมากับพระที่นั่ง แต่อาจมีตู้หนังสือและโต๊ะไว้ในการเป็นหอสมุด
- 7) **สัญลักษณ์** ไม่มีความเปลี่ยนแปลงอะไร เพียงแต่เสื่อมโทรมตามสภาพ เพียงแต่รักษาไว้ให้ใช้งานได้ เพราะฉะนั้นงานประดับตกแต่งจึงเป็นประเด็นรองในการซ่อมบำรุง

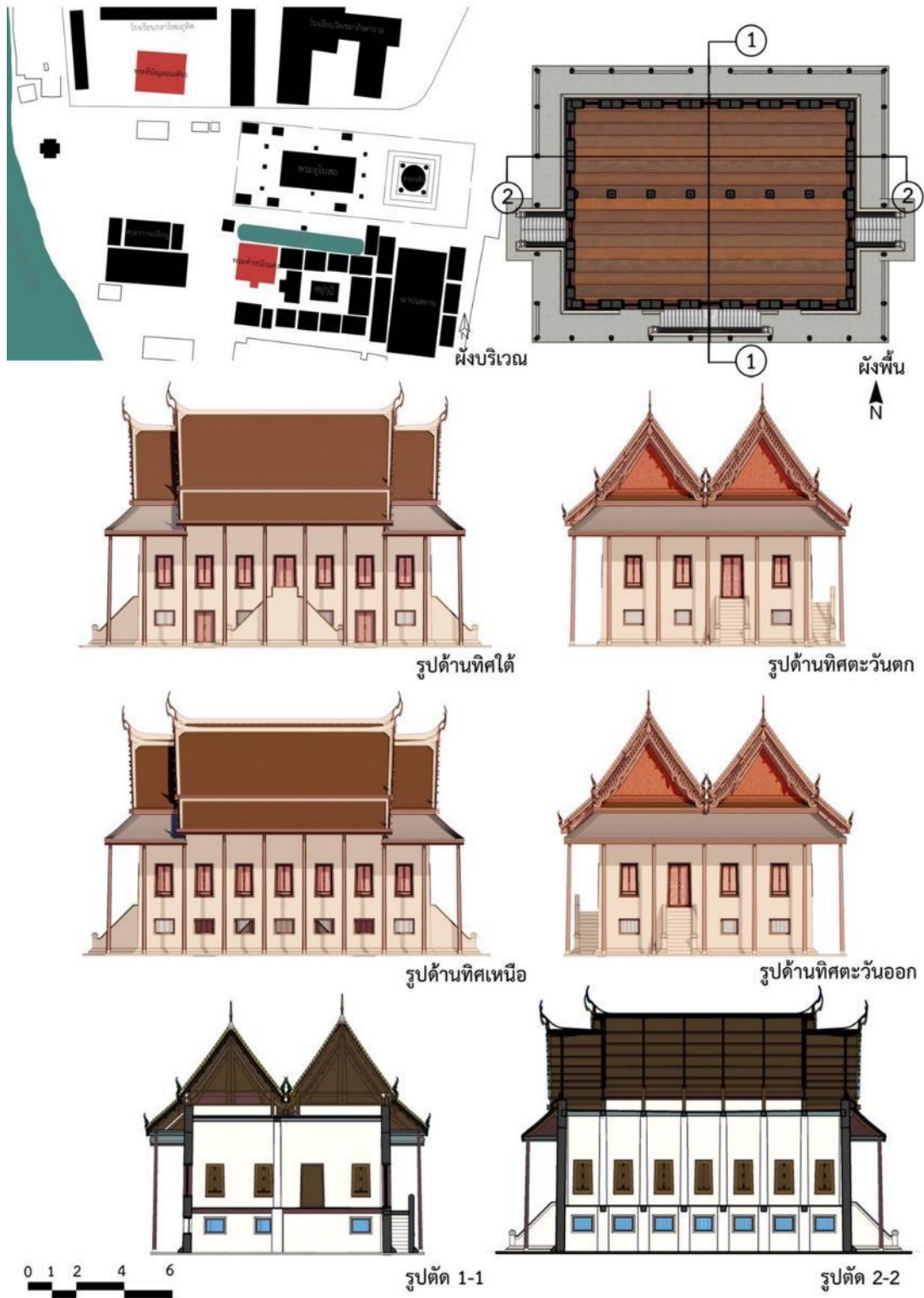

รูปที่ 74 พระที่นั่งมูลมณเฑียรมีการเปลี่ยนกันสาดเป็นลั้งกะลี
(ที่มา: พระครูเกษมธรรมนิวิฐ 2510)

รูปที่ 75 พระที่นั่งมูลมณเฑียรมีการเปลี่ยนกันสาดเป็นดินเผาอีกครั้ง
(ที่มา: แฉ่งน้อย ศักดิ์ศรี 2541, น. 80)

รูปที่ 76 แบบสถาปัตยกรรมพระที่นั่งมูลมณเฑียรหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง
(ที่มา: ผู้วิจัย, 2565)

5.2.3 พระตำหนักแดง พิพิธภัณฑสถานสำหรับพระนคร

พระตำหนักแดงเจ้าฟ้าจุฑามณี (พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว) เป็นหลังเดียวที่ไม่ได้กลับไปไหน เพียงแต่การเปลี่ยนแปลงสถานะจากพระราชวังสุพิพิธภัณฑสถานใน พ.ศ. 2469 ทำให้ความเปลี่ยนแปลงของรูปแบบไม่มาก มีความแท้อยู่มาก เพียงแต่การใช้งานที่เปลี่ยนไป โดยมีความเปลี่ยนแปลงดังนี้

- 1) **ที่ตั้ง** แรกตั้งอยู่ที่ทิศตะวันตกเฉียงเหนือของหมู่พระวิมาน หันทางเข้าลางทิศใต้ เป็นฝ่ายในของพระราชวังบวรสถานมงคล³⁵ ซึ่งเชื่อว่าเป็นที่เดิมกับเมื่อพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าย้ายมาจากพระราชวังเดิม ต่อมาใน พ.ศ. 2506 มีการย้ายมาที่ตั้งในปัจจุบันคือทิศตะวันออกเฉียงใต้ของหมู่พระวิมาน หันหน้าไปทางทิศเหนือ
- 2) **โครงสร้าง** โครงสร้างยังคงเดิมทั้งหมดเนื่องจากยังคงสถานะพระตำหนักมาตลอด จนเมื่อปี พ.ศ. 2470 สมเด็จพระพันวัสสาอัยิกาเจ้าทรงบริจาคพระราชทรัพย์ในการปฏิสังขรณ์พระตำหนักแดงหลังนี้ให้ตึ่เดิม แล้วเสร็จในปี พ.ศ. 2471 และฉลองพระตำหนักแดงเมื่อวันที่ 10 กันยายน ซึ่งเชื่อว่ามี การต่อเติมห้องไปทีพาไลในยุคนี
- 3) พระตำหนักแดงเป็นเรือนเครื่องสับขนาด 7 ห้อง ห้องทรงอีก 1 ห้อง โครงสร้างหลังคาเป็นระบบจันทัน หลังคา 2 ตับรวมกันสาด ไม่ซ้อนหลังคา มีเสากันสาดล้อมด้านสกัด 1 ด้านและด้านขนาน 1 ด้าน โครงสร้างพื้นระบบ รอด รา ได้ถุนสูงไม่มากตามอย่างเรือนหลวง รับด้วยตอม่อคอนกรีตเชื่อว่าเปลี่ยนในยุคนี
- 4) **เปลือกอาคาร** มีกาเปลี่ยนกระเบื้องดินเผาไม่เคลือบสีแบบเดิม ฝาปะกนซ่อมให้ใช้งานได้
- 5) **งานระบบ** มีการติดระบบไฟฟ้าส่องสว่างในเวลาต่อมา
- 6) **พื้นที่ใช้สอย** พระตำหนักแดงยังคงสถานะความเป็นพระตำหนักมาตลอด แม้จะเปลี่ยนเป็นอาคารจัดแสดงก็เปลี่ยนแปลงไม่มาก กล่าวคือ เป็นเรือน 7 ห้อง แบ่งเป็นส่วน 3 ห้องเป็นส่วนบรรทม และส่วน 4 ห้องเป็นส่วนเข้าเฝ้าถวายงาน มีอีก 1 ห้องต่อมาทางด้านสกัดมีการลดระดับลงมาต่ำกว่าส่วนเรือนลงมาเท่าพาไลเป็นห้องทรง พาไลกว้างมีการลด 2 ระดับ ในพาไลมีห้องหนึ่งเชื่อว่าต่อเติมมาในการปฏิสังขรณ์ครั้งนี้เพื่อความสมบูรณ์ในการจัดแสดง
- 7) **เครื่องเรือน** เนื่องจากเปลี่ยนเป็นอาคารจัดแสดงชีวิตในราชสำนัก จึงอาจมีของติดพระตำหนักอยู่บ้าง แต่ส่วนมากเป็นของที่นำมาเพื่อประกอบการจัดแสดงให้สมบูรณ์ เช่นพระแท่นบรรจรณ์ของพระศรีสุริเยนทราบรมราชินี(เจ้าฟ้าบุญรอด) ที่ร่วมยุคกับพระตำหนัก

³⁵ อนุรักษ์ ภัทร จันทวิช, *กรมพระราชวังบวรสถานมงคลกับงานศิลปกรรมตามพระราชนิยม (ศิลปกรรมสกุลช่างวังหน้า สมัยรัตนโกสินทร์)* (กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร, 2545), น. 40.

- 8) **สัญลักษณ์** เชื่อว่ารูปแบบไม่เปลี่ยนไปมากจากตอนเป็นพระตำหนัก หลังคาติดเครื่องลายองมิงวงไอยรา นาคสะดุ้ง ตามแบบพระราชนิยมพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย จั่วลูกฟักหน้าพรหม หลังคามุงกระเบื้องดินเผา ฝาปะกน ประตู หน้าต่างมีลายที่อกเลา หย่องหน้าต่างประดับลายพรรณพฤกษาแบบเดียวกับพระตำหนักแดงหลังอื่น มีผนังกระเบื้องกลิ้งกลม องค์ประกอบทั้งหมดทาสีแดง บันไดทางขึ้นประดับสิงห์อับเฉา

รูปที่ 77 ที่ตั้งแรกของพระตำหนักแดงเมื่อคราวยังเป็นพระราชวังบวรสถานมงคล (วังหน้า)

(ที่มา: ผู้วิจัย, 2565)

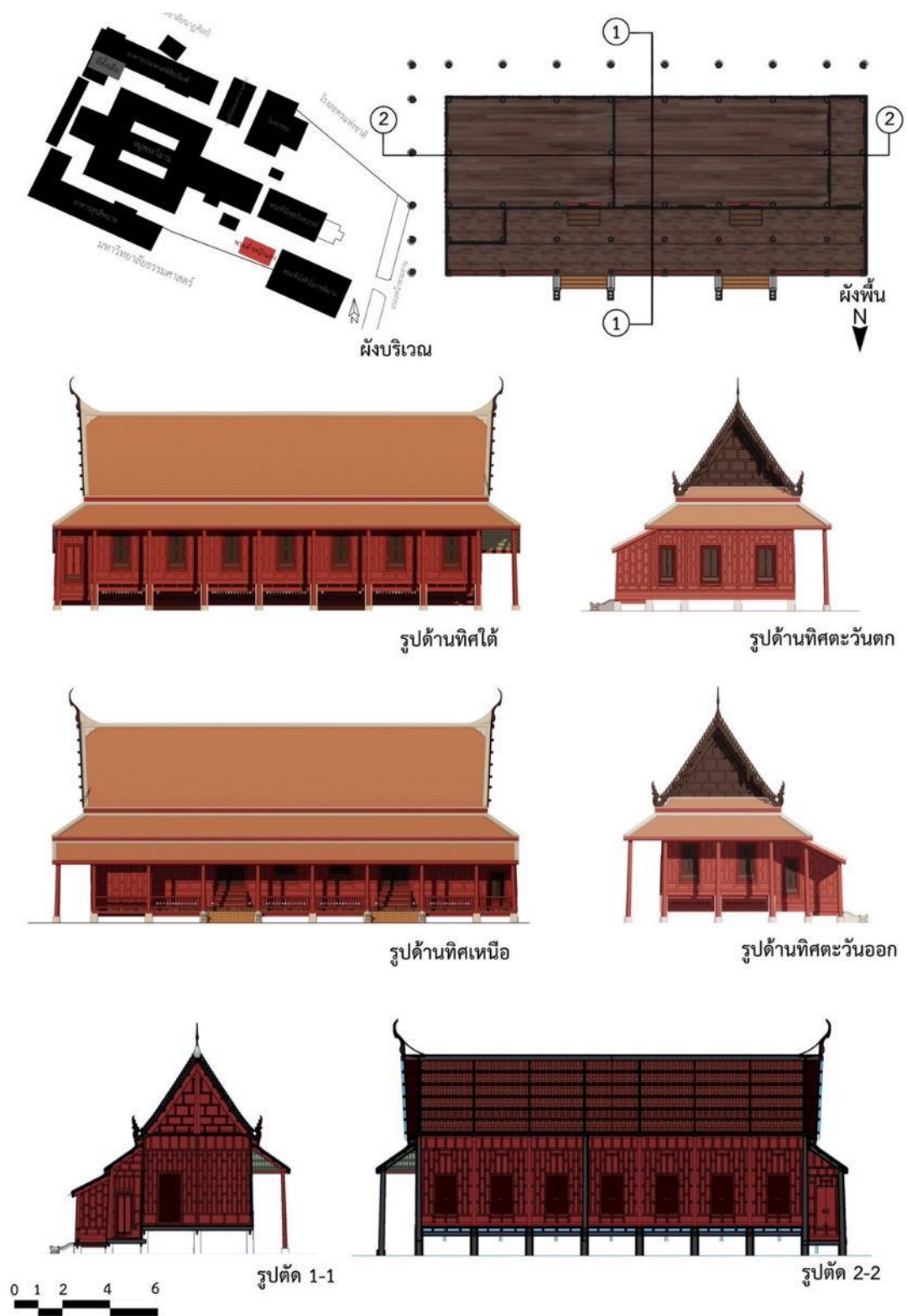

รูปที่ 78 (ซ้ายบน) พระแท่นบรรทมพระศรีสุริเยนทร์ ฯ เมื่อคราวจัดแสดงในพระตำหนักแดง
(ที่มา: Wikipedia.com)

รูปที่ 79 (ขวาบน) ห้องที่ต่อเติมมาบริเวณพาไล
(ที่มา: ผู้วิจัย, 2564)

รูปที่ 80 (ซ้ายล่าง) ห้องสรงพระตำหนักแดง
(ที่มา: ผู้วิจัย, 2564)

รูปที่ 81 (ขวาล่าง) ภาพพระตำหนักแดงเมื่อย้ายมาที่ตั้งปัจจุบัน พ.ศ. 2506
(ที่มา: สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ)

รูปที่ 82 แบบสถาปัตยกรรมพระตำหนักแดง พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร พ.ศ. 2506
(ที่มา: ผู้วิจัย, 2565)

5.3 หมู่พระตำหนักแดงในปัจจุบัน

พระตำหนักแดงทั้ง 3 หลัง ได้รับการบูรณะโดยกรมศิลปากร เนื่องจากพระตำหนักทั้ง 3 หลังถือเป็นโบราณสถานขึ้นทะเบียน โดยความเปลี่ยนแปลงมีดังนี้

5.3.1 พระตำหนักแดง วัดเขมาภิรตาราม

ในช่วงปี พ.ศ. 2546 กรมศิลปากรได้ทำการบูรณปฏิสังขรณ์พระตำหนักแดงที่ทรุดโทรม โดยมีความเปลี่ยนแปลงดังนี้

- 1) **ที่ตั้ง** ยังตั้งอยู่ที่เดิม เพียงแต่อาจมีอาคารอื่น ๆ ประกอบในสังฆาวาสมากขึ้น
- 2) **โครงสร้าง** โครงสร้างมีการปฏิสังขรณ์ใหม่ให้กลับมาใช้งานได้อีกครั้ง โดยมีการเปลี่ยนโครงสร้างไม้ในส่วนพระตำหนักใหม่ในรูปแบบเดิม รื้อห้องที่ต่อเติมในยุคก่อนออก มีการทำหลังคากันสาดองศาใหม่ เปลี่ยนค้ำยังเป็นเสากันสาดคอนกรีต พาไลสมัยแรกกลับมาได้รื้อออกทำพาไลและบันไดใหม่เป็นพาไลคอนกรีต ยกใต้ถุนขึ้นมาเป็น 2.50 ม. ยกพื้นประมาณ 0.50 ม. มีพนักล้อมเชื่อมเสากันสาด เพื่อให้ใช้งานได้
- 3) **เปลือกอาคาร** เปลี่ยนกระเบื้องหลังคาทั้งหมด ทำเปลือกให้ติดเดิม ทำพาไลคอนกรีตทาสีขาว ต่อเติมหน้าต่างพาไลอีกด้านหนึ่งให้เหมือนกัน จากเดิมเป็นฝาไม่มีหน้าต่าง ให้มีเหมือนกัน
- 4) **งานระบบ** มีการติดตั้งระบบไฟฟ้า และไฟฟ้าแสงสว่าง
- 5) **พื้นที่ใช้สอย** เมื่อปฏิสังขรณ์เสร็จมีการเปลี่ยนแปลงสถานะจากกุฏิเจ้าอาวาสมาเป็นอาคารจัดแสดงมหรรมภัณฑ์ของวัด ภายในพระตำหนักจัดแสดงสิ่งศักดิ์ ส่วนยกระดับขึ้นมาและห้องบรรทมประดิษฐานพระพุทธรูป และ ส่วนชั้นใต้ถุนที่ยกขึ้นมาเป็นส่วนเอนกประสงค์เพื่อให้ชุมชนรอบวัดใช้งานได้
- 6) **เครื่องเรือน** ไม่ปรากฏครุภัณฑ์ที่ติดมากับพระตำหนัก มีเพียงแต่ของวัดที่นำมาจัดแสดงไว้ เช่น เครื่องสังเค็ด พระพุทธรูป พระบรมรูปพระบรมวงศ์ที่เกี่ยวข้องกับพระตำหนักแดง
- 7) **สัญลักษณ์** รูปทรงเครื่องล่ายองทั้ง 2 ชุดมีนาคสะดุ้ง งวงไอยรา เปลี่ยนใหม่ทั้งชุด แต่รูปแบบเดิม หน้าจั่วลูกฟักหน้าพรหมทั้ง 2 จั่ว เปลี่ยนใหม่จากรูปแบบเดิม มุงกระเบื้องดินเผาใหม่ทั้งหมด พระตำหนักฝาปะกนเปลี่ยนบางฝา ทาสีแดงตามสีที่พบ หย่องหน้าต่างตั้งบนขาสิงห์ ลายพรรณพฤกษาอุกบุรณะทั้งหมด ทาสีสันสดใส และในปี พ.ศ. 2565 มีการหล่อพระบรมรูปพระศรีสุริเยนทรบรมราชินีประทับบนตั่งขนาดเท่าพระองค์มาตั้งในพระตำหนักแดงเพื่อแสดงความเป็นพระตำหนักอีกครั้ง

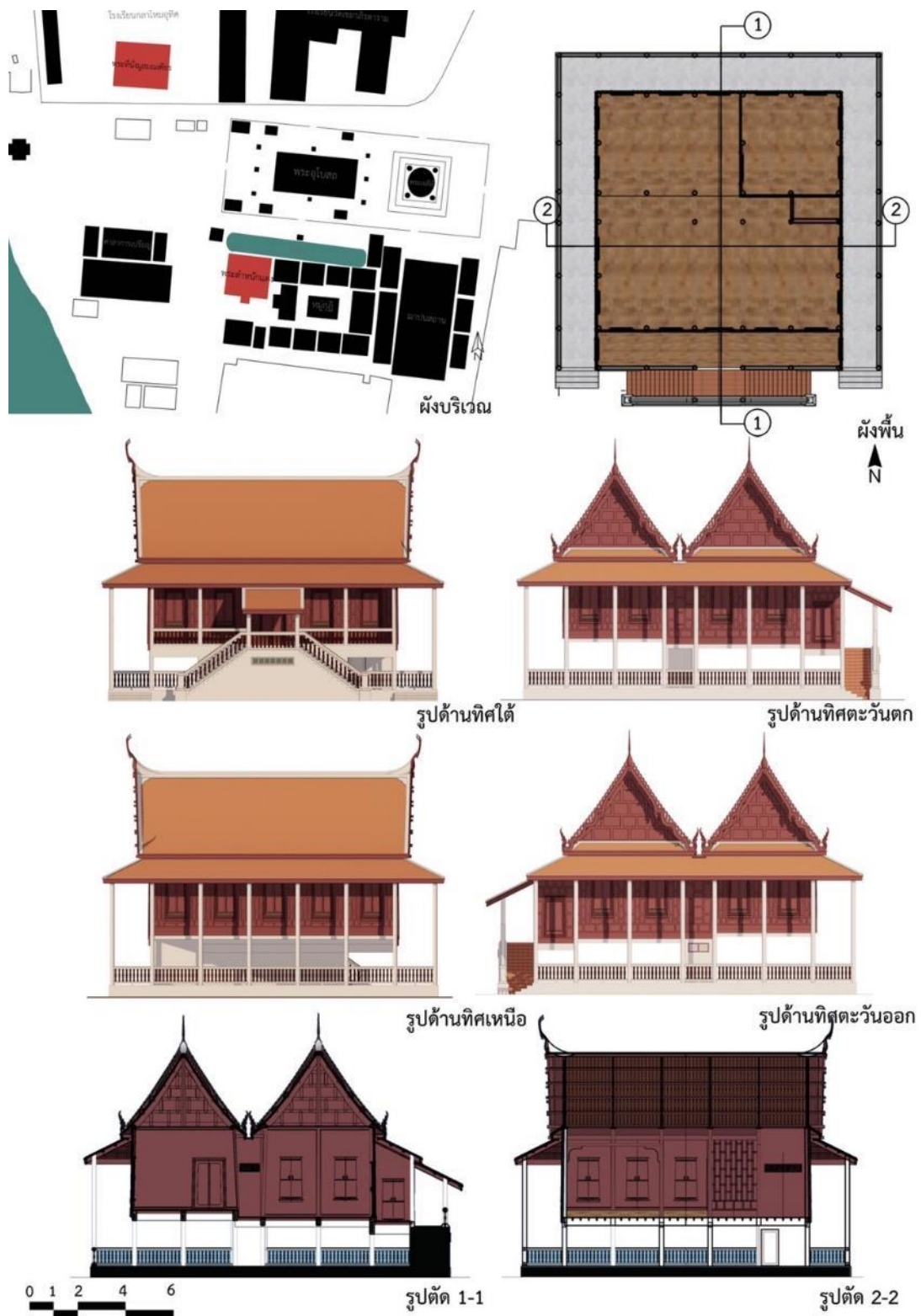
รูปที่ 83 พระตำหนักแดงในปัจจุบัน มีการรื้อใต้ถุนเมื่อแรกก็ลพนา เปลี่ยนเป็นคอนกรีต
(ที่มา: ผู้วิจัย, 2564)

รูปที่ 84 (ซ้าย) ภายในพระตำหนักแดง เป็นพื้นที่จัดแสดง (ขวา) ฝาเสี้ยวอีกด้านที่ถูกเติม
(ที่มา: ผู้วิจัย, 2564)

รูปที่ 85 (ซ้าย) พระบรมรูปพระศรีสุริเยนทร์ ฯ บนพระตำหนัก (ขวา) ห้องบรรทมในปัจจุบัน
(ที่มา: ผู้วิจัย, 2564)

รูปที่ 86 แบบสถาปัตยกรรมพระตำหนักแดง วัดเขมาภิรตาราม บูรณะ พ.ศ. 2546

(ที่มา: ผู้วิจัย, 2565)

5.3.2 พระที่นั่งมูลมณเฑียร โรงเรียนกลาโหมอุทิศ

พระที่นั่งมูลมณเฑียรได้รับการบูรณะโดยกรมศิลปากรในปี พ.ศ. 2550 มีความเปลี่ยนแปลงดังนี้

- 1) **ที่ตั้ง** ยังตั้งอยู่ที่เดิม และมีอาคารเรียนตึกสูงอื่น ๆ ล้อมพระที่นั่งไว้
- 2) **โครงสร้าง** โครงสร้างทั้งหมดได้เปลี่ยนขึ้นใหม่ตามแบบเดิม มีการเปลี่ยนโครงสร้างหลังคา โครงสร้างพื้นใหม่ โดยพยายามเก็บไม้เดิมไว้ให้มากที่สุด
- 3) **เปลือกอาคาร** เปลี่ยนกระเบื้องดินเผาใหม่ทั้งหมด ฉาบปูนใหม่ และปิดทองงานประดับ
- 4) **งานระบบ** มีการติดตั้งระบบไฟฟ้า และไฟฟ้าแสงสว่าง
- 5) **พื้นที่ใช้สอย** พระที่นั่งได้เปลี่ยนจากหอสมุดมาเป็นอาคารดนตรีไทยของโรงเรียนกลาโหมอุทิศ โดยยังรักษาผังโล่งได้ดีทั้งหมด ร่องถนนใช้เก็บของอื่น ๆ
- 6) **เครื่องเรือน** ไม่ปรากฏครุภัณฑ์ที่ติดมากับพระที่นั่ง แต่ตั้งเครื่องดนตรีไทย และพระบรมรูปต่าง ๆ ของโรงเรียน
- 7) **สัญลักษณ์** ไม่มีส่วนที่เปลี่ยนแปลงไป เนื่องจากมีการปฏิสังขรณ์กลับไปในช่วงแรกก็กลับมาเครื่องลายองทำใหม่แบบเดิม ปิดทองใหม่ ซ่อมหน้าบันปิดทองประดับกระจกใหม่ มุงกระเบื้องชุดใหม่ทั้งหมด ฉาบปูนใหม่ ทาสีองค์ประกอบ โครงสร้างไม้ ด้วยสีน้ำตาลเข้ม ปฏิสังขรณ์ลายรดน้ำประตูด้านต่างใหม่ทั้งหมด ห้อยหน้าต่างปิดทองใหม่ ภายในทาสีฝ้าใหม่ตามสีเดิมสีฟ้า

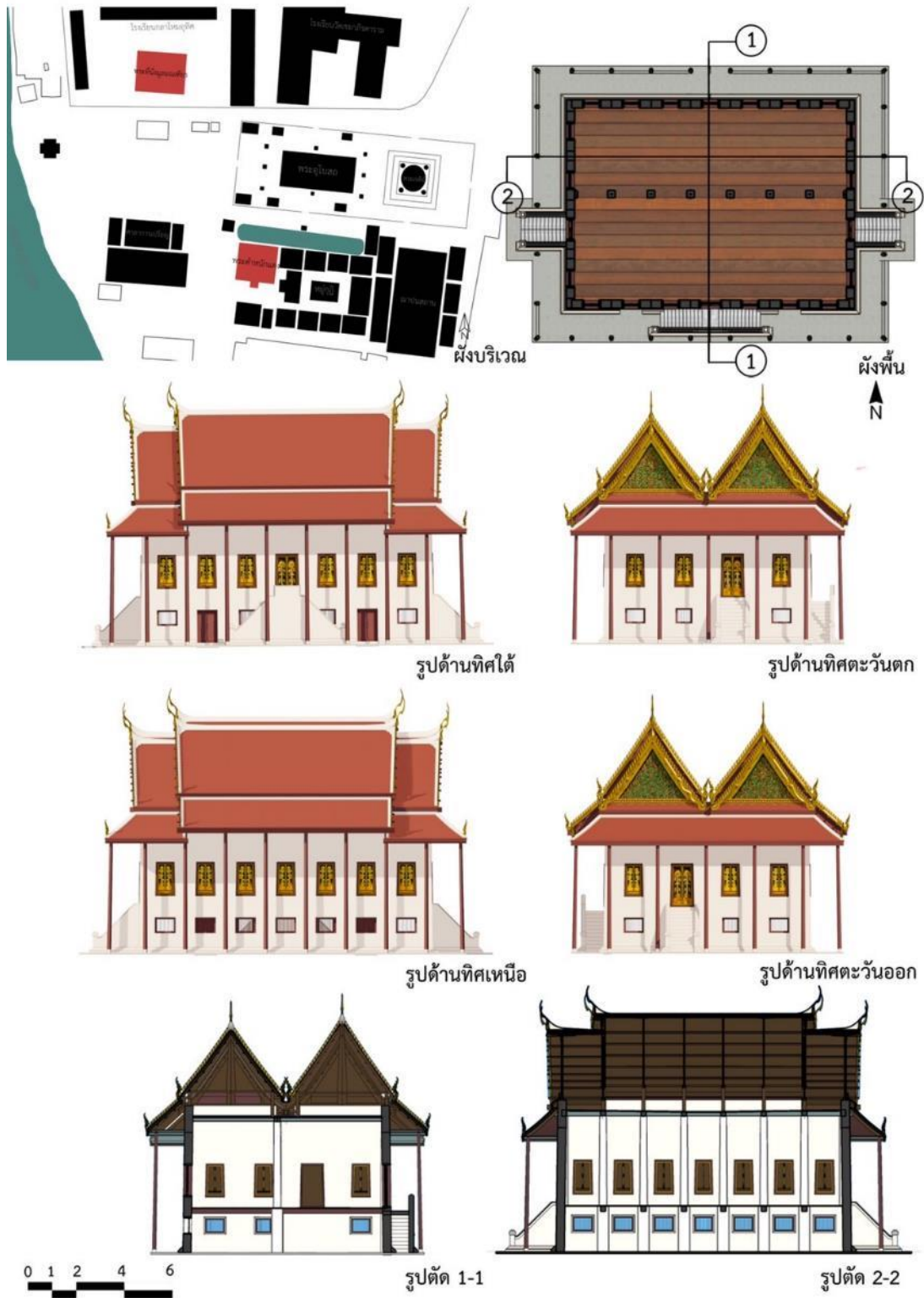
รูปที่ 87 (ซ้าย) พระที่นั่งมูลมณเฑียรบูรณะเมื่อ พ.ศ. 2550 มีการเปลี่ยนวัสดุในรูปแบบเดิม

(ที่มา: gis.finearts.go.th)

รูปที่ 88 (ขวา) ภายในพระที่นั่งมูลมณเฑียรในปัจจุบัน

(ที่มา: ผู้วิจัย, 2564)

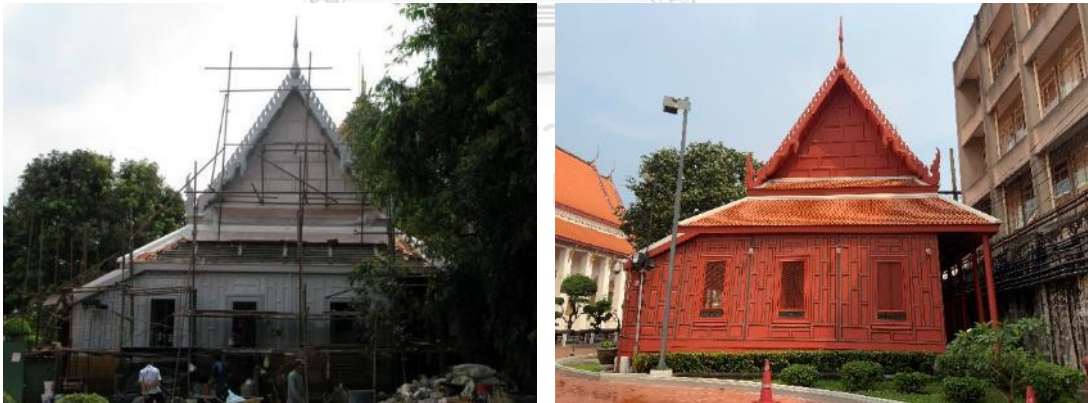
รูปที่ 89 แบบสถาปัตยกรรมพระที่นั่งมุลมณเฑียรหลังการบูรณะ พ.ศ. 2550

(ที่มา: ผู้วิจัย, 2565)

5.3.3 พระตำหนักแดง พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร

พระตำหนักแดง ได้รับการบูรณะในปี พ.ศ. 2554 โดยกรมศิลปากร มีความเปลี่ยนแปลงดังนี้

- 1) **ที่ตั้ง** ยังตั้งอยู่ที่เดิม เพียงแต่มีอาคารอื่น ๆ ในพิพิธภัณฑสถานสร้างใหม่โดยรอบ
- 2) **โครงสร้าง** โครงสร้างทั้งหมดยังคงเดิมจากการบูรณะครั้งก่อน อาจมีการเปลี่ยนชิ้นส่วนบางชิ้นแต่ทำในสภาพเดิม
- 3) **เปลือกอาคาร** มีการเปลี่ยนกระเบื้องใหม่ทั้งหมด ฝาที่เสื่อมสภาพ
- 4) **งานระบบ** ติดระบบไฟฟ้า ไฟฟ้ากำลัง และระบบปรับอากาศเพื่องานจัดแสดง
- 5) **พื้นที่ใช้สอย** พระตำหนักแดงยังคงจัดแสดงเรื่องวิถีชีวิตในราชสำนักเช่นเดิม เพียงแต่มีการผลัดเปลี่ยนหมุนเวียนวัตถุจัดแสดงอยู่เรื่อย ๆ จัดให้สะดวกสบายต่อการเข้าชม
- 6) **เครื่องเรือน** เนื่องจากเปลี่ยนเป็นอาคารจัดแสดงชีวิตในราชสำนัก จึงอาจมีของติดพระตำหนักอยู่บ้าง แต่ส่วนมากเป็นของที่นำมาเพื่อประกอบการจัดแสดงให้สมบูรณ์ด้วยโบราณวัตถุที่ร่วมยุคกับพระตำหนักแดง
- 7) **สัญลักษณ์** ไม่มีความเปลี่ยนแปลงมาก เนื่องจากมีการอนุรักษ์ในรูปแบบเดิมจากการปฏิสังขรณ์ครั้งก่อน ที่เปลี่ยนแปลงอย่างเด่นชัดคือสีของพระตำหนักแดงที่มีการทำผิวและทาสีใหม่จากสีที่เชื่อว่าเป็นสีแท้ของพระตำหนัก เป็นสีแดงดินขอบดำแต่ก็เป็นสีแดงที่สดกว่าพระตำหนักแดง วัดเขมาภิรตาราม และพระตำหนักตึก วัดราชฎาธิษฐาน ที่มีสีแดงเช่นกัน

รูปที่ 90 (ซ้าย) พระตำหนักแดงมีการทำผิวใหม่ พ.ศ. 2554

(ที่มา: gis.finearts.go.th)

รูปที่ 91 (ขวา) พระตำหนักแดงในปัจจุบัน

(ที่มา: ผู้วิจัย, 2564)

5.4 ประเด็นสำคัญที่พบจากการกัลปนาพระตำหนักแดง

จากข้อมูลข้างต้นแสดงให้เห็นถึงความเปลี่ยนแปลงจากพระตำหนักสู่การเป็นอาคารแบบต่าง ๆ ของทั้ง 3 หลัง รวมถึงความเปลี่ยนแปลงเมื่ออยู่ภายในสถานที่ใหม่ ซึ่งอาจมีปัจจัยต่าง ๆ มาประกอบ อาจกล่าวข้อมูลเมื่อพิจารณาตามหลักการอนุรักษ์สถาปัตยกรรม 4 ประเด็น 1) การกัลปนาพระตำหนักแดงเมื่อพิจารณากับคุณค่าและความแท้ 2) การกัลปนาพระตำหนักแดงเมื่อพิจารณากับหลักการการปรับปรุงอาคาร 3) พัฒนาการการบูรณะพระตำหนักแดงหลังการกัลปนา/ย้ายที่ตั้ง และ 4) การกัลปนาพระตำหนักแดงเมื่อพิจารณากับลำดับขั้นการเปลี่ยนแปลง

5.4.1 การกัลปนาพระตำหนักตึกเมื่อพิจารณาตามคุณค่าและความแท้

ด้านรูปทรง กรรมวิธีและการจัดการ จากความเปลี่ยนแปลงของพระตำหนักแดง วัดเขมาภิรตาราม เห็นได้ว่าส่วนหลังคาและเรือนถูกเก็บรูปทรงไว้ตามแบบเดิมมาก เนื่องจากเป็นอาคารไม้ระบบสำเร็จรูปที่ถอดประกอบในที่ใหม่ในรูปทรงเดิมได้ จึงมีความแท้อยู่มาก การสงวนเพียงส่วนหลังคาและเรือนไว้ ทำให้การต่อเติมเพื่อการใช้งานที่ได้ถุน ซึ่งก็รูปทรงรวมของพระตำหนักเปลี่ยนไปเหมือนกัน ในขณะที่ส่วนหลังคาและเรือนของพระที่นั่งมุลมณเฑียรก็คงความแท้ได้อย่างมาก เนื่องจากโครงสร้างหลังคาเป็นระบบไม้สำเร็จรูป ส่วนเรือนแม้เป็นเครื่องก่อ แต่ตามเอกสารการบูรณะ แสดงให้เห็นความพยายามในการใช้อิฐเดิมให้ได้มากที่สุด ในส่วนฐานมีการแก้ไขจากเดิมที่เป็นพระที่นั่งบนกำแพง สู่การเป็นอาคารตั้งเอกเทศ และต้องทำบันไดมารับ แต่ก็เชื่อว่ารักษาระยะความสูงฐานใกล้เคียงแบบเดิม สุดท้ายคือพระตำหนักแดง พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร ที่คงความแท้ได้อย่างมาก หลังคาและเรือนยังคงเดิมทั้งหมด ส่วนได้ถุนแม้จะเปลี่ยนวัสดุจากไม้เป็นตอม่อคอนกรีต แต่ก็ยังคงรักษาความสูงไว้ในระดับเดิม ถือว่ามีความแท้มากที่สุด

ทางจิตวิญญาณและเชิงนามธรรม การกัลปนาพระตำหนักแดงเจ้าฟ้าบุญรอด ครั้งแรกได้กัลปนาไปวัดโมลีโลกยารามเนื่องจากเป็นวัดที่เจ้าฟ้าบุญรอดบำเพ็ญพระราชกุศลช่วงปลายพระชนม์ชีพ ซึ่งต่อมาได้ผาติกรรมย้ายอีกครั้งมาวัดเขมาภิรตารามจากการที่เป็นวัดที่เจ้าฟ้าบุญรอดทรงอุปถัมภ์อย่างแท้จริงเมื่อยังทรงพระชนม์ชีพ ทั้งนี้เองพระที่นั่งมุลมณเฑียร จึงได้กัลปนาไปวัดเขมาภิรตารามเช่นกัน เนื่องจากเป็นวัดที่ทรงความความสัมพันธ์เชื่อมโยงกันระหว่างหมู่พระตำหนักแดง และพระราชชนนี

เนื่องจากเป็นพระตำหนักแดง วัดเขมาภิรตาราม เป็นที่ประทับพระราชวงศ์ชั้นสูงเขตพระราชฐานชั้นใน จึงถือเป็นอาคารที่มีฐานานุศักดิ์สูงมีขนาดใหญ่ เมื่อกัลปนามายังรักษาเครื่องแสดงฐานานุศักดิ์ไว้อย่างดี ทั้ง เครื่องลายอง หองหน้าต่าง รวมถึงสีแดงบนพระตำหนัก ความเข้าใจถึงการเป็นพระตำหนักนี้ยังคงรับรู้จนถึงปัจจุบัน จากการเรียกของคนในชุมชน รวมถึงป้ายที่ติดไว้ว่า “ตำหนักแดง” ที่ยังแสดงฐานานุศักดิ์ของอาคารจนถึงปัจจุบัน

ความน่าสนใจทางฐานานุศักดิ์ของพระที่นั่งมูลมณเฑียร ที่เดิมเป็นพระตำหนักแดงซึ่งเป็นที่ประทับของสมเด็จพระเจ้าฟ้ามงกุฎ ซึ่งต่อมาสมเด็จพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระตำหนักแดงหลังดังกล่าวจึงได้สถาปนาขึ้นเป็นพระที่นั่งตามฐานันดรของเจ้าของเรือนด้วย โดยมีการต่อเติมองค์ประกอบทางฐานานุศักดิ์เข้าไป ได้แก่ เปลี่ยนจากไม้เป็นอาคารก่ออิฐถือปูน การทำหลังคาแผดซ้อนชั้น หน้าบันลายพรรณพฤกษา องค์กรประกอบปิดทอง ปิดทองประดับกระจก และลายรดน้ำ โดยส่วนที่ยังแสดงความเป็นพระตำหนักแดงและรักษาไว้ได้ดี คือ หอ่งหน้าต่างลายพรรณพฤกษาที่เป็นลายเดียวกันกับพระตำหนักแดงอีก 2 หลัง

พระตำหนักแดง วัดเขมาภิรตาราม ที่กัลปนามาสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้มีการต่อเติมงานพระราชนิยมศิลปกรรมแบบตะวันตกที่ทำโดยช่างจีน จึงมีการต่อเติมพาลៃของพระตำหนักแดงเป็นงานก่ออิฐถือปูนแบบตะวันตกเข้าไป เพื่อให้อาคารดีขึ้น ถวายเป็นพุทธบูชาด้วย กลับกันอย่างไรพระที่นั่งมูลมณเฑียรในสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวที่มีความพยายามรักษารูปแบบเดิมไว้ ต่อเติมในสิ่งที่ไม่รบกวนภาพรวมอาคาร ได้แก่ การเขียนลายรดน้ำที่ประตุนหน้าต่าง แต่ก็มีพระราชนิยมในการเปลี่ยนหน้าต่างที่ใส่สอยไปเป็นโรงเรียน จากการพัฒนาการศึกษาขั้นพื้นฐานภายในวัดในช่วงรัชกาลนี้

5.4.2 การกัลปนาตำหนักพระตำหนักแดงเมื่อพิจารณาตามหลักการการปรับปรุงอาคาร

พระตำหนักแดง วัดเขมาภิรตาราม เมื่อพิจารณาการปรับปรุงอาคารเนื่องจากตำหนักเขียวเป็นอาคารฐานานุศักดิ์สูง มีขนาดใหญ่ 7 ห้อง และผังแบบเรือนพักอาศัย เมื่อกัลปนามาจึงมีการปรับปรุงเป็นอาคารจึงเลือกเป็น กุฏิพระสมณศักดิ์สูง ซึ่งอาคารพักอาศัยสำหรับพระสมณศักดิ์สูงที่ต้องการพื้นที่มากกว่าส่วนพักอาศัย คือส่วนที่เป็นพื้นที่กึ่งสาธารณะรับญาติโยมที่มาพบส่วนตัวคือส่วนหอฉันที่ปรับปรุงมาจากจากส่วนเข้าเฝ้าของตำหนักเดิมด้วย

พระที่นั่งมูลมณเฑียร เมื่อพิจารณาการปรับปรุงอาคารเนื่องจากเป็นอาคารฐานานุศักดิ์สูง มีขนาดใหญ่ 7 ห้อง และผังเป็นโถงโล่ง ประกอบกับการพัฒนาการศึกษาขั้นพื้นฐาน เมื่อกัลปนามาจึงมีการปรับปรุงเป็นอาคารจึงเลือกเป็น โรงเรียน ซึ่งเป็นอาคารสำคัญหน้าที่ใหม่ของวัดในช่วงเวลานั้น ทดแทนศาลาการเปรียญซึ่งอาจมีขนาดเล็ก หรือมีหน้าที่ซ้ำซ้อน ไม่สะดวกต่อการใช้งาน จึงพิจารณาแยกโรงเรียนออกมาเป็นสัดส่วน

พระตำหนักแดง พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร มีการปรับปรุงอาคารให้สอดคล้องกับหน้าที่เดิม แตกต่างกับกรณีศึกษาอื่น เนื่องจากยังคงความเป็นพระตำหนักตลอดการใช้งาน และเมื่อเปลี่ยนหน้าที่มาเป็นอาคารจัดแสดงจึงเลือกจัดแสดงเกี่ยวกับวิถีชีวิตราชสำนักรัตนโกสินทร์ จึงส่งผลให้รูปแบบไม่เปลี่ยนไปจากปัจจุบันนี้ด้วย

5.4.3 พัฒนาการการบูรณะพระตำหนักแดงหลังการกัลปนา

พัฒนาการการบูรณะแบ่งได้ตามเอกสาร 3 ช่วงเวลาที่น่าสนใจตามที่กล่าวข้อมูลในข้างต้น คือ 1) แรกกัลปนา (ร.4-5) 2) การบูรณะหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 และ 3) การบูรณะโดยกรมศิลปากร (พ.ศ.2546-2554)

- 1) แรกกัลปนา (ร.4-5) มีการย้ายที่ตั้งมากกว่า 1 ครั้ง การต่อเติมหลังกัลปนาพระตำหนักแดง มีการเติมงานแบบพระราชานิยมเข้าไปเพื่อถวายเป็นพุทธบูชา ในขณะที่ในรัชกาลถัดมา มีการบูรณะแบบให้คงรักษารูปแบบเดิมมาแทน
- 2) การบูรณะหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 จากการโอนอำนาจการบูรณะสู่วัดรักษาส่วนตักแตงไว้ตามสภาพ ในขณะที่การบูรณะเกิดขึ้นเพื่อการใช้งานเท่านั้น ได้แก่ การเปลี่ยนค้ำยัน และการต่อห้องมุข ของวัดเขมาภิรตาราม และการมุงสังกะสีเพื่อกันรั้วของพระที่นั่งมูลมณเฑียร
- 3) การบูรณะโดยกรมศิลปากร (พ.ศ.2546-2554) บูรณะโดยกรมศิลปากร โดยฟื้นฟูโครงสร้าง และการประดับตกแต่งให้กลับมาตีสว่างแรกกัลปนา โดยสงวนส่วนพระตำหนักไว้เพื่อการใช้งาน เป็นอนุสรณ์ ส่วนพระตำหนักแดง วัดเขมาภิรตาราม มีการแก้ไขใต้ถุนเพื่อการใช้งาน เอนกประสงค์ ยกสูงขึ้นเป็น 3.00 เมตร รวมถึงเสากันสาดคอนกรีตที่พยายามล้อเลียนรูปแบบ แต่ทำให้ทรงเปลี่ยนไปมาก

5.4.4 การกัลปนาพระตำหนักแดงเมื่อพิจารณาตามลำดับชั้นการเปลี่ยนแปลง

เมื่อพิจารณาจาก 7 องค์ประกอบตามระยะเวลา 3 ช่วงตามพัฒนาการการบูรณะ จะมีการเปลี่ยนแปลง ดังนี้

ตารางที่ 4 ตารางแสดงความเปลี่ยนแปลงพระตำหนักแดงเมื่อกลับมาวัดเขมาภิรตาราม

1. พระตำหนักแดง วัดเขมาภิรตาราม			
องค์ประกอบ/ ยุค	แรกกลับมา	ช่วงหลังการเปลี่ยนแปลง การปกครอง	พ.ศ. 2554 - ปัจจุบัน
ที่ตั้ง	- ย้ายจากพระบรมมหาราชวังมา พระราชวังเดิม - กลับนามาวัดโมลีโลกยาราม - ผาติกรรมอีกครั้งมาวัดเขมาภิรตาราม ตั้งทางทิศใต้พุทธาวาส ร่วมกับกุฏิอื่น	- ยังอยู่ที่เดิม มีการต่อเติม กุฏิเพิ่มเรื่อย ๆ	- ยังอยู่ที่เดิม มีการต่อ เติมกุฏิเพิ่มเรื่อย ๆ
โครงสร้าง	- เปลี่ยนโครงสร้างไม้บางชิ้นตาม แบบเดิม เก็บไม้เดิมให้มากที่สุด - ต่อเติมพาไลและใต้ถุนก่ออิฐถือปูน	- เปลี่ยนเสาแกนสาดเป็นค้ำ ยัน - ต่อเติมห้องมุข	- รื้อมุขต่อเติมออก - รื้อใต้ถุน ร.4 - ยกใต้ถุนและเสาแกน สาดคอนกรีต
เปลือกอาคาร	- มุงกระเบื้องดินเผา - แก้วฟ้าห้องทรงเป็นฝาเสี้ยว	- รักษาตามสภาพ	- เปลี่ยนกระเบื้องดิน เผาungทั้งหมด - เติมฝาเสี้ยวอีกฝั่ง
งานระบบ	-	- เริ่มมีระบบไฟฟ้า	- ติดงานระบบไฟฟ้า
พื้นที่ใช้สอย	- เปลี่ยนเป็นกุฏิเจ้าอาวาส	- ยังเป็นกุฏิเจ้าอาวาส - ต่อเติมห้องมุขเป็นส่วนจำ วัด	- เปลี่ยนเป็นพิพิธภัณฑ วัด - ใต้ถุนเป็นส่วน เอนกประสงค์
เครื่องเรือน	-	CHULALONGKORN UNIVERSITY	- วัดจัดแสดง - พระบรมรูป
สัญลักษณ์	- เครื่องล่ายองทั้ง 2 จั่ว - ห้อยลายพรรณพฤกษาซาสิงห์ - สีแดง - ใต้ถุนงานพระราชนิยม	- รักษาสภาพจากแรก กลับมา แต่อาจ เสื่อมสภาพไปมาก - จั่วและเครื่องล่ายองมุขต่อ เติม	- บุรณะแบบ ปฏิสังขรณ์

ตารางที่ 5 ตารางแสดงความเปลี่ยนแปลงของพระที่นั่งมุลมณเฑียร

- พระที่นั่งมุลมณเฑียร โรงเรียนกลาโหมอุทิศ			
องค์ประกอบ/ ยุค	แรกกัลปนา	ช่วงหลังการเปลี่ยนแปลง การปกครอง	พ.ศ. 2550 - ปัจจุบัน
ที่ตั้ง	- ย้ายจากพระบรมมหาราชวังมาหมู่ พระอภิเนาว์นิเวศน์ - กัลปนาไปวัดเขมาภิรตาราม	- ยังอยู่ที่เดิม การกันเขต โรงเรียนออกจากวัด	- ยังอยู่ที่เดิมและมีอาคาร เรียนสร้างใหม่ล้อม
โครงสร้าง	- โครงหลังคาเดิม - ใช้อิฐเดิมมากที่สุด - เปลี่ยนเสากันสาดจากกออิฐถือปูน เป็นไม้	- รักษาไว้ตามสภาพ	- บูรณะให้ตีตามเดิม
เปลือกอาคาร	- มุงกระเบื้องดินเผาไม่เคลือบสี ตามเดิม - ฉาบปูนขาว	- รักษาสภาพแต่ก็ เสื่อมสภาพลงมาก - มุงสังกะสีที่กันสาด	- บูรณะแบบปฏิสังขรณ์ให้ ดีดังแรกกัลปนา
งานระบบ	-	-	- ติดงานระบบไฟฟ้า และ แสงสว่าง
พื้นที่ใช้สอย	- เปลี่ยนจากพระตำหนักเป็นอาคาร เรียน	- เปลี่ยนเป็นหอสมุด	- ใช้เป็นอาคารดนตรีไทย
เครื่องเรือน	-	-	-
สัญลักษณ์	- เครื่องลายองปิดทอง - หน้าบันลายพรรณพฤกษา - หลังคาซ้อน 2 ชั้น - ประตูหน้าต่างทำลายรดน้ำ - หอ่งลายพรรณพฤกษา	- รักษาสภาพแต่ก็ เสื่อมสภาพลงมาก	- บูรณะแบบปฏิสังขรณ์ให้ ดีดังแรกกัลปนา

ตารางที่ 6 ตารางแสดงการเปลี่ยนแปลงของพระตำหนักแดง พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร

2. พระตำหนักแดง พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร		
องค์ประกอบ/ยุค	ช่วงหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง	พ.ศ. 2554 - ปัจจุบัน
ที่ตั้ง	ย้ายจากพระบรมมหาราชวังมาพระราชวังเดิมและวังหน้า ตามลำดับ ตั้งอยู่ที่ศตวันตกเฉียงเหนือหมู่พระวิมาน และย้ายมาที่ศตวันออกเฉียงใต้หมู่พระวิมานปี พ.ศ. 2506	ยังอยู่ที่เดิม
โครงสร้าง	เปลี่ยนโครงสร้างไม้ตามสภาพ พยายามรักษาชิ้นส่วนเดิม เปลี่ยนเสาใต้ถุนเป็นตอม่อคอนกรีต	บูรณะให้ตึ่ดั้งเดิม
เปลือกอาคาร	กระเบื้องดินเผาไม่เคลือบสี ฝาสีแดง	เปลี่ยนกระเบื้องทั้งหมด ทำผิวใหม่เป็นสีแดงสด
งานระบบ	-	ติดตั้งระบบไฟฟ้า ไฟฟ้าแสงสว่าง ปรับอากาศ
พื้นที่ใช้สอย	ใช้เป็นอาคารจัดแสดงชีวิตราชสำนักรัตนโกสินทร์	ยังจัดแสดงตามเดิมแต่เปลี่ยนวัตถุบ้าง
เครื่องเรือน	โบราณวัตถุที่เกี่ยวข้อง	โบราณวัตถุที่เกี่ยวข้อง
สัญลักษณ์	เครื่องลายทอง จั่วลูกฟักหน้าพรหม ห้อยลายพรรณพฤกษาบนขาสินห์สีแดง	บูรณะให้ตึ่ดั้งเดิม ทำผิวทาสีแดงใหม่

โดยสรุปแล้วพระตำหนักแดงทั้ง 3 หลังมีมาจากหมู่เดียวกัน ที่เดียวกัน แต่การเปลี่ยนแปลงเมื่อกลับมา/ย้ายที่ตั้ง ที่มีการปรับปรุงที่ต่างกันจากหน้าที่ใช้สอยใหม่ ประเด็นที่น่าสนใจดังกล่าวนำไปสู่การวิเคราะห์ร่วมกับอาคารอื่นในบทสรุปต่อไป

บทที่ 6

วิเคราะห์และบทสรุปการศึกษา

จากการศึกษาทั้งหมด พบความน่าสนใจของการกัลปนาเรือนจากกรณีศึกษาพระตำหนักทั้ง 5 หลัง แบ่งเป็นประเด็นจากหลักการอนุรักษ์สถาปัตยกรรม มีความเหมือนและแตกต่างกันในหลักการ ดังนี้ 1) หลักการเรื่องคุณค่าและความแท้ 2) หลักการการปรับปรุงอาคาร 3) พัฒนาการการบูรณะอาคารสมัยรัตนโกสินทร์ 4) หลักการลำดับขั้นการเปลี่ยนแปลง 5) การกัลปนาเรือนกับการทบทวนข้อมูลทางประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรม และ 6) บทสรุปของการศึกษา

6.1 การกัลปนาเรือนเมื่อพิจารณาเรื่องคุณค่าและความแท้

การกัลปนาเรือนเป็นหลักการที่คำนึงถึงคุณค่าและความแท้ทางจิตวิญญาณมากกว่าวัสดุ จากที่มาที่เกิดขึ้นจากความเชื่อทางศาสนาที่ทำเรือนที่หมดหน้าที่ใช้สอยเปลี่ยนหน้าที่เป็นอาคารทางศาสนา โดยสามารถปรับเปลี่ยนองค์ประกอบเพื่อการใช้งานที่สมบูรณ์ โดยอ้างการอุทิศส่วนกุศลแก่เจ้าของเรือน การสร้างเรือนมีความเชื่อมโยงของขนาดองค์ประกอบกับเจ้าของเรือนมีการผูกดวงเรือนให้สัมพันธ์กันกับเจ้าของเรือนในเรือนชาวบ้าน หรือในกรณีเรือนหลวงก็จะอ้างอิงกับเจ้าของผู้ประทับพระองค์แรกหรือพระองค์สุดท้าย ทั้งนี้การเลือกวัดที่กัลปนาไปจะมีการพิจารณาเชื่อมโยงกับเจ้าของเรือนหรือผู้ประทับที่เคยอุปถัมภ์วัดนั้น ๆ นับเป็นความแท้ทางเจตนารมณ์ (purpose)³⁶ ที่การกัลปนายังคำนึงถึงเจตนาในการอุทิศส่วนกุศลที่เป็นคุณค่าทางจิตวิญญาณด้วย

ฐานานุศักดิ์ของพระตำหนักแม้กัลปนาไปเป็นอาคารทางศาสนา แต่ยังคงฐานานุศักดิ์ตามฐานันดรของเจ้าของเรือนอย่างเคร่งครัด ข้อพิสูจนหลักการดังกล่าวจากเอกสารการบูรณะที่พบ ได้แก่

- พระที่นั่งมูลมณเฑียรกัลปนาเป็นโรงเรียนที่วัดเขมาภิรตาราม (โรงเรียนกลาโหมอุทิศในปัจจุบัน) ตามเอกสารปฏิสังขรณ์ย้ายพระที่นั่งมูลมณเฑียรไปปลูกวัดเขมา ร.ศ. 116 (พ.ศ. 2441) เรียก “พระที่นั่งมูลมณเฑียร”
- พระตำหนักแดงกัลปนาเป็นกุฏิเจ้าอาวาสวัดเขมาภิรตาราม ตามเอกสารการบูรณะ ร.ศ. 121 (พ.ศ. 2443) เรียก “พระตำหนักแดง”
- ตำหนักเขียวกัลปนาเป็นกุฏิวัดอมรินทราราม ตามเอกสารการบูรณะ ร.ศ. 123 (พ.ศ. 2448) เรียก “ตำหนักแดง (ความเข้าใจผิดจากการบูรณะสีในช่วงก่อน)”

ทั้งนี้ ในปัจจุบันพระตำหนักทั้ง 5 หลังก็ยังถูกเรียกทั้งอย่างเป็นทางการและอย่างลำลองตามฐานานุศักดิ์เดิมทั้งหมดด้วย **ปัจจัยนี้สอดคล้องกับการเก็บสัญลักษณ์ทางฐานานุศักดิ์ไว้อย่างดีของ**

³⁶ UNESCO. "Hoi an Protocols for Best Conservation Practice in Asia." Hoi An, 2009.

พระตำหนักทุกหลัง ได้แก่ เครื่องลายอง ห้อยหน้าต่าง รวมถึงสีด้วย ทั้งนี้ในปัจจุบันพระตำหนักบางหลังยังมีการตั้งรูปเคารพของผู้ที่เคยประทับในพระตำหนักนั้น เพื่อเน้นย้ำถึงการเคยเป็นพระตำหนัก ได้แก่ การประดิษฐานพระราชนาสุวรรณีย์ สมเด็จพระศรีสุริเยนทราบรมราชินี บนพระตำหนักแดง วัดเขมาภิรตาราม และ การติดพระบรมสาทิสลักษณ์ สมเด็จพระอมรินทราบรมราชินี บนพระตำหนักตึก วัดรัชฎาธิษฐาน

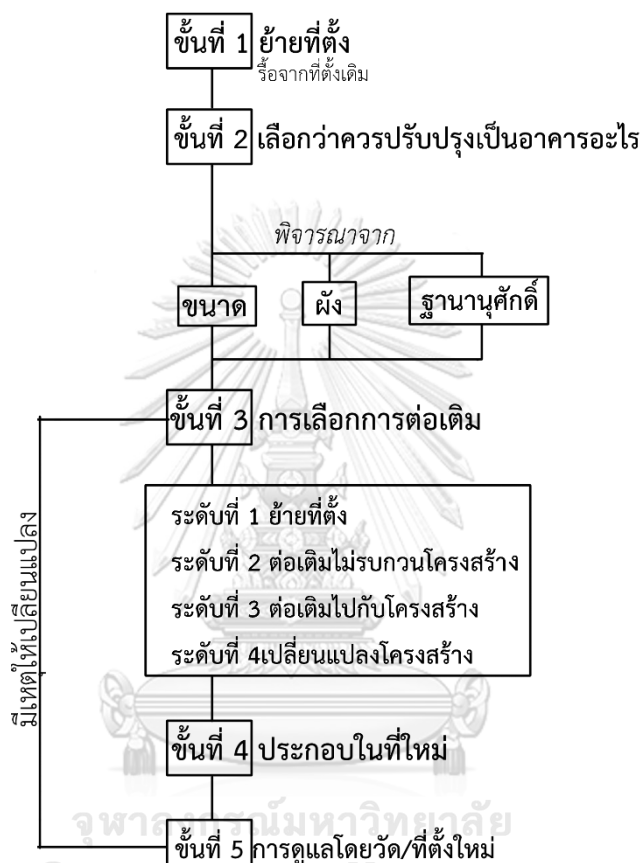
ฐานานุศักดิ์ของเรือนจะความเชื่อมโยงกับฐานันดรของเจ้าของเรือน มีความเปลี่ยนแปลงแค่บางกรณี ซึ่งจากกรณีศึกษาที่พบคือ **พระที่นั่งมูลมณเฑียร** ที่เดิมเป็นพระตำหนักแดงซึ่งเป็นที่ประทับของสมเด็จพระเจ้าฟ้ามงกุฎ ซึ่งต่อมาสมเด็จพระเจ้าฟ้ามงกุฎได้รับการสถาปนาขึ้นเป็นพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระตำหนักแดงหลังดังกล่าวจึงได้สถาปนาขึ้นเป็นพระที่นั่งตามฐานันดรของเจ้าของเรือนด้วย โดยมีการต่อเติมองค์ประกอบทางฐานานุศักดิ์เข้าไป ได้แก่ เปลี่ยนจากไม้เป็นอาคารก่ออิฐถือปูน การทำหลังคาแฝดซ้อนชั้น หน้าบันลายพรรณพฤกษา องค์กรประกอบปิดทอง ปิดทองประดับกระจก และลายรดน้ำ โดยส่วนที่ยังแสดงความเป็นพระตำหนักแดงคือ ห้อยหน้าต่างลายพรรณพฤกษาที่เป็นลายเดียวกันกับพระตำหนักแดงอีก 2 หลัง ซึ่งเคยมีกรณีเดียวกันมาก่อนคือจวนพระยาจักรีที่กลายไปเป็นหอพระไตรปิฎก วัดระฆังโฆษิตาราม มีการสถาปนาฐานานุศักดิ์จากเรือนเป็นพระที่นั่ง ตามฐานันดรของพระยาจักรีที่ขึ้นเป็นพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกฯ

ความแท้ที่พิเศษอีกอย่างคือรูปทรงอาคารเมื่อมีการถอดมาประกอบใหม่ ความพิเศษของเรือนไทยเครื่องสับไม้คือเป็น “อาคารไม้สำเร็จรูป” กล่าวคือมีการทำชิ้นส่วนโครงสร้างไม้และองค์กรประกอบให้เสร็จตั้งแต่พื้นดิน และนำไปประกอบจึงทำให้สามารถถอดประกอบอีกได้ในรูปทรงเดิมทั้งหมด³⁷ พระตำหนัก ทั้ง 5 หลังมีส่วนหลังเป็นเป็นระบบไม้เครื่องสับ ทำให้ส่วนหลังคาจะ **คงความแท้ได้มาก** ในขณะที่ส่วนเรือนของพระตำหนัก 4 หลังเป็นไม้ มีการต่อเติมไปบ้างจากการเป็นองค์กรประกอบสำเร็จรูป สามารถแก้ไขได้ก่อนนำไปประกอบใหม่ เช่นการแก้ฝารองรับอาสนะศาลาการเปรียญของพระตำหนักตึก และการรื้อห้องทรงของพระตำหนักแดงวัดเขมาภิรตาราม แต่ก็ยังคงรูปทรงเดิม ทั้งนี้หลังที่ส่วนเรือนน่าสนใจในโครงสร้างคือพระที่นั่งมูลมณเฑียร ซึ่งเป็นก่ออิฐถือปูน แต่เชื่อว่าคงความแท้ของรูปทรงอยู่มาก เนื่องจากจากเอกสารปฏิสังขรณ์ย้ายพระที่นั่งมูลมณเฑียรไปปลูกวัดเขมา ร.ศ.116 (พ.ศ.2441) มีความพยายามใช้อิฐเดิมให้มากที่สุดด้วย

³⁷ ฤทัย ใจจงรัก, *เรือนไทยเดิม* (กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2543)

6.2 การกัลปนาเรือนเมื่อพิจารณาตามหลักการการปรับปรุงอาคาร

จากหลักการการปรับปรุงอาคารที่มีแนวคิดการเปลี่ยนแปลงอาคารเก่าไปใช้หน้าที่ใหม่ ซึ่งการกัลปนาเรือนก็มีการเปลี่ยนแปลงไปหน้าที่ใหม่ทางศาสนาเช่นกัน ทั้งนี้การกัลปนาเรือนมีวิธีการที่แตกต่างกับการปรับปรุงอาคาร 5 ขั้นตอน ดังนี้

รูปที่ 93 แผนภูมิการปรับปรุงอาคารของการกัลปนาเรือน

(ที่มา: ผู้วิจัย, 2565)

ขั้นที่ 1 ถอดประกอบ (รื้อ) จากที่ตั้งเดิม ซึ่งแตกต่างจากทฤษฎีต้นทางที่ต้องวางแผน แต่ตามเอกสารที่เกี่ยวกับการกัลปนาของกรณีศึกษาจะกล่าวถึงการรื้อก่อนการวางแผนว่าจะเปลี่ยนเป็นอาคารใด หรือย้ายไปที่ไหนก่อนเสมอ จากปัจจัยความเปลี่ยนแปลงของพื้นที่เดิม

ขั้นที่ 2 เลือกกว่าจะเป็นอาคารอะไร จากขนาด และฐานานุศักดิ์ของเรือนที่เหมาะสมกันตามกรณีศึกษา ดังนี้

ตารางที่ 7 ตารางแสดงการเปลี่ยนการใช้สอยหลังกัลปนาของกรณีศึกษา

ข้อมูล/พระตำหนัก	พระตำหนักตึก	ตำหนักเขียว	พระตำหนักแดง	พระที่นั่งมณเฑียร
ขนาด(ห้อง)	9 ห้อง	7 ห้อง	5 ห้อง แผลด	5 ห้อง แผลด
ขนาด	ใหญ่พิเศษ	ใหญ่	ใหญ่	ใหญ่พิเศษ
ผัง	โถง	เรือน	เรือน	โถง
ฐานานุศักดิ์	พระตำหนัก	ตำหนัก	พระตำหนัก	พระที่นั่ง
กัลปนาเป็น	ศาลาการเปรียญ	เจ้าอาวาส	กุฏิพระราชาคณะ/ เจ้าอาวาส	โรงเรียน

ซึ่งอาจสรุปได้ว่าการเลือกการเปลี่ยนแปลงการใช้สอยจะมีการพิจารณาจากขนาด และ ฐานานุศักดิ์ ของอาคารเดิมและหน้าที่ใช้สอยใหม่ที่สอดคล้องหรือเหมือนกัน จากข้อสันนิษฐาน ดังนี้

ตารางที่ 8 ตารางแสดงการเปลี่ยนการใช้สอยของการกัลปนาเรือน

ขนาด/ฐานานุศักดิ์	พระที่นั่ง	พระตำหนัก	ตำหนัก	เรือน
ใหญ่พิเศษ	วิหาร ศาลาการเปรียญ โรงเรียน	ศาลาการเปรียญ	-	-
ใหญ่	ศาลาการเปรียญ	ศาลาการเปรียญ หอฉัน หอสวดมนต์ กุฏิพระราชาคณะ/ เจ้าอาวาส	ศาลาการเปรียญ หอฉัน หอสวดมนต์ กุฏิเจ้าอาวาส	-
กลาง	กุฏิพระราชาคณะ	กุฏิเจ้าอาวาส	กุฏิเจ้าอาวาส	กุฏิ
เล็ก	-	ศาลา	ศาลา	ศาลา

ขั้นที่ 3 เมื่อพิจารณาการเปลี่ยนแปลงเป็นอาคารอะไร จะมีการต่อเติมเพื่อให้เปลี่ยนเป็นอาคารนั้นโดยสมบูรณ์ โดยเมื่อวิเคราะห์มีการต่อเติมได้ 4 ระดับ ได้แก่

ระดับที่ 1 การคงสภาพเดิม มักพบในช่วงแรกกัลปนาที่ความเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้นน้อย ได้แก่ พระตำหนักตึก ตำหนักเขียว ที่มีความเปลี่ยนแปลงน้อย รักษาารูปแบบไว้เมื่อแรกกัลปนา และ พระตำหนักแดงพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร ที่ยังรักษาารูปแบบได้จากการที่ยังใช้งานเป็นพระตำหนักตลอดอายุจนถึงปัจจุบันด้วย

ระดับที่ 2 การต่อเติมไม่รบกวนโครงสร้าง เป็นความเปลี่ยนแปลงที่ไม่รบกวนรูปแบบและโครงสร้าง แต่กระทบหน้าที่ใช้สอย เช่น ธรรมาสน์ อาสนะ พระตำหนักตึก

ระดับที่ 3 การต่อเติมไปกับโครงสร้าง เกิดขึ้นในช่วงแรกก็กลับมาได้แก่ พระตำหนักแดง วัดเขมาภิรตาราม ที่มีการต่อเติมใต้ถุนตามพระราชนิยม ทำให้ภาพรวมพระตำหนักเปลี่ยนไป และนิยมการต่อใต้ถุนคอนกรีตช่วงหลังเปลี่ยนแปลงการปกครอง ได้แก่ พระตำหนักตึก ตำหนักเขียว รวมถึงในช่วงถัดมา การบูรณะ พ.ศ. 2554 ของพระตำหนักแดง วัดเขมาภิรตารามอีกครั้งที่ยกพระตำหนักบนใต้ถุนคอนกรีตเพื่อการใช้งาน

ระดับที่ 4 เปลี่ยนแปลงโครงสร้าง และรูปแบบ ได้แก่ การเปลี่ยนจากพระตำหนักเป็นพระที่นั่งมุลมณเฑียรที่เปลี่ยนรูปแบบทั้งหมด เก็บเพียงสัญลักษณ์บางอย่าง

ขั้นที่ 5 เรือนจะอยู่ในการดูแลของวัด แล้วถ้ามีการเปลี่ยนแปลงการใช้สอยอีก ให้กลับไปขั้นที่ 3 ซึ่งในแต่ละระยะเวลามีความเปลี่ยนแปลงจากการบูรณะต่างกัน

จากการศึกษาได้มีการศึกษาความเปลี่ยนแปลงในช่วงเวลาต่าง ๆ ทำให้เห็นพัฒนาการของการบูรณะตามช่วงเวลาเป็นลำดับชั้นทางประวัติศาสตร์ (layers of history) สามารถแบ่งได้ 3 สมัย

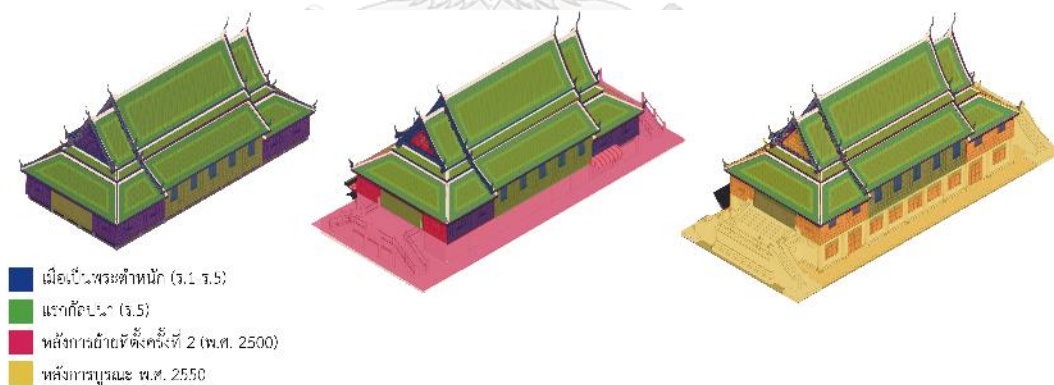
สมัยที่ 1 การดูแลตามพระบรมราชานุญาต (พ.ศ.2325-2474) อยู่ในกรอบการปกครองแบบสมบูรณาญาสิทธิราชย์ เป็นช่วงเวลาที่ยังเป็นพระตำหนักหรือพระที่นั่ง และช่วงแรกก็กลับมาทั้งหมดสิทธิ์ขาดอยู่ที่พระบรมราชานุญาตจากพระมหากษัตริย์ในการบูรณะหรือเปลี่ยนแปลง เมื่อจะมีการบูรณะจะต้องมีการทูลขอพระบรมราชานุญาตผ่านกระทรวงธรรมการในการบูรณะเสมอ จะมีการพิจารณาในการบูรณะ รวมถึงมีการให้พระราชทรัพย์บางส่วนเพื่อการบูรณะ ในขณะที่ส่วนที่เหลือจะต้องมีการเรียไรในการบูรณะอีกที โดยมักต่อเติมงานตามพระราชนิยมเข้าไปเพื่อแสดงพระราชศรัทธาในฐานะการถวายของดีของส่วยตามสมัยนิยมแก่พระศาสนา³⁸ รวมถึงการพยายามสงวนส่วนที่แสดงเอกลักษณ์และฐานานุศักดิ์ของพระตำหนักนั้น ๆ ตามเอกสารการบูรณะที่ควบคุมโดยสมเด็จพระยมนาวิศรานุวัตวิวงศ์ที่พยายามบูรณะตามรูปแบบเดิม จากแผนภาพแสดงสีของการเป็นพระตำหนักเมื่อแรกสร้างเป็นสีน้ำเงิน การพัฒนาขึ้นเป็นพระที่นั่งเป็นสีส้ม และการเปลี่ยนแปลงหลังกลับมาเป็นสีเขียว

สมัยที่ 2 การดูแลสมัยเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 มีการเปลี่ยนแปลงระบบโครงสร้างโดยโยกย้ายการดูแลงานบูรณะจากส่วนการมาสู่การดูแลโดยวัดเอง ทั้งนี้เจ้าอาวาสมีสิทธิ์

³⁸ Pinraj Khanjanusthiti. "Philosophical Approach to Conservation of Buddhist Monastery in Thailand." *Manusya: Journal of Humanities* 7, no. January (2004): 96-109.

ในการบูรณะ ต่อเติมทั้งหมด³⁹ นิยมต่อส่วนที่ใช้งาน ได้แก่ การยกใต้ถุนพระตำหนักตึก วัดรัชฎาธิษฐาน และตำหนักเขียว วัดอมรินทราราม การต่อเติมห้องมุขของพระตำหนักแดง วัดเขมาภิรตาราม ทั้งนี้ในช่วงเวลาดังกล่าวเกิดสงครามโลกครั้งที่ 2 ทำให้เศรษฐกิจถดถอยและเงินการบูรณะเปลี่ยนมาเป็นการดูแลโดยวัดทั้งหมด พระตำหนักทั้งหมดถูกดูแล **โครงสร้างเพียงเพื่อการใช้งาน** ได้แก่ การเปลี่ยนจากเสาไม้เป็นคอนกรีตเป็นค้ำยันเพื่อรับหลังคาไม้ของพระตำหนักแดง วัดเขมาภิรตาราม รวมถึงการมุงสังกะสีกันรั่วของ พระตำหนักแดง วัดเขมาภิรตาราม และพระที่นั่งมุลมณเฑียร โรงเรียนกลาโหมอุทิศ ทั้งนี้ พระตำหนักทุกหลังไม่ได้รับการดูแลในส่วนการประดับตกแต่ง เนื่องจากเป็นส่วนฟุ่มเฟือย จากแผนภูมิความเปลี่ยนแปลงเลือกใช้สีชมพูในการแสดงช่วงเวลาดังกล่าว

สมัยที่ 3 การดูแลโดยกรมศิลปากร ขึ้นอยู่กับกรมศิลปากร เนื่องจากพระตำหนักทุกหลังอยู่ในสถานะโบราณสถานขึ้นทะเบียน ซึ่งมีบูรณะทั้ง **โครงสร้างและการประดับตกแต่งให้ดั้งเดิม** โดยส่วนพระตำหนักเกือบทุกหลังถูกสงวนไว้เป็นเพียงอนุสรณ์ ไม่มีการใช้งานหรือเปลี่ยนการใช้งานให้น้อยลง ได้แก่ พระตำหนักตึก วัดรัชฎาธิษฐานฐาน ตำหนักเขียว วัดอมรินทราราม พระตำหนักแดง วัดเขมาภิรตาราม ซึ่งที่กล่าวมาจะมีการยกใต้ถุนพระตำหนักขึ้นเพื่อการใช้งานในส่วนดังกล่าวแทนส่วนพระตำหนัก แสดงความประนีประนอมในการอนุรักษ์พร้อมการใช้งานร่วมสมัยไปพร้อม ๆ กัน โดยแสดงความเปลี่ยนแปลงในช่วงเวลานี้เป็นสีเหลือง

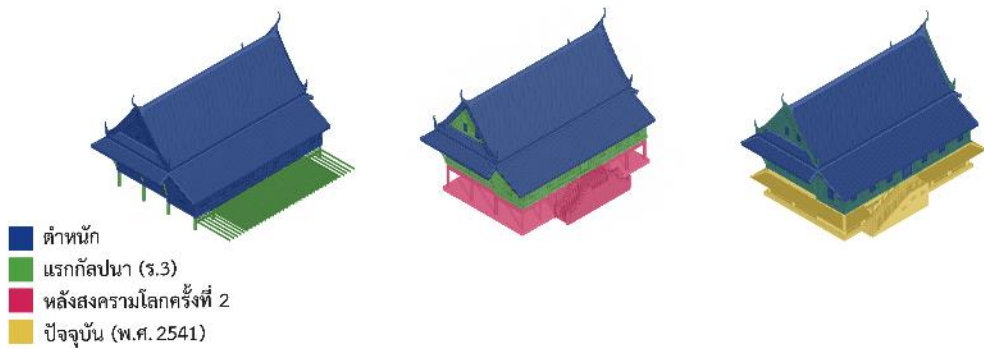
รูปที่ 93 ความเปลี่ยนแปลงของพระตำหนักตึก ที่มีการต่อเติมทางตั้ง และไม่เก็บองค์ประกอบช่วง

พ.ศ. 2500 ไว้เลย

(ที่มา: ผู้วิจัย, 2565)

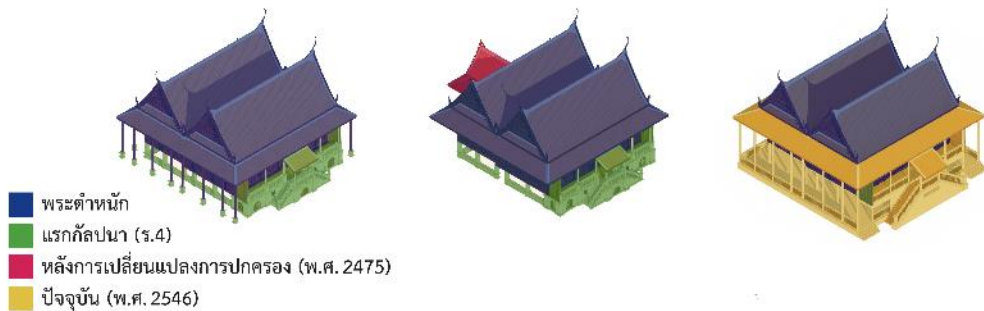
³⁹ วรสิทธิ์ ดันดินพันธุกุล. "อำนาจรัฐเหนือที่วัด : สิ่งที่ยาญไปจากสังคมไทย." วารสารหน้าจั่ว : ว่าด้วยประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรมและสถาปัตยกรรมไทย 5 (2550): 86-95.

รูปที่ 94 ความเปลี่ยนแปลงของตำหนักเขียว ที่มีการเปลี่ยนแปลงสื้ออย่างชัดเจน รวมถึงการต่อเติมทางตั้งเพื่อการใช้งานใต้ถุน

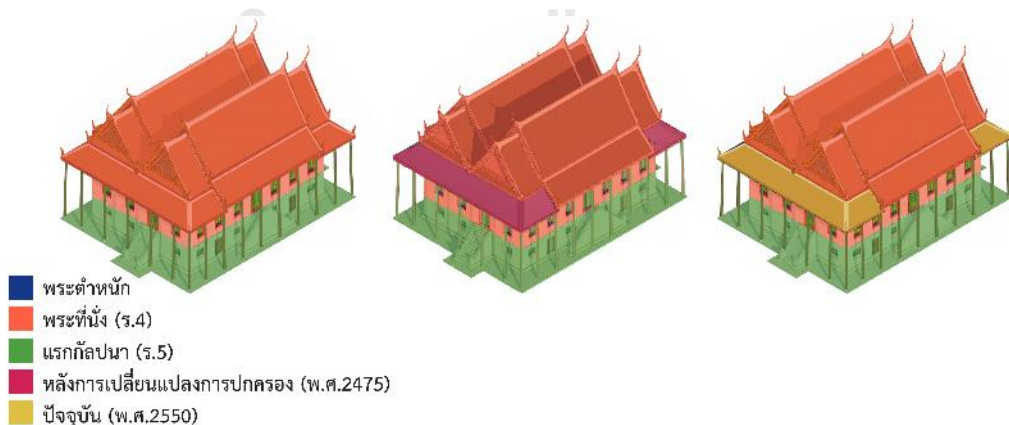
(ที่มา: ผู้วิจัย, 2565)

รูปที่ 95 พระตำหนักแดง วัดเขมาภิรตาราม มีการต่อเติมใต้ถุนตั้งแต่แรกกัลปนา การต่อเติมตัวเรือนเพื่อการใช้งานมาจนถึงปัจจุบัน ถือว่าเป็นอาคารที่มีความเปลี่ยนแปลงสูง

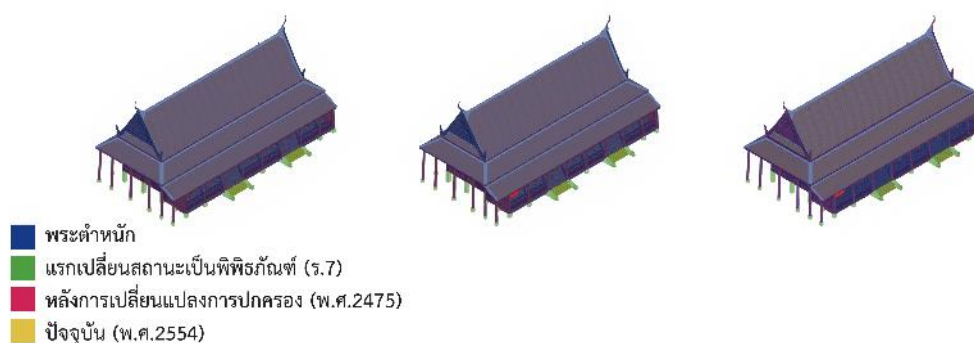
(ที่มา: ผู้วิจัย, 2565)

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

รูปที่ 96 พระที่นั่งมุลมณเฑียร มีการเก็บส่วนที่ยังคงเป็นพระตำหนักแดงเพียงหย่องหน้าต่าง ในขณะที่ส่วนที่ต่อเติมเป็นพระที่นั่งถูกรักษาได้ดีถึงปัจจุบัน

(ที่มา: ผู้วิจัย, 2565)

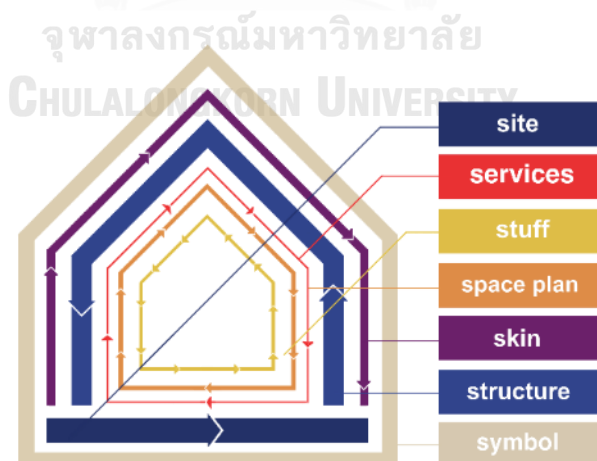
รูปที่ 97 พระตำหนักแดง พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร มีความเปลี่ยนแปลงน้อยที่สุด จากการไม่เปลี่ยนสถานะของความเป็นพระตำหนักเลย

(ที่มา: ผู้วิจัย, 2565)

(ดูรายละเอียดความเปลี่ยนแปลงขององค์ประกอบตามยุคสมัยได้ในภาคผนวก ข.)

6.4 การกลัมนาเรือนเมื่อพิจารณาตามลำดับชั้นการเปลี่ยนแปลง

เมื่อเปรียบเทียบการเปลี่ยนแปลงการกลัมนาเรือนจากลำดับชั้นการเปลี่ยนแปลงของ Stewart Brand พบว่าการกลัมนาเรือนมีจุดที่แตกต่างอย่างน่าสนใจ ทั้งความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นกับที่ตั้ง และประเด็นที่มีการพิจารณาเพิ่มเติมคือ “สัญลักษณ์” ที่สอดคล้องกับฐานานุศักดิ์ ซึ่งจะมีการเปลี่ยนแปลงจากน้อยไปมาก 7 ส่วน ดังนี้

รูปที่ 98 แผนภูมิลำดับชั้นความเปลี่ยนแปลงของการกลัมนาเรือน

(ที่มา: ผู้วิจัย, 2565)

- 1) **สัญลักษณ์ (symbol)** แม้เป็นสิ่งที่พิจารณาเพิ่มเติม แต่ก็ เป็นสิ่งที่มีการเปลี่ยนแปลงน้อย ถ้าเปลี่ยนแปลงมีแต่กรณีเปลี่ยนแปลงเพิ่มขึ้นตามฐานันดรเจ้าของเรือนหรือการเพิ่มสัญลักษณ์ทางศาสนาเข้าไป โดยเครื่องแสดงฐานานุศักดิ์และแสดงเอกลักษณ์ของอาคาร ได้แก่ เครื่องลายอง หน้าบัน ห้อยงหน้าต่าง สี
- 2) **โครงสร้าง (structure)** การเปลี่ยนแปลงน้อยคล้ายกับหลักการต้นทางในส่วนหลังคาและเรือน เมื่อมีการเปลี่ยนแปลงจะต้องทำตามรูปแบบเดิม ถ้าจะมีการต่อเติมมักไม่กระทบกับโครงสร้างเดิมจนเสียรูปแบบ
- 3) เปลี่ยนแปลงมากที่ต่างจากหลักการในส่วนใต้ถุนเนื่องจากสามารถเพิ่มพื้นที่ทางตั้งได้ง่ายกว่าการต่อเติมทางราบ
- 4) **เปลือกอาคาร (skin)** มีการเปลี่ยนน้อยมักใช้วัสดุเดิม วัสดุใกล้เคียงที่สามารถทดแทนได้
- 5) **พื้นที่ใช้สอย (space plan)** เปลี่ยนจากอาคารพักอาศัยเป็นอาคารสาธารณะ มีการเปลี่ยนตามหน้าที่ใช้สอยกิจกรรมใหม่ โดยอาจมีการเปลี่ยนแปลงไปอีกเมื่อมีความต้องการในยุคสมัยที่เปลี่ยนไป
- 6) **เครื่องเรือน (stuff)** เป็นของที่เปลี่ยนไปพร้อมกับพื้นที่ใช้สอยใหม่ที่เปลี่ยนไปด้วย ส่วนมากเป็นเครื่องเรือนแบบติดที่ เคลื่อนย้ายยาก
- 7) **งานระบบ (service)** เป็นส่วนที่เพิ่มเติมหลังความนิยมใช้ไฟฟ้า หลัง พ.ศ.2500 เพื่อความสะดวกสบายในภายหลัง ตามเทคโนโลยีและความต้องการใช้งาน
- 8) **ที่ตั้ง (site)** ส่วนที่เปลี่ยนแปลงมาก เมื่อเทียบกับหลักการตั้งต้นที่ตั้งเป็นสิ่งที่ไม่ได้หรือเปลี่ยนน้อย เมื่อมีการกลับมาต้องมีการเปลี่ยนที่ตั้งทันที และสามารถเปลี่ยนได้หลายครั้งตามความต้องการในการใช้พื้นที่ (รูปที่ 99) การเปลี่ยนที่ตั้งในการกลับมาเกิดจากความพิเศษของโครงสร้างที่ถอดประกอบได้ ทั้งนี้อาคารฐานานุศักดิ์สูงจะได้ตั้งในจุดที่สำคัญของวัด

รูปที่ 99 การเปลี่ยนแปลงที่ตั้งของ (บน) พระตำหนักตึกในวัดราชภูธรราชฐาน และ (ล่าง) พระตำหนัก
แดง ในพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร
(ที่มา: ผู้วิจัย, 2565)

ตารางที่ 9 ตารางแสดงองค์ประกอบที่เปลี่ยนแปลงในปัจจุบันของกรณีศึกษา

	พระตำหนักติก	ตำหนักเขียว	พระตำหนักแดง วัดเขมาภิรตาราม	พระที่นั่งมูล มณฑลเชียร	พระตำหนักแดง พิพิธภัณฑสถาน แห่งชาติ พระนคร
ผัง					
หลังคา					
เรือน					
ใต้ถุน					

■ พระตำหนัก
■ พระที่นั่ง
■ แรกกลับมา
■ หลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง (พ.ศ.2475)
■ ปัจจุบัน

จากแผนที่และตารางที่แสดงการเปลี่ยนองค์ประกอบในปัจจุบัน (ดูภาพขยายที่ภาคผนวก ข.) แสดงให้เห็นว่าที่ตั้งเป็นสิ่งที่ยังคงเดิมเมื่อจำเป็น รวมถึงการต่อเติมที่ใต้ถุน ในขณะที่ผังจะยังรักษาไว้ได้ดี เช่นเดียวหลังคาและเรือนจะเก็บรูปแบบไว้เช่นกันหากมีการเปลี่ยนแปลงจะเปลี่ยนที่ผิวและใช้รูปแบบเดิม

จากความเปลี่ยนแปลงที่กล่าวมา จากการดูการเปลี่ยนแปลงย้อนหลังไปตามขั้นของช่วงเวลา ทำให้เห็นถึงความเปลี่ยนแปลงตามปัจจัยของแต่ละยุคสมัย รวมถึงแสดงสิ่งที่คงเดิมสมัยเป็นพระตำหนักอยู่ ทำให้สามารถศึกษาย้อนกลับไปสมัยยังอยู่ในพระบรมมหาราชวังได้ดังต่อไปนี้

6.5 การกลับมาเรือนกับการทบทวนข้อมูลทางประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรม

จากการศึกษาการกลับมาพระตำหนักพบข้อมูลที่น่าสนใจทางประวัติศาสตร์ รวมถึงการศึกษาอาคารทางกายภาพพระตำหนักทั้ง 4 หลังที่กลับมาไป ร่วมกับพระตำหนักแดงอีก 1 หลังที่ยังคงสถานะการเป็นพระตำหนักตลอดมา โดยสามารถศึกษาการรวมหมู่พระตำหนักทั้ง 3 หมู่ ได้แก่ หมู่ที่

1 การสันนิษฐานหมู่พระตำหนักตึก หมู่ที่ 2 การสันนิษฐานหมู่พระตำหนักเขียว และ หมู่ที่ 3 การสันนิษฐานหมู่พระตำหนักแดง รวมถึงการสันนิษฐานพระที่นั่งมุลมณเฑียรเมื่ออยู่หมู่พระอภิเนาว์นิเวศน์ ดังนี้

6.5.1 การสันนิษฐานหมู่พระตำหนักตึก

จากการศึกษาพัฒนาการการบูรณะ พบความแท้เมื่อครั้งเป็นพระตำหนักอยู่มา จึงนำมาประกอบกับหลักฐานอื่น ๆ เพื่อทำการสันนิษฐานหารูปแบบ เบื้องต้นทราบกันว่าหมู่พระตำหนักตึกตั้งอยู่หลังหมู่พระมหาปราสาท สร้างมาพร้อมกับพระบรมมหาราชวัง หรือพระพระมหาปราสาทแรก พระที่นั่งอมรินทราภิเษกมหาปราสาทที่สันนิษฐานว่าสร้างเป็นเครื่องไม้ พระตำหนักตึกอาจเคยเป็นหมู่อาคารไม้ร่วมกัน จนเมื่อเกิดฟ้าผ่าทำให้พระที่นั่งอมรินทราภิเษกมหาปราสาทไหม้ทิ้งหลัง แต่ไม่กระทบถึงพระตำหนักตึก ต่อมาจึงมีการสร้างพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาทและพระที่นั่งพิมานรัตยาขึ้นมาแทน⁴⁰ ทำให้พระตำหนักตึกที่อยู่ที่เคยต่อท้ายพระที่นั่งพิมานรัตยาต่อมา

จากหลักฐานร่วมสมัยที่ยังแสดงให้เห็นหมู่พระตำหนักตึกคือภาพจิตรกรรมพระราชพิธี 12 เดือน ห้องพระราชพิธีลอยพระทิพย์ทางน้ำ วัดราชประดิษฐสถิตมหาสีมาราม ซึ่งเป็นจิตรกรรมที่วาดบรรยากาศสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว⁴¹ ปรากฏส่วนท้ายหมู่พระมหาปราสาทส่วนพระที่นั่งพิมานรัตยาต่อเขตพระราชฐานชั้นใน ซึ่งแสดงให้เห็นหมู่พระตำหนักตึก เห็นหลังคาตำหนักประธานเหนือยอดไม้ หน้าจั่วประดับเครื่องลายองสีทอง หลังคาซ้อน 2 ชั้น มุงกระเบื้องดินเผาสีแดงล้วน ทั้งนี้ยังปรากฏหลังคาอาคารในหมู่พระตำหนักตึกตั้งขนานพระตำหนักประธาน 2 หลัง เป็นจั่วเรียบ ผู้วิจัยสันนิษฐานเครื่องเครื่องก่อแบบพระราชานิยมพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวที่สร้างขึ้นเมื่อคราวปรับปรุงเขตพระราชฐานชั้นใน หรืออาจจะเป็นตำหนักไม้เครื่องสับที่มีจั่วเรียบ ซึ่งได้ศึกษาพระตำหนักประธานที่วัดรัชฎาธิษฐาน รวมถึงการลงพื้นที่หาตำหนักบวราร ดังนี้

- **พระตำหนักประธาน** จากภาพจิตรกรรมดังกล่าว มีลักษณะเดียวกันกับพระตำหนักตึก 9 ห้องที่กลปนามาเป็นศาลาการเปรียญ วัดรัชฎาธิษฐาน ซึ่งเมื่อเปรียบเทียบกับสภาพปัจจุบัน รวมถึงการศึกษาการบูรณะย้อนหลังที่ผ่านมา แสดงให้เห็นองค์ประกอบส่วนพระตำหนักที่เปลี่ยนไปคือการมุงกระเบื้องหลังคาสีแดง ส่วนเรือนน่าจะคงเดิมทั้งหมดเพียงแต่ประตูทางเข้าทางด้านสกัดน่าจะเคยเป็นประตูบานเปิดด้านละ 1-2 ประตู ตามอย่างพระตำหนักใหญ่ในช่วงเวลาก่อนหน้าอย่าง พระตำหนักสมัยอยุธยา 9 ห้อง วัดใหญ่สุวรรณาราม และเนื่องจากเป็นพระตำหนักหลังสำคัญของหมู่พระตำหนักเขตพระราชฐานชั้นใน จึงสันนิษฐาน

⁴⁰ เจ้าพระยาทิพากรวงศ์ (จำ บุนนาค), *พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 1* (กรุงเทพฯ: กองวรรณคดีและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร, 2531)

⁴¹ พิษญา สุ่มจินดา, *ราชประดิษฐ์พิพิธธรณนา* (กรุงเทพฯ: วัดราชประดิษฐสถิตมหาสีมาราม, 2555), น. 130-191.

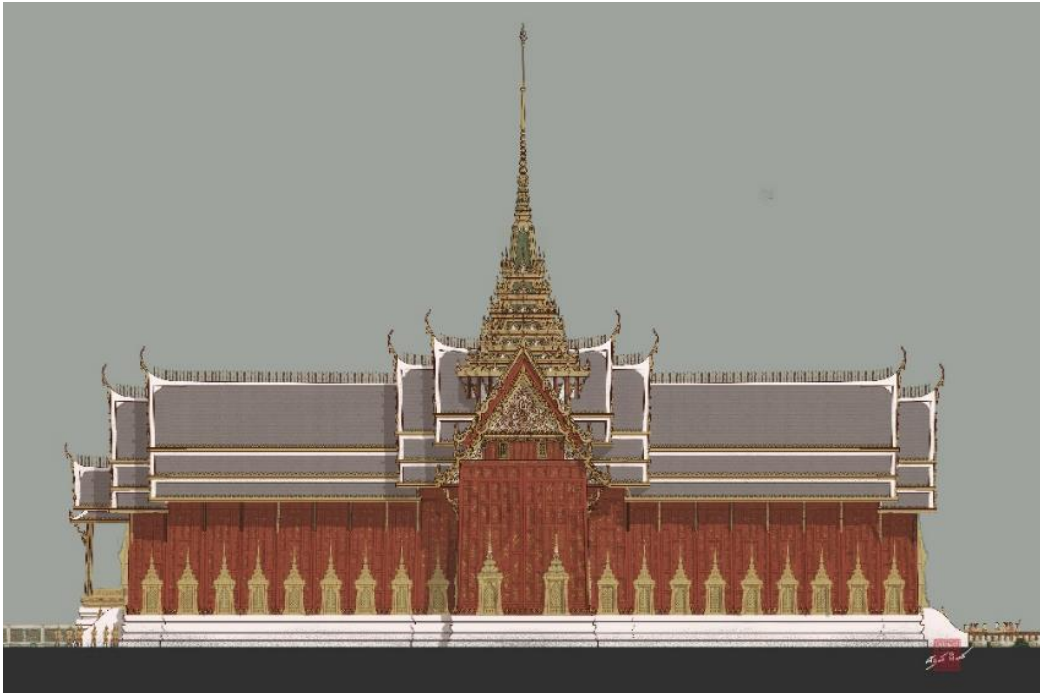
ว่าส่วนใต้ถุนอาจมีการทำฐานมีลวดบัวก่ออิฐถือปูน และอาจมีขาลาบริเวณด้านสกัดเพื่อเป็นบันไดทางขึ้น สูงไม่เกิน 1.0 เมตร ภายในอาจมีการใช้งานโดยการกันเป็นส่วนบรรทม และส่วนเข้าเฝ้า โดยอาจมีการกันด้วยฉากลับแลเช่นเดียวกับการกันห้องบรรทมพระที่นั่งจักรพรรดิพิมาน หรือการเจอลับแลที่กลับไปพร้อมตำแหน่งของเจ้าฟ้ากรมหลวงเทพยวดี ขนาด 5 ฝา วัดกษีนิภาต ซึ่งเป็นงานแกะสลักไม้เงินที่นิยมในช่วงเวลาดังกล่าวเช่นกัน

- **ตำหนักบริวาร** จากภาพจิตรกรรมพบส่วนสันหลังคามีจั่วเรียบซึ่งอาจอนุมานได้ว่าอาจเป็นรูปแบบของตำหนักก่ออิฐถือปูนซึ่งมีการปรับปรุงเป็นอาคารรูปแบบดังกล่าวในสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว หรือถ้าหากใช้หลักการกลับไปย้อนที่เรือนที่เก่า จะกลับไปตามวัดที่อุบลรัตน์ จึงสืบค้นหาวัดที่มีความเกี่ยวข้องกับพระประยูรญาติที่เคยประทับหมู่พระตำหนักตึก พบตำหนักไม้เครื่องสับจั่วเรียบของเจ้าฟ้ากรมหลวงเทพยวดีขนาด 7 ห้อง ที่กลับไปเป็นกุฏิวัดกษีนิภาต สันนิษฐานว่าสร้างในสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกฯ หรือพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย ซึ่งเป็นเรือนที่มีฟาไลด้านหนึ่งเคยมีเสากันสาดด้านขนานอีกด้านหนึ่งตามรูปแบบเรือนที่อยู่ติดขอบหมู่เรือน สอดคล้องกับตำหนัก 2 หลังนี้ที่อยู่หน้าพระตำหนักประธานและอาจติดขอบหมู่พระตำหนัก
- **อาคารประกอบอื่น** อาจมีเรือนของข้าราชการบริวาร ห้องเครื่อง ที่อาจเป็นเรือนเดี่ยว หรือเรือนแถว⁴² ไม่ปรากฏหลักฐาน

การรวมหมู่พระตำหนักตึก หมู่พระตำหนักตึกเชื่อว่าสร้างมาตั้งแต่แรกสร้างพระบรมมหาราชวัง หลังหมู่พระมหาปราสาทแรกคือ หมู่พระที่นั่งอมรินทราภิเชกมมหาปราสาท ในหมู่พระมหาปราสาทนี้มีพระมหาปราสาทนี้ประกอบด้วย พระที่นั่งอมรินทราภิเชกมมหาปราสาทเป็นประธาน ด้านหลังมีอาคารพระปรีศรัย และขวา ประกบท้ายพระมหาปราสาท โดยหมู่พระตำหนักตึกอยู่ต่อจากอาคารหลังนี้ในแนวแกน โดยมีพระตำหนักประธานขนาด 9 ห้อง ขนาบด้วยตำหนักขนาด 7 ห้องตั้งค่อนมาข้างหน้า ซึ่งด้านหลังอาจจะมีห้องเครื่อง และเรือนข้าราชการต่อท้าย

ต่อมาเมื่อพระที่นั่งอมรินทราภิเชกมมหาปราสาทต้องอสุณีบาทวอดทิ้งหลังเมื่อครั้งพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกฯ ต่อมามีการสร้างพระมหาปราสาทใหม่ขึ้นมาแทนคือ หมู่พระที่นั่งดุสิตมหาปราสาท ประกอบด้วยพระที่นั่งดุสิตมหาปราสาทเป็นประธาน ต่อด้วยพระที่นั่งพิมานรัตยา และ พระปรีศรัยที่เหลือรอดจากเหตุการณ์ไฟไหม้ รวมถึงหมู่พระตำหนักตึกที่ยังคงอยู่ที่เดิม

⁴² สมเด็จพระเจ้า กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, *ตำนานวังเก่า* (กรุงเทพฯ: แสงดาว, 2553)

รูปที่ 100 พระที่นั่งอมรินทราภิเชกมหาปราสาทที่เคยตั้งหน้าพระตำหนักตึก
(ที่มา: ผู้วิจัย, 2565)

รูปที่ 101 ตำหนักพระองค์เจ้าประไพวดี วัดกนิษฐนาถ เชื่อว่าเป็นรูปแบบตำหนักบริวาร
(ที่มา: ผู้วิจัย, 2564)

รูปที่ 102 ฝาลับแลกันห้องของตำหนัก พระองค์เจ้าประไพวดี ที่เชื่อว่าพระตำหนักตึกเคยมีฝากันห้อง
แบบเดียวกัน
(ที่มา: ผู้วิจัย, 2564)

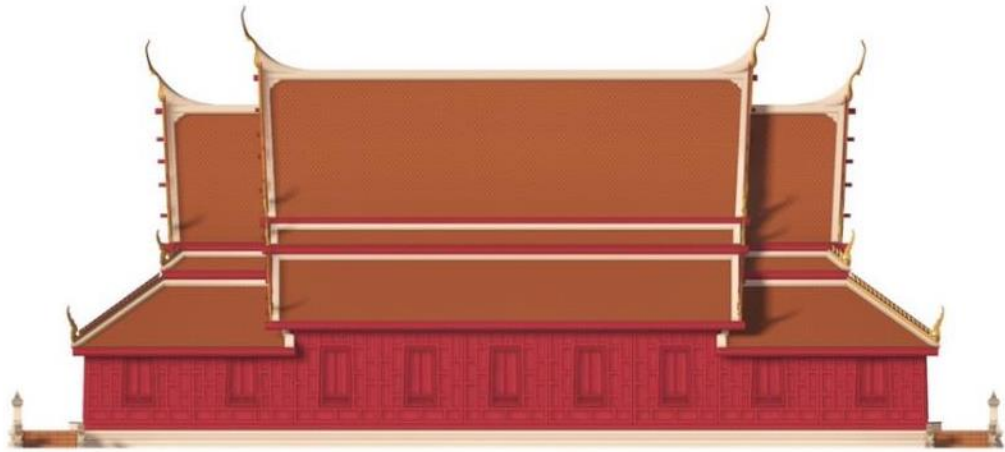

รูปที่ 103 จิตรกรรมวัดราชประดิษฐสถิตมหาสีมาราม แสดงหมู่พระตำหนักตึกเมื่ออยู่
พระบรมมหาราชวัง
(ที่มา: ผู้วิจัย, 2564)

รูปด้านสกัด

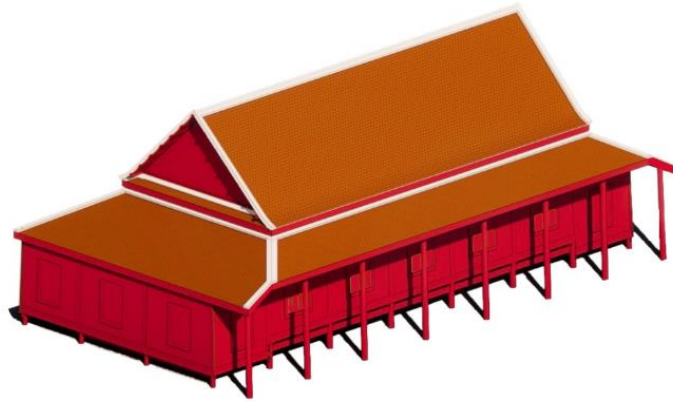

รูปด้านขนาน

รูปทัศนียภาพ

รูปที่ 104 แบบสันนิษฐานพระตำหนักประธานหมู่พระตำหนักตึก
(ที่มา: ผู้วิจัย, 2565)

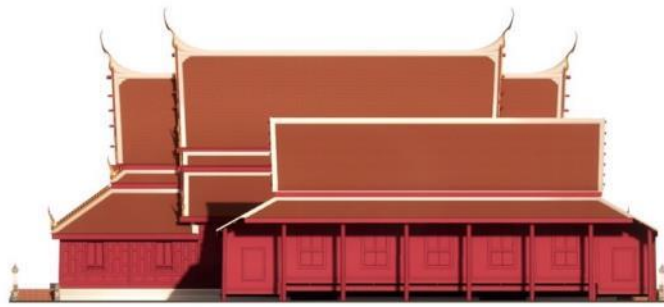
รูปที่ 105 แบบสันนิษฐานตำแหน่งบริวารพระตำหนักตึกแนวทางที่ 1 วัสดุไม้
(ที่มา: ผู้วิจัย, 2565)

รูปที่ 106 แบบสันนิษฐานตำแหน่งบริวารพระตำหนักตึกแนวทางที่ 2 วัสดุปูน
(ที่มา: ผู้วิจัย, 2565)

รูปด้านหน้า

รูปด้านข้าง

รูปทัศนียภาพ

รูปที่ 107 สันนิษฐานการรวมหมู่พระตำหนักตึก
(ที่มา: ผู้วิจัย, 2565)

6.5.2 การสันนิษฐานหมู่ตำหนักเขียว

จากการศึกษาที่ผ่านมา พบตำหนักหลังหนึ่งขนาด 7 ห้อง กัลปนาไปเป็นกุฏิเจ้าอาวาสวัดอมรินทราราม ซึ่งเป็นเรือนเครื่องสับประดับเครื่องถ้วยของ หลังกามุงกระเบื้องดินเผา หลังคา 2 ตับรวมกัน สาดไม้ซ้อนชั้นหลังคา ผู้วิจัยเชื่อว่าเดิมมีเสากันสาดรับกันสาด ผนั่งและองค์ประกอบอาคาราสีเขียว ตามสีที่พบภายในซึ่งสอดคล้องกับชื่อตำหนัก ผนั่งเป็นเรือนมีพาไลมีฝาปิดส่วนพาไลสันนิษฐานว่าอาจเป็นแบบนี้มาแต่แรกหรือพาไลอาจเคยเป็นระเบียงแล้วมาแปลงหลังกัลปนา ทั้งนี้ยังจับภาพถ่ายทางอากาศสมัยสงครามโลกครั้งที่ 2 ที่ปรากฏเรือนหน้าตาคลายกันแต่ขนาดเล็กกว่า (ประมาณ 5 ห้อง) ตั้งรวมชานกับตำหนักเขียว รวมถึงพระตำหนักปรกพระเจ้าตากสินขนาด 5 ห้อง วัดระฆังโฆษิตาราม ซึ่งมีรูปแบบใกล้เคียงกับตำหนักเขียวอย่างมาก ได้แก่ การติดเครื่องถ้วยระกา มีหน้าต่างเล็ก 2 บานที่หน้าจั่ว หย่องแบบลูกกรง การใช้สีเขียวภายใน รวมถึงการทำหน้าต่างเป็นเพ็ชรมีเช่นเดียวกับการบูรณะของตำหนักเขียว ผู้วิจัยจึงสันนิษฐานว่าอาคารที่กล่าวมาอาจเป็นหนึ่งในตำหนักเขียวที่กัลปนามา เพียงแต่ไม่ปรากฏแล้วในปัจจุบัน

- **ตำหนักประธาน** สันนิษฐานว่าเป็นตำหนักเขียว 7 ห้อง ที่กัลปนามาวัดอมรินทราราม เนื่องจากเป็นอาคารฐานานุศักดิ์สูงและมีขนาดใหญ่พิเศษ ประกอบกับศิลปกรรมแบบพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ฯ จากการศึกษาค้นคว้าและหลังคามีความแท้ในรูปทรงอยู่มาก ส่วนใต้ถุนอาจเป็นแบบเดียวกันกับเรือนหลวงคือยกจากพื้นไม่สูง ประมาณ 0.80 เมตร ส่วนที่สำคัญอีกอย่างคือสีของตำหนักที่เชื่อว่าคงเป็นสีเขียวทั้งตำหนัก เช่นเดียวกับสีภายในที่ยังหลงเหลืออยู่นั่นเอง
- **ตำหนักบริวาร** สันนิษฐานว่าต้องเป็นอาคารที่มีรูปแบบเดียวกัน แต่จากฐานานุศักดิ์แล้วจะต้องมีขนาดเล็กกว่า คือถ้าตำหนักประธาน 7 ห้อง ตำหนักบริวารต้องมีขนาด 5 ห้อง หรือ 3 ห้อง ทั้งนี้จากการศึกษาค้นคว้าอาคารที่มีรูปแบบเดียวกันแต่ขนาดเล็กกว่าเคยตั้งอยู่ร่วมกับตำหนักเขียวในวัดอมรินทราราม แต่ปัจจุบันไม่ปรากฏแล้ว นอกจากนี้ ผู้วิจัยยังลงสำรวจบริเวณใกล้เคียงพบพระตำหนักปรกของสมเด็จพระเจ้าตากสิน ขนาด 5 ห้อง ซึ่งจากการศึกษาก่อนหน้าพระตำหนักหลังนี้สันนิษฐานว่าเป็นพระตำหนักปรกที่คู่กับพระตำหนักทองของสมเด็จพระเจ้าตากสินที่ไฟไหม้ไปตามทรศนะของสมเด็จพระนเรศวรมหาราชและสมเด็จพระนเรศวรมหาราช ซึ่งมีการบรรยายถึงการเคยมีฝากันห้องเขียนภาพ อสุภกรรมฐาน จึงทำให้การศึกษาในชั้นหลังพบพระตำหนักหลังนี้ซึ่งมีเสาค้ำกลางเรือน อาจใช้รับฝาที่กล่าวมาซึ่งหายไปแล้ว⁴³ ทั้งนี้ผู้วิจัยตั้งข้อสังเกตว่า พระตำหนักปรกหลังนี้มีองค์ประกอบทางฐานานุศักดิ์และองค์ประกอบที่เป็นเอกลักษณ์เหมือนกันกับตำหนักเขียว

⁴³ ประภัสสร ชูวิเชียร, ศิลปะกรุงธนบุรี (กรุงเทพฯ: มติชน, 2562)

ได้แก่ เครื่องถ่ายของรวยระกาเรียบ หน้าต่าง 2 บานที่จั่ว หย่องหน้าต่างลูกกรง ฝาปะกน และ สีเขียวเดิมภายใน ทำให้ผู้วิจัยลองเทียบเคียงรูปทรงและขนาดจากการทำโฟโตแกรมเมตรี พบว่ามีขนาดและรูปทรงที่ใกล้เคียงกันอย่างมาก จึงสันนิษฐานว่าอาจเป็นตำหนักบริวารของ ตำหนักเขียวหลังหนึ่งก็เป็นได้

- **อาคารประกอบอื่น** อาจมีเรือนของข้าราชการบริวาร ห้องเครื่อง ที่อาจเป็นเรือนเดี่ยว หรือเรือนแถว ไม่ปรากฏหลักฐาน

การรวมหมู่ตำหนักเขียว ตั้งอยู่ติดกับท้องพระโรงฝ่ายในของพระที่นั่งจักรพรรดิพิมาน ซึ่งอาจตั้งล้อมพระที่นั่งจักรพรรดิพิมานไว้ โดยมีตำหนักประธานขนาด 7 ห้อง หันหน้าเข้าหมู่พระมหามณเฑียร ประกอบด้วยตำหนักบริวารขนาด 5 ห้อง 2 หลัง ตามอย่างการจัดหมู่เรือนตามกุฎิสมัยเดียวกันที่ยังอยู่ เช่น กุฏิวัดราชสิทธิธาราม กุฏิวัดหงส์รัตนาราม

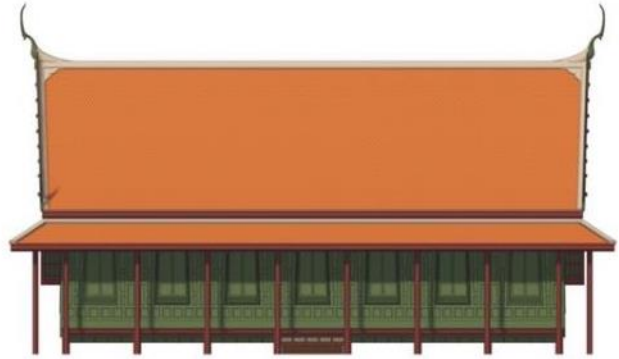
รูปที่ 108 กุฏิวัดระฆังโฆสิตาราม ขนาด 5 ห้อง
(ที่มา: ผู้วิจัย, 2564)

รูปที่ 109 ผลลัพธ์โฟโตแกรมเมตรีของ (ซ้าย) ตำหนักเขียว และ (ขวา) กุฏิวัดระฆังโฆสิตาราม มีขนาดและสัดส่วนใกล้เคียงกัน (ที่มา: ผู้วิจัย, 2564)

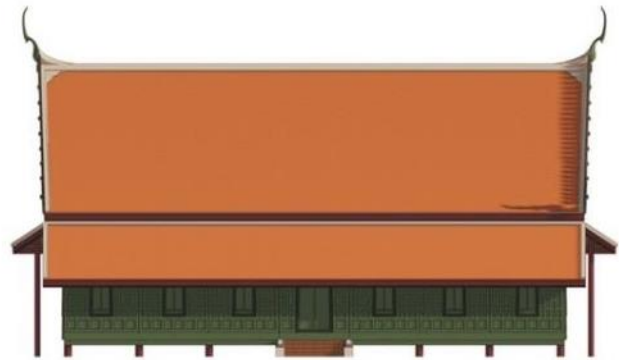
รูปที่ 110 ห้อยหน้าต่างและฝาของตำหนักเขียว (ซ้าย) และตำหนัก วัดระฆังโฆสิตาราม (ขวา) มีห้อยลูกกรงแบบพระราชนิยมช่วงรัชกาลที่ 1 รูปแบบเดียวกัน (ที่มา: ผู้วิจัย, 2564)

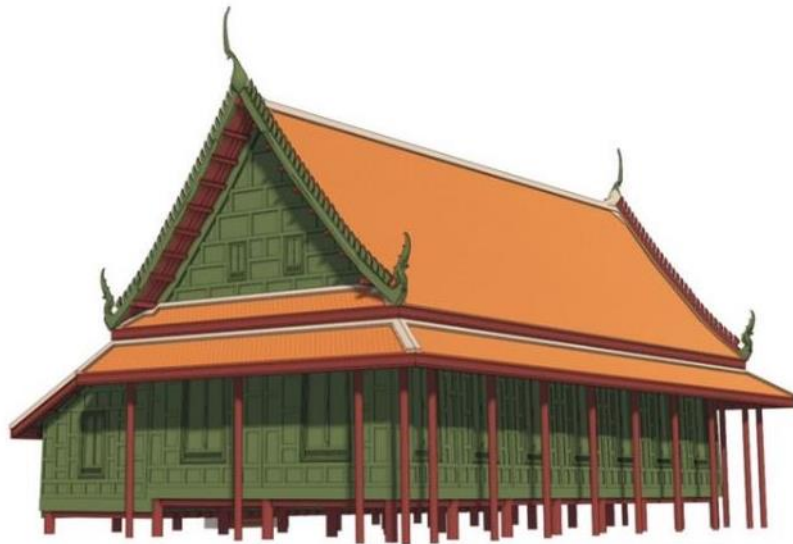
รูปด้านหลัง

รูปด้านสกัด

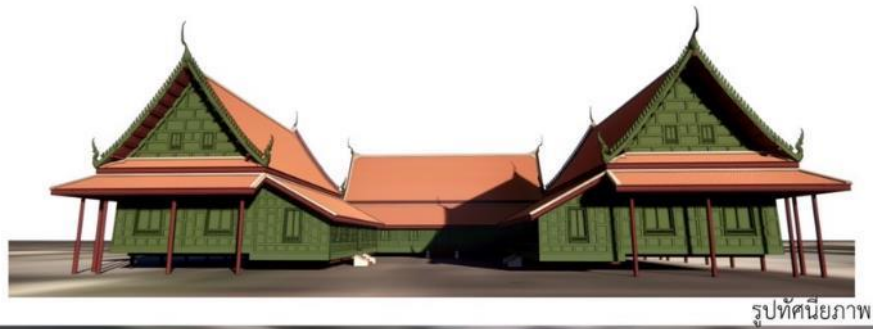
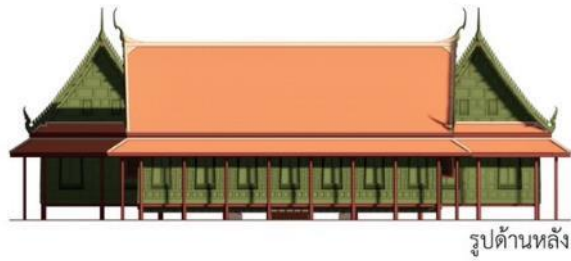
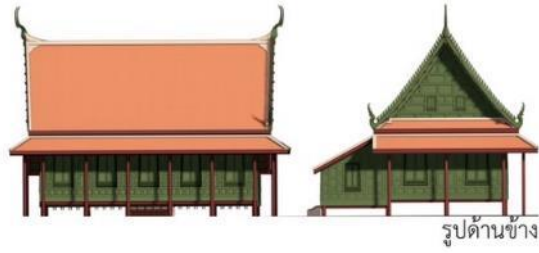

รูปด้านหน้า

รูปทัศนียภาพ

รูปที่ 111 สันนิษฐานตำหนักประธานหมู่ตำหนักเจียว
(ที่มา: ผู้วิจัย, 2565)

รูปที่ 112 สันนิษฐานการรวมหมู่ตำหนักเขียว
(ที่มา: ผู้วิจัย, 2565)

6.5.3 การสันนิษฐานหมู่พระตำหนักแดง

จากการศึกษาที่ผ่านมา พบพระตำหนักแดงทั้งหมด 3 หลัง ได้แก่ 1) พระตำหนักแดงประธานของสมเด็จพระเจ้าฟ้าบุญรอด เป็นพระตำหนักแฝดขนาด 5 ห้อง กลับนาไปเป็นกุฏิเจ้าอาวาสวัดเขมาภิรตาราม 2) พระตำหนักแดงสมเด็จพระเจ้าฟ้าจุฑามณี ซึ่งพระตำหนักหลังนี้ไม่ได้กลับไปไหน เพียงแต่ย้ายตามเจ้าของไป โดยที่สุดท้ายคือพระราชวังบวรสถานมงคล (วังหน้า) ซึ่งถือว่าเป็นพระตำหนักที่มีความแออัดมากเนื่องจากยังคงเป็นพระตำหนักตลอดมา สามารถใช้พระตำหนักดังกล่าวในการสันนิษฐานพระตำหนักที่เหลือในหมู่ได้ และ 3) พระที่นั่งมุลมณเฑียร ซึ่งมีความเปลี่ยนแปลงอย่างมากเมื่อมีการย้ายที่ตั้งสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวไปตั้งบนกำแพงต่อกับพระที่นั่งภูวดลทิศในย หมู่พระอภิเนาว์นิเวศ เนื่องจากทรงเปลี่ยนจากพระตำหนักไม่เป็นพระที่นั่งก่ออิฐถือปูนหลังคาแฝดซ้อน 2 ชั้น ในการสันนิษฐานอาจจะต้องอ้างอิงสิ่งที่ยังเหลือ ได้แก่ จำนวนหน้าต่างและประตู ได้แก่ ประตูใหญ่ 3 บาน หน้าต่างที่มีหย่องหน้าต่าง 19 บาน ซึ่งถ้าเทียบกับพระตำหนักแดงเจ้าฟ้าจุฑามณีที่มีประตูใหญ่ 3 บาน ประตูห้องทรง 1 บาน และหน้าต่างที่มีหย่องหน้าต่าง 18 บาน ซึ่งมีจำนวนใกล้เคียงกันมากกว่าที่จะเป็นพระตำหนักแฝดที่มีหน้าต่างจำนวนมากว่า ทำให้อาจอนุมานได้ว่าพระตำหนักแดงสมเด็จพระเจ้าฟ้ามงกุฎ และพระตำหนักแดงสมเด็จพระเจ้าฟ้าจุฑามณี มีลักษณะเป็นพระตำหนักหอแบบเดียวกัน สอดคล้องกับการมีพระยศเท่ากันในเวลาดังกล่าวด้วย

- **พระตำหนักประธาน** จากการศึกษพระตำหนักแดง วัดเขมาภิรตาราม พบว่ามีความแท้ในส่วนเรือนและหลังคาอยู่มาก โดยจากองค์ประกอบที่ศึกษาการบูรณะย้อนหลังพบร่องรอยการถอดห้องทรงในฝาเสี้ยวด้านหนึ่งออก โดยแก้ประตูให้เป็นหน้าต่าง ในส่วนใต้ถุนนำแบบอย่างมาจากพระตำหนักแดงพิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร ที่มีความแออัดมาก
- **พระตำหนักบริวาร** เป็นพระตำหนักหอมี 2 หลังคือ พระตำหนักแดง พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร และพระที่นั่งมุลมณเฑียร ที่ 2 หลังเคยมีรูปแบบเดียวกับพระตำหนักแดง พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร ซึ่งเป็นพระตำหนักขนาด 7 ห้อง
- **อาคารประกอบอื่น** อาจมีเรือนของข้าราชการบริวาร ห้องเครื่อง ที่อาจเป็นเรือนเดี่ยว หรือเรือนแถว ไม่ปรากฏหลักฐาน

การรวมหมู่พระตำหนักแดง หมู่พระตำหนักอยู่ติดกับพระราชอุทยานสวนขวา เชื่อว่าหันหน้าไปทางเดียวกันกับหมู่ตำหนักเขียวคือหน้าสู่หมู่พระมหามณเฑียร และหลักฐานการวังผังตำหนักตึกพระศรีสุราลัย โดยการจัดผังมีพระตำหนักประธานตั้งตรงกลาง และมีพระตำหนักหอ 2 หลังตั้งขนานมาด้านหน้าพระตำหนักประธาน⁴⁴ ทั้งนี้จากกรณีศึกษาการจัดหมู่กุฏิ จ.สมุทรสงคราม และเพชรบุรี ที่

⁴⁴ สมเด็จพระเจ้า กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, *ตำนานวัดสุทัศน์ต่าง ๆ ซึ่งพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงสถาปนา* (พระนคร: โรงพิมพ์กฤษฎีกา, 2513)

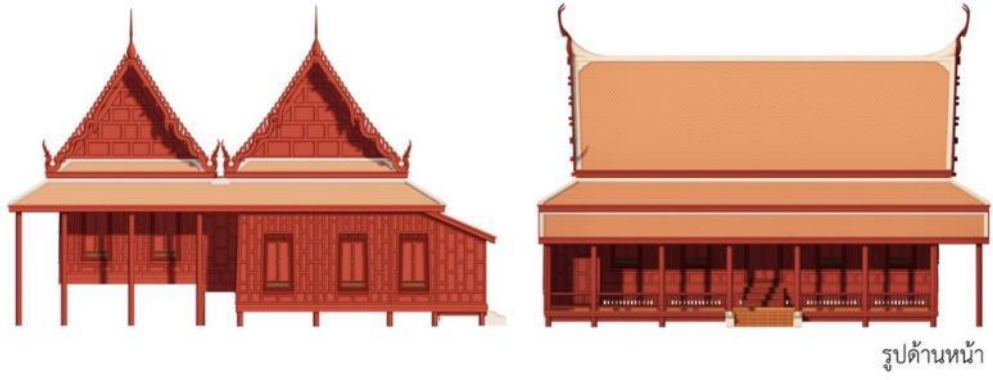
สร้างช่วงพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย เช่น วัดอัมพวันเจติยาราม และวัดพระทรง ซึ่งมีกุฎิที่มีรูปแบบเช่นเดียวกับพระตำหนักแดงคือมีเสากันสาทรอบ จะหันพาไลเข้าหาลานหรือชาน และหันเสากันสาทรออกมาข้างนอก อาจมีรูปแบบเดียวกันนี้

รูปที่ 113 จิตรกรรมวัดราชประดิษฐ ฯ แสดงพระตำหนักแดงเมื่ออยู่พระราชวังเดิม
(ที่มา: ผู้วิจัย, 2564)

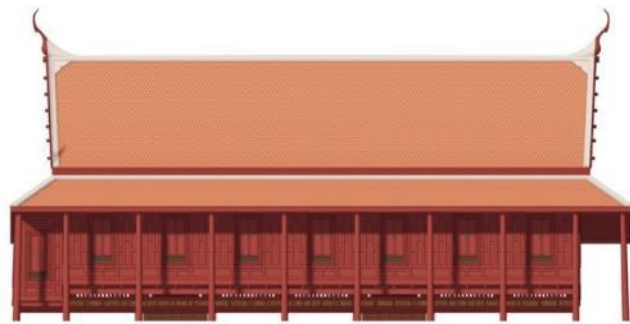
รูปที่ 114 (ซ้าย) กุฏิวัดอัมพวันเจติยาราม และ (ขวา) วัดพระทรง เป็นกรณีศึกษาอาคาร สมัยและรูปแบบใกล้เคียง พร้อมทั้งจัดผังเป็นเรือนหมู่อยู่
(ที่มา: ผู้วิจัย, 2564)

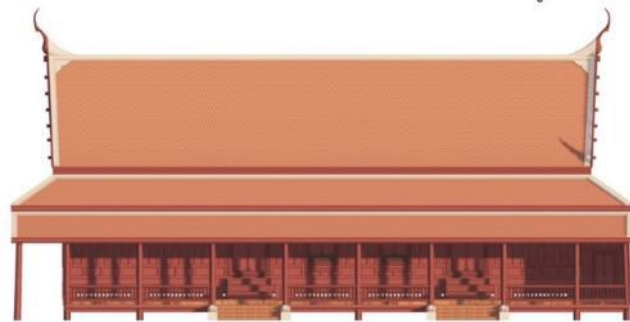
รูปที่ 115 แบบสันนิษฐานพระตำหนักประธาน หมู่พระตำหนักแดง
(ที่มา: ผู้วิจัย, 2565)

รูปด้านสกัด

รูปด้านหลัง

รูปด้านหน้า

รูปทัศนียภาพ

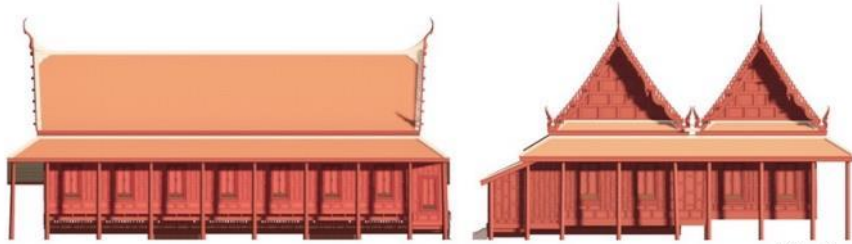
รูปที่ 116 พระตำหนักหอของหมู่พระตำหนักแดง
(ที่มา: ผู้วิจัย, 2565)

รูปด้านหน้า

รูปด้านหลัง

รูปด้านข้าง

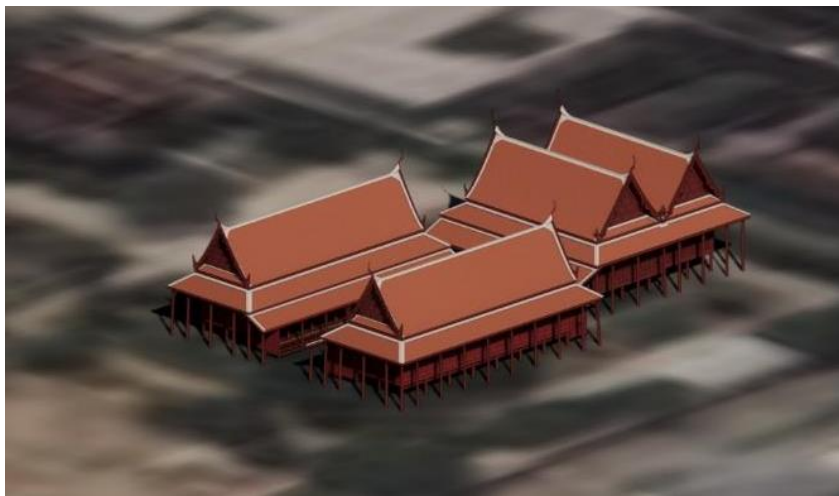
รูปทัศนียภาพด้านหน้า

รูปทัศนียภาพด้านหลัง

รูปที่ 117 สันนิษฐานการรวมหมู่พระตำหนักแดง
(ที่มา: ผู้วิจัย, 2565)

รูปที่ 120 ฝั่งหมู่พระตำหนักแดง ถูกจัดในรูปแบบเรือนหมู่เช่นเดียวกับฝั่งการพักอาศัยของเรือนหลวง

ที่ค้นพบ

(ที่มา: ผู้วิจัย, 2565)

6.5.4 การสันนิษฐานพระที่นั่งมุลมณเฑียรเมื่ออยู่หมู่พระอภิเนาว์นิเวศน์

จากการศึกษาพบว่าพระที่นั่งมุลมณเฑียรมีความแท้ทางรูปทรงอยู่มาก เมื่อเปรียบเทียบกับหลักฐานจิตรกรรมพระที่นั่งทรงผนวช วัดเบญจมบพิตรดุสิตวนาราม ที่ปรากฏพระที่นั่งมุลมณเฑียร เมื่อยังอยู่หมู่พระอภิเนาว์นิเวศน์ มีรูปแบบเดียวกันเพียงแต่ชุดฐานที่ตั้งอยู่บนกำแพงเชื่อมกับพระที่นั่ง ภูวดลทัศน์ย มีฐานรับกับเสากันสาดก่ออิฐถือปูนแบบอย่างเสาพระอุโบสถยุคเดียวกัน รวมถึงลายรดน้ำลายพุ่มข้าวบิณฑ์ที่ประตู-หน้าต่าง

ทั้งนี้ยังพบภาพถ่ายที่ถ่ายหอนาฬิกาพระที่นั่งภูวดลทัศน์ย ที่ติดยอดช่อฟ้าพระที่นั่งมุลมณเฑียร⁴⁵ ทำให้สันนิษฐานความสูงของพระที่นั่งได้

⁴⁵ พิพัฒน์ พงศ์พิพร, ภาพมุมกว้างของกรุงเทพมหานคร ในสมัยรัชกาลที่ 4 : การค้นพบใหม่ (กรุงเทพฯ: เมืองโบราณ, 2544)

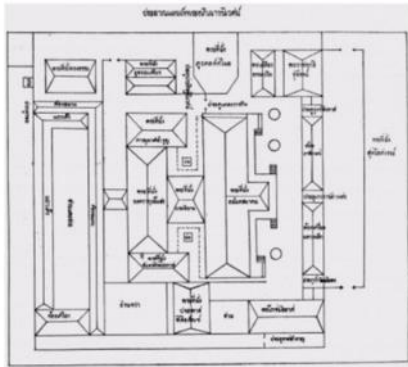

รูปที่ 121 (ซ้าย) จิตรกรรมพระที่นั่งทรงผนวช วัดเบญจมบพิตรดุสิตวนารามแสดงพระที่นั่งมุลมณเฑียรเมื่ออยู่หมู่พระอภิเนาว์นิเวศน์
(ที่มา: อนุรักษ์ ศรีใจ 2565)

รูปที่ 122 ภาพจากพระที่นั่งภูวดลทัศไนย เห็นสันหลังคาพระที่นั่งมุลมณเฑียร
(ที่มา: พิพัฒน์ พงศ์พีพร 2544)

รูปที่ 123 ภาพถ่ายเห็นพระที่นั่งภูวดลทัศไนยต่อพระที่นั่งมุลมณเฑียร
(ที่มา: สำนักหอจดหมายเหตุแห่งชาติ)

ผังบริเวณ

รูปด้านหน้า

รูปด้านข้าง

รูปทัศนียภาพ

รูปที่ 124 ลัทธิฐานพระที่นั่งมุลมณเฑียรเมื่ออยู่หมู่พระอภิเนาว์นิเวศน์
(ที่มา: ผู้วิจัย, 2565)

6.6 บทสรุปของการศึกษา

หากมองการกลับมาเรียนคือการอนุรักษ์สถาปัตยกรรมแบบหนึ่งตามสมมติฐาน การศึกษานี้พบว่า การกลับมาเรียนกับการอนุรักษ์สถาปัตยกรรมที่ถือเป็นความเฉพาะตัวแบบหนึ่งของไทย ที่มีคุณค่าทางจิตวิญญาณมากกว่าคุณค่าทำเป็นรูปธรรม ก่อให้เกิดการย้ายที่ตั้ง และการปรับเปลี่ยนการใช้สอยที่ยอมต่อเติมองค์ประกอบใหม่จากความพิเศษของการเป็นอาคารสำเร็จรูปที่ ถอด ประกอบ ต่อเติมได้ เพื่อให้อาคารสามารถใช้งานต่อได้ในสถานะที่ต่างจากแรกสร้าง คุณค่าในเชิงนามธรรมที่ทำให้เกิดการเก็บรักษาเรียนนั้นโดยเลือกที่จะเก็บองค์ประกอบทางฐานานุศักดิ์ และส่วนที่แสดงความเป็นเอกลักษณ์ของเรือนที่แสดงความเชื่อมโยงกับเจ้าของเรือนที่กลับมาเรียนมาด้วย องค์ประกอบเหล่านี้จะถูกรักษาอย่างดี

ทั้งนี้การศึกษาเป็นเพียงการศึกษาจากกรณีศึกษาที่มาจากที่เดียวกันและมีฐานานุศักดิ์สูง อาจมีความจำเป็นต้องขยายการศึกษาไปสู่เรือนที่มีฐานานุศักดิ์ รูปแบบ และปัจจัยอื่น ๆ เพื่อทำให้ศึกษาการกลับมาเรียนในมิติการอนุรักษ์สถาปัตยกรรมที่ครอบคลุมขึ้นด้วย

การกลับมาเรียนกับการทบทวนข้อมูลทางประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรม เป็นการศึกษาในรูปแบบใหม่ที่ใช้ระเบียบวิธีวิจัยในการอนุรักษ์สถาปัตยกรรมมาศึกษาย้อนกลับเป็นลำดับชั้นทางประวัติศาสตร์ (layers of history) โดยใช้หลักฐานเชิงประจักษ์เป็นที่ตั้ง อันได้แก่ข้อมูลภาคสนาม งานรังวัด และโฟโตแกรมเมตรี (photogrammetry) มีทำการศึกษารูปทรง องค์ประกอบ โดยนำข้อสังเกตส่วนนี้มาประกอบกับข้อมูลเชิงเอกสาร ภาพถ่าย และจิตรกรรมอื่น ๆ เพื่อให้ได้แบบทางการอนุรักษ์สถาปัตยกรรมมานี้ ถือว่าได้ข้อค้นพบที่น่าสนใจสามารถศึกษาย้อนไปถึงสมัยแรกสร้างได้จากวิธีดังกล่าวด้วย

สุดท้ายนี้ การกลับมาพระตำหนักในพระบรมมหาราชวังเป็นเพียงส่วนหนึ่งในการศึกษาจากประเด็นอื่น ๆ ร่วมกัน และเป็นเพียงความคิดเห็นหนึ่งบนหลักฐานที่ค้นพบในช่วงเวลาที่ทำการศึกษา ผู้วิจัยมีความหวังอย่างยิ่งหากมีการทำการศึกษาต่อหรือเห็นประโยชน์จากการนำงานวิจัยนี้ไปใช้ต่อไม่มากนัก

บรรณานุกรม

- Brand, Stewart. *How Buildings Learn*. London: Penguin Putnam Inc, 1995.
- Douglas, James. *Building Adaptation*. Oxfordshire: Routledge, 2006.
- Pinraj Khanjanusthiti. "Philosophical Approach to Conservation of Buddhist Monastery in Thailand." *Manusya: Journal of Humanities* 7, no. January (2004): 96-109.
- UNESCO. "Hoi an Protocols for Best Conservation Practice in Asia." Hoi An, 2009.
- . "The Nara Document on Authenticity." Nara, 1994.
- . "The Venice Charter." Venice, 1964.
- กองวรรณคดีและประวัติศาสตร์. ศิลปวัฒนธรรมไทยเล่มที่ 4 วัดสำคัญกรุงรัตนโกสินทร์. กรุงเทพฯ: กองวรรณคดีและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร, 2525.
- เจ้าพระยาทิพากรวงศ์ (ขำ บุนนาค). พระราชพงศาวดารกรุงรัตนโกสินทร์ รัชกาลที่ 1. กรุงเทพฯ: กองวรรณคดีและประวัติศาสตร์ กรมศิลปากร, 2531.
- ชาติรี ประภิตนทการ. การเมืองในสถาปัตยกรรมสมัยรัชกาลที่ 1. กรุงเทพฯ: มติชน, 2558.
- ณัฐภัทร จันทวิช. กรมพระราชวังบวรสถานมงคลกับงานศิลปกรรมตามพระราชนิยม (ศิลปกรรมสกุลช่างวังหน้า สมัยรัตนโกสินทร์). กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร, 2545.
- ดำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระเจ้า กรมพระยา. ตำนานวังเก่า. กรุงเทพฯ: แสงดาว, 2553.
- . ตำนานวัดคู่สถานต่าง ๆ ซึ่งพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวทรงสถาปนา. พระนคร: โรงพิมพ์กฤษณปกรณ์, 2513.
- ตะวัน วีระกุล. "การปรับเปลี่ยนกายภาพของเขตพุทธาวาสวัดใหญ่สุวรรณาราม : ข้อพิจารณาในบริบทประวัติศาสตร์และงานช่างเพชรบุรี." วารสารสังคมวิทยา มานุษยวิทยา กรกฎาคม-ธันวาคม (2559): 143-63.
- แน่นน้อย ศักดิ์ศรี, ม.ร.ว. การศึกษาวิวัฒนาการทางสถาปัตยกรรม เขตพระราชฐานชั้นใน ของพระบรมมหาราชวัง. กรุงเทพฯ, 2527.
- . พระอภิเนาว์นิเวศน์: พระราชนิเวศน์ในพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว. กรุงเทพฯ: มติชน, 2549.
- . มรดกสถาปัตยกรรมกรุงรัตนโกสินทร์. กรุงเทพฯ: สำนักราชเลขาธิการ, 2537.
- . เรือนหลวง. กรุงเทพฯ: เมืองโบราณ, 2541.
- แน่นน้อย ศักดิ์ศรี, ม.ร.ว. และคณะ. สถาปัตยกรรมพระบรมมหาราชวัง. กรุงเทพฯ: สำนักราชเลขาธิการ, 2531.

- ประภัสสร ชูวิเชียร. ศิลปะกรุงธนบุรี. กรุงเทพฯ: มติชน, 2562.
- ประยูร อุลุชาฎะ (น. ณ ปากน้ำ). ศิลปกรรมในบางกอก. พระนคร: เกษมบรรณกิจ, 2514.
- ปองพล ยาศรี. "การศึกษาาระบบโครงสร้างศาลาการเปรียญ วัดใหญ่สุวรรณาราม." วารสารหน้าจั่ว : ว่าด้วยประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรมและสถาปัตยกรรมไทย 12 (2558): 224-49.
- ปิ่นรัชฎ์ กาญจนนัชนิติ. การอนุรักษ์สถาปัตยกรรมและชุมชน. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2552.
- ฝ่ายพุทธศาสนสถาน กองพุทธศาสนสถาน. ประวัติวัดทั่วราชอาณาจักร เล่ม 1. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์การศาสนา, 2525.
- พระยาอนุমানราชชน (ยง เสฐียรโกเศศ). ปลูกเรือน-แต่งงาน ประเพณีเกี่ยวกับชีวิต. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์สยามสมาคมสังคมศาสตร์, 2514.
- พิชญา สุ่มจินดา. ราชประดิษฐพิพิธรัตนนา. กรุงเทพฯ: วัดราชประดิษฐสถิตมหาสีมาราม, 2555.
- พิพัฒน์ พงศ์พิพร. ภาพมุมกว้างของกรุงเทพมหานคร ในสมัยรัชกาลที่ 4 : การค้นพบใหม่. กรุงเทพฯ: เมืองโบราณ, 2544.
- ฤทัย ใจจงรัก. เรือนไทยเดิม. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2543.
- วรสิทธิ์ ตันตินิพนธ์กุล. "อำนาจรัฐเหนือที่วัด : สิ่งที่ยหายไปจากสังคมไทย." วารสารหน้าจั่ว : ว่าด้วยประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรมและสถาปัตยกรรมไทย 5 (2550): 86-95.
- วัดพระพุทธรูปมหาวิหาร. งานเทศกาลนมัสการพระพุทธรูป จังหวัดสระบุรี พ.ศ. 2560. สระบุรี: เสน่ห์จิตร์, 2560.
- ศิริสาร เหมือนโพธิ์ทอง. "การกัลปนาในจารึกสุโขทัย อยู่ยง และธนบุรี รัตนโกสินทร์." มหาวิทยาลัยศิลปากร, 2549.
- สถาพร อรุณวิลาศ. "คติความเชื่อพุทธศาสนาแบบลังกากับวิถีชุมชนเมืองสุโขทัย-ศรีสัชนาลัย." วิทยานิพนธ์อักษรศาสตร์มหาบัณฑิต, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2539.
- สมคิด จิระทัศน์กุล. วัด : พุทธศาสนสถาปัตยกรรมไทย. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2544.
- สำนักนายกรัฐมนตรี. ตำราพระบรมราชูทิศเพื่อการกัลปนา สมัยอยุธยา ภาค 1. กรุงเทพฯ: คณะกรรมการจัดพิมพ์เอกสารทางประวัติศาสตร์ สำนักนายกรัฐมนตรี, 2510.
- หอดจดหมายเหตุแห่งชาติ. "เอกสาร ร.5 กระทรวงธรรมการ มร.5 ม/18 เรื่องว่าพระตำหนักของกรมสมเด็จพระศรีสุตดารักษ์ชำรุด ขออนุญาตจัดการปฏิสังขรณ์."
- . "เอกสาร ร.5 กระทรวงธรรมการ มร.5 ศ/18 เรื่องปฏิสังขรณ์ ย้ายพระที่นั่งมูลมณฑลไปปลูกวัดเขมา."
- . "เอกสาร ร.5 กระทรวงธรรมการ มร.5 ศ/29 เรื่องบำเพ็ญพิธีรับผลประโยชน์วัดรัชฎาธิษฐานจำนวน ศก 127."

———. "เอกสาร ร.5 กระทรวงธรรมการ มร.5 ศ/31 เรื่องประมาณการซ่อมพระตำหนักแดงซึ่งยกไปปลูกที่ วัดอมรินทร์."

อารยา คำเรือง และชัยวุฒิ พิชะกุล. "การกัลปนาวัดบริเวณลุ่มแม่น้ำทะเลสาบสงขลาระหว่างพุทธศตวรรษที่ 21-ต้นพุทธศตวรรษที่ 23." วารสารปริชาต ฉบับที่ 1, no. เมษายน-กันยายน (2559): 128-51.

ภาคผนวก ก

งานภาคสนาม และการทำแบบสถาปัตยกรรม

มีการทำงานภาคสนามหลายส่วน โดยเริ่มจากการสำรวจเบื้องต้นว่าอาคารที่จะไปสำรวจมีประเด็นอะไรที่เกี่ยวข้องกับการกัลปนา และอุปสรรคอะไรบ้าง จากนั้นลงพื้นที่สำรวจโดยรอบเบื้องต้นเพื่อวางแผนเก็บข้อมูล จากนั้นจึงทำการรังวัดสถาปัตยกรรม

การรังวัดสถาปัตยกรรม (architectural measurement) เป็นการเก็บข้อมูลระยะอาคารในสภาพปัจจุบันโดยละเอียด โดยใช้เครื่องมือวัดระยะหลายขนาดเพื่อความคลอบคลุมในการวัดระยะ เช่น ตลับเมตร เลเซอร์วัดระยะ จากนั้นนำข้อมูลเลขมาใส่ในรูปภาพประกอบที่วาดขึ้นเพื่อจดบันทึกอาคารนั้น ๆ ด้วย

รูปที่ 125 การวัดระยะบนภาพถ่าย และการถ่ายภาพทางอากาศ

(ที่มา: ผู้วิจัย, 2564)

นอกจากนั้น จะมีการถ่ายภาพเก็บข้อมูลทั้งภาพภาคพื้น ภาพภายในอาคาร รวมถึงภาพถ่ายทางอากาศ เพื่อเป็นคลังข้อมูลที่จะนำไปใช้งานในการศึกษา และงานโปรแกรมเมตรีด้วย โดยมีการลงพื้นที่หลัก 5 ที่ และพื้นที่อื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง ดังนี้ 1) วัดรัชฎาธิษฐาน 2) วัดอมรินทราราม 3) วัดเขมาภิตาราม 4) โรงเรียนกลาโหมอุทิศ และ 3) พิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติ พระนคร

การทำแบบอนุรักษ์สถาปัตยกรรม

จากงานภาคสนามจึงนำข้อมูลทั้งหมดมาทำงานอนุรักษ์สถาปัตยกรรม 2 ส่วน ดังนี้

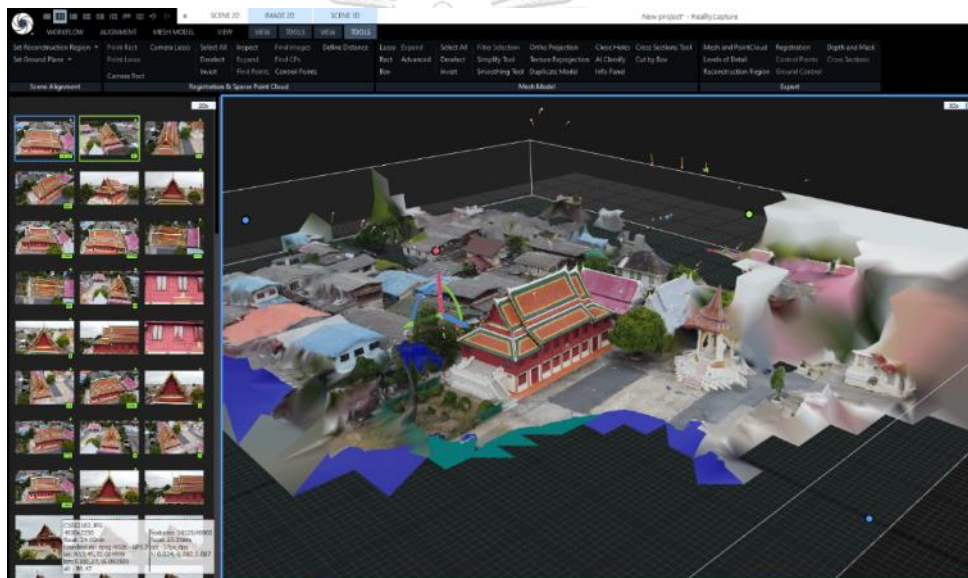
การทำโฟโตแกรมเมตรี (photogrammetry) คือการนำรูปถ่ายวัตถุ สถาปัตยกรรมหรือแม้แต่ที่ดินจำนวนมากมาประมวลผลโดยโปรแกรมออกมาเป็นหุ่นจำลองแบบทัศนียภาพ และสามารถแปลงแบบสัมมนาทางสถาปัตยกรรมได้ ซึ่งแบ่งได้ 4 ขั้นตอน คือ

วางแผน – โดยการพิจารณาว่าที่ตั้งนั้นติดปัญหาอะไรบ้าง เช่น มีต้นไม้สูงปกคลุม หรือมีพื้นที่แคบ ไม่มีพื้นที่เพียงพอในการถ่ายภาพ จึงอาจต้องหาวิธีอื่นในการจัดการในพื้นที่จริง

ถ่ายภาพ – จากหลักการต้องถ่ายภาพมากที่สุด ถ่ายเหลื่อมซ้อนกันรอบวัตถุประมาณ 100 ภาพขึ้นไป เพื่อไม่ให้เกิดการประมวลผลผิดพลาด โดยถ่ายในทุกระยะและทุกระนาบ กล่าวคือต้องมีการถ่ายระยะบน กลาง ล่างของวัตถุ ในกรณีที่เป็นสถาปัตยกรรมจึงมีความจำเป็นต้องใช้อากาศยานโดรนในการถ่ายระยะบนช่วย

ประมวลผล – นำภาพทั้งหมดมาประมวลผลโดยโปรแกรมเฉพาะ เช่น Autodesk Recap, Capturing Reality โดยโปรแกรมจะนำภาพทั้งหมดมาประกอบกันออกมาเป็นหุ่นจำลองและแบบสถาปัตยกรรมที่แม่นยำได้

ตกแต่งหุ่นจำลอง - นำหุ่นจำลองที่ได้จากการประมวลผลมาตกแต่ง โดยในขั้นนี้สามารถทำการลบของที่ไม่ต้องการออก เช่น อาคารอื่น ๆ ต้นไม้ รถ หรือคนออก เพื่อเหลือเพียงสถาปัตยกรรมที่จะศึกษาเท่านั้น

รูปที่ 126 การประมวลผลโฟโตแกรมเมตรีโดย capturing reality
(ที่มา: ผู้วิจัย, 2564)

ผลลัพธ์โฟโตแกรมเมตรีการศึกษา

รูปที่ 127 ผลลัพธ์โฟโตแกรมเมตรี พระตำหนักตึก วัดรัชฎาธิษฐาน
(ที่มา: ผู้วิจัย, 2564)

พระตำหนักตึก วัดรัชฎาธิษฐาน มีพื้นที่กว้างในการเก็บภาพถ่ายได้ในด้านทิศเหนือและทิศตะวันตก แต่เนื่องจากข้อจำกัดในด้านที่เหลือที่เป็นที่แคบติดชุมชนและอาคารอื่น รวมถึงเป็นอาคารขนาดใหญ่จึงต้องใช้อากาศยานโดรนช่วยในการเก็บระยะดังกล่าว ทั้งนี้ ผลลัพธ์ออกมาได้ค่อนข้างดี สามารถขึ้นรูปทรงอาคารได้

รูปที่ 128 ผลลัพธ์โฟโตแกรมเมตรี ตำบลเชียง วัดอมรินทราราม
(ที่มา: ผู้วิจัย, 2564)

ตำบลเชียง วัดอมรินทราราม มีที่ตั้งที่มีข้อจำกัดมาก เนื่องจากเป็นเขตใกล้โรงพยาบาลศิริราชซึ่งเป็นพื้นที่ห้ามบินอากาศยานโดรน ประกอบกับมีพื้นที่แคบในการถ่ายภาพรอบทาง ด้านทิศตะวันออกและทิศเหนือพอมีบริเวณให้ถ่ายในระยะกระชั้น ด้านทิศใต้ติดกับศาลาจึงถ่ายได้เพียงฝาและหน้าต่าง ส่วนทิศตะวันตกติดซอยหลังโรงเรียนวัดอมรินทราราม ถ่ายได้เพียงระยะใกล้เท่านั้น ทำให้ผลลัพธ์ออกมาไม่สมบูรณ์แบบในส่วนใต้ถุนและฝา สามารถนำข้อมูลรังวัดมาขึ้นรูปทรงได้

รูปที่ 129 ผลลัพธ์โฟโตแกรมเมตรี พระตำหนักแดง วัดเขมาภิรตาราม
(ที่มา: ผู้วิจัย, 2564)

พระตำหนักแดง วัดเขมาภิรตาราม ที่ตั้งมีข้อจำกัดเรื่องพื้นที่โดยรอบแคบ มีอาคารประกอบมากใกล้ชิดตัวพระตำหนัก ปัจจัยดังกล่าวทำให้ภาพถ่ายส่วนมากที่ต้องนำไปประมวลผลล้วนเป็นภาพถ่ายทางอากาศเป็นหลัก เหตุดังกล่าวทำให้ผลลัพธ์ค่อนข้างละเอียดในส่วนหลังคา และต้องใช้ข้อมูลรังวัดมาประกอบในส่วนเรือนรวมถึงได้ถุนเพื่อความสมบูรณ์ของแบบยิ่งขึ้น

รูปที่ 130 ผลลัพธ์โฟโตแกรมเมตรี พระที่นั่งมุลมณเฑียร
(ที่มา: ผู้วิจัย, 2564)

พระที่นั่งมุลมณเฑียร มีลานกว้างในทิศเหนือ ตะวันออก และตะวันตก ง่ายต่อการถ่ายภาพระดับภาคพื้น ส่วนด้านทิศใต้ติดกำแพงข้างถนนซอยภายในวัดเขมาภิรตาราม รวมถึงการเป็นอาคารขนาดใหญ่ จึงต้องใช้ภาพถ่ายทางอากาศช่วย ผลลัพธ์ออกมาค่อนข้างดีมากในด้านสเกด

รูปที่ 131 ผลลัพธ์โฟโตแกรมเมตรี พระตำหนักแดง พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย (ที่มา: ผู้วิจัย, 2564)

CHULALONGKORN UNIVERSITY

พระตำหนักแดง พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติ พระนคร มีข้อจำกัดเรื่องพื้นที่ห้ามบิน รัศมีโกสสินทร์ชั้นใน ทำให้ถ่ายภาพได้เฉพาะภาคพื้นเท่านั้น และมุมมองที่ถ่ายได้มีเพียงด้านทิศเหนือ และทิศตะวันตก โดยทิศใต้ติดกำแพง และทิศตะวันออกติดอาคาร ทำให้ไม่มีมุมมองถ่ายภาพ ผลลัพธ์ออกมาดีมากในสองด้านที่มีระยะถ่าย ส่วนด้านที่เหลือต้องอาศัยข้อมูลรังวัดมาประกอบ

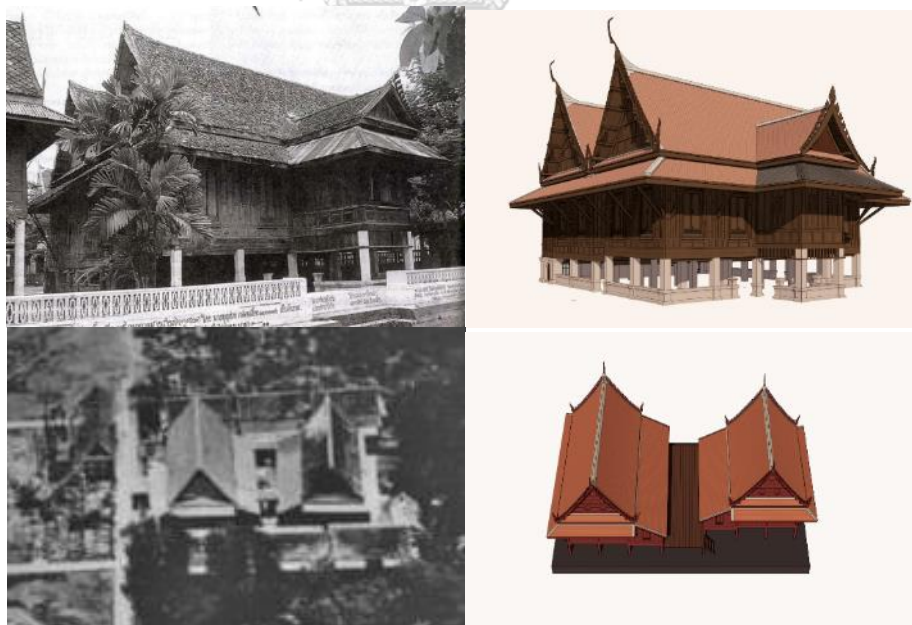
โดยสรุป ข้อดีของการทำโฟโตแกรมเมตรีคือ การเก็บรูปทรงและสัดส่วนอาคารที่แม่นยำและถูกต้องสมจริงกว่าการรังวัดมือ รวมถึงระยะเวลาทำงานที่รวดเร็ว

ข้อเสียคือ ไม่มีระยะประกอบจึงต้องใช้อุปกรณ์อื่นเสริม เช่น การเก็บระยะด้วยเลเซอร์ (laser scan) แต่มีราคาสูง จึงเลือกการรังวัดระยะด้วยมือมาประกอบกับโฟโตแกรมเมตรีเพื่อให้สามารถใช้งานได้ต่อไป

การทำแบบอนุรักษ์สถาปัตยกรรม (architectural conservation drawing) มีการนำแบบจากโฟโตแกรมเมตรีมาปรับปรุงลายเส้น จากนั้นมาประกอบกับระยงการรังวัดสถาปัตยกรรมเบื้องต้นเพื่อทำเป็นแบบสถาปัตยกรรม แล้วจึงนำมาทำหุ่นจำลองโครงสร้างอย่างละเอียดเพื่อเป็นแบบจำลองสารสนเทศอาคารโบราณสถาน (HBIM) ที่แสดงโครงสร้างและองค์ประกอบนั้นอย่างละเอียดแยกออกมาเป็นชิ้นส่วนได้เพื่อการศึกษาและความเข้าใจอาคารได้ พร้อมเก็บเป็นแหล่งข้อมูลหนึ่งในอนาคต

การแบ่งชั้นทางประวัติศาสตร์จากแบบสถาปัตยกรรม

เมื่อได้แบบสถาปัตยกรรมจากสภาพปัจจุบันแล้ว จึงนำแบบดังกล่าวมาศึกษาวิเคราะห์ร่วมกับข้อมูลภาพถ่ายเก่า จิตรกรรม เอกสารชั้นต้น จดหมายเหตุ รวมถึงคำบอกเล่า มาประกอบกันเพื่อทำเป็นแบบสถาปัตยกรรมในแต่ละสมัยเพื่อการศึกษาพัฒนาการการต่อเติมหรือองค์ประกอบที่หายไปของอาคารแต่ละหลังและแต่ละสมัยได้ในขั้นต่อไป โดยงานวิจัยนี้ใช้แบบการอนุรักษ์สถาปัตยกรรมมาเป็นเครื่องมือพิสูจน์หลักฐานชั้นต้น เช่น เรื่องรูปทรง หรือขนาด เพื่อเชื่อมต่อข้อมูลให้งานวิจัยสมบูรณ์ขึ้น

รูปที่ 132 ตัวอย่างการใช้แบบทางสถาปัตยกรรมมาพิสูจน์หลักฐานของพระตำหนักแดง วัดเขมาภิรตาราม และตำหนักเขียว วัดอมรินทราราม
(ที่มา: ผู้วิจัย, 2564)

ภาคผนวก ข
ชั้นความเปลี่ยนแปลงของพระตำหนัก

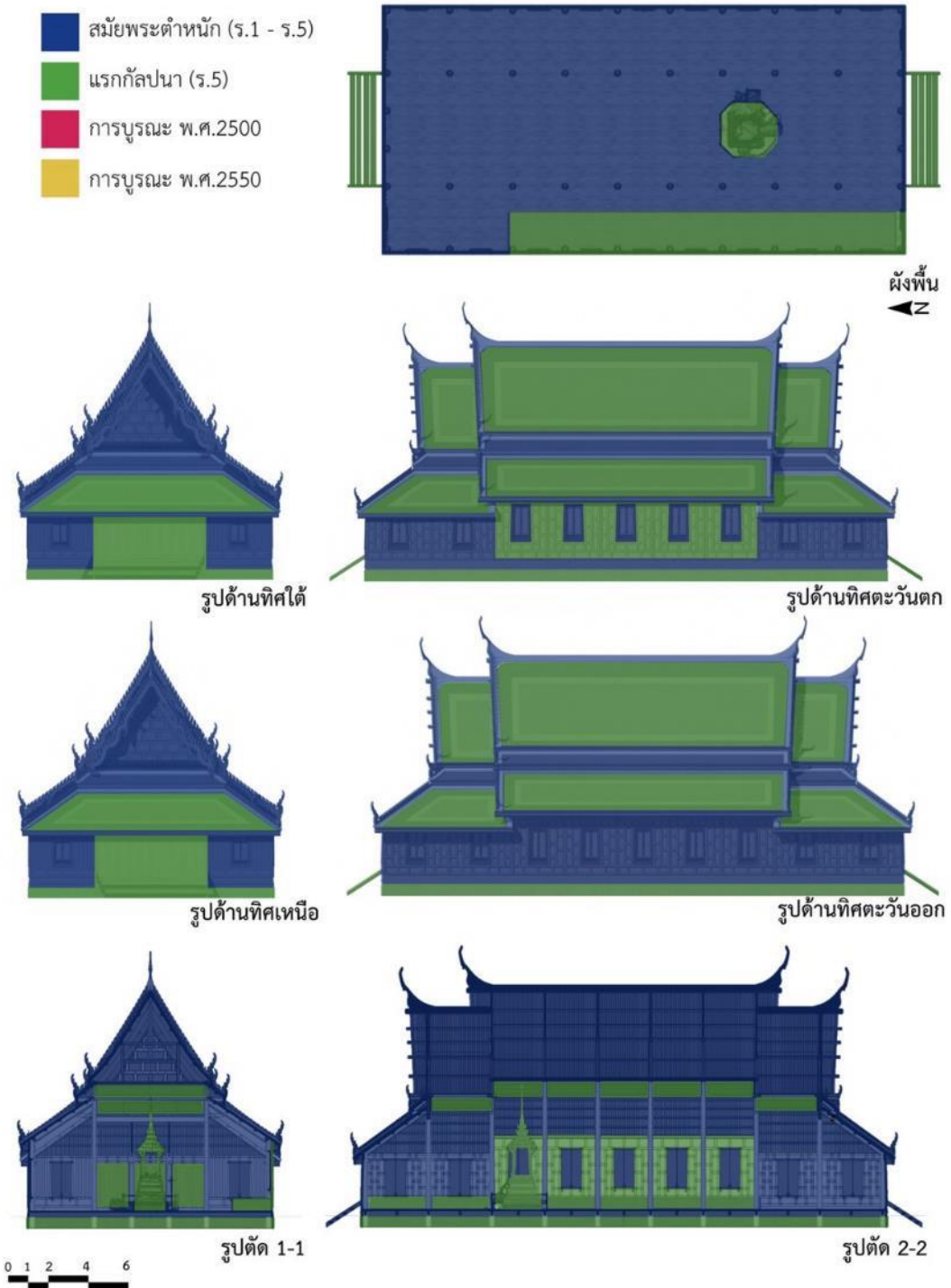
ชั้นความเปลี่ยนแปลงโดยการใส่รหัสสีเพื่อบ่งบอกยุคสมัยขององค์ประกอบที่เปลี่ยนไปในแต่ละสมัย 5 สี ได้แก่

- 1) สีน้ำเงิน แทนสมัยเมื่อยังเป็นพระตำหนัก
- 2) สีส้ม แทนสมัยถูกสถาปนาเป็นพระที่นั่ง (มีเฉพาะพระที่นั่งมุลมณเฑียร)
- 3) สีเขียว แทนสมัยแรกกัลปนา
- 4) สีชมพู แทนสมัยหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง
- 5) สีเหลือง แทนการบูรณะโดยกรมศิลปากร

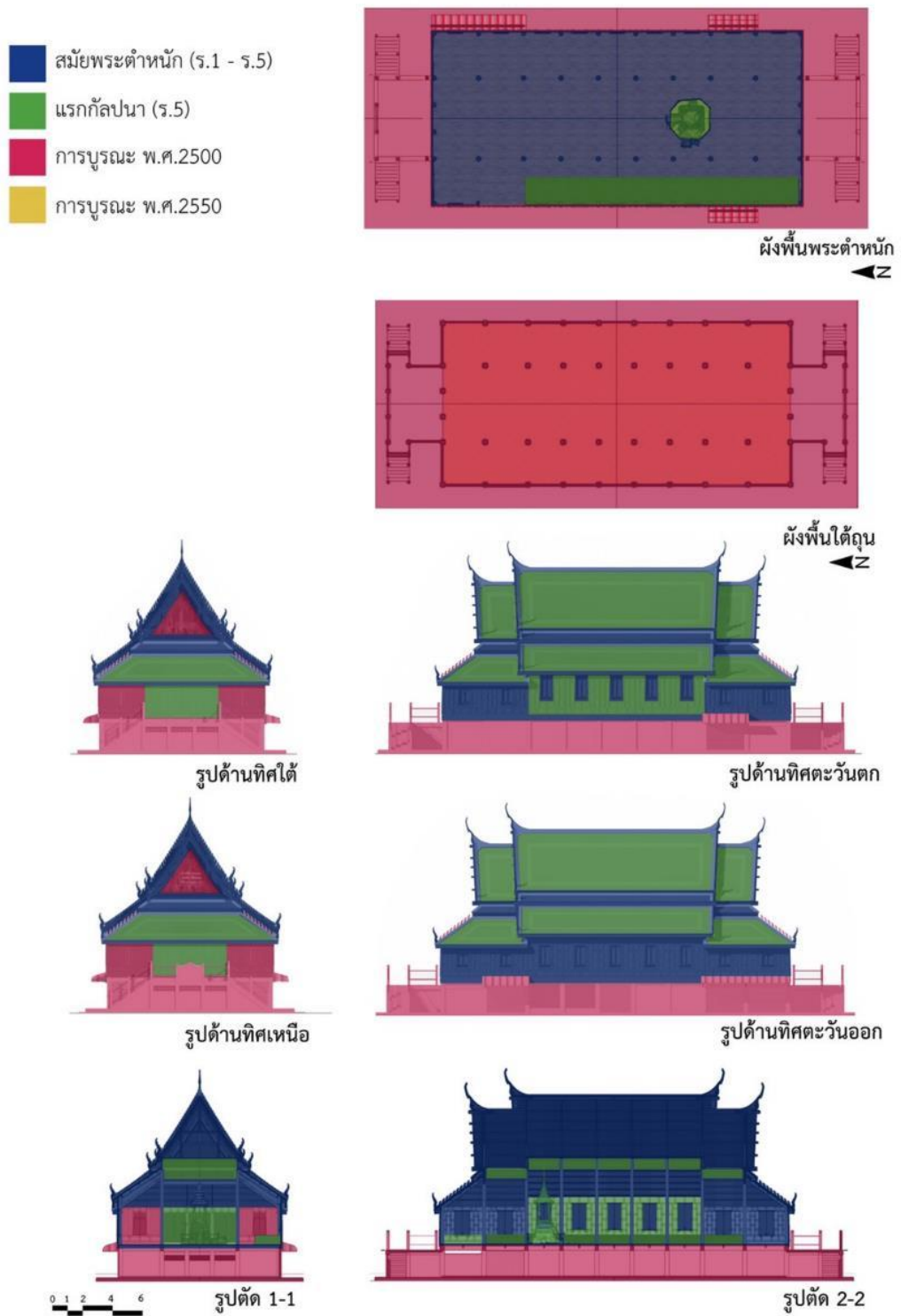
โดยมีดังกล่าจะถูกระบายในส่วนที่มีความเปลี่ยนแปลงแต่ละยุคสมัยของพระตำหนักแต่ละหลัง

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
CHULALONGKORN UNIVERSITY

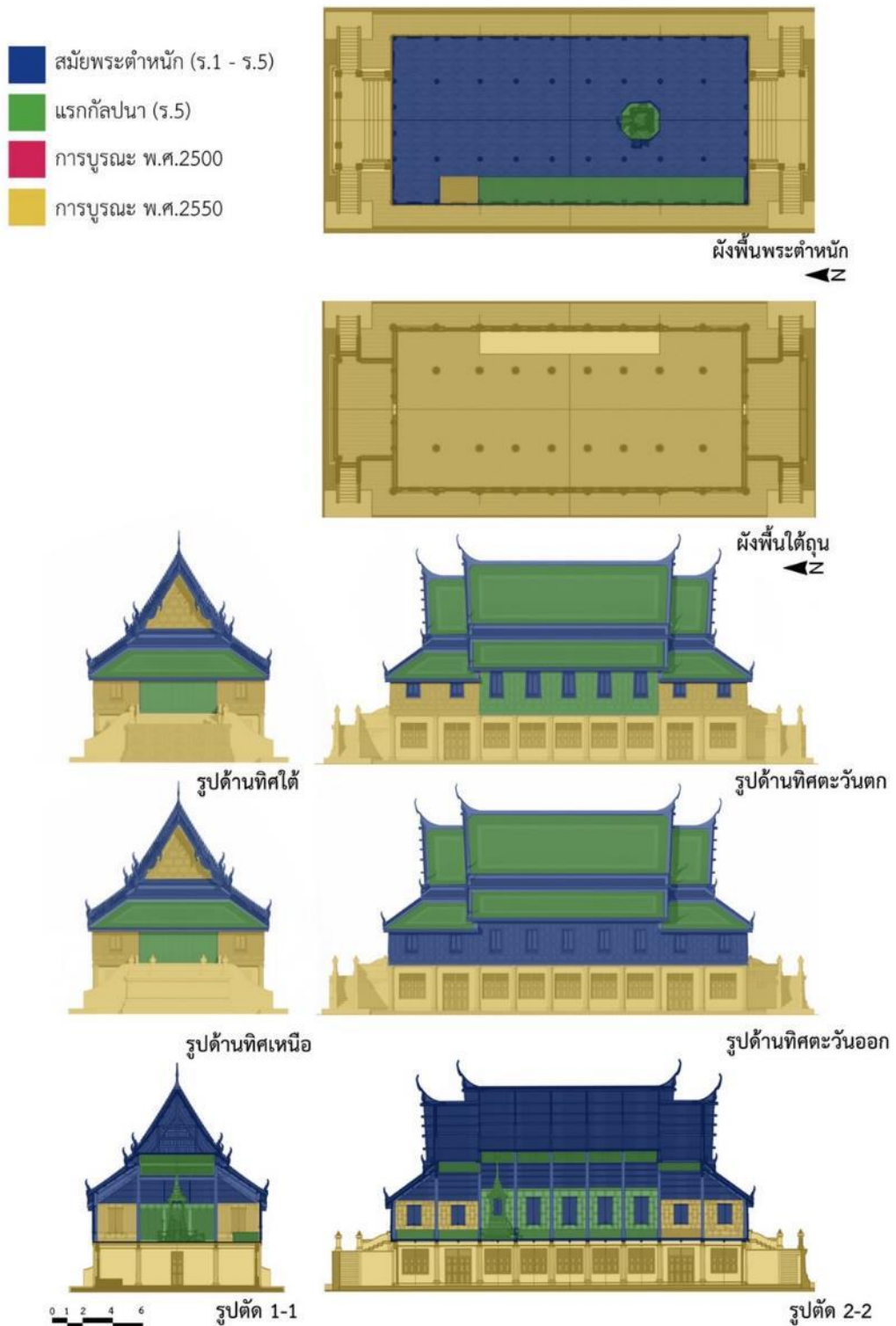
รูปที่ 133 การเปลี่ยนแปลงองค์ประกอบพระตำหนักตึกเมื่อแรกกัลปนา สมัยรัชกาลที่ 5 (ที่มา: ผู้วิจัย, 2565)

รูปที่ 134 การเปลี่ยนแปลงองค์ประกอบพระตำหนักตึก พ.ศ. 2500

(ที่มา: ผู้วิจัย, 2565)

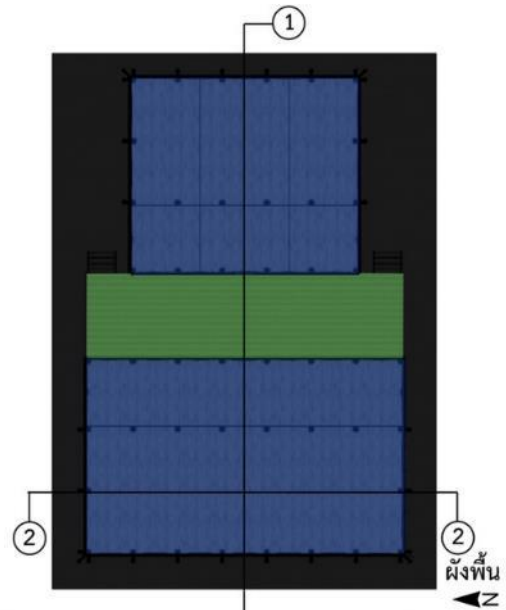

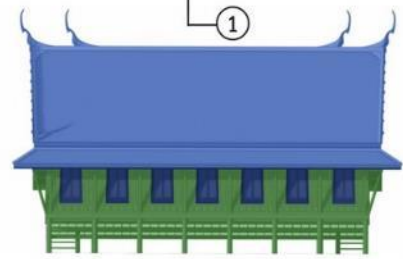
รูปที่ 135 การเปลี่ยนแปลงองค์ประกอบพระตำหนักตึก พ.ศ. 2550
 (ที่มา: ผู้วิจัย, 2565)

- สมัยตำนาน (ร.1-3)
- แรกกลีปนา - การบูรณะ ร.ศ.125 (ร.3-5)
- สงครามโลกครั้งที่ 2
- การบูรณะ พ.ศ.2541 - ปัจจุบัน

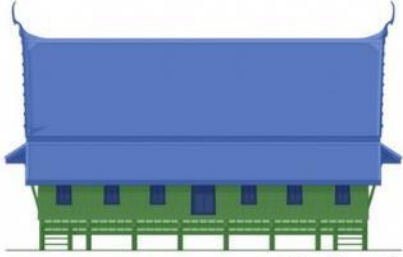
รูปด้านทิศใต้

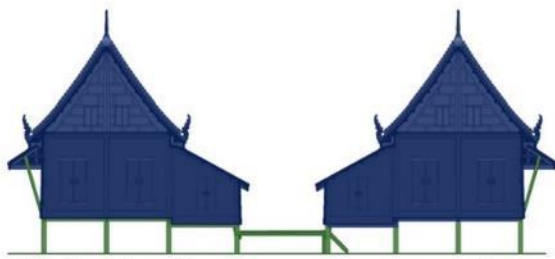
รูปด้านทิศตะวันตก

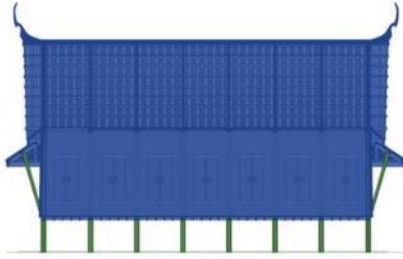
รูปด้านทิศเหนือ

รูปด้านทิศตะวันออก

รูปตัด 1-1

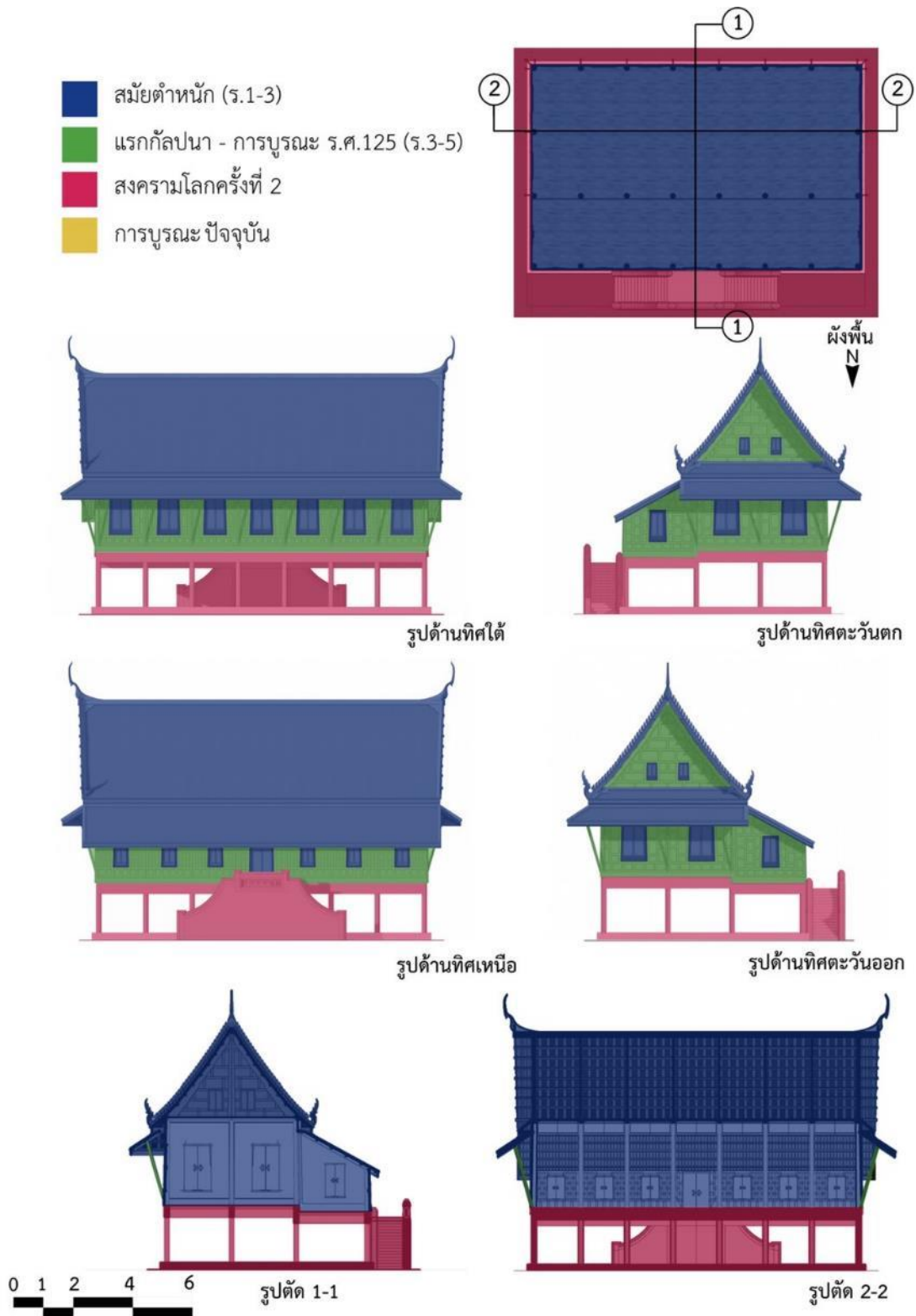

รูปตัด 2-2

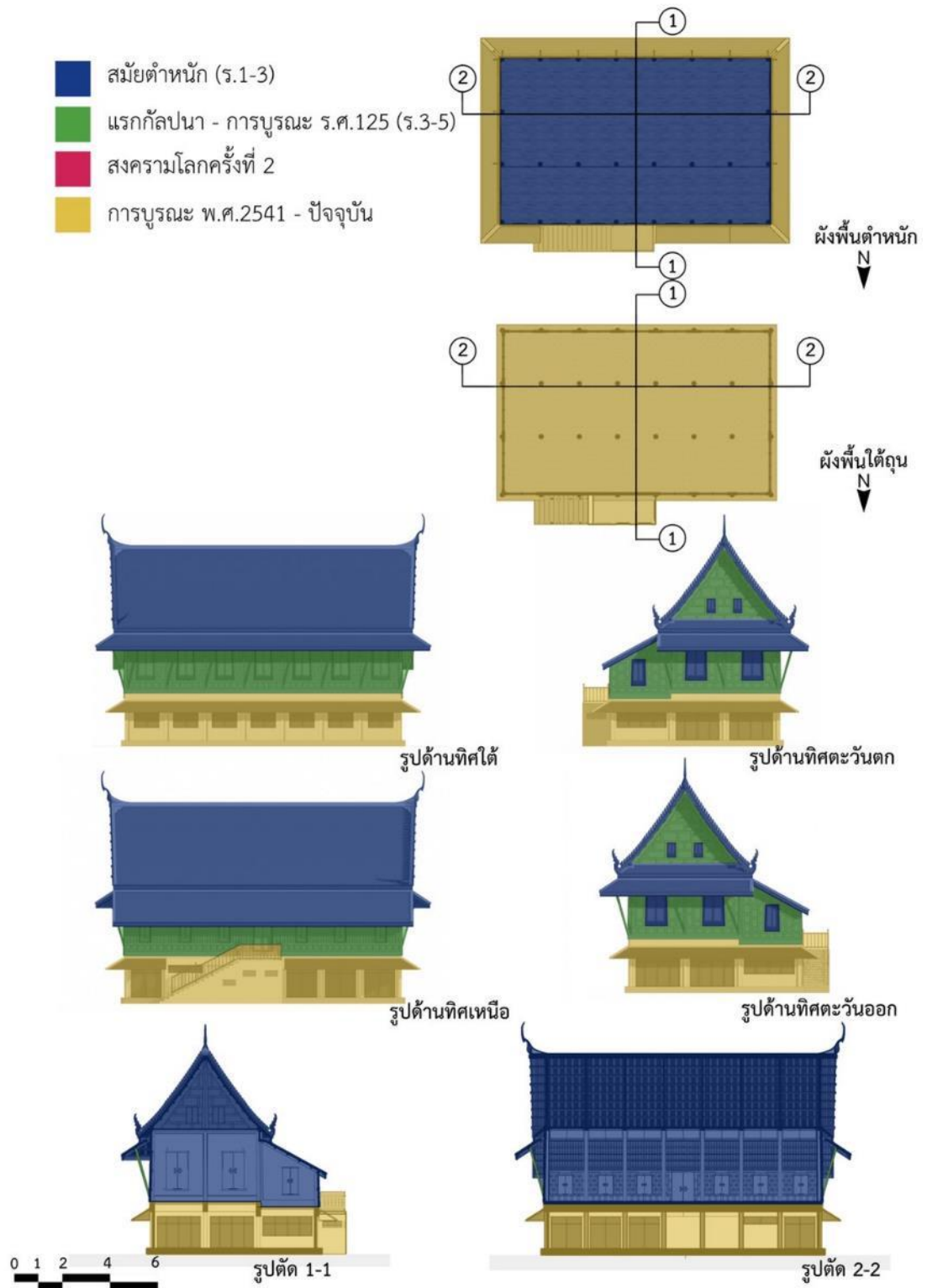

รูปที่ 136 การเปลี่ยนแปลงองค์ประกอบตำหนักเขียวเมื่อแรกกลีปนา

(ที่มา: ผู้วิจัย, 2565)

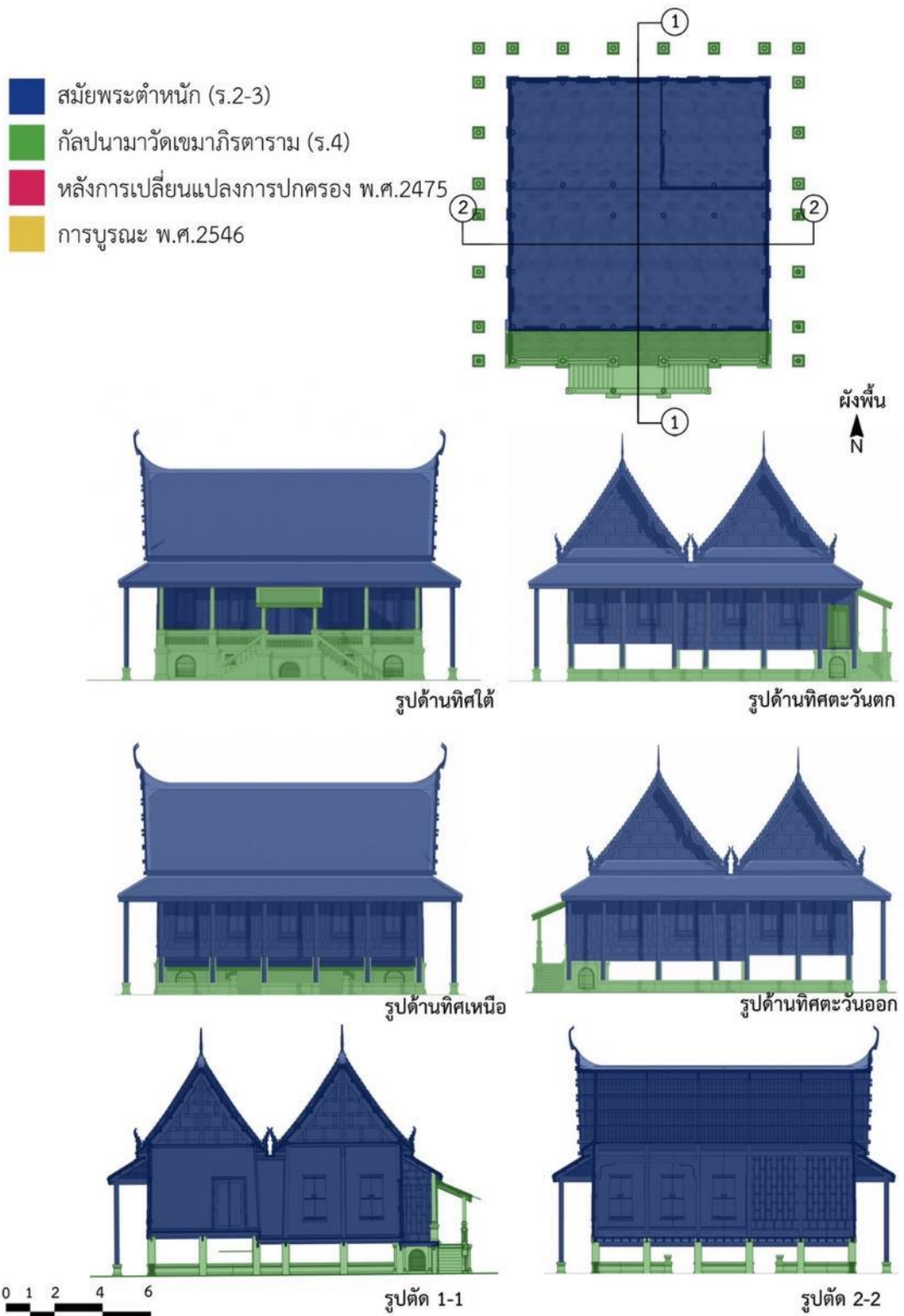

รูปที่ 137 การเปลี่ยนแปลงองค์ประกอบตำหนักเขียวหลังสงครามโลกครั้งที่ 2
 (ที่มา: ผู้วิจัย, 2565)

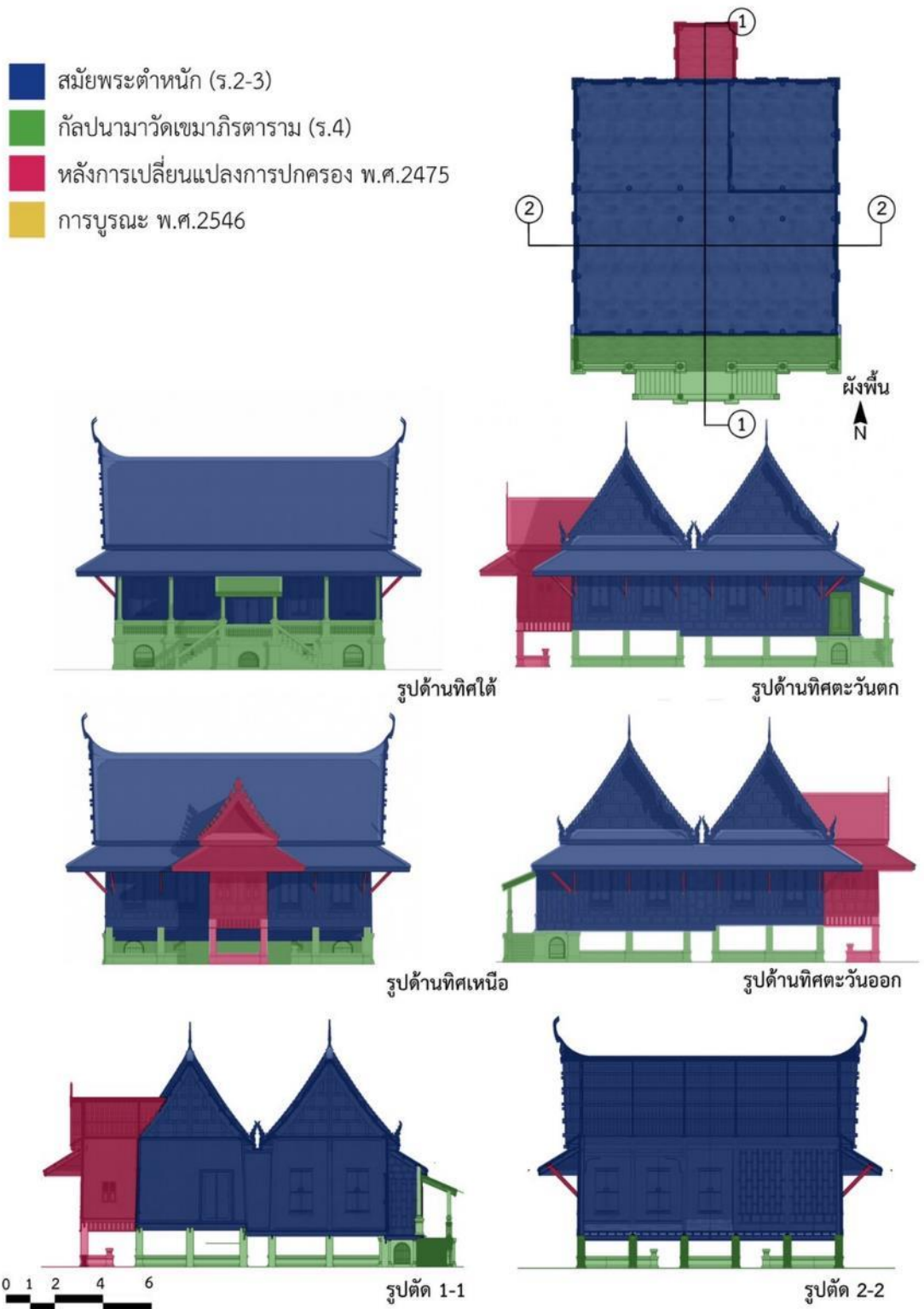

รูปที่ 138 การเปลี่ยนแปลงองค์ประกอบตำหนักเขียวในปัจจุบัน

(ที่มา: ผู้วิจัย, 2565)

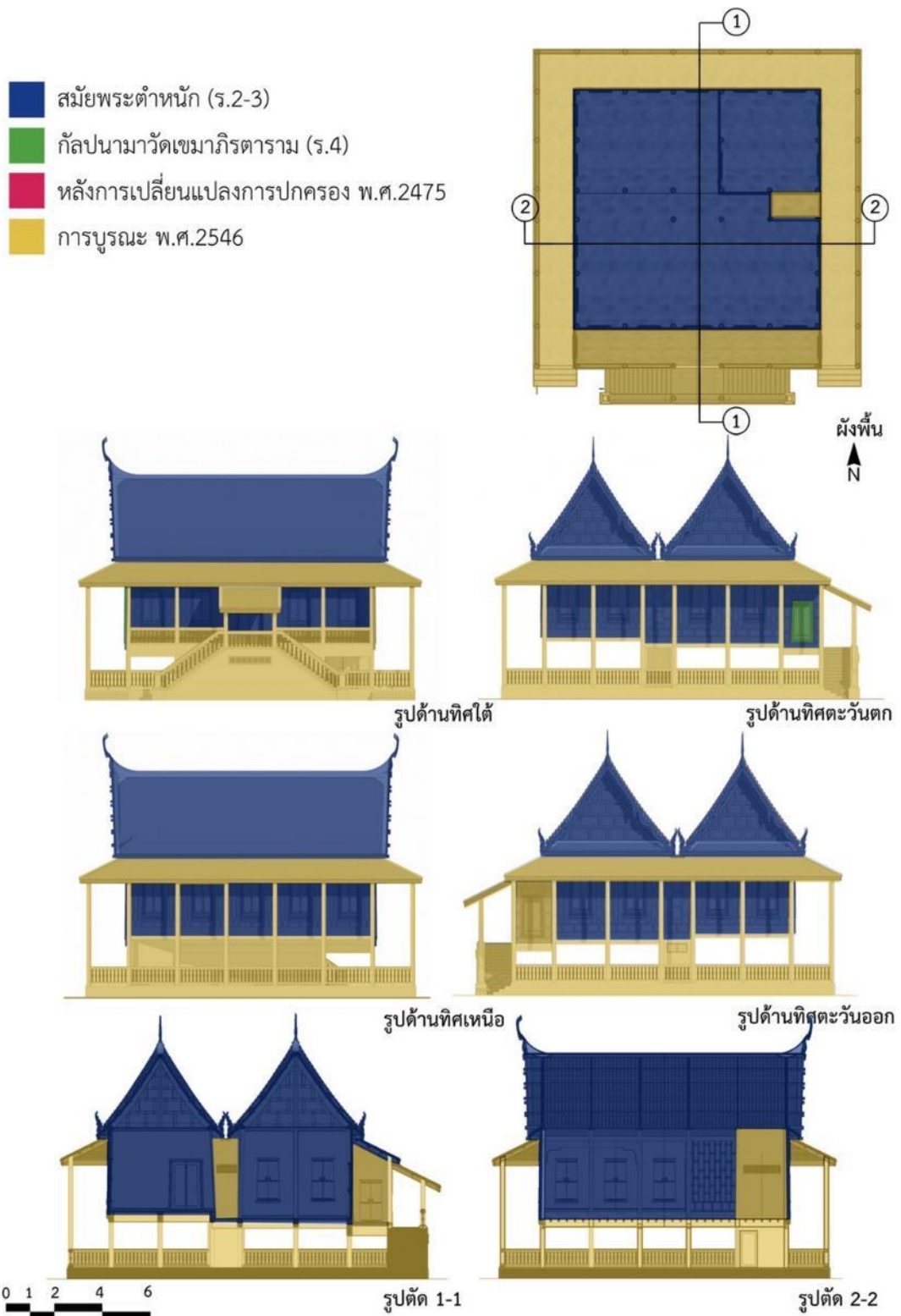

รูปที่ 139 การเปลี่ยนแปลงองค์ประกอบพระตำหนักแดงเมื่อแรกกลับมา
(ที่มา: ผู้วิจัย, 2565)

รูปที่ 140 การเปลี่ยนแปลงองค์ประกอบพระตำหนักแดงหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง
(ที่มา: ผู้วิจัย, 2565)

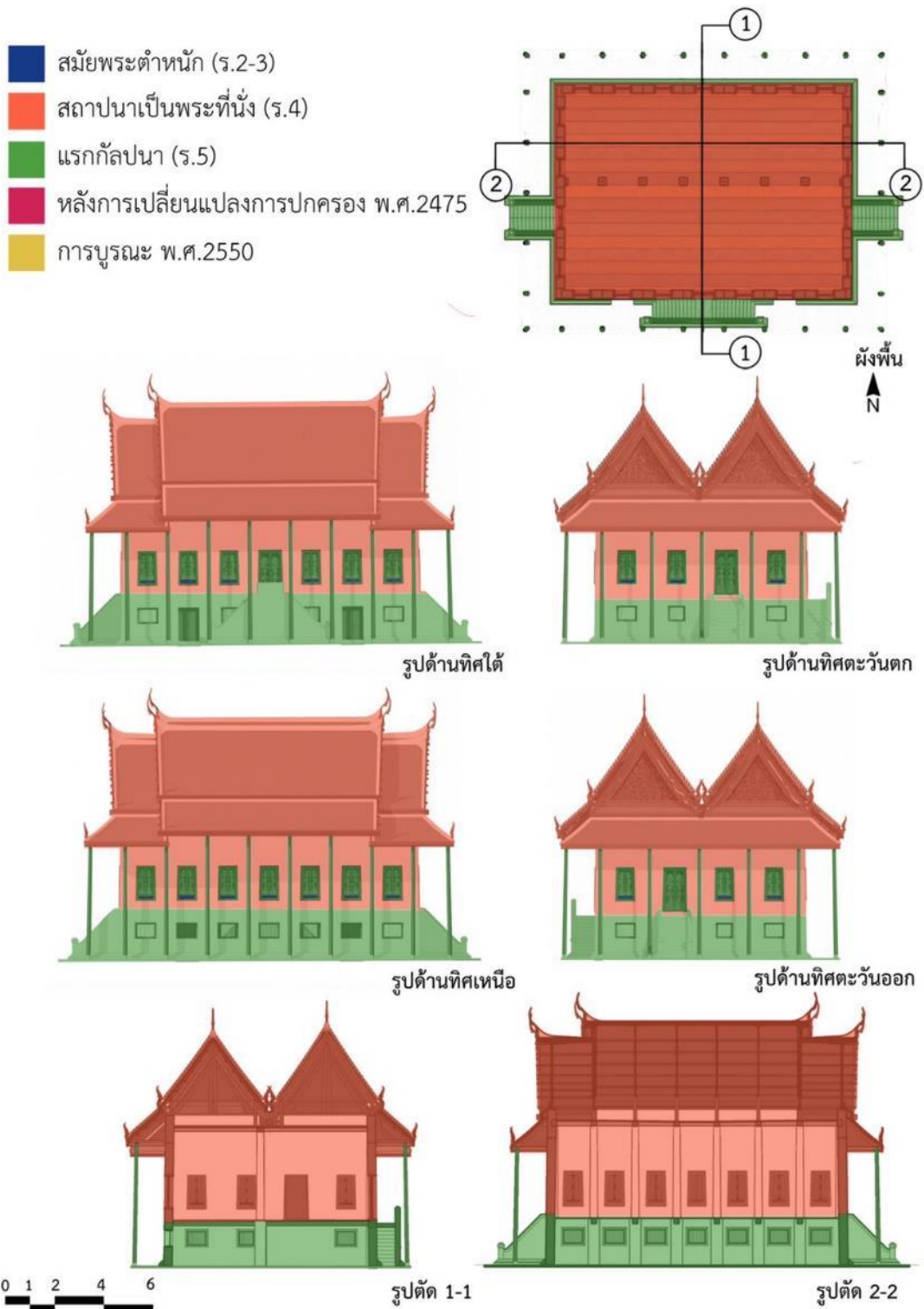

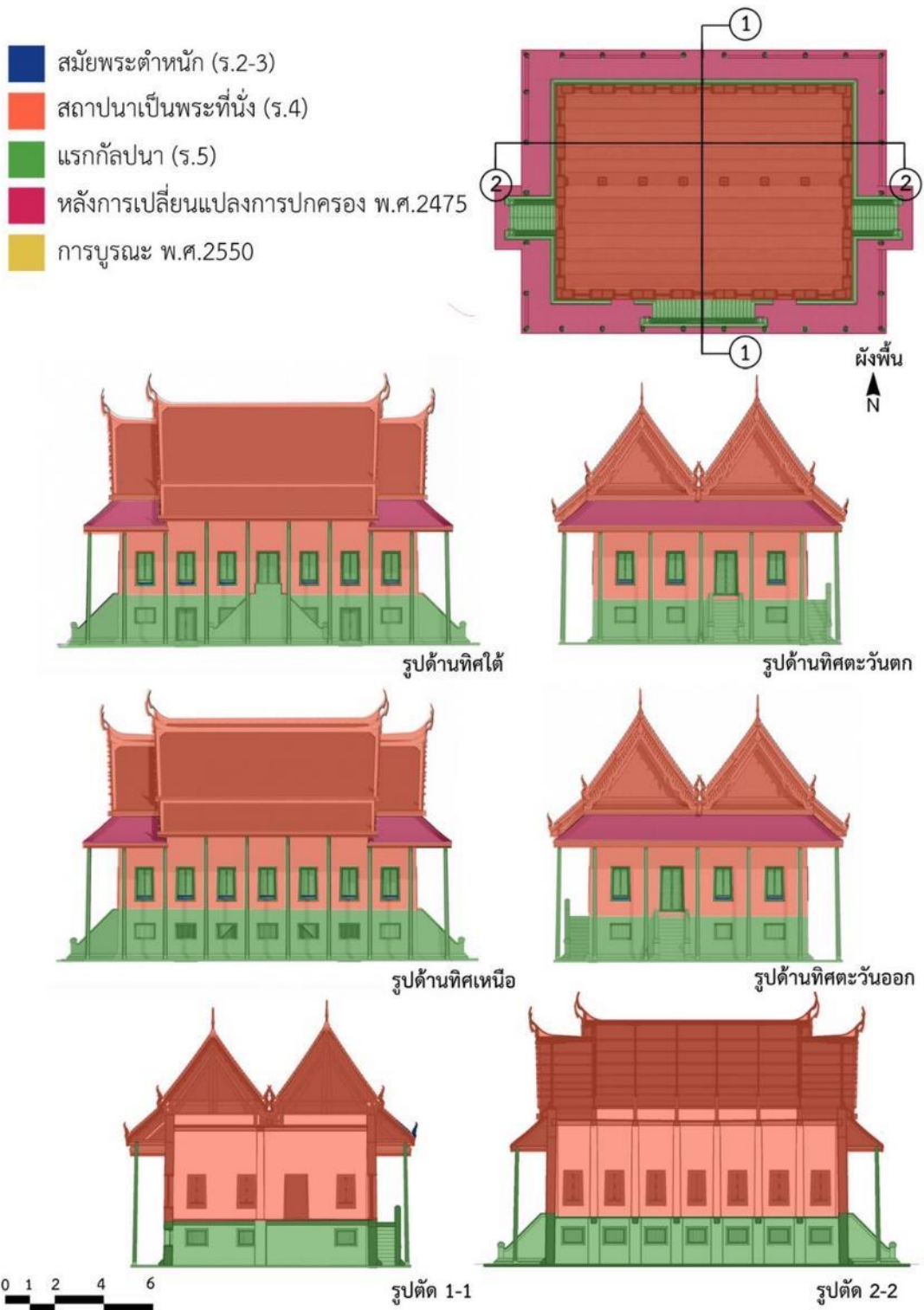
รูปที่ 141 การเปลี่ยนแปลงองค์ประกอบพระตำหนักแดง พ.ศ. 2546

(ที่มา: ผู้วิจัย, 2565)

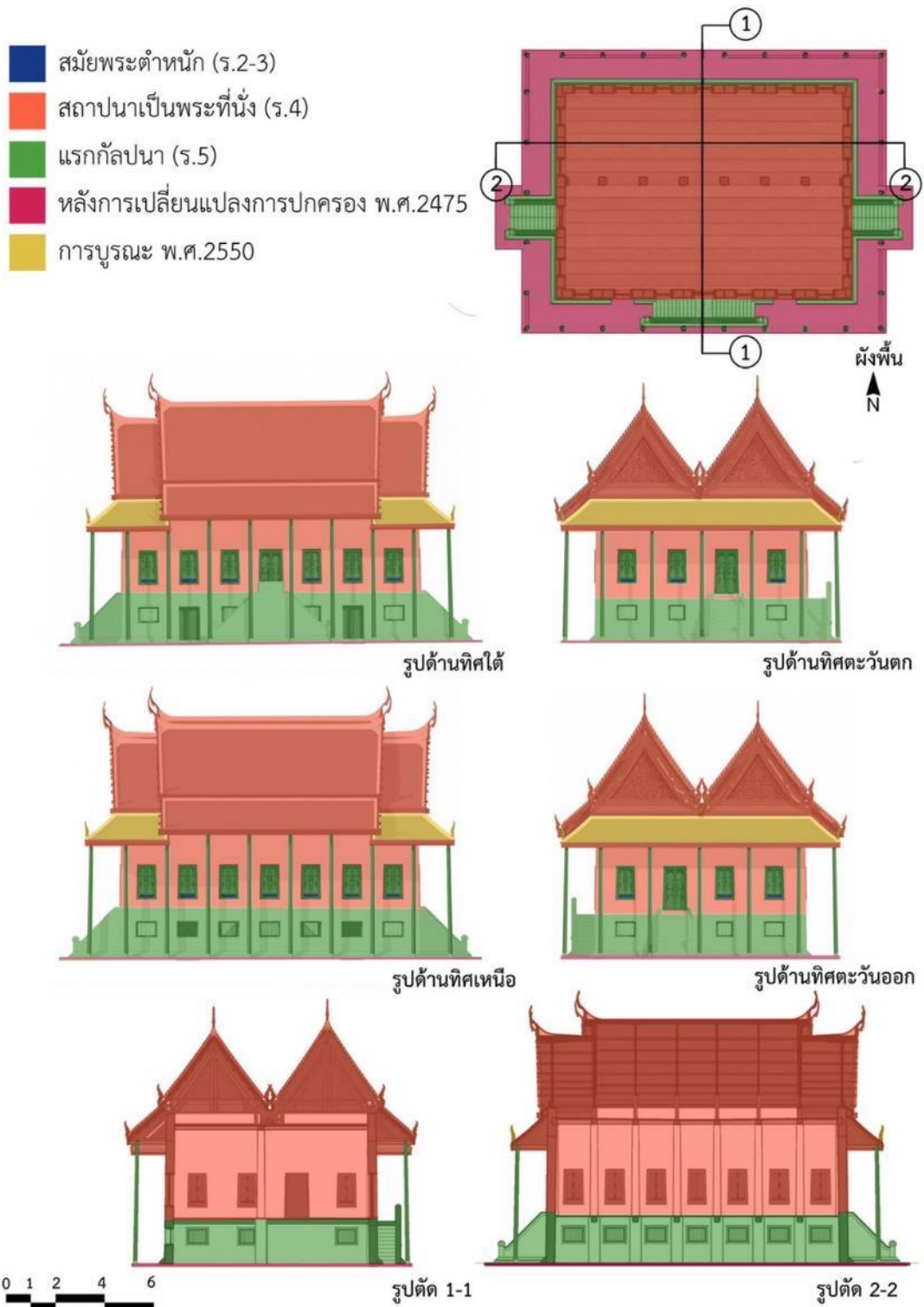

รูปที่ 142 การเปลี่ยนแปลงองค์ประกอบพระที่นั่งมูลมณเฑียรแรกกัลปนา
(ที่มา: ผู้วิจัย, 2565)

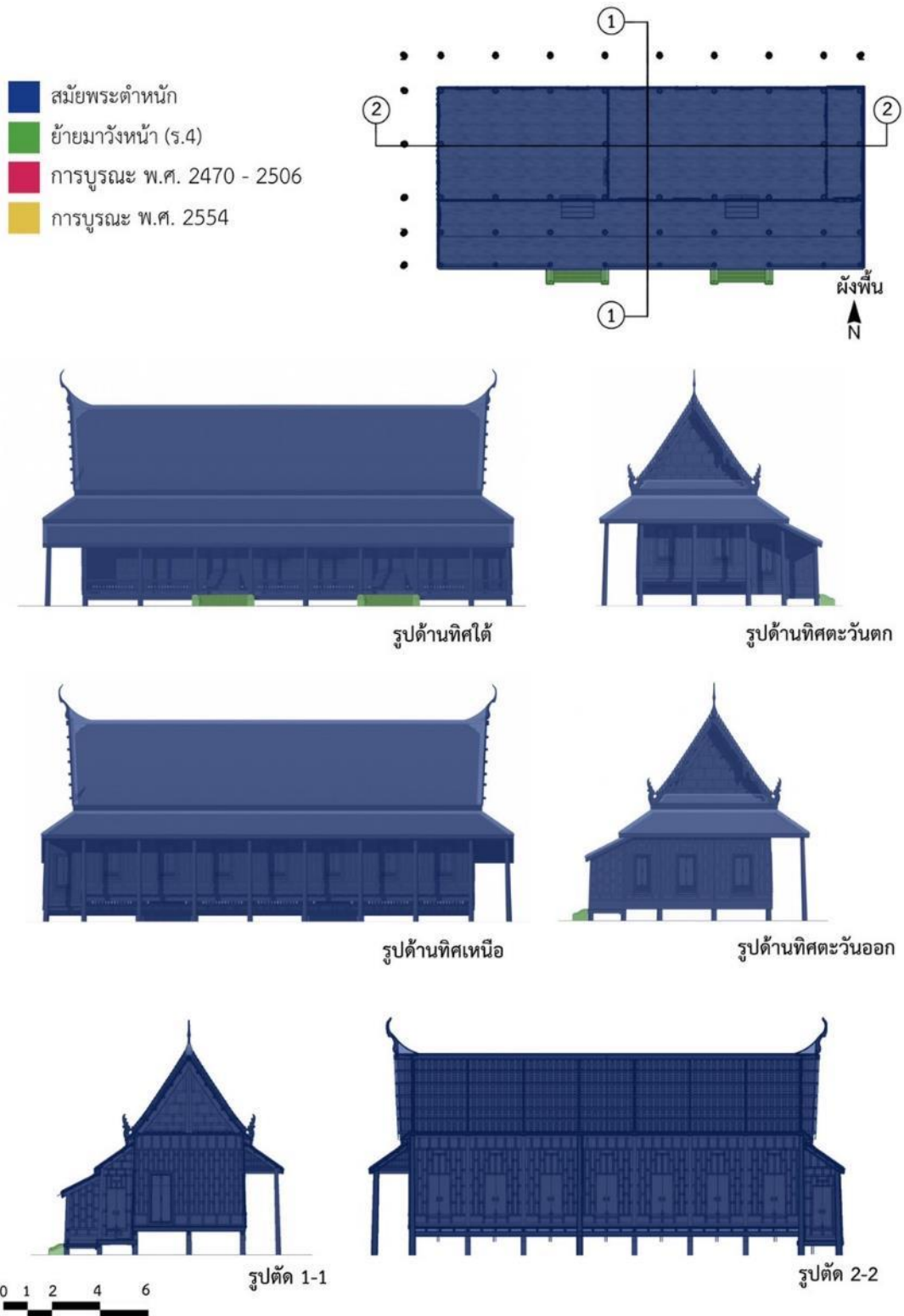

รูปที่ 143 การเปลี่ยนแปลงองค์ประกอบพระที่นั่งมุลมณเฑียรหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง (ที่มา: ผู้วิจัย, 2565)

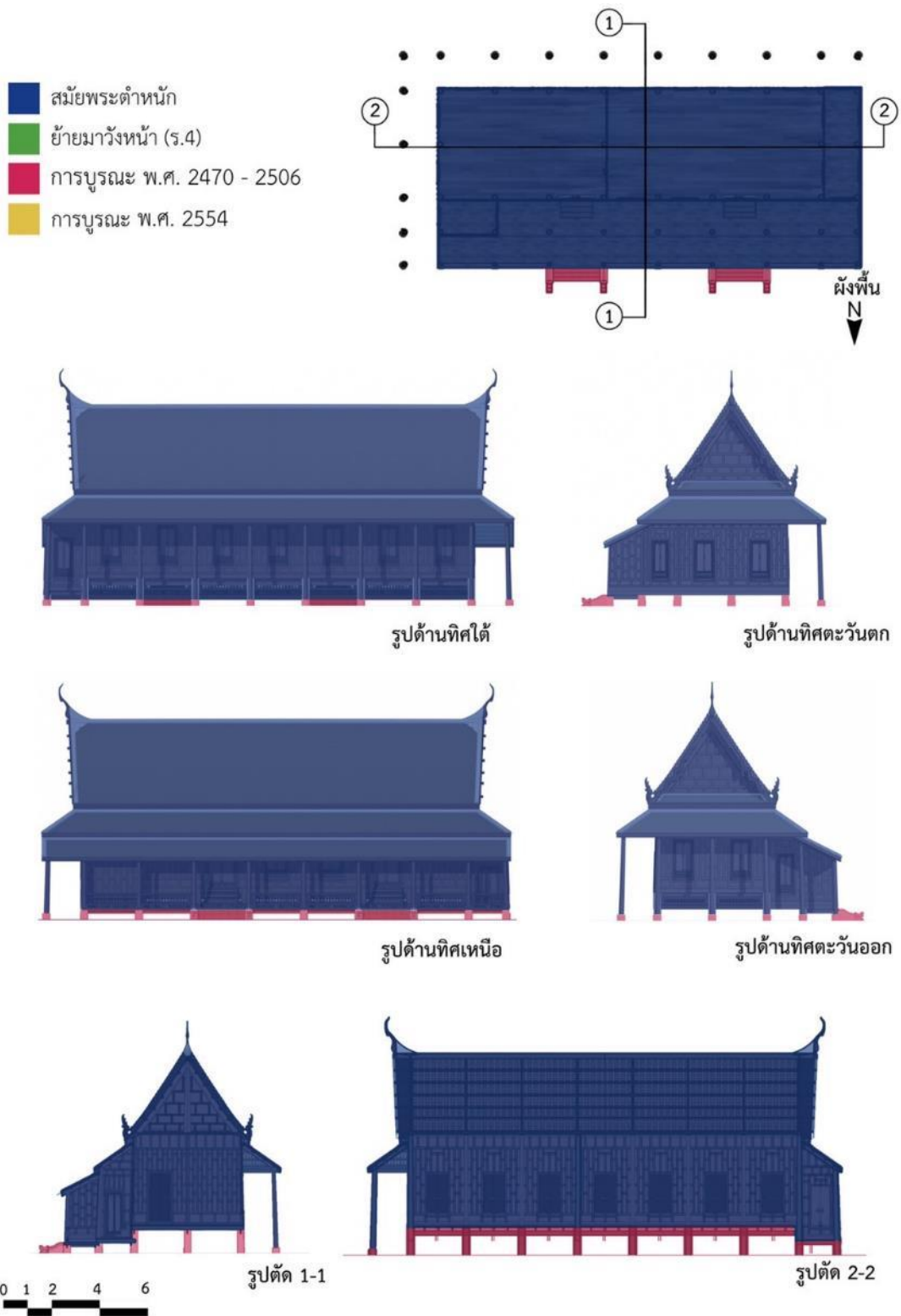

รูปที่ 144 การเปลี่ยนแปลงองค์ประกอบพระที่นั่งมุลมณเฑียร พ.ศ. 2550

(ที่มา: ผู้วิจัย, 2565)

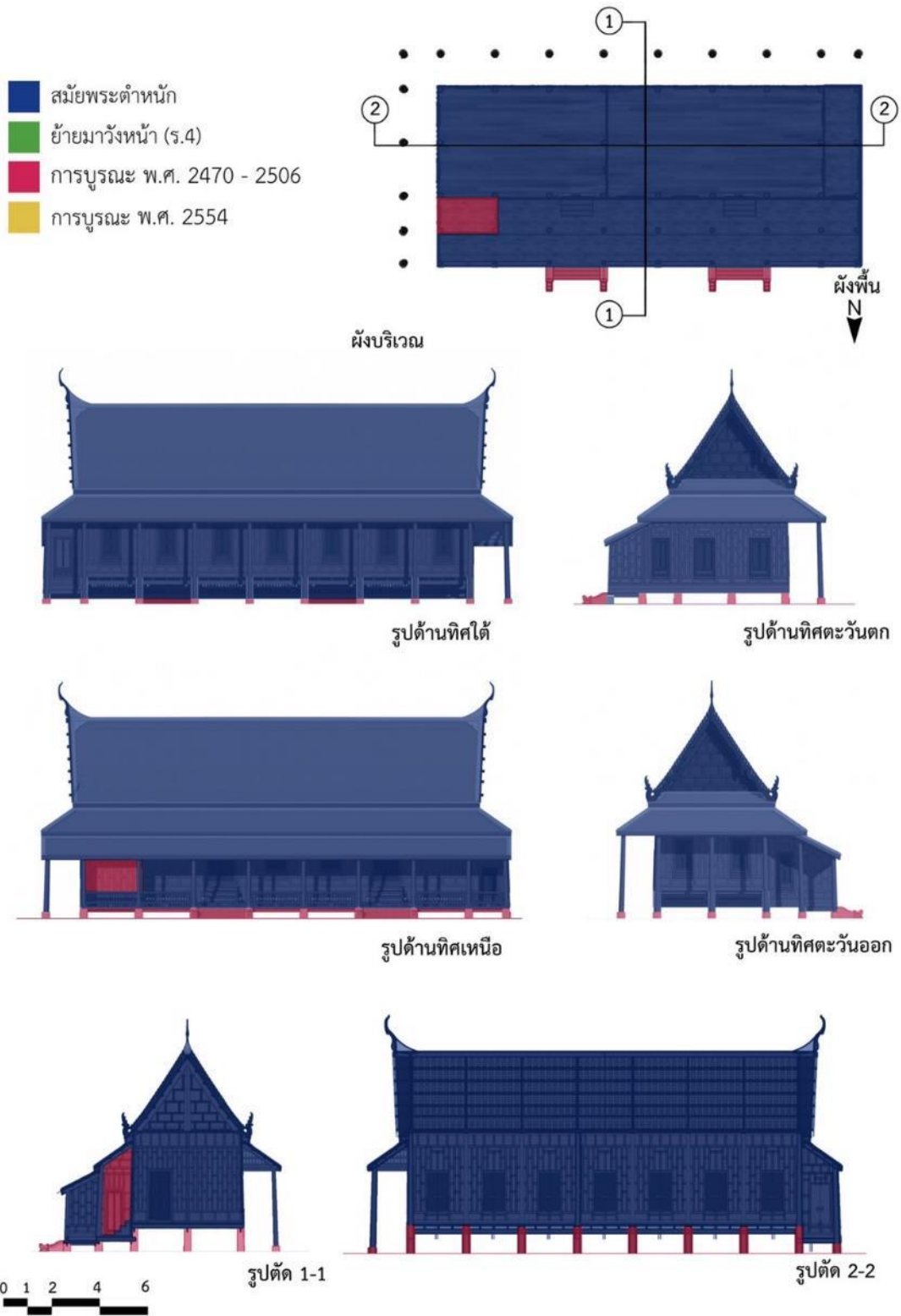

รูปที่ 145 การเปลี่ยนแปลงองค์ประกอบพระตำหนักแดงเมื่อย้ายมาวังหน้า
(ที่มา: ผู้วิจัย, 2565)

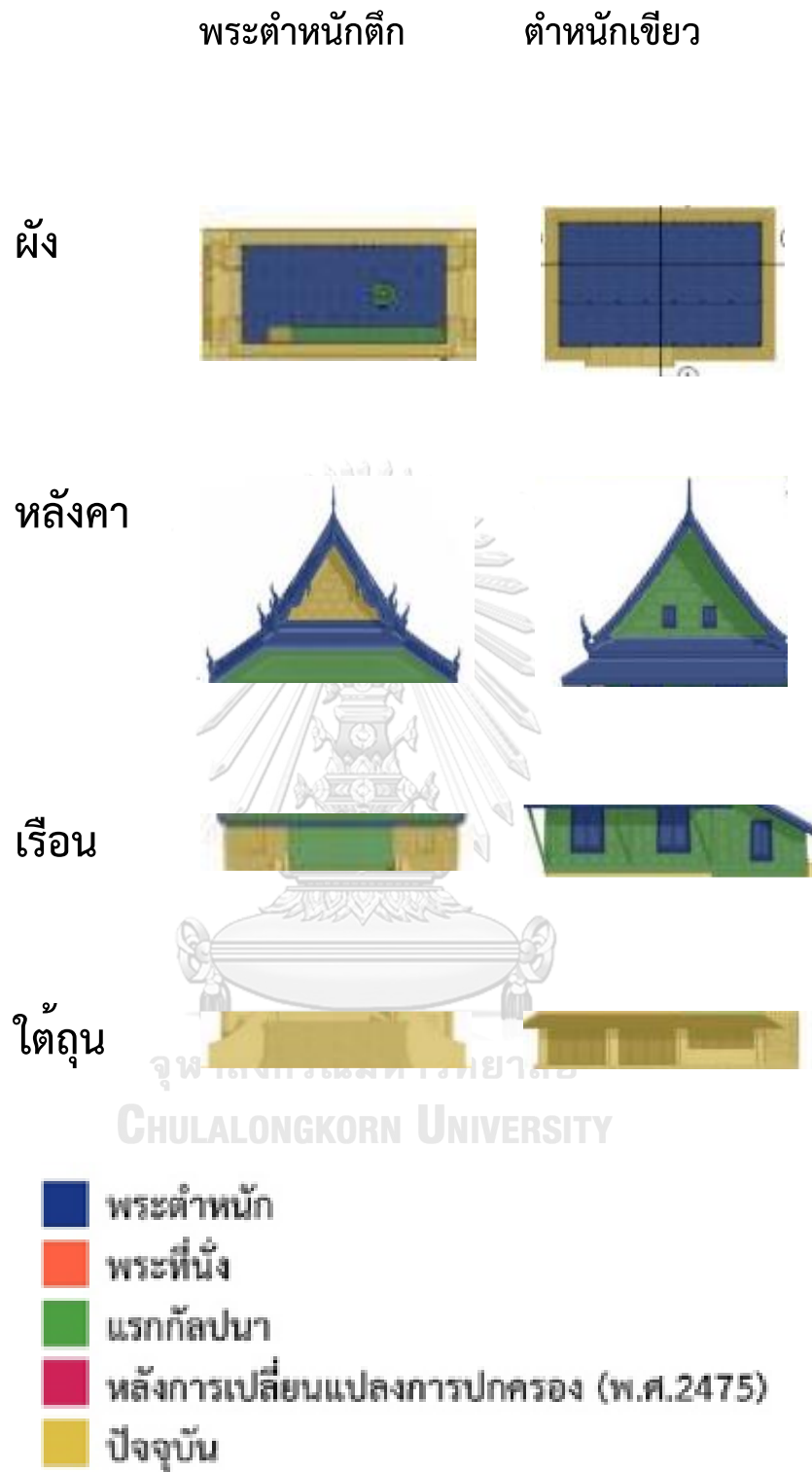
รูปที่ 146 การเปลี่ยนแปลงองค์ประกอบพระตำหนักแดง พ.ศ. 2470
 (ที่มา: ผู้วิจัย, 2565)

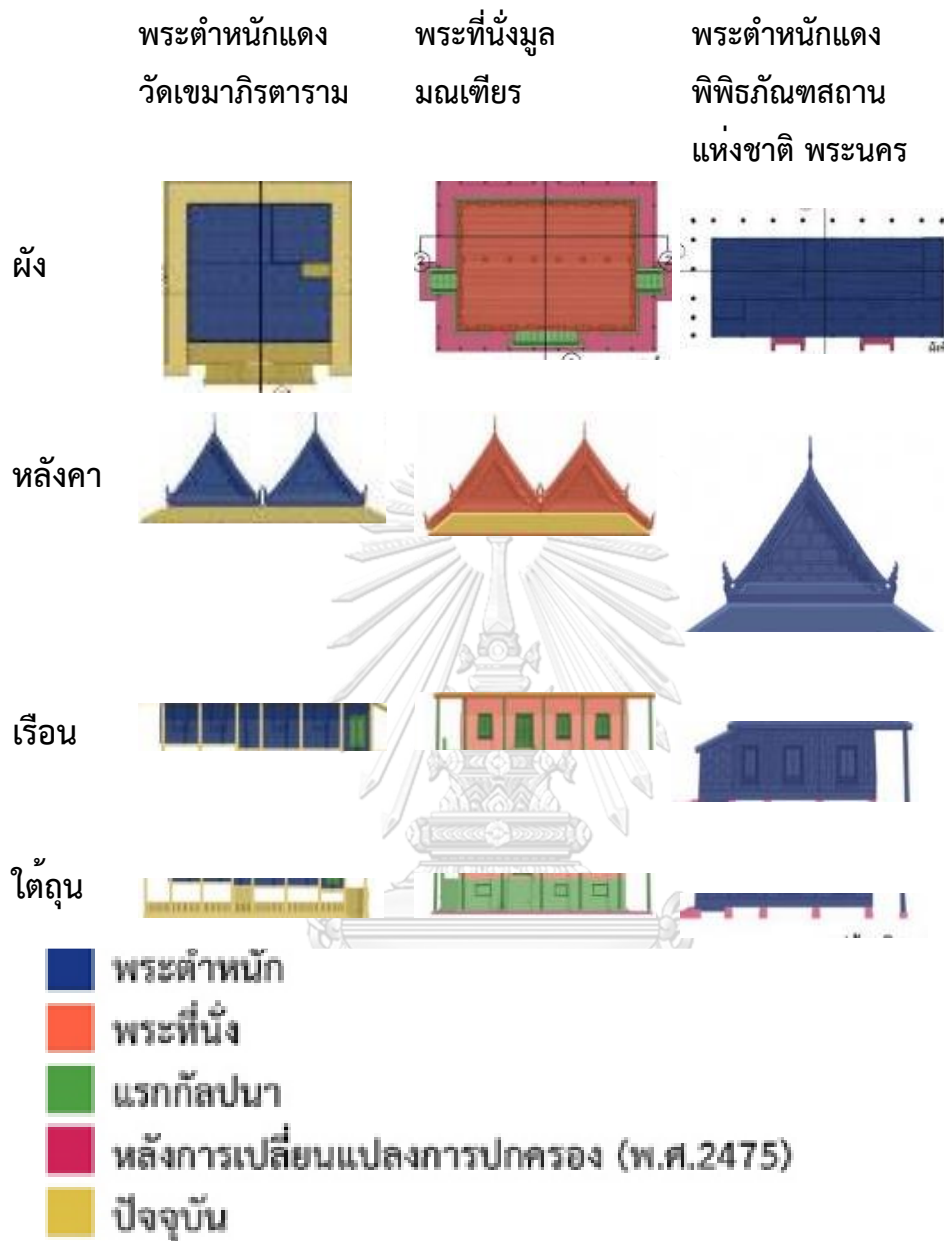

รูปที่ 147 การเปลี่ยนแปลงองค์ประกอบพระตำหนักแดง พ.ศ. 2554
(ที่มา: ผู้วิจัย, 2565)

รูปที่ 148 ความเปลี่ยนแปลงในปัจจุบันของพระตำหนักตึก ตำหนักเขียว
(ที่มา: ผู้วิจัย, 2565)

รูปที่ 149 ความเปลี่ยนแปลงในปัจจุบันของพระตำหนักแดง พระที่นั่งมูลมณฑลเชียร
(ที่มา: ผู้วิจัย, 2565)

ประวัติผู้เขียน

ชื่อ-สกุล	ณัฐปภัทร์ นิชะเวมานนท์
วัน เดือน ปี เกิด	4 มกราคม 2539
สถานที่เกิด	กรุงเทพฯ
วุฒิการศึกษา	มัธยมศึกษา โรงเรียนเซนต์คาเบรียล สถาปัตยกรรมศาสตร์บัณฑิต สาขาวิชาสถาปัตยกรรมไทย คณะ สถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
ที่อยู่ปัจจุบัน	89/8 ถนนนครอินทร์ ต.บางขุนทอง อ.บางกรวย นนทบุรี 11130
รางวัลที่ได้รับ	การประชุมวิชาการด้านมนุษยศาสตร์ระดับปริญญาตรี คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ครั้งที่ 4 ทุนมหาบัณฑิต วช. ด้านมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ ครั้งที่ 1 ประจำปี การศึกษา 2564